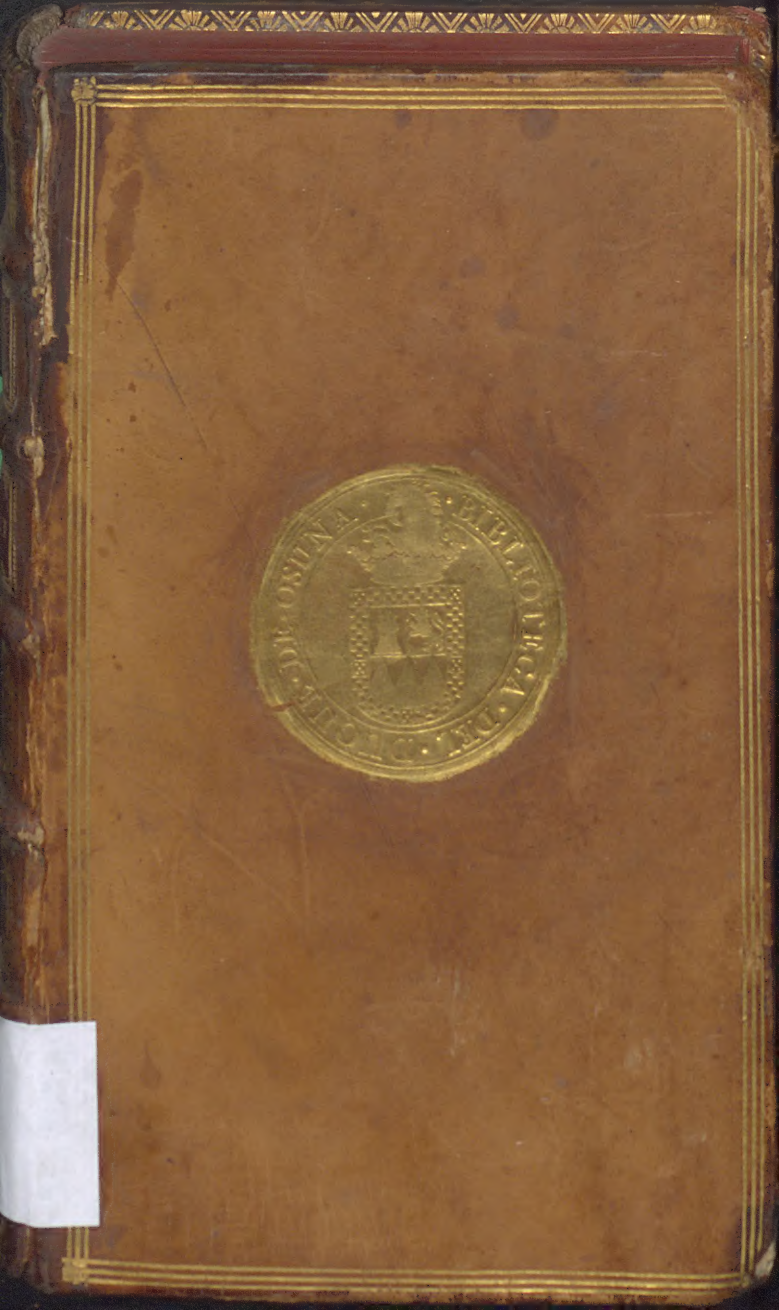

BIBLIOTECA · DEL · DUQUE · DE · OSUNA

JOANNIS CLERICI
EPISTOLÆ CRITICÆ,
ET
ECCLESIASTICÆ,

In quibus ostenditur usus

ARTIS CRITICÆ,

Cujus possunt haberi

VOLUMEN TERTIUM.

Editio Quinta auctior & emendatior.

Accessere Epistola de Hammondo & Critica, *ac Dissertatio, in qua quæritur*, an sit semper respondendum Calumniis Theologorum.

Cum quatuor Indicibus.

AMSTELÆDAMI,
Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS.

M. DCC. XXX.

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

STatueram, CANDIDE LECTOR, rationem aliquam hîc reddere, cur ab alio genere Studiorum & Scriptorum, aliquantisper ad hæc Eristica transierim; sed postea satius duxi te amandare ad Dissertationem, quæ calci hujus Operis à me addita est; ex qua colligas licet cur à malevolis lacessitus respondeam, aut taceam. Si paullò adtentiùs legatur, non erit cur me purgare necesse habeam. Hominibus quibusdam notæ acerbitatis respondit nuper Gallicè *Theodorus Parrhasius*,

 quo-

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

STatueram, CANDIDE LECTOR, rationem aliquam hîc reddere, cur ab alio genere Studiorum & Scriptorum, aliquantiſper ad hæc Eriſtica tranſierim; ſed poſtea ſatius duxi te amandare ad Diſſertationem, quæ calci hujus Operis à me addita eſt; ex qua colligas licet cur à malevolis laceſſitus reſpondeam, aut taceam. Si paullò adtentiùs legatur, non erit cur me purgare neceſſe habeam. Hominibus quibusdam notæ acerbitatis reſpondit nuper Gallicè *Theodorus Parrhaſius*,

quorum etiam nonnullis hîc aliquid reposui; sed quæ multùm absunt ab eorum conviciis ac contumeliis, ut cuivis legenti ac contendenti utraque Scripta, me tacente, satis liquebit. Non debui tamen adversùs tantam iniquitatem ac malignitatem adeò insolitam, præsertim ab iis quos non læseram lacessitus, frigidè causam agere; ne putarent nonnulli minùs prudentes me, præ timore & prava conscientia, non audere loqui, sicut innocentes & Veritatis amantes solent. Verùm non recuso damnari, ab omnibus eruditis ac bonis viris; si rationem, quâ me tueor, similem Adversario-

riorum iracundis & iniquis Scriptis judicent.

Te præterea, Lector, de nulla alia re monitum velim, nisi quod dixi pag. 61. de Interprete Anglico Operis mei *de Incredulitate*, oportere intelligi de uno tantùm (nam postea accepi duos fuisse, qui id Opus verterint) cui, nisi fallor, prior pars debetur, & qui nomine amicitiæ, quæ numquam arctior ulla inter nos fuit, apud Anglos quosdam amicos meos abusus est. Antequàm hoc rescirem, non poteram vitare invidiam, quam mihi, malis artibus, homo Hibernus creabat; nunc rem palam prædico, ne fi-

fides illi de me ulla habeatur. Eum quidem non averſatus ſum, cùm nihil mali antea in eo cognoviſſem, quando anno cIↃ IↃc xciii paucis hebdomadibus in hac urbe eſſet; ſed cum homine nullam umquam arctiorem contraxi amicitiam. Vale.

Dabam Amſtelodami, Idibus Decembribus anni cIↃ IↃc xcix.

P. 43. verſu 5. ante ultimum, poſt *inſimulantes*, adde: Mirum eſt.

MONITUM ANNI MDCCXII.

Bellam hîc occaſionem habebamus reſpondendi *Guil. Cavei* libello, quo ſex prioribus Epiſtolis meis repoſuit; ſed eorum, quæ Diſſertatione, quæ ad calcem eſt, diximus memores, ſilere maluimus. Nihil erat, ut quidem videbatur, quod aut Veritati, aut nobis timeremus. Quare ſilendum dudum cenſuimus, nec ſententiam mutamus.

Dabam Amſtelodami Calendis Martiis MDCCXII.

IN-

INDEX

Eorum quæ hoc Volumine continentur.

te-

 So-

Pa-

EPIS-

tos

FINIS.

JOANNIS CLERICI EPISTOLÆ CRITICÆ ET ECCLESIASTICÆ.

EPISTOLA I.

De injuria Joanni Clerico *à* Guil. Caveo *illata. Locus ex Vita Gallica* Eusebii, *quo se læsum perperam queritur* Caveus. *Potuisse verè dici eum Encomiastæ, potius quàm Historici, munere esse functum, quamvis antea dictum non fuisset. Quod probatur ex Censura* Photii, *in Hypotyposes* Clementis *Alexandrini, quæ non possunt censeri corruptæ; quia quæ in iis castigantur alibi etiam apud* Clementem *occurrunt, súntque constanti ejus doctrinæ consentanea. Tria præterea in ea castigantur à* Caveo *dissimulata. Ex quibus omnibus liquet Virum Doctum laudatorem egisse, non fidum Historicum.*

Reverendiss. atque Illustrissimo Præsuli

THOMÆ ARCHIEPISCOPO

Cantuariensi,

Totius Angliæ Primati & Metropolitæ,

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

EX quo Tibi, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, fratrum *Huguetanorum* nomine, non nolenti *Patrum Apostolicorum* volumina consecravi; occupatum maximis negotiis interpellare non sustinui. Ipse etiam in varia distractus vix potui aliis de rebus cogitare; cùm nec ingenium, nec vitæ ratio præterea patiantur, ut crebris litteris eorum, quos ceteroqui summopere revereor, gratiam ambire videar. At tandem nactus aliquantò plus otii, nec Te usque adeò impeditum ratus, manum calamo admovendam existimavi; ut, apud Te & apud alios aliquot Reverendiss. Præsules Anglos, querelas justissimas deponerem, de violata adversùm me graviter æquitate, à Viro Erudito *Guil. Caveo*, in Dis-

Dissertatione *de Eusebii Cæsariensis Arianismo*, alteri volumini *Historiæ Literariæ* Tibi dicato subjecta.

Si mihi injuria à Pontificio Scriptore imposita fuisset, minimè confugerem ad Episcopos Regni aut Diœceseos, in quibus viveret; cùm ab iis nihil æqui soleant impetrare quicumque ab eorum communione secesserunt; imò verò pia ac justa omnia judicentur, quæ fiunt in eos, quos invidioso *Hæreticorum* nomine vulgò infamant. Quærunt, nimirum, illi non quid verum & æquum sit, sed quid rebus, rationibúsque suis expediat; utque avidè amplectuntur quidquid ad dignitatem, auctoritatémque suam amplificandam conducere posse existimant: ita quæcumque ad alia spectant aut negligunt, aut etiam aspernantur. At Anglorum Præsulum, qui nullo fuco, nec ullis malis artibus indigent, ut dignitatem suam tueantur; aliud est ingenium, alia sunt instituta. Tantùm abest ut Veritatem sibi timendam censeant, útque iniquum factum ullum, utilitatis causâ, defendendum sibi putent; ut nullâ re magis florere se, & suas Ecclesias meritò judicent, quàm si Veritas omnibus innotescat, & adcuratissimè omnes æquitatis leges erga quoscumque à suis observentur.

Hisce ergo fretus, & non dubia justitia causæ, quam apud Te aliósque sum acturus, non dubitavi judicium litis, quæ mihi est cum Erudito Viro, Windesoriensi Canonico, ad vos deferre. Quod profectò à vobis ferri cupio, non ut illi noceam, aut adversario ipsi,

apud vos, invidiam creem; ſed ut famam meam tuear, adverſùs iniquum ejus judicium, ſimiléſque contumelias, in poſterum fortè in me intorquendas ab iniquis hominibus, ſi fieri queat, antevertam; ſin minùs, æquiore animo patiar, poſtquàm hanc ita arcuero, nemo ut ampliùs dubitare poſſit an ſit mihi immeritò illata. Nec exſpecto, aut expeto ullum ab adverſario ipſo reſponſum, cùm res dubia non agatur; ſed ut ſecum rem reputet, & videat quomodo facti ſui, apud Deum & homines, rationem ſit redditurus.

Ab initio Diſſertationis, gravem hanc cenſuram in me ſtringit: *Utrum cum noſtri temporis Arianis, vel potiùs Photinianis facit, mihi eſt inexploratum.* Neſcire ſe ait Vir Doctus, utrum faciam cum Arianis, an verò cum Photinianis hodiernis; quibus verbis innuit me alterutris favere, ſed non ſatis conſtare utris. Quod judicium abſurdum ſimul ac iniquum eſſe oſtendam, ſi priùs originem tantæ acerbitatis aperuero. Tum etiam cetera minoris momenti, quæ mihi objicit, ita, uti ſpero, diluam; ut, apud æquos omnes judices, me cauſam obtinere neceſſe ſit.

Profert *Guil. Caveus* ex *Bibliothecæ Univerſalis* T. x. p. 479. judicium hoc meum, de *Euſebio* Cæſarienſi: *Stetit ſemper à partibus Arianorum, inſimulatúsque eſt ab* Athanaſio *&* Hieronymo, *quaſi eadem cum illis ſenſerit. Ac ſanè vix intelligi queat hominem rectè ſentientem uſque adeo fauturum fuiſſe Arianiſmo, atque de exauctorando* Athanaſio *conſenſurum. Attamen* Socrates *Lib.* 11. c. 4. *purgare eum ad-*

adgressus est, prolatis aliquot locis, in quibus haud aliter loquitur, ac rectè sentientes; quod etiam aliquot hodierni Scriptores fecerunt, inter quos Guil. Caveus, *in vita Eusebii, quam cùm Latinè, tum Anglicè edidit. Is existimavit hoc à se postulasse caritatem Christianam; at alii credent caritatem Christianam, hoc est, amorem, quem Christianis omnibus debemus, postulare ab omnibus Historicis, ut vera in lucem proferant, quibus nulla mutatio adfertur eorum conditioni, qui vitâ functi sunt, & quæ multùm prosunt iis qui sunt etiamnum in vivis, ut sana de rebus judicia ferre discant. Caritate illâ, quæ hîc prætexitur, & quæ ad eos dumtaxat Patres pertinet, qui rectè sensisse de Religione censentur, factum est ut nihil fermè habeamus, præter laudationes Veterum; in quibus constanter prætermissa sunt eorum vitia, quando virtutis cujuspiam larvâ tegi non potuere.* Vir Doctus ita hæc verba interpretatur, quasi innuere voluerim vitas Patrum ad id exemplum ab eo fuisse scriptas. Qua de re, si rectè memini, tunc temporis non cogitabam; nec certè ad eum magis spectant, quàm ad alios multos, qui laudes Vetustatis Ecclesiasticæ, potiùs quàm Historias, scripserunt. Imò verò, nisi reus esset hujusce erga Veteres adulationis, nihil hîc erat quod ad se pertinere posse existimaret. Ratiocinatio enim mea ad eos dumtaxat spectat, qui dissimulant vitia Veterum, ex occasione eorum quæ dixerat de *Eusebio Caveus*; sed non ad *Caveum* ipsum. Alibi etiam questus sum ita scribi solere Ecclesiasticas Historias, quasi essent lau-

dationes ; in proœmio, nimirum, vitæ *Clementis* Alexandrini. At illic nihil de *Caveo*, nec erat cur propterea mihi indignaretur, Fortè & alius, aut palam, aut certè tacitus apud ſe mihi gratias egiſſet; quòd delictum, cujus ſe reum ſenſiſſet, caſtigaſſem ſine ulla vel minima delinquentis reprehenſione; & quam primum emendaſſet, quod meritò notatum animadvertiſſet. At pro gratiarum actionibus, convicia à Vitarum Scriptore accepi. Quin etiam, in vita *Clementis*, profeſſus ſum ingenuè me ejus labore libenter uſum, in ea adornanda; nec quidquam de homine aliud dixi, niſi ab eo quædam verba, quæ ſunt *Socratis*, *Clementi* eſſe tributa, quod abſque ulla malignitate à me dictum eſt, ut locus ipſe ſatis oſtendit.

Quare ergo mihi ita ſuccenſuit, ut æternam famæ meæ notam inurere conatus ſit? An moneri noluit, quamvis modeſtè & ſine ulla vel minima inſectatione? At æqui hominis non eſt, nec memoris communis humanitatis. An credidit ſuam obſervationem de caritate erga *Euſebium*, quamvis mortuum, confutari molliter non potuiſſe, ſine exiſtimationis ſuæ detrimento? Sed error ejuſmodi non eſt ex eorum numero, qui famam errantium commaculent; nec pars ulla, ut ita dicam, exiſtimationis eſt umquam anteferenda Vero.

Verùm, inquit, Clericus *tectè innuit me Vitas Sanctorum Patrum*, Euſebii *ſaltem*, *ad hunc modum conſcripſiſſe*. Fallitur, eo enim tempore, de nullo Scriptore Hiſtoriæ Eccle-

ſiaſti-

siasticæ singillatim, quidquam animo meo obversabatur. At nunc, re adcuratiùs expensâ, non dissimulabo me in Vitis Patrum ab eo conscriptis diligentiam quidem, elegantiam sermonis, aut eruditionem non desiderare; sed candidam illam Veritatis expositionem, quæ est potissima laus Historici, præsertim Ecclesiastici. At ille *priusquàm hæc*, quæ antea protuli ex Vita *Eusebii* à me Gallicè conscripta, *in vulgus projicerem, nisi calumniator haberi vellem, quas veritates silentio suppresserit, quibus nævis fictos fucatósque colores obduxerit, quorumnam Vitas* Panegyricè, *potiùs quàm* Historicè, *descripserit, me liquidò ostendere debuisse.* Non debui eo tempore, quia nullius rei *Caveum* nominatim insimulavi; at nunc faciam, quoniam ita ei libuit; ut intelligatur bonus vir, non alia de causa excanduisse ob monita generalia, de fide Historicorum; quàm quia sibi ejus violatæ conscius erat. Nec procul argumenta ejus rei petam; ex *Clementis* Alexandrini, & *Eusebii* Cæsariensis Vitis, quas ipse memoravit, haurientur.

In vita *Clementis*, profert Vir Eruditus judicium *Photii*, de libris *Clementis*, qui *Hypotyposes* inscribebantur, parum honorificum *Clementi*; deinde hunc excusare nititur, non tam ex vero, quàm quia dissimulare vitia Patrum statuerat; quod consilium quàm periculosum sit & indignum Veritatis amantibus, aliis in litteris, demonstrabo. Ita autem habet *Photius*: * Ἔν τισι μὲν αὐτῶν ὀρθῶς δο-

 κεῖ

* *Cod.* CIX. p. 286. *Ed. Roth.*

κεῖ λέγειν. ἔν τισι δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς ἢ μυθώδεις λόγους ἐκφέρεται. ὕλην τε γὰρ ἄχρονον καὶ ἰδέας ὡς ἀπό τινων ῥητῶν εἰσαγομένας δοξάζει, καὶ τὸν Υἱὸν εἰς κτίσμα κατάγει. ἔτι δὲ μετεμψυχώσεις καὶ πολλοὺς πρὸ τοῦ Ἀδὰμ κόσμους τερατεύεται, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τὴν Εὔαν, οὐχ ὡς ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος βούλεται, ἀλλ' αἰσχρῶς τε καὶ ἀθέως ἀποφαίνεται. μίγνυσθαι δὲ τοὺς Ἀγγέλους γυναιξὶ καὶ παιδοποιεῖν ἐξ αὐτῶν ὀνειροπολεῖ, καὶ μὴ σαρκωθῆναι τὸν Λόγον, ἀλλὰ δόξαι. Λόγους τε τοῦ Πατρὸς δύο τερατολογῶν ἀπελέγχεται· ὧν τὸν ἥττονα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκεῖνον· „ φησὶ γὰρ, λέγεται μὲν καὶ „ ὁ Υἱὸς Λόγος, ὁμωνύμως τῷ πατρικῷ Λό„ γῳ, ἀλλ' οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ σὰρξ γενόμενος, „ οὐδὲ μὴν ὁ πατρῷος Λόγος, ἀλλὰ δύνα„ μίς τις τοῦ Θεοῦ, οἷον ἀπόῤῥοια τοῦ Λόγου αὐ„ τοῦ, νοῦς γενόμενος, τὰς τῶν ἀνθρώπων καρ„ δίας διαπεφοίτηκε. Καὶ ταῦτα πάντα ἀπὸ ῥητῶν τινων πειρᾶται κατασκευάζειν τῆς Γραφῆς, καὶ ἄλλα δὲ μύρια βλασφημεῖ καὶ φλυαρεῖ, εἴτε αὐτὸς, εἴτε τις ἕτερος τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὑποκριθείς: *In nonnullis quidem rectè dicere videtur, in nonnullis verò planè ad impios ac fabulosos sermones delabitur. Contendit enim materiam esse æternam, & ideas quasi à locis quibusdam* (Scripturæ) *inductas. Filium etiam ad creaturæ sortem deprimit. Præterea*

terea animorum migrationes, *&* *multos ante Adamum mundos absurdè commemorat. Ex Adamo quoque Evam, non ut Ecclesiæ libri volunt, sed turpiter atque impiè educit. Somniat etiam Angelos cum mulieribus coivisse, & liberos ex iis suscepisse; nec Rationem carnem esse factam, sed videri. Duas autem esse Rationes Patris absurdè differentem eum deprehendere est: quarum minorem vult hominibus conspicuam esse factam, imò ne hanc quidem, ait enim*: Dicitur & Filius Ratio ambiguè cum paterna Ratione, sed hæc non est caro facta. Non enim paterna Ratio, sed potentia quædam Dei, quasi effluvium Rationis ejus, mens facta, hominum animos pervasit. *Quæ quidem omnia nonnullis Scripturæ dictis adstruere nititur. Alia etiam sexcenta blasphemat & blaterat; sive ipse, sive alius quispiam, qui personam ejus agit*

Quid ad hæc *Caveus* noster? *Photius* inquit, * *innuit talia alienâ manu inserta, ut disertè etiam adfirmat Rufinus Scripta* Clementis *corrupta ab Hæreticis fuisse*. At si hæc similiáque dogmata ostendamus exstare in aliis *Clementis* Scriptis, contextáque & connexa esse cum universa ejus doctrina, philosophicis ejusmodi opinionibus referta; an omnia corrupta esse censebuntur, in quibus occurrent? Non opinor; neque quisquam, quod absurdius esset, suppositicia omnia esse ideò contendat. Itaque inanem Photii conjecturam habeamus necesse est; nec dignus est qui

 au-

* *Pag.* 199. *Vol. I. Vit. Anglic. Patrum.*

audiatur *Rufinus*, manifeſtarius ipſe corruptor Veterum, qui ſic *Origenem* etiam excuſare fruſtra conatus eſt. At audiamus Anglum Vitarum Scriptorem: *Profectò*, inquit, *ſi hi libri fuiſſent profanis illis ac venenatis dogmatibus Euſebii ævo infecti; vix credibile eſt eum obſcurè ſaltem hoc ſignificaturum non fuiſſe. Dignum etiam obſervatu eſt quod Photius animadvertit, hæc aliis ejus libris minimè confirmari, imò etiam multa eorum apertè in illis oppugnari.* Verùm ſi noſtris oculis ea legamus, quemadmodum dixi, annon his potiùs credemus, quàm *Photio*? An ſilentii *Euſebii*, cujus graves poſſunt eſſe cauſæ, majus erit pondus, apud nos; quàm diſertiſſimorum *Clementis* locorum, quos in aliis ejus Operibus etiamnum hodie deprehendimus?

Paucis * ſignificavi, & intento dumtaxat ad loca digito, hæc omnia hodiéque in libris *Clementis* legi; ſed nunc, à Viro Erudito provocatus, ea proferam.

I. Adgreditur *Clemens* Stromatum Lib. V. † probare unum eſſe Principium omnium rerum, etiam ex Philoſophorum ſententia, ſibique hanc objectionem proponit: ἀλλὰ ὕλην ὑποτίθενται οἱ Φιλόσοφοι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, οἵ τε Σταϊκοὶ, καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ Περιπατητικὸς, οὐχὶ δὲ μίαν ἀρχὴν: *ſed materiam ponunt Philoſophi, inter principia, Stoïci & Plato, & Pythagoras, imò & Ariſtoteles Peripateticus, non verò unum*

* *In Vita Gallica Clementis.* † *Pag.* 591.

unum principium. Ac sanè notum est hosce Philosophos materiam Deo constituisse συναΐδιον. Nec negat *Clemens*, sed respondet, materiam qualitatibus omnibus destitutam statui, ut intelligatur id principium Deo minimè æquiparari posse: ἴσωσαν οὖν τὴν καλουμένην ὕλην ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον λεγομένην πρὸς αὐτῶν καὶ τολμηρότερον ἤδη μὴ ὂν πρὸς τοῦ Πλάτωνος εἰρῆσθαι: *Sciunt igitur eam, quæ vocatur materia, ab iis dici esse sine qualitate & forma; præterea & à* Platone *audaciùs non exsistentem dictam.* Tum recitatis verbis *Platonis* ex *Timæo*: ἄλλως τε, inquit, ἡ λέξις ἡ προφητικὴ ἐκείνη, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, καὶ ἀκατασκεύαστος, ἀφορμὰς αὐτοῖς ὑλικῆς οὐσίας παρέσχηται: *ceteroqui dictum illud propheticum*, terra erat invisibilis & informis, *occasionem eis præbuit essentiæ materialis.* * In eodem libro, minimè improbat sententiam *Heracliti* Ephesii, quam hisce verbis describit: Σαφέστατα Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης. τὸν μέν τινα κόσμον ἀΐδιον εἶναι δοκιμάσας· τὸν δέ τινα φθειρόμενον, τὸν κατὰ τὴν διακόσμησιν εἰδὼς οὐχ ἕτερον ὄντα ἐκείνου πῶς ἔχοντος, ἀλλ᾽ ὅτι μὲν ἀΐδιον τὸν ἐξ ἁπάσης τῆς οὐσίας ἀϊδίως ποιὸν κόσμον ᾔδει φανερὸν ποιεῖ λέγων οὕτως· „ Κόσμον „ τὸν αὐτὸν ἁπάντων οὔτε τις Θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, καὶ τὰ ἑξῆς: *Manifestissimè Heraclitus Ephesius in hac est sententia, cùm existimarit mundum quemdam esse æternum, quemdam corrumpi, sciens eum, qui est exornatus,* non

* Pag. 199.

non alium esse ab eo qui quomodocumque se habet. Ceterùm à se quidem cognitum fuisse mundum æternum ex universa essentia, qui æternùm qualitate quapiam est ornatus, planum facit sic dicens : Mundum eumdem universorum neque quisquam Deorum, neque hominum fecit, &c.

Si *Photius* similia legit, in eo *Clementis* Opere, mirari non debemus *Clementem* illi visum esse æternitatem materiæ mundi tribuere; quod ex Philosophiæ Ethnicæ amore nimio facilè, ut alia, ei adhærere potuit. *Origenes* ipse nescio quid simile docuisse videtur, quamvis materiam mundi emanationem quamdam æternam à Deo esse scripserit. Qua de re, legendus vir doctissimus *Pet. Dan. Huëtius*, in Origenianis Lib. II. Quæst. 12.

II. Insimulatur *Clemens* à *Photio*, quòd crediderit esse *Ideas*, *quasi à locis quibusdam*, Scripturæ, nimirum, *inductas*. Sic enim τὰ ῥητὰ intelligenda ostendunt duo alia exempla, quæ sunt in hoc ipso *Photii* judicio: éstque ejus vocis potestas ea frequens, apud Patres. Malè verterat *And. Schottus*, *decreta*, quod nonnullos fefellit. *Clemens* autem cùm * alibi Ideas Platonicas, quasi Scripturæ, nobis obtrudit, tum etiam Lib. V. † Stromat. ubi de loco, in quo Abrahamus mactare adgressus est Isaacum: μακρόθεν οὖν ἀκολούθως ὁρᾷ τὸν τόπον· δυσάλωτος γὰρ ἡ χώρα τοῦ Θεοῦ. ὃν χώραν ἰδεῶν ὁ Πλάτων κέκληκεν, παρὰ

* *Lib. IV. & VI.* † *Pag.* 583.

παρὰ Μωσέως λαβὼν τόπον εἶναι αὐτὸν, ὡς τῶν ἁπάντων καὶ τῶν ὅλων περιεκτικόν: *Eminus ergo conſequenter videt locum; eſt enim Dei regio captu difficilis, quem adpellavit* Plato χώραν ἰδεῶν, *hoc eſt, idearum regionem, cùm à Moſe eum accepiſſet eſſe locum, ut qui omnia & univerſa contineat.* * In eodem libro, adlatis verbis Moſis de creatione: ἆρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ζώων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ ἀπολείπειν κόσμῳ καὶ τὰ εἴδη τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ γένη δημιουργεῖν τὰ νοητά; εἰκότως ἄρα ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει ὁ Μωσῆς, ὃ γήϊνόν φησιν ὁ Πλάτων σκῆνος: *Nonne videtur tibi hinc* Plato *animalium ideas in intelligibili relinquere mundo, & formas ſenſiles & intelligibilia fabricare genera? Meritò igitur ex terra quidem corpus formari dicit* Moſes, *quod* terreſtre tabernaculum *vocat* Plato, &c.

III. Si quid fuiſſe dicatur in libris ὑποτυπώσεων, quod redoleret ſententiam, quam poſtea *Arius* defendit; id non magis mirùm videri poterit, quàm nonnulla loca quæ in Stromatum Opere leguntur. Sic † Lib. V. Sapientiam, quæ omnia permeat, ait eſſe πρωτόκτιστον τῷ Θεῷ, *primùm à Deo creatam.* Libro verò VII. ‡ ſic deſcribit Filii naturam: τελειοτάτη δὴ καὶ ἁγιωτάτη καὶ κυριωτάτη καὶ ἡγεμονικωτάτη, καὶ βασιλικωτάτη, καὶ εὐεργετικωτάτη ἡ Υἱοῦ φύσις ἡ τῷ μόνῳ παντοκράτορι ΠΡΟΣΕΧΕΣΤΑΤΗ: *perfectiſſima*

* Pag. 593. † Pag. 591. ‡ Pag. 702.

ctissima & sanctissima, & dominio, imperio, regnoque dignissima & beneficentissima Filii natura, quæ est soli omnipotenti PROPINQUISSIMA. Illa propinquitas naturæ diversitatem saltem numericam, non ταυτότητα ejus, innuere, & ejus distinctio à *solo omnipotente* aliquid eo minus indicare videtur. Quare hîc quoque potuisset *Photius* Arianismum olfacere; quod contigit viro doctissimo *Dionysio Petavio* Dog. Theol. T. 2. Lib. I. c. 4. Scio quæ possint & soleant dici, ut sensus commodus in hisce verbis inveniatur; at satis mihi est ex ejusmodi dictis suspectas Hypotyposes *Photio* fieri potuisse, quamvis *Clementis* genuinum opus fuerint.

IV. Existimabat *Plato*, certis annorum periodis exactis, occidere & renasci formam hanc mundi adspectabilis, sæpiúsque ante nos renovatam fuisse; quod multis in *Politico* persequitur. Similia sensisse si dicatur *Clemens*, nihil statuetur quod non bellè consentiat cum perpetua ejus consuetudine exscribendi dogmata philosophica, quæ ei cum doctrina Christiana non planè ἀσύστατα videbantur. Quin & hoc ipsum dogma probare videtur Lib. V. Stromatum, * ubi, prolatis Stoïcorum & *Platonis* sententiis, subdit se primo Stromate ostendisse Græcorum Philosophos meritò dici *fures*, qui à Mose ac Prophetis præcipua dogmata parum grato animo acce-

* *Pag.* 549. *& seq.*

accepissent. *Eusebius* etiam *Platonicam*, hac de re, doctrinam, quasi cum Christiana consentientem, profert. Præp. Evang. Lib. XI. c. 34.

Sed & apertè docuit *Origenes*, *Clementis* nostri discipulus, Lib. II. & III. περὶ ἀρχῶν, ab ultima æternitate mundos alios aliis successisse, & porrò per totam æternitatem successuros. Loca ejus, ne quæstioni sint, collegit vir eruditissimus *P. Dan. Huëtius*, loco laudato. Quid igitur mirum, talia etiam, apud *Clementem Origenis* magistrum lecta? Ut nemo propterea *Origeni* libros de *Principiis* abjudicarit: sic nec *Clementis* Hypotyposes ideò corruptas jure censuerit.

V. Idem *Plato*, in Convivio, fingit homines primos fuisse ἀνδρογύνες, & quidem duplices, cum geminis capitibus, quatuor manibus & pedibus &c. Deinde eos fuisse in duas partes divisos, & in duos homines distinctorum sexuum sejunctos. Ut ex *Platone* Rabbini nonnulli hæc desumserunt, prout à viris eruditis observatum ad Gen. II, 21: ita & *Clemens* ex eodem Philosopho hausta, detortâ similiter pro more suo Scripturâ, confirmare potuit.

VI. Si damnandus est *Clemens*, aut Hypotyposes ejus corruptæ fuisse censendæ, quòd in eo Opere dicerentur Angeli amore mulierum capti fuisse & liberos ex iis suscepisse; idem ferendum erit judicium non de Stromatibus modò, sed & de multorum aliorum Ve-

terum

terum Scriptis. Quoniam res est vulgò nota, loca *Clementis* dumtaxat indicabo. Consulatur ergo Pædagogi Lib. III. Cap. 2. sub finem, & Stromat. Lib. III. p. 450. ac Lib. V. p. 550. Similia senserunt *Justinus*, *Athenagoras*, *Eusebius*, *Methodius*, *Tertullianus*, *Cyprianus*, *Lactantius*, *Ambrosius*, & alii, quorum verba suppeditabit *Dionys. Petavius* Theol. Dogmat. T. III. Lib. 3. C. II.

VII. In loco *Clementis*, quem profert *Photius*, sermo non videtur fuisse de incarnatione Christi, sed de Mentibus à summa Dei Ratione creatis, quæ corpora humana induunt. Hæc ejus est sententia, tria esse quæ vocantur Λόγος, seu *Ratio*, 1. Patris ipsius æterni proprietatem, quæ non descendit in hominum corpora, ut in iis mens humana fieret, quemadmodum sensisse videntur Stoïci: 2. Filium, qui à Joanne Λόγος etiam vocatur, & qui nec ipse in hominum corpora est divisus, ut Mentes iis suppeditet: 3. *Ratio* humana, seu Mens, quæ est potentia Dei, & Rationis ejus effluvium, in homines divisum. Legendus est secundus Tomus *Origenis* in Joannem, ubi multa de ambiguitate vocis Λόγος.

Erat candidi Scriptoris Photianam Censuram diligenter expendere, nec tam facilè concedere interpolatas fuisse Hypotyposes Clementinas; quòd nonnulla in iis occurrerent à *Photio* damnata, aut minùs vera, aut specie tenus falsa. Hinc etiam intelligere potuisset Lector, cur *Eusebius* non memorarit

quæ

quæ *Photio* displicuerunt, & quemadmodum intelligendæ sint laudes in *Clementem* congestæ. *Eusebius*, *Origenis* admirator & discipulus, non poterat carpere in *Clemente* quod in *Origene* minimè improbabat. Quòd si *Clemens* ab aliis laudatus est, laudes illæ pertinent ad ejus mores, & variam lectionem Scriptorum Ethnicorum, non ad judicium, aut singularem rectè ratiocinandi facultatem; quibus, nisi verum dissimulare velimus, fatendum *Clementem* minimè excelluisse.

Hæc potuissent facilè à Viro Docto animadverti, & digna erant quæ Lectoribus pensitanda proponerentur. Debuisset *Clemens* nobis ex ipsius Scriptis pingi, qualis re verâ fuit; non qualis fuisse fingitur, ex testimoniis Veterum non satis rectè intellectis, aut fortasse etiam benignioribus æquo. Quod si factum esset, nemo dixisset * *extollere eximium hunc virum, post tantas laudes à Veteribus in eum congestas, perinde esse ac facem in meridiana luce accendere.* Jam hoc satis constare potest, ex iis quæ dicta sunt, & quæ judice *Photio*, & ipso *Caveo*, vocari queant βλάσφημοι τερατολογίαι. Sed nonnulla alia addam; partim in Vita Gallica *Clementis* observata, partim etiam intacta.

Tria igitur sunt, ex quibus intelligere pleniùs licebit, quæ fuerit indoles *Clementis*. Primum est, eum ex nimia lectione Scriptorum Ethnicorum, amiciorem æquo illis esse

* *The liefe of Clemens* p. 197. 3. *Edit.*

factum, ita ut eorum placita à Christiana Religione planè aliena, in nostram Theologiam transferre conatus sit. Quod jam animadvertere licuit, in exemplis antea prolatis, sed uno aut altero dilucidiùs à me probabitur. Quamvis Eclecticam Philosophiæ sectam se sequi profiteatur, attamen in Stoïcam, ut in ejus vita dixi, propensior erat; quâ propensione, factum est ut illorum deliriis Theologiam Christianam incrustare adgressus sit, non una in re. Sic quia Stoïci sapientem suum planè ἀπαθῆ esse fingebant, Alexandrinus Catechistes adfectibus etiam innocuis caruisse, non modò Christum, sed & Apostolos & quemvis γνωστικὸν, hoc est, Religione Christianâ penitus imbutum, contendit. Quod somnium ita exprimit Strom. * Lib. VI. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Γνωστικὸς, ὡς μόνοις τοῖς διὰ τὴν μονὴν τοῦ σώματος γινομένοις πάθεσι περιπίπτειν, οἷον πείνῃ, δίψει καὶ τοῖς ὁμοίοις: *ejusmodi enim est qui est cognitione præditus, ut in eos solos incidat adfectus, qui sunt propter conservationem corporis, ut in famem, in sitim & in similes.* Sic de omnibus loquitur, quæ absurda sunt; at absurdiora hæc habet de Christo, in proximè sequentibus verbis: ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα ἀπαιτεῖν ὡς σῶμα τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας εἰς διαμονὴν, γέλως ἂν εἴη. ἔφαγε γὰρ, οὐ διὰ τὸ σῶμα, δυνάμει συνεχόμενον ἁγίᾳ. ἀλλ' ὡς μὴ τοὺς συνόντας ἄλλως περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ὑπεισέλθοι. ὥσπερ ἀμέλει ὕστερον δοκήσει τινὲς αὐτὸν πεφα-

* Pag. 649.

πεφανερῶσθαι ὑπέλαβον. αὐτὸς δὲ ἁπαξαπλῶς ἀπαθὴς ἦν, εἰς ὃν οὐδὲν παρεισδύεται κίνημα παθητικὸν, οὔτε ἡδονὴ, οὔτε λύπη: *Sed in Servatore corpus, ut corpus, necessaria postulasse ministeria, ut conservaretur, ridiculum esset. Comedebat enim, non propter corpus, quod sanctâ virtute continebatur, sed ne iis, qui unà cum eo versabantur, veniret in mentem aliter de eo sentire. Sicut certè postea quidam existimarunt eum specie tenus conspicuum esse factum; ille verò erat omnis prorsus adfectûs expers, quem nullus motus adfectûs ullius subibat, neque voluptas, neque dolor.*

Nolo hîc ex iis verbis consectaria deducere, quæ sponte suâ cujusvis Theologi hæc legentis animum subeunt; sed profectò Catechisten hunc nostrum Alexandrinæ juventuti, si talia eam doceret, turpissimè imposuisse nemo non videt. Quæ qui legerit, nequaquam mirabitur eum deliria Stoïca, de Apostolis Christi, Lectoribus suis propinare: οἱ δὲ Ἀπόστολοι ὀργῆς καὶ φόβου καὶ ἐπιθυμίας διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας γνωστικώτερον κρατήσαντες καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ τῶν παθητικῶν κινημάτων, οἷον θάρσος, ζῆλον, χαρὰν, ἐπιθυμίαν, οὐδὲ αὐτὰ ἀνεδέξαντο, ἐμπέδῳ τινὶ τῆς διανοίας καταστάσει, μηδὲ καθοτιοῦν μεταβαλλόμενοι ἀλλ' ἐν ἕξει ἀσκήσεως ἀεὶ μένοντες ἀναλλοίωτοι, μετά γε τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν: *Apostoli autem, cùm iram & metum, & cupiditatem, per Dominicam doctrinam, ex uberiore quadam cognitione superassent, ne eos quidem adfectuum*

motus,

motus, qui videntur boni, quales ſunt confidentia, zelus, gaudium, cupiditas, ſuſceperunt; quippe qui, propter ſtabilem quemdam animi ſtatum, nihil penitus mutarentur, ſed in habitu aſcetico ſemper manentes; poſt Domini quidem reſurrectionem, immutabiles eſſent. Si quis ſtatueret *Clementem* Alexandrinum hominem fuiſſe acris judicii, & qui ſecum ipſe ſemper conſenſiſſet; hinc propemodum poſſet colligere eum Evangelia, aliáque Apoſtolorum Scripta non habuiſſe, quæ nunc exſtant; cum quiſquis Novum Teſtamentum non planè oſcitanter legerit, ſciat contraria omnia in eo perſpicuè haberi. Sed bene eſt, quòd ex ejus Scriptis Novum Teſtamentum, quale nunc habemus, verſatum ab eo fuiſſe manifeſtum ſit. At certè fatendum eſt eum, Stoïcorum præjudiciis occæcatum, in Novo Teſtamento non vidiſſe id quod pueri ipſi vident, viderúntque ſemper.

Alterum ſubjiciam exemplum ad Vetus Teſtamentum pertinens, ex quo ſimilia colligere liceret de Veteris Teſtamenti Libris; niſi nobis conſtaret *Clementem*, inanes allegorias ſubinde captantem, proprii & grammatici ſenſûs parum ſtudioſum fuiſſe. Certè quiſquis allegoricis nugis non prorſus faſcinatus leget Vetus Teſtamentum, intelliget non exiguam partem Idololatriæ Ethnicorum ſitam fuiſſe in Siderum cultu; ſed *Clemens* contrà vult Ethnicis propoſita fuiſſe, ut ea colerent, ſic enim loquitur Stromat. VI. * Ἐπειδὴ γὰρ ἤδη

* *Pag.* 669.

ᾔδει ὁ Θεὸς, ἅτε προγνώστης ὢν, μὴ πιστεύσοντα τοῦτον, οὐδὲν ἧττον ὅπως τὴν γε καθ᾽ ἑαυτὸν ἀναδέξηται τελείωσιν, ἔδωκε μὲν Φιλοσοφίαν αὐτῷ, ἀλλὰ πρὸ τῆς πίστεως. ἔδωκε δὲ τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην, καὶ τὰ Ἄστρα εἰς θρησκείαν· ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῖς Ἔθνεσι, φησὶν ὁ νόμος ἵνα μὴ τέλεον ἄθεοι γενόμενοι τελέως καὶ διαφθαρῶσιν, οἱ δὲ, κᾂν ταύτῃ γενόμενοι τῇ ἐντολῇ ἀγνώμονες γλυπτοῖς προσεσχηκότες ἀγάλμασι, κᾂν μὴ μετανοήσωσι, κρίνονται: *Cùm sciret Deus, quippe præscius, hunc* (Gentilem) *non crediturum, nihilo minùs ut perfectionem sibi convenientem consequeretur, dedit quidem illi Philosophiam, sed ante fidem. Dedit autem Solem & Lunam & Astra in cultum*; quæ fecit Deus gentibus, *ait Lex, ut ne prorsus sine Deo essent, funditùsque perirent. At illi etiam in hoc præcepto vecordes sculptis adhæserunt imaginibus, & nisi resipiscant damnantur.* Paullò pòst: ὁδὸς γὰρ ἦν αὕτη δοθεῖσα τοῖς Ἔθνεσιν ἀνακύψαι πρὸς Θεὸν, διὰ τῆς ἄστρων θρησκείας: *hæc enim via data fuerat gentibus, ut per Astrorum cultum ad Deum sese erigerent.* Hisce prolatis, non opus est ut *Clementem* benigniùs sensisse de Philosophia, quàm par erat, ostendam. Nunc abs Te quæro, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, annon is qui hæc omisit, in Vita *Clementis*, dixitque laudes in eum congerere esse propemodum φῶς ἡλίῳ δανίζειν, videatur Encomiasten,

 potiùs

potiùs quàm Historicum, egisse? Certè si sit hoc fidum Historicum agere, fateor me quænam sint fidi Historici munera ignorare.

Secundo loco, quamquam, ut dixi, multijugis lectionis laudem *Clementi* nolo eripere; profectò præditus non fuit ulla διακρίσει πνευμάτων, cùm quasi *Petri* & *Pauli* genuinos fœtus laudaverit putidissimos libros, constanti utriusque, & omnium Judæorum doctrinæ contrarios. Ejusmodi fuere Κήρυγμα Πέτρου, & Πράξεις Παύλου, * ex quibus nonnulla habet Strom VI. quæ subjiciam, quamvis satis nota; ne quærenda sint, néve Vir Eruditus eâdem fiduciâ, quâ hæc omnia reticuit, mihi objiciat loca à me non esse prolata. Ὅτι δὲ, inquit, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἴσασι τὸν Θεὸν ἀλλὰ κατὰ περίφασιν (lego παράφασιν) Ἑλλήνων οἱ δοκιμώτατοι, Πέτρος ἐν τῷ Κηρύγματι λέγει· „ Γινώσκετε
„ οὖν ὅτι εἷς Θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐ-
„ ποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων· καὶ ὁ ἀόρα-
„ τος, ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ· ἀχώρητος, ὃς τὰ
„ πάντα χωρεῖ· ἀνεπιδεὴς, οὗ τὰ πάντα ἐπι-
„ δέεται, καὶ δι' ὅν ἐστιν. ἀκατάληπτος, ἀέ-
„ ναος, ἄφθαρτος· ἀποίητος, ὃς τὰ πάν-
„ τα ἐποίησε λόγῳ δυνάμεως αὐτοῦ, τῆς γνω-
„ στικῆς γραφῆς, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. εἶτα ἐπιφέ-
„ ρει· „ τοῦτον τὸν Θεὸν σέβεσθε, μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας· ὡς δηλονότι τὸν αὐτὸν ἡμῖν σεβόντων

* Pag. 635.

των Θεὸν ϰ̀ τῶν παρ' Ἕλλησι δοκίμων, ἀλλ' ὐ καί ἐπίγνωσιν παντελῆ τὴν τῦ Υἱῦ παράδοσιν μεμαθηκότων. Μὴ τοίνυν, φησὶ, σέβεσθε, ὐκ εἶπον, Θεὸν ὃν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ μὴ κατὰ τὺς Ἕλληνας. τὸν τρόπον τὸν τῆς σεβήσεως ἐναλλάττων τῦ Θεῦ, ὐχὶ δὲ ἄλλον καταγγέλλων· τί ὖν ἐςι τὸ, μὴ κατὰ τὺς Ἕλληνας, αὐτὸς διασαφήσει Πέτρος ἐπιφέρων. „ ὅτι ἀγνοίᾳ „ φερόμενοι, ϰ̀ μὴ ἐπιςάμενοι τὸν Θεὸν ὡς ἡ- „ μεῖς κατὰ τὴν γνῶσιν τὴν τελείαν, ὧν ἔδωκεν „ αὐτοῖς ἐξυσίαν (sic lego, non ἣν & ἐξυ- „ σίας) εἰς χρῆσιν, μορφώσαντες ξύλα καὶ „ λίθυς χαλκὸν ϰ̀ σίδηρον, χρυσὸν ϰ̀ ἄργυ- „ ρον, τῆς ὕλης αὐτῶν ϰ̀ χρήσεως, τὰ δῦλα τῆς „ ὑπάρξεως ἀναςήσαντες σέβονται, ϰ̀ τὰ ἑξῆς: *Deum autem nosse, non cognitione clarâ, sed palpatione, Græcorum probatissimos dicit Petrus in Prædicatione*: Cognoscite ergo unum esse Deum, qui omnibus fecit principium, & finis habet potestatem; qui cùm sit inconspicuus, omnia videt; cùm capi non possit, omnia capit; quo, cùm nullius rei indigeat, omnia indigent, & per quem facta sunt; qui comprehendi nequit, æternus, interitui non obnoxius, non factus; qui omnia fecit verbo potentiæ suæ, Scripturæ mysticè intellectæ, hoc est, Filii. *Deinde subjicit*: Hunc Deum colite, non more Græcorum; *quippe virorum probatorum apud Græcos eumdem Deum colentium ac nos, sed qui doctrinam à Filiò datam*

 tam

tam perfectâ cognitione non acceperant. Ne ergo, *inquit*, colite, non dixi quem Græci colunt, ſed more Græcorum; *mutans rationem cultûs divini, non alium adnuntians. Quid ſit igitur*, non more Græcorum, *Petrus ipſe explicabit, addens*: eos inſcitiâ abreptos, nec Deum noſcentes, quemadmodum nos, cognitione perfectâ, eorum quorum poteſtatem illis fecerat, ut iis uterentur, imagines facientes è ligno & lapide, ex ære & ferro, ex auro & argento, ea, quorum materia & uſus ad eis inſerviendum comparata erant, erecta colunt &c. Paullò pòſt, ſic pergit *Clemens*: ϗ ὅτι γε ὡς τὸν αὐτὸν Θεὸν ἡμῶν τε αὐτῶν ϗ Ἑλλήνων ἐγνωκότων φέρεται πλὴν ἐχ ὁμοίως, ἐποίσει πάλιν ὡδέπως· „ Μηδὲ κατὰ Ἰεδαίες „ σέβεσθε, καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνον οἰόμενοι τὸν „ Θεὸν γινώσκειν, ἐκ ἐπίςανται, λατρεύον- „ τες ἀγγέλοις ϗ ἀρχαγγέλοις, μηνὶ ϗ σε- „ λήνῃ, ϗ ἐὰν μὴ σελήνη φανῇ, σάββατον ἐκ ἄγεσι τὸ λεγόμενον πρῶτον· ἐδὲ νεομηνίαν ἄγεσι, ἔτε ἄζυμα, ἔτε ἑορτὴν, ἔτε μεγάλην ἡμέραν: *Rem autem ita ſe habere, à nobis ipſis & à Græcis eumdem Deum coli, ſed non ſimiliter, rurſus infert hoc modo*: Neque more Judaïco colite, etenim illi Deum ſolum cognoſcere ſe rati neſciunt ſe colere Angelos & Archangelos, Menſem & Lunam. Nec, niſi Luna conſpecta ſit, agunt Sabbathum, quod vocant primum, neque neomeniam, neque azyma, neque feſtum, neque mag-

magnum diem. Hæc confictus ille *Petrus*, quæ meræ ſunt calumniæ in Judæos, eæque profectæ ab homine Religionis Judaïcæ prorſus imperito, & alieniſſimæ ab ingenio Apoſtolorum. Quod vel pueri intelligant, ita ut minimè neceſſe ſit plura proferre. Qui ejuſmodi ridicula Scripta, neque Judaïcæ, neque Chriſtianæ Religionis ingenium redolentia, miſcere potuerunt cum genuinis Apoſtolorum Libris; illi incredibili laborarunt ἀκρισίᾳ, quæ hodie nemini condonaretur.

Eadem imprudentiâ, bonus *Clemens*, veluti ex *Paulo*, ſequentia habet haud multò pòſt. Δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου Κηρύγματι, ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος· „ Λάβετε καὶ τὰς „ Ἑλληνικὰς βίβλους· ἐπίγνωτε Σίβυλλαν, „ ὡς δηλοῖ ἕνα Θεὸν καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· „ καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες, ἀνάγνωτε, καὶ „ εὑρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον, καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ καθὼς „ παράταξιν ποιήσουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς, μισοῦντες αὐτὸν καὶ τοὺς φοροῦντας τὸ „ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. *Præter* Petri prædicationem, *declarabit Apoſtolus* Paulus *dicens:* Sumite Græcanicos libros, intelligite quomodo Sibylla unum Deum eſſe apertè dicat, & quæ futura ſunt. Sumto Hyſtaſpe, legite & invenietis multò clariùs & apertiùs deſcriptum Filium Dei & qua ratione aciem inſtruent contra Chriſtum multi Reges, odio eum habentes & eos qui nomen e-

jus gestant, & fideles ejus, &c. Hunc locum dudum castigavit *David Blondellus*, vir doctus, Operis Gallici de Sibyllis Lib. I. c. 5. ita ut nihil in gratiam *Clementis* ei reponi posse videatur. *Caveus* præsertim non negabit, quin imperitè *Clemens* Paulo tribuerit Librum, in quo memorantur Sibyllina oracula, circa tempora Hadriani, ut putat, conficta.

Alia etiam παροράματα *Clementi* exprobrat *Blondellus*, Capite sequente; qua in re, ut per omnia judicium ejus non probarim: sic dubium non est quin multa meritò reprehenderit. Quæ cùm ita sint, nemo non intelliget Virum Eruditum, in Vita *Clementis*, dissimulationis minimè laudabilis reum esse; vel ob Censuram Blondellianam, quam nescio an ignorarit.

Tertium addam, quod prætermissum non oportuit. *Clemens*, nimirum, Scripturam non modò allegoricè interpretatur, ut in Vetere Testamento inveniat dogmata & eventus Novi, útque Ethica monita eliciat ex locis aliis de rebus agentibus, quod dudum sollemne erat Christianis, quibus partim præiverant Judæi; sed, quod propemodum singulare est, ut Philosophorum Ethnicorum placita ex invita Scriptura eliciat. Ejusmodi est locus de Ideis à me antea adlatus, aliíque similes. Quod genus interpretandi an sit viri multæ lectionis nescio, certè non est viri Scripturæ periti. Condonanda hæc sunt, inquies, Vetustati; nec repugno. At non sunt usque adeò extollendi, qui tam sæpe venia atque indulgentia nostra indigent; nec sunt dissimulan-

landa ea delicta; si Scriptorum illorum Historiam conscribere adgrediamur.

Nunc esset mihi ad *Eusebium* veniendum, ut ostenderem Virum Doctum haud aliter se erga eum gessisse, ac erga *Clementem*; sed sat longa est Epistola, satísque tædii Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, jam peperit. Quod quomodo vitarem non videbam, dum enim vulgaria dicuntur creatur peritis tædium, sed dum vulgaria illa alto silentio dissimulantur à *Caveo*, imperitus Lector fallitur, & Encomia pro Historia, inscius legit. Fuerunt igitur pluribus mihi repetenda, ut liqueret, si *Caveum* apertè insimulassem ejus rei, quam sibi occultè objectam, ut putat, tam ægrè tulit, non fuisse cur quereretur, cúrve modestè momenti indignaretur.

* Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει
Φρασσάμενος τάκ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήθ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖ ἀχρήιος ἀνήρ.

Ille quidem ante omnes per se ipse quid utile, quid non

Qui

* *Hesiodus, in Oper. vers.* 291.

Qui videt & longè fine. prospectat agendi;
Qui bene consultis didicit parere, secundus;
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

Viderit ille ad quem ordinem referri malit; ego verò in iis me profiteor esse, qui libenter amicas admonitiones audiunt, & præsertim Tuas, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, si quas impertiri mihi digneris. Vale.

Dabam Amstelodami a. d. V. *Nonas Julias.*
A. C. MDCXCIX.

EPISTOLA II.

Eusebium *non immeritò insimulatum fuisse Arianismi. Quod omnes facilè ex ejus vita intellexissent, si sine dissimulatione à* Caveo *fuisset scripta. Altera ejus dissimulatio, in proferendo Nicæni II. Concilii judicio.* Henr. Valesius *confutatus. Canon, ex quo intelligere licet quid verè sentiat Scriptor quivis, quid simulet. Calumniæ* Cavei *in* Clericum, *ejusque peroratio confutatæ.*

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

POllicitus sum, REVERENDISSIME PRÆSUL, me ostensurum, Vitam *Eusebii*

ſebii à viro erudito *Guil. Caveo* conſcriptam ad idem exemplum, ac Vitam *Clementis*; hoc eſt, diſſimulata nonnulla fuiſſe, quæ minùs honorifica erant Cæſarienſi Epiſcopo, atque ex quibus facilè omnes intelligerent Arianis partibus eum faviſſe. Nunc promiſſis ſtabo, quod cùm fecero, oſtendam, quàm immeritò gravem calumniam mihi Vir Eruditus impegerit. Res agitur uſque adeò manifeſta, ut minimè neceſſe ſit me ad ingenii Tui acumen, & judicii præſtantiam confugere. Sed mihi opus eſt æquitate Tua, quâ Tibi patiaris exponi paullò copioſiùs, quod Adverſarius diſſimulavit; ne fiducia ejus in negando ex bonitate cauſæ, quæ pejor eſſe non poteſt, orta videatur. Notiſſima Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ perito iterum dicam, ſed quando ea negantur, quaſi ignota eſſent, etiam invito ſunt probanda. Interdum animum ſubiit Virum Eruditum, eò deveniſſe confidentiæ, ut negaret, quæ non ignorabat comperta eſſe iis, qui Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ operam dediſſent; quia exiſtimavit me planè ejus eſſe imperitum, nec umquam demonſtraturum quod alius facilè oſtendere poſſet. Alioqui vix intelligebam quî res tam apertæ negari poſſent, quemadmodum fecit, initio Diſſertationis de Arianiſmo *Euſebii*. Fama etiam eſt à veſtratibus nonnullis vulgò ſperni Scripta fermè omnia hominum cis mare viventium. Quod quo jure fieri queat, non quæram: nec negabo mihi perexiguam eſſe Eccleſiaſticarum, juxta ac Profanarum litterarum, cognitionem; at quia earum adtigiſſe me ſpero elementa, & communi

muni illo ſenſu, quo à brutis diſtinguimur, etiam eſſe præditum; adgrediar oſtendere id quod neque eruditionem ullam, neque ſingulare ingenium poſtulat; ut ſciat *Caveus* eſſe homines etiam cis mare, quibus non tam facilè, quàm fortè credit, fucus fieri poſſit. Quod ſi Anglis quoque os oblinere poſſe ſe ſperavit, erit hoc nobis ſolatio, quòd Windeſorienſi Canonico nos incolæ Continentis ſtipites ſoli eſſe non videamur.

In Editione Latina Vitæ *Euſebii*, paucis verbis, deſcribit quod ab eo geſtum eſt, in Synodo Nicæna; ad Symbolum, ejúſque ſubſcriptionem quod adtinet. Itaque, ne ſibi injuriam fieri queratur, rem petamus ex Anglica, ubi copioſiùs exponitur; cùm præſertim dicta à ſe, in nupera Diſſertatione, repetendo confirmet. Poſtquàm ergo dixit Symbolum à Patribus conflatum fuiſſe, ita pergit: * *Hanc formulam primùm Euſebius improbavit, rémque ſubtiliſſimè diſcuſſit, & de ea diſceptavit; ſed cùm reputaſſet quantò pluris fieri deberet pax Eccleſiæ, privatis omnibus ſententiis, verborúmque aucupiis, poſtridie Symbolum commune conſcripſit.* Deinde ſubjicit ipſam *Euſebii* hac de re Epiſtolam, quâ recitatâ, negat ſe quidquam obſervaturum, niſi *hinc quidem liquere, quidquid contenderent Ariani de novitate vocum Symboli Nicæni, dictionem* ὁμοούσιος, *quâ maximè offendebantur, fuiſſe antiquiorem & uſurpatam à Patribus, ſuperioribus Eccleſiæ ſæculis; quoties-cúm-*

* *Pag.* 13.

cumque verò loquitur Eusebius *de Christo, quasi aliquo sensu creato, ab eo semper intelligi divinam productionem; hoc est, æternam generationem; neque umquam eum negasse Filium esse ejusdem essentiæ ac Patrem, alio sensu; nisi quo in divinam naturam non cadit divisio, aut separatio, quemadmodum in res corporeas.* Denique de verbis quibusdam, quæ sub finem Epistolæ *Eusebii* leguntur, & quibus merus Arianismus perspicuè continetur, ut postea ostendam, ita judicat: *Lector præterea animadvertere potest locum illum, sub finem Epistolæ, de Christo qui fuerit actu aut potentiâ in Patre, confusum esse & obscurum; ac sanè integra Periodus, quam uncinis clausimus, non exstat in hac Epistola, prout legitur apud* Socratem, *neque in translatione veteris collectoris* Tripartitæ Historiæ. *Unde manifestò sequitur alterum horum, aut eum locum esse ab iis prætermissum quòd periculosus esset, nec posset excusari: aut (quod quidem verisimilius mihi videtur) cùm non esset in Autographo hujus Epistolæ, ab aliena manu insertum fuisse. Neque enim impetrare à me possum, ut existimem* Socratem *reum fuisse tantæ simul imprudentiæ & malæ fidei, ut dum integram Epistolam proferre videri vult, resecuerit, aut dissimularit tanti momenti particulam; cùm ex Epistola, quæ omnium manibus terebatur, fraudem brevi innotescere necesse esset.*

Hæc habet de subscriptione, déque Epistola *Eusebii Caveus*: quæ imperitiores, qui ejus judicio, magis quàm suo, uterentur, facilè fal-

fallere queant. Itaque rem paullò adcuratiùs expendemus. Ante omnia, tenendum eſt *Euſebium* & ante Synodum Nicænam, & poſtea, Præſulum Arianorum partibus impenſè faviſſe, quod non diffitetur *Caveus* in vita ejus Anglica; & ſæpe inſtar eorum eſſe loquutum, quod nec negat noſter, & multis probavit *Dionyſ. Petavius* Dogmat. Theologic. T. 2 Lib. 1. Capp. XI & XII. Quæ cùm ita ſint, facilè intelligemus quid ſibi velit, in hac Epiſtola ad Cæſarienſes; quos docere cupit ſe non alio ſenſu ſubſcripſiſſe Symbolum, quam qui optimè ſtet cum priſtina ſua, hoc eſt, cum Arianorum ſententia. Poſt Epiſtolæ præfationem, *Euſebius* * profert Confeſſionem fidei à ſe conſcriptam, in qua nihil eſt quod Ariani facilè non comprobarent; profitetur enim dumtaxat ſe credere εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα: *in unum Dominum Jeſum Chriſtum, Rationem Dei, Deum ex Deo, lumen è lumine, vitam ex vita, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia ſæcula ex Patre genitum, per quem & omnia facta ſunt.* Hæc omnia fatebantur Ariani, qui Filium ante omnia ſæcula genitum non illibenter dicebant, quòd crederent ante eum à Deo procreatum fuiſſe, quàm ſæ-

* *Num.* 2. & 3. *in Ed. Athanaſiana Anni* 1698. *pag.* 238. *T.* I.

ſæculis, hoc eſt, ætati mundi initium fieret; quod tum demum contigit, cùm à Filio mundus creari cœpit. Quin etiam non deſunt viri docti, qui velint hanc ipſam Confeſſionem *Euſebii* eam eſſe, quæ nomine XVII. Epiſcoporum Arianorum oblata eſt & à ceteris illico exploſa, ut docet *Theodoretus* Lib. I c. 7. ad quem vide *H. Valeſium*. Quod ſi verum eſſet, oporteret *Euſebium* rem aliter narraſſe, quàm par erat, verùm nihil definio, & aliorum etiam ſententiam, in vita *Euſebii*, ſum ſequutus, quaſi veriſimiliorem.

Claudit *Euſebius* ſuam hanc Confeſſionem, teſtificatione quâ profitetur ſe ita credere & docere, atque antea credidiſſe & docuiſſe, ne quis eum ſententiam mutaſſe putet: ϗ̀ τὲς παρεληλυθότας χρόνες ἕτως ἐπιςεύομέν τε ϗ̀ ἐκηρύττομεν: *præteritis etiam temporibus, ſic credidimus & docuimus* Tum ſubjicit, expoſitâ hac ſuâ fide, ἐδένι παρεῖναι ἀντιλογίας τόπον, *nulli fuiſſe contradicendi locum*, probatam eam fuiſſe Imperatori; qui & poſtea hortatus eſt Epiſcopos, ut eam ſubſcriberent, unâ adjectâ voce ὁμεσίε, quam ſic ipſe interpretatus eſt: ὅτι μὴ κατὰ τ̀ σωμάτων πάθη λέγοιτο ὁμοέσιον, ἔτ' ἒν κατὰ διαίρεσιν, ἔτε κατά τινα ἀποτομὴν ἐκ τῆ Πατρὸς ὑποςῆναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄυλον, καὶ νοερὰν, καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθ☉ ὑφίςασθαι, θείοις δ' ἢ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις προσήκειν τὰ τοιαῦτα νοεῖν: *non ſecundùm corporum adſectiones dici* conſubſtantialem, *nempe, neque diviſione, neque ullâ abſciſſione*

ex Patre eum ſubſtitiſſe ; neque enim poſſe immaterialem , intellectualem , & incorpoream naturam corpoream ullam adfectionem ſubire , ſed divinis atque inexplicabilibus rationibus talia eſſe intelligenda. Nec Ariani credebant Filium diviſione , aut abſciſſione corporeâ , ex Patre natum eſſe. Ideóque *negativo* , ut ita loquar, ſenſu, quem hîc habet *Euſebius* , vocem ὁμοούσιος admittere poterant ; quatenus illa ſignificabat, in generatione Filii, nullam diviſionem corpoream eſſe factam. Qua de re poſtea pluribus dicam.

Subjicit *Euſebius* , προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προσθήκης : *prætextu addendi* conſubſtantialem, à Patribus Symbolum conditum, quod profert. Deinde eos à ſe interrogatos diligenter interpretatos eſſe voces , quibus uſi eſſent. Cùm ergo quæſiviſſet quid intelligerent vocibus , ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς , *ex eſſentia Patris* , & ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ , *conſubſtantialem Patri* , * τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς εἶναι , οὐ μὲν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς : *conſentiebant illi voces* , ex ſubſtantia , *ſignificare ex Patre quidem eum eſſe , ſed non partem eſſe Patris.* Quod Arianus non negaſſet; quare eſt ab *Euſebio* conceſſum, qui non videbat cur hæc inficiaretur, cùm crederet Filii ſubſtantiam natam eſſe ex ſubſtantia Patris; quod unum ſignificabatur , ſi illi credimus , voce ὁμοούσιος. Ταύτῃ δὲ, inquit,

* *Num.* 5.

inquit, ἡμῖν ἐδόκει καλῶς ἔχειν συγκαταθέσθαι τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας, ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν· διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ συνετιθέμεθα, οὐδὲ τὴν φωνὴν τοῦ ὁμοουσίου παραιτούμενοι, τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν κειμένου, καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας: *Visum verò est nobis rectè habere, si adsentiremus huic sensui piæ doctrinæ, statuentis Filium esse ex Patre, non verò partem esse ejus essentiæ. Ideóque huic sensui & ipsi adsensimus, ne repudiantes quidem vocem* Consubstantialis, *scopo pacis nobis præ oculis obversante, & ne à recto sensu excideremus.* Quæ omnia clarè ostendunt *Eusebium* minimè adsensum præbuisse τῷ ὁμοουσίῳ, prout eâ voce significatur naturæ perfecta paritas, quæ fuit sententia Nicænorum Patrum, quam minimè commemorat; sed prout tantùm significatur Filius non ex alia substantia ortus, quàm ex Patris natura, eíque similis esse. Ac sanè Platonici vocem ὁμοούσιος ita solebant aliquando intelligere. Cùm enim substantiam Mentium humanarum minimè æquarent Deo, attamen aliquando eas ὁμοουσίους Diis esse dictitabant; quòd ab iis ortas originem suam aliquatenus referre existimarent. *Plotinus* Ennead. IV. Lib VII. c. 10. de mente humana, ἀνάγκη, inquit, θεῖον τὸ τοιοῦτον εἶναι, ἅτε θείων μεστὸν αὐτὸ, διὰ συγγένειαν, καὶ τὸ ὁμοούσιον: *necesse est divinam esse rem ejusmodi,*

quippe quæ facultatibus divinis referta ipsa est, propter adfinitatem, & naturæ communionem Hanc etiam, apud Christianos, ei voci potestatem interdum subjectam ostendit Scriptor Libri *de Definitionibus*, qui est in Tomo II. *Athanasii*, inter ea quæ falsò ei adscribuntur. Postquàm enim definiit ὁμοούσιον, * *quod est ejusdem substantiæ atque efficaciæ, sine discrimine*, subjicit, πενταχῶς δὲ εἴρεται, ὁμοούσιον, καὶ ὁμογενὲς, καὶ συγγενὲς, καὶ ὁμοφυὲς, καὶ ἰμίφυλον· ὁμοούσιον δέ ἐστι τὸ ὂν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἔχον δέ τινα διαφορὰν, οἷον λίθος σαθρὸς, καὶ λίθος σκληρός· εἰσὶ δὲ ὁμοούσιοι, τουτέστι μιᾶς οὐσίας, ἔστι δὲ καὶ ξύλον φοίνικος καὶ ξύλον ἐβένου· ὁμοίως καὶ σὰρξ καμήλου καὶ σὰρξ ἰχθύος· ταῦτα δὲ λέγονται ὁμοούσια, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστίν· ὥσπερ πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς μιᾶς οὐσίας εἰσίν· ἔχουσι δὲ διαφορὰν τὸ εἶναι ἕτερος μακρὸς, καὶ ἕτερος κολοβίς· ἄλλος δυνατὸς καὶ ἄλλος ταλαίπωρος. ἀλλ' ὅμως μίας οὐσίας εἰσὶ, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος: *Quintuplici autem ratione dicitur*, consubstantiale, *ejusdem generis*, *adfine*, *ejusdem naturæ*, *ejusdem speciei.* Consubstantiale *est quod est in eadem substantia*, (genere, vel specie) *etiam habens aliquod discrimen, ut lapis cariosus & lapis durus. Sunt autem* consubstantiales, *hoc est, unius substantiæ.* *Est*

* *Cap. VII.*

Est quoque lignum palmæ & lignum ebeni; similiter caro cameli & caro piscis. Hæc consubstantialia *dicuntur, eo quod sint ejusdem substantiæ* (genere, aut specie.) *Quemadmodum omnes quidem homines sunt unius substantiæ; differunt verò eo quòd sit alius procerus & alius brevis, alius potens & alius miser. Verumtamen unius sunt substantiæ, animi, inquam, & corporis.* Itaque homo Arianus vocem hanc, pacis causâ, & ne in exsilium pelleretur, admittere potuit; quòd rectam, ut putabat, ei posset subjicere potestatem.

Sequentia haud minùs evidenter probant *Eusebium*, in Symbolo Nicæno, Arianam invenisse sententiam. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ, inquit, καὶ τὸ γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα κατεδεξάμεθα, ἐπειδὰν τὸ ποιηθὲν κοινὸν ἔφασκον εἶναι πρόσρημα τῶν ΛΟΙΠΩΝ κτισμάτων, τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων, ὧν οὐδὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν Υἱόν: *similiter admisimus voces genitum & non factum, quoniam factum commune esse aiebant adjectivum* CETERARUM *creaturarum, quæ per Filium factæ sunt, & quibus nihil habet simile Filius.* In hisce verbis, Filius numero *creaturarum* censetur; nec ab iis secernitur, nisi quòd à solo Patre, singulari quadam ratione, sit procreatus; quod Ariani minimè negaverint. Quam in rem, proferam postea eorum verba, ex Epistola ad Alexandrum Alexandriæ Episcopum.

Similia, in sequentibus, repetuntur,

ac tandem in hæc verba * contrahuntur: παραστατικὸν δὲ εἶναι, τὸ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, τὸ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον ἀφομοιοῦσθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεώς τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός. ᾧ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἑρμηνευθέντι τὸν τρόπον καλῶς ἔχειν ἐφάνη συγκαταθέσθαι: *verba verò*, consubstantialem Patri, *significare nullam esse Filio Dei similitudinem cum factis Creaturis, sed soli Patri, qui eum genuit, per omnia similem esse factum; nec esse ex altera quadam hypostasi & essentia, sed ex Patre. Cui voci ita explicatæ bene habere nobis visum est, si adsentiremur.* Hîc Arianismus, aut certè Semiarianismus clarè exprimitur, quo non perfecta *paritas*, seu ἰσότης naturæ, sed tantum maxima *similitudo*, ὁμοιότης, inter Patrem & Filium, statuitur. Non dicam ὁμοιότητα non stare cum ταυτότητι οὐσίας vel *unitate numerica substantiæ*, nam una eadémque numero substantia non dicitur sibi esse similis. Qua de re, aliàs videro; sed certum est *Eusebium* ita interpretari Symbolum Nicænum, ut, si ejus fuisset is sensus, quem dicit, Ariani id subscribere sententiâ suâ incolumi, non ægrè potuissent. Poterant negare Filium esse ἐξ ἑτέρας οὐσίας, quia à solo Patre creatum contendebant, eíque ἀφομοιοῦσθαι κατὰ πάν-

* *Num.* 7.

πάντα τρόπον, *similem factum omni ratione*; quâ, nimirum, creatura creatori similis esse potest.

Postea sequitur, * omnibus probè expensis & explicatis, Anathematismum etiam, sine noxa, potuisse admitti. Qua in re, suspicari non ineptè quis possit *Eusebio* animum fuisse Nicænam Synodum irridere; cùm eam facientem inducat, quod ab Ario factum anathemate percutit. Certè hoc ita innuit, ut, data operâ, ab eo factum esse omnino videatur: sic enim loquitur: ϗ τὸν ἀναθεματισμὸν ᾗ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν ἐκτεθέντα ἄλυπον εἶναι ἡγησάμεθα, διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσθαι φωναῖς, διὸ σχεδὸν ἡ πᾶσα γέγονε σύγχυσις ϗ ἀκαταστασία τῆς Ἐκκλησίας. μηδεμίας γοῦν θεοπνεύστου γραφῆς τῷ, ἐξ οὐκ ὄντων, ϗ τῷ, ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τοῖς ἑξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης: οὐκ εὔλογον ἐφάνη ταῦτα λέγειν, καὶ διδάσκειν, ᾧ καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθέμεθα: *Anathematismum porrò illum, qui post Fidem ab illis editus est, nihil noxium habere judicavimus; cùm prohibeat ne voces, quæ non exstant in Scripturis, usurpentur; quamobrem fermè tota contigit perturbatio, & dissensio Ecclesiæ Cùm ergo nulla divinitus inspirata Scriptura usa sit vocibus*, ex non existentibus, &, fuit aliquando cùm non esset, *aliisque ibi subjectis; non visum est rationi consentaneum, hæc*

 dice-

* Num. 8.

dicere & docere; cui rei, cùm recta esse videretur, adensi sumus. Dum damnandas censet voces Arianas, quòd essent ἄγραφοι, aut prorsus desipit, aut eadem de ratione improbat vocem ὁμοούσιος, quæ eodem incommodo laborabat. Ac sanè illa ratio damnandi loquutiones Arianorum nequaquam legitur in Anathematismo Nicæno, * qualem profert *Athanasius* in Epistola ad Jovianum. Præterea diligenter observandum ab *Eusebio* hîc damnari potius loquutiones ἀγράφους, quàm dogma iis expressum; quod tamen potissimùm damnari volebat Synodus; & cujus solius causâ anathema dicebat iis, qui ejusmodi loquutionibus utebantur.

Si superiora Arianismum redolent, † sequentia apertè complectuntur, quæ ita habent: ἔτι μὴν τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως: *Nec item absurdum judicavimus his vocibus*, non erat antequàm genitus esset, *anathema dicere, cùm omnes fateantur filium Dei fuisse, priusquàm secundum carnem gigneretur.* Merus hîc est Arianismus, ex quo Anathematismum interpretatur *Eusebius*, non ex doctrina Nicæna. Verùm hæc verba, & sequentia aliquot, de quibus mox agam, Vir Eruditus censet esse ab aliena manu; quia non leguntur apud *Socratem*, neque in *Historia Tripartita*. At primò

* *Vide T. I. p. 782. novæ Edit.* † *Num. 9. & 10.*

mò leguntur apud *Athanasium*, *Theodoritum*, & *Gelasium*. Secundò, ad ea manifestò adludit *Athanasius*, in Epist. de Decretis Synodi Nicænæ, * non procul ab initio, ubi ita de *Eusebio* loquitur: Καὶ πέπονθέ τι δεινὸν, ὡς γὰρ ἀπολογούμενος κατηγόρησε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι γράψαντες, ΟΥΚ ΗΝ Ο ΥΙΟΣ ΠΡΙΝ ΓΕΝΝΗΘΗΝΑΙ, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΓΕΝΕΣΕΩΣ: *Molestum quiddam ei accidit, nam quasi se defendens accusavit in posterum Arianos, quòd scribentes*, non erat Filius, antequàm gigneretur, *noluerunt eum fuisse, ne ante quidem generationem secundum carnem*. Observaveramus, in vita Gallica *Eusebii* ante decennium edita, *Athanasium*, in hisce verbis, respexisse ad locum *Eusebii* antea prolatum; quod etiam animadverterunt eruditi Monachi Benedictini, qui nuper *Athanasium* ediderunt. An hoc sciverit *Caveus* nescio. Quòd si animadvertisset, hæc esset parum honesta dissimulatio; si verò nescivit, malè profectò fecit, qui tam acriter invectus est in eum, à quo ab insigni errore revocari potuit. Sed quidquid id est, hunc locum νοθείας perperam arguit, ut mox copiosiùs ostendam, postquàm sequentia subjecero *Eusebii* verba.

Ait igitur, † religiosissimum Imperatorem probasse Filium fuisse, secundùm divinam ejus generationem, quæ fuit ante omnia

C 5 sæ-

* *Num.* 9. *pag.* 211. † *Num.* 10.

ſæcula, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν τῷ Πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ Πατρὸς ἀεὶ Πατρὸς, ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ, καὶ σωτῆρος ἀεὶ, δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεί τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος: *quandoquidem priuſquàm actu fuiſſet genitus, potentiâ erat in Patre, ratione ingenitâ, cùm Pater ſemper fuerit Pater, & ſemper ſervator, & potentiâ omnia ſit, ſempérque eodem modo & ſimiliter ſe habeat.* Hinc intelligere eſt quo ſenſu *Euſebius* poſſet fateri, incolumi Arianiſmo, Filium eſſe æternum; quòd, nempe, potentiâ ſemper fuerit, ſi non actu.

Vir quidem Eruditus verba hæc *confuſa atque obſcura* eſſe vult, quia ea interpretatur ex vera, quæ nunc obtinet, ſententiâ; ſed ex Arianiſmi dogmatibus, ut par eſt, intellecta minimè ſunt obſcura. Volebant enim Ariani, non aliter ac ceteri omnes Chriſtiani, in Deo potentiâ fuiſſe omnes creaturas, antequàm actu exſiſterent; ſed ſeorſim ab aliis ſentiebant, in eo quòd contendebant inter eas creaturas recenſendum eſſe Filium, cujus ſubſtantiam actu fuiſſe ab omni æternitate ceteri adfirmabant. Igitur non erat cur ſuſpectus propterea hic locus *Caveo* eſſet.

Non poteſt à ſe impetrare ut *Socratem* putet tantæ imprudentiæ & uſque adeò malæ fidei, ut reſecuerit hunc locum ex Epiſtola *Euſebii*. Attamen Benedictini Monachi ita de eo cenſent: *Hæc verba* ἔτι μὴν &c. *deſunt apud* Socratem, *quæ fortè reticuit, ne*

Eu-

Eusebii, *quem ab Ariana Hæresi, ex hac Epistola, purgandum susceperat, causam apertè proderet.* Ego verò non dubito, quin ita se gesserit; nec video cur malæ fidei suspectos habere malimus, non modò *Theodoritum* & *Gelasium*, sed etiam *Athanasium*, quàm *Socratem*; qui *Athanasio* quidem certè, hac in re, æquiparari non potest, nisi ab imperitis. Neque suspecti possunt esse *Gelasius* & *Theodoritus*, qui *Eusebium* Arianum fuisse negant.

Quæ cùm ita sint, REVERENDISSIME PRÆSUL, vix quisquam dubitare possit *Eusebium*, in hac Epistola, id egisse, ut Arianis suis ostenderet, se ipsorum causam minimè prodidisse, quia subscripserat Symbolum Synodi Nicænæ. Quamobrem vir callidus, in ipsa Synodo, conatus est ab aliter sentientibus eas explicationes exsculpere, quæ cum Arianismo stare possent; quod, ut Arianis satisfaceret, multis exponit. Animadvertit hoc partim *Theodoritus*, qui de hac Epistola ita loquitur. Hist. Eccles. Lib. I. cap II. γέγραφε δὲ τὴν Ἐπιστολὴν πρός τινας τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, προδοσίαν, ὡς εἰκὸς ἐγκαλοῦντας αὐτῷ: *Scripsit hanc Epistolam ad quosdam, qui cum Ario sentiebant, proditionis, ut videtur, eum insimulantes.* *Theodoritum* non vidisse *Eusebium* non purgare se, ut par erat, fatendo ingenuè se meliora fuisse edoctum; sed sententiam Arianam Symbolo tribuendo, negandóque se aliud nunc sentire, quàm antea.

Hinc jam liquet, quàm imprudenter Vir Doctus, in Vita Anglica *Eusebii*, scripserit, * *quamvis multi, caritatis immemores, dixerint eum fraudulento ac doloso animo ita se gessisse, dum loquutiones ex sua ipsius sententia intelligit; attamen nihil planius esse posse, quàm illum liberè & solemnem in modum testari, in Epistola ad plebem Cæsariensem, se eas interpretatum ex illâ ipsâ potestate atque explicatione, quam ipsi Patres Concilii illis tribuerant.* Nihil contrà manifestius est, quàm *Eusebium*, si res gesta est, prout narrat, magnâ arte ex ore Patrum ea expressisse, quæ cum Arianismo stare possent, iisque fucum fecisse. Quin & ipse satis apertè hoc in clausula Epistolæ significat, in qua Symbolo Nicæno negat quidquam inesse, præter id quod antea professus erat in Confessione Fidei, quam nullus non Arianus probarit; ἀφιλονείκως, inquit, τὰ μὴ λυποῦντα κατεδεξάμεθα, ὅθ' ἡμῖν εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν ἐμφανῆ σύμπραξιν ἔχειν ἔδοξε τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις: *Ea quæ nihil offensionis habebant, sine contentione amplexi sumus, postquàm nobis verborum sententiam candidè examinantibus adparuit ea prorsus cum illis convenire, quæ nos ipsi in Fide à nobis primùm exposita confessi fueramus.* Qui artes *Eusebii*, reliquorúmque Arianorum, vocum ambiguitate perpetuò abutentium, non olfaciet hac in re; ei quid

* *Pag.* 31.

quid aliud optem non video, præter nasum. Quòd si id quod probè olfecit nolit profiteri, ei præterea candidiorem animum precabor. Meritò ergo Monachus Benedictinus, vir eruditus, qui vitam Athanasii ejus Operibus præfixam nuper edidit, ad annum CCCXXV. *num.* 12. *Eusebius*, inquit, *Cæsariensis, missâ ad suos Epistolâ causam adfert cur ad subscribendum adpulerit animum; multáque* περὶ τῦ ὁμοιεσίε *edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirment.*

Quisquis superiora expenderit, facilè intelliget loca, quæ ab *Eusebio* adferuntur, quasi consentanea doctrinæ Nicænæ, exigui esse ponderis, ad probandum eum cum Synodo sensisse; nam qui potuit, ex Arianorum sententia, interpretari ejus Symbolum, quævis alia verba torquere potuit. Verùm hac de re agam paullò pòst.

Nunc venio ad alteram dissimulationem *Cavei*, qui in Dissertatione de Arianismo *Eusebii*, sic contemtim profert judicium alterius Synodi Nicænæ de Cæsariensi Episcopo, ut sine argumentis ullis hominem Arianismi insimulasse videatur, eò dumtaxat quòd Imaginum sacrarum usum improbasset. Atqui ea Synodus ostendit, & ante & post priorem Synodum Nicænam, Arianismum esse ab *Eusebio* propugnatum. * *Productus fuerat*, inquit Caveus, *in isthoc Concilio ex Epistola* Eusebii *ad Con-*

* Pag. 63.

Constantiam Augustam Constantini M. sororem locus, quo adversùs omnem Christi imaginem faciendam eruditè disputat. Cui cùm nihil quod opponerent haberent Patres, communis statim exortus est clamor, εἰς ἀδόκιμον νοῦν παραδοθεὶς, καὶ σύμφρων τοῖς τὰ Ἀρείου θρησκεύουσιν, homo est in reprobum sensum traditus, ejusdem cum Ario opinionis; eadémque cum ejus sectatoribus sapiens. *Quasi, scilicet, omnes, quas adfert* Eusebius, *rationes nullius essent ponderis, nec flocci penitus faciendæ, in re licet ad Arianismum parum spectante, si modò ipse esset Arianus.* Planè hac in re adsentior Viro Docto neganti Hæresin pondus rationibus detrahere posse; undecumque enim exoriatur Veritas, libenter excipienda est. Verùm probare non possum quòd omittit objectiones Synodi, quæ præfectò leves non sunt. Itaque eas hîc subjiciam integras, ne sint Tibi, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, in Conciliorum Voluminibus quærendæ.

Hæc ergo *Eusebii* verba ex Epistola ad Euphrationem proferuntur, Action. V. p. 386 Ed. Regiæ, anni 1636 T. XIX. „ Οὐ „ γὰρ συνυπάρχειν φαμὲν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, „ προϋπάρχειν δὲ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ. ἐὰν γὰρ „ συνυπάρχωσι, πῶς ἔσαι ὁ Πατὴρ πατὴρ, καὶ „ ὁ Υἱὸς υἱός; ἢ πῶς ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ δεύ„ τερος; ὁ μὲν ἀγέννητος, ὁ δὲ γεννητός; δύο „ γὰρ ἐξ ἴσου ὁμοίως ἀλλήλοις συνυπάρχοντα ἰσό„ τιμα ἂν νοοῖντο· καὶ ἤτοι ἄμφω, ὡς ἔφην, „ ἀγέννητα, ἢ ἑκάτερα γεννητά. ἀλλ᾽ οὐδέτερον

„ τοῦ-

„ τούτων ἀληθές· οὔτε γὰρ τὸ ἀγέννητον, οὔτε τὸ
„ γεννητὸν ἂν εἴη. ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον καὶ κρεῖττον
„ καὶ τάξει καὶ τιμῇ τοῦ δευτέρου ἡγεῖται, ὡς ἂν
„ καὶ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ τοιῶσδε εἶναι τῷ δευ-
„ τέρῳ αἴτιον γεγεννημένον: *non enim coëxsiste-*
„ *re Filium Patri, sed antè fuisse Patrem,*
„ *quàm Filium, dicimus. Nam si coëxsis-*
„ *tunt, quomodo erit Pater & Filius fi-*
„ *lius? Vel quomodo unus quidem primus,*
„ *alter verò secundus est? & alter quidem*
„ *ingenitus, alter autem genitus? Duo quip-*
„ *pe si ex æquo similiter coëxsistant, & æqua-*
„ *liter honorantur; intelligi datur aut utrum-*
„ *que, ut dixi, ingenitum, aut utrumque*
„ *genitum esse. Sed neutrum eorum verum.*
„ *Neque enim essent ingenitum & genitum;*
„ *sed unum quidem primum & præstantius,*
„ *& ordine & honore, secundum antecedit;*
„ *quippe quod causa fuit secundo & existen-*
„ *di & ita exsistendi.* Cùm hæc Synodus
esset exsecrata, quasi Ariana, recitata sunt
& sequentia ex eadem Epistola: „ Τὸν αὐ-
„ τὸν δὲ καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι διδάσκει δι' ὧν
„ φησιν· ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν.
„ οὐχὶ ὡς ἑνὸς ὄντος μόνου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἑνὸς
„ ὄντος μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ προσθήκης ἀναγ-
„ καιοτάτης τοῦ ἀληθινοῦ. ἐπεὶ καὶ αὐτὸς Θεὸς μὲν
„ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἀληθινὸς Θεός· εἷς γάρ ἐστι καὶ μό-
„ νος ἀληθινὸς Θεὸς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ τινά·
„ εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀληθινὸς, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ
„ ἀληθινοῦ Θεοῦ εἴη ἂν καὶ Θεός. ἐπεὶ καὶ Θεὸς ἦν
„ ὁ Λόγος, οὐ μὲν ὡς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός:

Eum-

„ *Eumdem autem & solum verum esse do-*
„ *cet, per ea quæ ait:* ut sciant te so-
„ lum verum Deum; *non quasi unus solus*
„ *sit Deus, sed quia unus est* verus Deus,
„ *cum additamento pernecessario* veri. *Nam*
„ *& ipse quidem Filius Deus, sed non ve-*
„ rus Deus; *unus enim est & solus,* verus
„ Deus, *eò quòd non habeat ante se quem-*
„ *quam. Quod si & ipse Filius* verus *est,*
„ *at sicut imago veri Dei, erit Deus, quan-*
„ *doquidem &* Deus erat Ratio. *non ta-*
„ *men ut solus verus Deus.* Hic ipse est lo-
cus, quem Arianismi insimulat non immeritò *Athanasius.*

At in Actione VI. ejusdem Synodi, p. 520. prolato *Eusebii* loco contra imagines; hoc judicium de homine recitat ex Scripto Epiphanius Diaconus: Τίς οὐκ ἔγνω τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ γνῶσιν εἰληφότων τῶν ἀληθινῶν δογμάτων, ὅτι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου εἰς ἀδόκιμον νοῦν παραδοθεὶς, ὁμόδοξος καὶ σύμφρων γέγονε τοῖς τὰ Ἀρείου θρησκεύουσιν ἐν πάσαις ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ βίβλοις ΚΤΙΣΜΑ τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ἀποκαλῶν, καὶ ΥΠΟΥΡΓΟΝ καὶ ΔΕΥΤΕΡΟΝ προσκυνητέον; *Quis fidelium Ecclesiæ & eorum, qui verorum dogmatum notitiam perceperunt ignorat* Eusebium *Pamphili, in reprobum sensum traditum, ejusdem sententiæ, & consentientem fuisse cum iis qui Arii dogma sequuntur? In omnibus quippe historicis suis libris,* CREATURAM *Filium & Rationem Dei vocat, &* MI-

NIS-

NISTRUM & SECUNDUM *adorabilem.*

Postea profertur & alius locus, ex Epistola ad *Euphrasionem*; qui fortasse idem est ac qui *Euphration* Act. V. & apud *Athanasium* dicitur, quamvis Epistola non sit eadem, ut liquet ex diversis initiis, quæ in Act. V. & VI. proferuntur. Hæc autem sunt verba *Eusebii*:

„ οὐ μὲν συνυπάρχειν φαμὲν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ,
„ προϋπάρχειν δὲ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ πλὴν αὐ-
„ τὸς ὁ πάντων μᾶλλον ἀκριβῶς ἐπιστάμενος
„ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἕτερον ἑαυτὸν εἰδὼς τοῦ Πατρὸς καὶ
„ μείω καὶ ὑποβεβηκότα, εὖ μάλα εὐσεβῶς
„ τοῦτο καὶ ἡμᾶς διδάσκει λέγων· ὁ Πατὴρ ὁ
„ πέμψας με μείζων μου ἐστι. καὶ μεθ' ἕτερα·
„ ἐπεὶ καὶ αὐτὸς μὲν Θεὸς ὁ Υἱὸς ἀλλ' οὐκ
„ ἀληθινὸς Θεός: *dicimus Filium non coëx-*
„ *sistere Patri, sed Patrem priorem esse Filio.*
„ *Quin & ipse Filius Dei, qui adcuratiùs om-*
„ *nibus rem novit, alium se à Patre, mino-*
„ *rémque & inferiorem sciens, admodum piè*
„ *hoc etiam nos docet dicens:* Pater, qui me
„ misit, major me est. *Et post alia: nam &*
„ *ipse quidem Filius Deus est, sed non verus*
„ *Deus.*

Nequis verò objiceret subscriptionem Symboli Nicæni, ita pergunt: Εἰ δέ τινες τοῦτον διεκδικοῦντες λέγουσιν ὑπογράψαι ἐν τῇ συνόδῳ, δῶμεν οὕτως εἶναι, ἀλλὰ τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν τετίμηκεν, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόῤῥω ἄπεστιν ἀπ' αὐτῆς, ὡς δεικνύουσι τά-

τε συγγράμματα καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πᾶσαι. εἰ δὲ ἄλλοτε ἄλλος κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ κατὰ τὰ πράγματα συνεφύρετο καὶ μετεβάλλετο, ποτὲ μὲν ἐπαινῶν τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, ποτὲ δὲ τὴν ἀλήθειαν ὑποκρινόμενος, ἀποδείκνυται κατὰ τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον ἀνὴρ ὢν δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ· καὶ μὴ οἰέσθω ὅτι λήψεταί τι παρὰ Κυρίου: *Si qui eum defendentes dicant subscripsisse eum in Synodo, demus ita esse; at labiis veritatem honoravit, animus verò longè ab ea aberat, ut ostendunt Scripta ejus & Epistolæ omnes; licèt aliàs alius, secundùm tempora & res, misceretur ac mutaretur, aliquando laudans sentientes cum Ario, aliquando veritatem simulans, adpareat, secundùm fratrem Dei Jacobum* vir duplici animo & inconstans in omnibus viis suis; *nec existimet se accepturum quidquam à Domino.* Hæc est clavis, quâ aperitur occulta *Eusebii* sententia, qui ubi loquitur cum vulgo, non continuò id dicit quod sentit: ubi verò oppugnat dogmata consecrata, ex animo loqui censendus est, ut postea ostendam.

Rationem ejus rei subjiciunt Patres illi Nicæni, quæ digna est auditu: Εἰ γὰρ καρδίᾳ ἐπίστευσεν εἰς δικαιοσύνην, καὶ στόματι ὡμολόγησεν εἰς σωτηρίαν τὸν ἀληθῆ λόγον, πάντως ὑπὲρ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ συγγνώμην ᾐτήσατο, τούτων τὴν ἐπανόρθωσιν ποιούμενος καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, λόγον ἀπολογίας ἐποίησα-

σατο ἄν· ἀλλ' ἐδαμῆ ἐδαμῶς τἕτο πέπραχεν· ἔμεινε γὰρ ὡς Αἰθίοψ μὴ ἀλλάξας τὸ δέρμα αὐτȣ̃. ἐν γὰρ τῷ ἑρμηνεύειν αὐτὸν τό. Εἶπα τῷ Κυρίῳ, Κύριός μȣ εἶ σύ· ἔξω τȣ̃ ἀληθȣ̃ς γνώσεως ἐκβεβηκὼς, ἔτως φησί. „ νόμοις φύσεως „ παντὸς Υἱοῦ Πατὴρ Κύριος ἂν εἴη αὐτοῦ, „ διὸ καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὁ γεννήτας αὐτὸν Θεὸς εἴη ἂν αὐτȣ̃ καὶ Θεὸς ὁμȣ̃, „ καὶ Κύριος, καὶ Πατὴρ: *Si enim corde credidisset ad justitiam, & ore confessus esset in salutem verum sermonem, utique pro Scriptis suis veniam petiisset, hæcce corrigens; & pro Epistolis suis defensionem protulisset. Sed hoc nullâ ratione, nec umquam fecit, mansit enim, ut Æthiops, minimè mutatâ cute suâ. Cùm enim interpretaretur,* dixi Domino, Deus meus es tu, *egressus verâ cognitione sic dicit: „ legibus „ naturæ omnis Filii Pater Dominus ejus sit „ necesse est. Itaque & unigeniti Dei Filii „ Patrem, qui eum generavit, oportet simul esse ejus Deum, & Dominum, & Pa- „ trem.*

Deinde proferuntur verba ex ejus Epistola ad Alexandrum Alexandriæ Episcopum, in quibus Arium, ejusque doctrinam tuetur *Eusebius*: ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον ἐπιστολῇ τὸν καθηγητὴν τȣ̃ μεγάλȣ Ἀθανασίȣ, ἧς ἡ ἀρχὴ „ μεθ' ἴσης μὲν „ ἀγωνίας, καὶ μεθ' ὅσης φροντίδος ἐπὶ ταῦ- „ τα ἦλθον τὰ γράμματα· τρανώτατα βλασφημῶν ἔτω φησὶ περὶ τοῦ Ἀρείȣ καὶ τȣ̃ σὺν αὐ-

» τῷ. καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν τὰ γράμματα, ὡς λε-
» γόντων, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγο-
» νεν ὡς εἷς τῶν πάντων. οἱ δὲ προήνεγκαν ἑαυ-
» τῶν γραμματεῖον, ὃ πρός σε πεποιήκασιν·
» ἐν ᾧ τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐκθέμενοι αὐτοῖς ῥήμα-
» σι τάδε ὡμολόγουν. τοῦ νόμου, καὶ προφητῶν
» καὶ καινῆς διαθήκης Θεὸν γεννήσαντα Υἱὸν μο-
» νογενῆ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς
» αἰῶνας καὶ τὰ πάντα πεποίηκε· γεννήσαντα
» δὲ οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ ὑποστήσαντα
» ἰδίῳ θελήματι ἄτρεπτον, καὶ ἀναλλοίωτον,
» ΚΤΙΣΜΑ τοῦ Θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν
» τῶν κτισμάτων. εἰ δὲ οὖν τὰ παρ' αὐτῶν γράμ-
» ματα ἀληθεύει, πάντως δὲ παρὰ σοὶ φέρε-
» ται· ἐν ᾧ ὁμολογοῦσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ χρό-
» νων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας πεποίηκεν,
» εἶναι ἄτρεπτον, καὶ κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον
» ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. ἡ δὲ σὴ ἐπι-
» στολὴ κατηγορεῖ αὐτῶν ὡς ἂν λεγόντων ὅτι ὁ
» Υἱὸς γέγονεν ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· αὐτῶν
» τοῦτο μὴ λεγόντων, ἀλλὰ σαφῶς διορισα-
» μένων ὅτι οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. ὅρα εἰ
» μὴ εὐθὺς πάλιν αὐτοῖς ἀφορμὴ δίδοται εἰς τὸ
» ἐπιλαβέσθαι καὶ διαβάλλειν ὁρμᾶσθαι ὅσα καὶ
» θέλουσι. πάλιν αὐτοὺς ᾐτιῶ λέγοντας ὅτι ὁ
» ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐγέννησε. θαυμάζω δὲ εἰ δύ-
» ναται τις ἄλλως εἰπεῖν. εἰ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ ὤν,
» δῆλον ὅτι ἐξ αὐτοῦ γέγονε πᾶν ὅ, τι καὶ ἔστι,

» μετ'

„ μετ' αὐτόν· εἰ δὲ μὴ μόνος αὐτός ἐστιν ὁ ὢν, „ ἀλλὰ καὶ Υἱὸς ἦν ὁ ὢν, καὶ πῶς τὰ ὄντα ὁ ὢν ἐγέν„ νησεν; οὕτως γὰρ ἂν δύο εἴη τὰ ὄντα: *Similiter autem & in Epistola ad Ianctum, Alexandrum, præceptorem magni Athanasii cujus est initium*, cum quanta anxietate & quantâ sollicitudine ad has litteras venerim, *apertissimè blasphemans sic loquitur de Ario & iis qui cum illo erant:* „ *accusant eos litteræ tuæ* „ *tanquàm dicentes* Filium ex non existenti„ bus factum esse, sicut unum ex omnibus. „ *At illi protulerunt Epistolam quam ad te de*„ *derant, in qua fidem suam explicantes, ipsis* „ *verbis hæc confitebantur*, Legis ac Prophe„ tarum & Novi Testamenti Deum genuisse „ Filium unigenitum, ante tempora mundi, „ per quem & omnia & mundum fecit; ge„ nuisse autem eum non specie tenus sed ve„ rè subsistentem, propriâ voluntate, immu„ tabilem & inconvertibilem, CREATU„ RAM Dei perfectam, sed non sicut u„ nam ex creaturis. *Si ergo litteræ ipsorum* „ *vera profitentur, scriptum omnino apud te* „ *etiam eorum fertur, in quo confitentur* Fi„ lium Dei ante tempora mundi, per quem „ & mundum fecit, esse immutabilem & „ creaturam Dei perfectam, sed non ut u„ nam creaturarum; *tum verò Epistola eos in*„ *simulat, quasi dicentes Filium factum fuisse* „ sicut unam creaturarum; *cùm hoc non dixe*„ *rint, sed clarè definierint*, non esse instar „ unius creaturarum. *Vide an non protinus* „ *illis occasio detur adgrediendi, reprehenden*-

„ *di & calumniandi quæcumque voluerint. Iterum eos accuſabas dicentes*, ab eo qui erat genitum eſſe eum qui non erat. *Mirum ſi quis aliter dicere poſſit. Si enim unus eſt qui erat, manifeſtum eſt ex eo fuiſſe quidquid eſt poſt eum. Si autem ille ſolus non eſt qui erat, ſed & Filius etiam erat, quomodo exiſtentem is qui erat genuit? Sic fuiſſent duo quæ erant.*

Antequàm ad *Caveum* redeam, breviter hîc confutabo quæ de hoc judicio Nicæno habet *Henr. Valeſius*, vir eruditiſſimus, in Vita *Euſebii*. Pro more plerorumque omnium, qui Scriptorem quempiam illuſtrare adgreſſi ſunt, *Euſebii* ſui honori vehementer patrocinatur; ne laboris, quem in ejus Hiſtoria vertenda & explicanda exantlaverat, ulla in re, minueretur pretium. Itaque non potuit concoquere judicium II. Synodi Nicænæ, quamvis Canones ejus rati in Eccleſia Romana habeantur. *Non agebatur*, inquit, *de* Euſebii *fide, in illa Synodo, ſed de imaginum cultu. Ad quem ſubvertendum, cùm adverſarii paullò antè, in urbe regia, congregati, teſtimonium ex* Euſebii *ad Conſtantiam Epiſtola protuliſſent, eóque maximè niterentur; Patres VII. Synodi, ad elevandam hujus teſtimonii auctoritatem adclamarunt* Euſebium *Arianum fuiſſe. Verùm id obiter tantùm, ex occaſione & odio illius Epiſtolæ, ab eis factum eſt, non autem datâ operâ, aut causâ priùs cognitâ.* At cauſam ſatis cognorant, qui parata habuere inſignia illa *Euſebii* loca, quæ recitata ſunt, qui ſciebant antè à nobis commemora-

rata, legerantque *Eusebii* Scripta. Sensit hoc partim vir summus, quamobrem subjicit: *Proferunt quidem loca quædam ex Eusebio, quibus adprobent illum Ariano dogmati adhæsisse.* Sunt loca minimè dubia, & quæ cum Nicænis decretis in concordiam nullâ ratione redigi possunt; nec, ut objectioni ex *Eusebio* petitæ satisfieret, opus fuit omnia ejus Scripta legi. *Sed nullum*, inquit *Valesius*, *discrimen adhibent inter libros ante Concilium Nicænum, & eos qui post illud Concilium sunt ab Eusebio elaborati; quod tamen fieri omnino debuerat, ut de Eusebii fide certum ac legitimum judicium promeretur. Quæcumque enim ante Nicænam Synodum scripta sunt Eusebio objici & imputari non debent.* Fallitur vir doctissimus, quia *Eusebius*, ut ostendi, constanter negavit se aliud sensisse, ante Synodum, aliud post editum ejus Symbolum; quod tamen statuit *Valesius*. Deinde quamvis Epistola, ad Alexandrum Alexandriæ Episcopum, scripta sit ante Synodum, nullo indicio constat cætera loca deprompta non esse ex Libris post Synodum scriptis.

Hæc integra proferre & contra *Valesium* tueri non piguit; ut liqueret à *Caveo* dissimulatas gravissimas objectiones contra *Eusebium*, adeóque querelas non satis justas effusas, quasi nonnisi falsò dissimulationis incusari posset. Rem Tibi, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, & omnibus veri amantibus expendendam relinquo.

Ex hisce autem colligere mihi posse videor Criticum Canonem, ex quo intelligere lice-

bit inania esse quæcumque adferuntur ad purgandum *Eusebium* à labe Arianismi, ex iis locis, in quibus videtur consentanea doctrinæ Nicænæ docere. Ita autem habet Canon: *Quotiescumque Scriptor quispiam loquitur ex sententia & consuetudine vulgò recepta, non est semper putandus cum vulgo sentire; præsertim si periculosum sit dissensum ullum ea in re testari, aut ambiguæ sint loquutiones; ac si ab ea sententia, vel ab usitatis formulis aliquando manifestò recedat, tum verò ex animi sententia loqui censendus erit.* Prior pars Canonis dubia non est, primò quia satis constat homines eruditos, aut prudentiâ, aut timiditate adductos, sæpe malle cum vulgo loqui; quàm sibi molestias, aut etiam graves calamitates creare. Jam autem nemo negabit *Eusebio* non licuisse, tempore Synodi, impunè dissentire à Patribus Nicænis; ut ostendit exemplum *Theonæ* & *Secundi*, propterea missorum in exsilium. Secundò, ambiguitatibus passim usos Arianos nemo dubitet, nisi qui Historiam eorum temporum numquam legerit. Legatur hanc in rem liber *Hilarii* de Synodis, ubi plura occurrent exempla, ex quibus constabit verissimum esse judicium quod de Arii discipulis tulit, ad VII. Anathematismum Orientalium: *Confusis, permistisque verbis veritatem frequentissimè Hæretici eludunt, & incautorum aures communium vocabulorum sono capiunt.* Ita se gessisse *Eusebium*, in examine ejus ad Cæsarienses Epistolæ, satis, nisi fallor, ostendi. At potuit tamen, inquies, *Eusebius* ex animo Syno-

nodo adsentiri, quamvis dissentientibus propositæ essent graves pœnæ, solerentque Ariani ambiguitatibus ludere adversarios. Non nego, sed cùm priùs apertè favisset Arianis, negaritque postea à se sententiam esse mutatam, & sensum Arianum Symbolo Nicæno tribuerit; non intelligo quomodo ex sola subscriptione eum purgare possimus. Ad quod si accedat, quòd vexando *Athanasio*, Arianísque partibus defendendis operam dederit, quàm primùm licuit per Imperatorem; jam non *caritas Christiana*, sed spontanea cæcitas eum absolvet.

Quod multò manifestius erit, si alteram Canonis partem adtendamus. Cùm enim *Eusebius* refertus sit loquutionibus & ratiocinationibus diffidentibus à placitis, formulísque Nicænis, præsertim in Libris *contra Marcellum* & de *Theologia Ecclesiastica*, ut ostendit inter alios *D. Petavius* Tom. II. Theologicorum Dogmatum, nec ipse *Caveus* diffitetur; quis, nisi sponte suâ cæcutiens, non videat hominem ex animo loqui, cùm Arianismo consentanea habet; cedere verò temporibus, cùm Nicænis decretis videtur favere? Igitur non opus est ut loca illa excutiam, in quibus videtur cum Nicæna Synodo sentire (quamvis facillimum esset ostendere nihil in iis esse quod ab ore, animóque Ariano proficisci non potuerit) cùm ea loca ex aliis potiùs sint intelligenda.

Quæ cùm dubia non sint, ceteras partes Dissertationiis *Caveanæ* non expendam. Sed querar primùm, quòd inscripserit Dissertatio-

nem suam *contra Joannem Clericum*, non verò *contra Athanasium*, *Eustathium*, *Marcellum*, *Epiphanium*, *Hilarium*, *Hieronymum*, *Antipatrum*, *Nicænam II. Synodum* &c *Baronium* item, *Petavium*, *Sirmondum*, *Vigerum*, aliósque doctissimos viros; quos fatetur ante me similia sensisse, & quorum nonnulli, ut *Petavius*, ex professo adgressi sunt ostendere *Eusebium* Arianum fuisse, cum rem tantùm obiter adtigerim. Hæccine est *Caritas Christiana*, quâ invisi redduntur vivi, ut parcatur mortuis; quibus nec calumniæ, nec veritas amplius nocere possunt? Hæccine est *Caritas Christiana*, quâ, pro æquissimis & modestissimis monitis, redditur gravissima invidia? Parum meâ interest, an *Eusebius* Arianus fuerit, nécne, qui cum Arianis minimè sentio, imò eos in gravi errore versatos existimo; & qui fidem meam ex solis Novi Testamenti Tabulis pendere profiteor, non ex *Eusebii* aliorúmve Patrum Scriptis. Sed existimavi minimè esse dissimulandum quod mihi perspicuum videbatur, ut & aliis ante me viris doctissimis.

Attamen hoc meum, de *Eusebio*, judicium, & quòd existimarit Vir Eruditus me subobscurè apertissimas dissimulationes suas carpsisse, ita ejus iram in me moverunt; ut præterquàm quòd me ex turba tot adversariorum delegit, in quem unum tela conjiceret, atrox illico ab initio Dissertationis judicium tulerit: *utrum cum nostri temporis Arianis, vel potiùs Photinianis facit, mihi est inexploratum.* Ut hoc judicium non penitus

ri-

ridiculum esse deprehendatur, oporteret me sic loqui solere, ut intelligere nemo posset utrum Arianis, an verò Photinianis faveam, sed ita ut alterutris necessariò patrociner; nam si hoc vellet *Caveus*, nullum sibi argumentum esse, ex quo colligeret, me cum Arianis aut Photinianis facere, tum verò me ab ejusmodi criminatione absolveret. Quænam autem sunt loca, in quibus ita loquutus sum, ut necesse sit me voluisse Arianis, aut Photinianis gratificari? Nulla. Nusquam quidem illis invidiam facere, spretâ veritate atque æquitate, conatus sum; sed nusquam etiam in eorum gratiam quidquam dissimulavi, quod in iis reprehendi posset. Nihil de illis eorum infensissimis adversariis, simpliciter adfirmantibus, credendum censui; sed nec Hæreticis ullis fidem habui, adversariis detrahentibus. Solius Veritatis rationem habendam censui & etiamnum censeo, abjecto omni partium studio; quod si sit *facere cum* Hæreticis, *faciat Caveus* cum *Orthodoxis*, contrariis artibus. Ei nequaquam invidebo.

Præterea nemo possit ita loqui ut ambiguum sit faveátne Arianis, an Photinianis; cùm eorum dogmata sint ἀσύστατα, cúmque Scripturam soleant aliter prorsus interpretari. Olim Ariani anathema dicebant Photinianis, nec alii fermè, præter Arianos, *Photinum* sede suâ expulerunt, anno CCCLI. Si Photiniani tanto numero fuissent, quanto erant Ariani, non minùs fortasse adversarios damnassent Nec hodie Ariani, & Photiniani, aut Unitarii, ubicumque sint, magis inter se

con-

consentiunt. Ideóque absurdè Vir Eruditus sibi exploratum esse negavit utris faverem, cùm tam acriter dissideant. Verùm ego eum docebo, si me audire velit, quod mihi multò magis exploratum est; nimirum, me cum neutris facere. Nec Arianorum probo sententiam, nec eam rationem, quâ Photiniani Scripturæ loca de Christi Divinitate interpretantur. Nusquam confutavi Arianos, quòd nesciam an ulli sint hodie, inter Christianos, nec libros ullos eorum viderim, præter Scripta aliquot *Christophori Sandii*; quæ nec magni facio, & quorum farrago paucos, nisi fallor, decipiet. Interpretationes verò Socinianorum, quos videtur *Caveus Photinianos nostri temporis* vocare, non semel oppugnavi, ad loca nobilissima Novi Testamenti, ut ad initium Evangelii Joannis, & ad Coloss. 1, 15. Hæc *explorata* oppono *inexploratis Cavei* suspicionibus.

At subjicit id *certum esse* Vitas aliquot Patrum in *Bibliotheca universali* à me Gallicè editas, *nostri temporis Arianorum*, *vel Photinianorum curâ versas fuisse, & in lucem emissas, quin & in hanc, quam habent Angli, formam redactas*. Verùm sanctè & liquidò jurare possum me consilium hoc eorum, qui Vitas à me scriptas verterunt in Linguam Anglicam, penitus ignorasse; nec scivisse quidquam simile factum, nisi diu postea. Interpres eorum nec ad me umquam scripsit, nec ego ad illum; quem nec de facie, nec nomine certò novi. Ante paucos dies, accepi hominem esse Gallum, qui albúsne an ater sit nescio.

Ei

Ei nec temerario judicio nocere velim, nec gratias agere possum; ob translationem, quam numquam vidi Non puto tamen aut Arianum, aut Socinianum esse; certè neutram harum opinionum, ex meis libellis, haurire potuit.

Ceterùm absurdum est & iniquum Scriptori libri tribui dogmata ejus Interpretum, aut Editorum, ideò tantùm quia ejus librum interpretati sunt, aut in lucem emiserunt; nec vellet *Caveus* haberi *Presbyterii* patronus, quia ejusmodi homines nonnulla ejus Scripta in Linguam Belgicam transtulerunt, aut ediderunt.

Audivi nonnullos ex meis libellis in Anglicam Linguam esse versos ab hominibus, quorum nec sententiam, nec mores ullo modo probarim, si vera sunt quæ de iis sparguntur. Dicitur nonnemo vertisse Opus meum *de Incredulitate*, qui planè alienus esse fertur à Fide, quam propugnandam mihi suscepi. Cujus hominis nec amicus umquam fui, nec ero; donec mihi constet falsa esse, quæ de illo feruntur, aut ad meliorem frugem eum rediisse. Nullum cum eo amicitiæ commercium colui, quod ab illo tamen, ut se se apud nonnullos, quos videbat non malè sentire de me, venditaret, audacissimè jactatum audio; cùm dixerit se in ædibus meis vixisse, & discipulum meum fuisse, qui à me quæcumque sentirem accepisset; quæ omnia sunt turpissima mendacia, ut sciunt omnes, quibus paullò notior sum. Possem etiam & ea proferre, in quibus inscius hominis auda-

dacissimum & absurdissimum quoddam consilium prorsus anteverti. Sed malo illi saniorem mentem precari, quàm invidiam augere, quam sibi sat magnam conflavit. Hæc obiter dicenda fuere, quia Vir Eruditus mihi objecit Interpretes opusculorum meorum; ne, si tacerem, similia fortè alius objiceret, néve hujusmodi malignè captati à malevolis rumusculi pro rebus compertis haberentur.

Nunc veniendum mihi ad perorationem Viri Eruditi. *Si Eusebius*, inquit, *non fuit Arianus, ipsum calumniæ evertitur fundamentum*; quòd, nimirum, Encomiasten egerit *Caveus*, non Historicum. At *Eusebius fuit Arianus*, ut vel cæco patet; unde consequens est, ut ei adulatus sit *Caveus*. Sed quamvis cum Nicænis Patribus sensisset, non minùs insimulari potuisset Vir Doctus dissimulationis minimè laudandæ; ut ex *Clementis* vita liquidò ostendi, ejus provocatione coactus.

Quin si in incerto adhuc res esset, quænam amabo in me culpa erit, quod tantum virum à tam atroci crimine conarer liberare? Quod Socrati, Theodorito, Gelasio, quod Valesio, Montacutio &c. licuit, cur non & mihi liceat? Quasi verò idem reponere non possim! Profectò, si nullæ aliæ suppeterent mihi rationes, *Athanasium*, *Hieronymum* & alios summos viros, veteres & recentiores, tam ego sequi potui, quàm ille eos quos commemorat; & Arianum censere hominem, quem Ariani omnes suum esse putarunt, & doctissimi quique aliter sentientium, qui æquales,

aut suppares illi fuere. Sed ex ipsa lectione Scriptorum *Eusebii*, res est manifesta, ut ostendi, non *in incerto*, ut vult *Caveus*, posita. Quamobrem nuper eruditus Monachus Benedictinus, qui vitam *Athanasii* edidit Operibus ejus præfixam, hoc de *Eusebio* judicium fert, ad annum CCCXXIII. *num.* 4. *Postquàm ad Arianam descivit opinionem, haud semel, in Scriptis suis, ejus semina conspersit; ad* Euphrationem *enim Balaneæ Episcopum rescribens non timuit palam efferre*, Christum non esse verum Deum. *Hujus porrò Epistolæ fragmentum exstat in Actione quinta Synodi Nicænæ II. ubi apertè ait*, unà non exsistere cum Patre Filium, sed esse Patrem & ordine & honore priorem. *Et in Actione sexta, habetur aliud fragmentum, ex ejusdem Epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, quâ dicebant* esse Filium rem à Patre creatam. *Quare vereor ne aërem verberare videantur, qui ab ejusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dimovere.* Idem Monachus etiam alibi testatur, & præsertim in Admonitione ad libellum *Athanasii*, de sententia *Dionysii* Alexandrini: *Quod autem*, inquit, Eusebius, *qui Dionysii gesta fusè satis prosequitur, ne verbum quidem de hac Historia fecerit, hinc sanè augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callidè profectò tacuit hæresi suæ exitiosam historiam, quam incautiùs, ut ait Athanasius, alii Ariani in suam perniciem evulgarunt.* Sic, hoc in negotio, ipsos Pontificios candidiores esse nonnullis Protestantibus

bus videmus. Scio quidem Virum Doctum ſuſpicari Pontificios ſolere adverſari *Euſebio*, quòd nonnulla ſcripſerit Romanæ ſedi minùs placentia. Quæ ſuſpicio ferri poſſet, ſi primi illi cœpiſſent *Euſebium* inſimulare Arianiſmi, aut non ſupereſſent in ejus Scriptis certiſſima ejus indicia. At ſi vellem ſuſpicioni ſimiliter indulgere, nihil vetaret me dicere quoſdam ex iis, qui *Euſebium* olim & nuper Arianorum numero eximere voluerunt, non tam Veritatis ſtudio adductos fuiſſe, quàm cupiditate eripiendi eruditiſſimum ſuæ ætatis virum Arianis partibus, quæ eo gloriabantur; cùm præſertim ſoleant objicere Arianis traditionem Patrum ſecundi & tertii ſæculi, quam perſpicuam & univerſalem; quæ dubia fieret iis, qui reputarent hominem illius ævi, in ſuperiorum monumentis omnium verſatiſſimum, Arianis faviſſe. Sic paſſim multa, quia conducunt cauſæ, non quia comperta eſt eorum veritas, defenduntur ab hominibus minùs veri amantibus, aut non ſatis peritis earum artium, quibus ſolis Veritatem nos decet tueri.

At ego ad Arianiſmum damnandum neque traditione illa nitor, neque puto meâ intereſſe *Euſebium* his, aut illis partibus faviſſe. Quamobrem nullo æſtu partium, nullo præconcepto judicio hac in re præpedior; quominùs Veritatem quæram, inveniam, atque profitear. Imò verò, ſi *Caveus* potuiſſet purgare *Euſebium*, libenter faterer me antea erraſſe; quippe qui famam meam multò magis pertinacia lædi putem, quàm apertâ confeſſio-

ſione erroris, cui omnes obnoxii ſumus. Sed redeo ad *Caveum*, qui ita pergit: *Accedit denique ad vituperii cumulum, quod Vitas Sanctorum Patrum* panegyricè, *non* hiſtoricè *deſcripſerim. At unde id liquet? quibus indiciis, quibus exemplis defenditur? Volvantur & revolvantur Scripta mea, & num ita ſit dicant æqui judices. Ubinam, ſodes, toties objecti ſermones panegyrici? Ubinam laudationes immodicæ? Ubinam ficta, falſáve encomia? Immo quid non ſtrictè & uſquequaque verum, &, favente omnium Eruditorum ſuffragio, Veteribus conceſſum?* Quàm prudentes ſint hæ interrogationes, ex iis quæ à me dicta ſunt intelligere potes, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, aut potiùs ex lectione ipſa *Clementis* & *Euſebii*. Ea fiducia interrogandi fallere imperitos poteſt, qui res ipſas non norunt, & vix ſibi perſuadent hominem malè ſibi conſcium tam confidenter adverſarium provocaturum. Fortè exiſtimavit fore ut gravioribus occupationibus avocatus tacerem, vel me ignarum planè putavit Antiquitatum Eccleſiaſticarum, aut imparatum ab omnibus ſubſidiis, quæ ejusmodi adſultibus repellendis neceſſaria ſunt. At eruditos certè atque otioſos Lectores timere debuit, ne jam dicam tacitas ipſius Veritatis, apud animum, exprobrationes exhorreſcere. Oſtendi jam quàm multa diſſimularit, in *Clemente* & *Euſebio*, & oſtendam eum in ſequentibus, quæ mihi initio Diſſertationis objicit, eamdem perſonam ita agere, ut mirum ſit diſſimulationem exprobranti larvâ tectum auſum eſſe reſpon-

dere. Illo enim loco, res manifestissimas & quas ipse alibi fatetur, aut negat, aut mihi exprobrat, quia Veteribus sunt parum honorificæ, ut aliis in litteris copiosiùs demonstrabo; quasi Historiæ Ecclesiasticæ lex esset vitia & errores eorum, quorum res gestæ scribuntur, dissimulare.

At noster, *quis verò*, inquit, *Clerico jus & auctoritatem dedit Leges biographicas præscribendi*? Ego verò nullas Leges novas præscribo, quæ nonnisi auctoritate singulari imponi aliis possint. Eas quæ semper fuerunt in usum revoco, legésque numquam abrogandas conculcari ægrè patior. *Quis nescit*, ut verba *Ciceronis* è Lib. II. de Oratore usurpem, *primam esse Historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid veri dicere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis*? *Hæc, scilicet, fundamenta nota sunt omnibus*; nisi *Caveo* nostro, qui Leges novas esse putat, & iniquos qui earum observationem exigunt. *Candidi est*, inquit, *ingenuíque animi aliena humaniter tractare, & in meliorem partem interpretari.* Candidi & ingenui viri est verum minimè dissimulare; humani ignoscere quidem delictis, non verò blandiri peccantibus. Quicumque legerint quæ de *Cavei* Scriptis dixi, in *Bibliotheca Universali*, ea esse propiora multò laudibus, quàm vituperationi intelligent; nec me ab eo, in diversa abiisse, nisi humanis verbis adhibitis, & ubi res necessariò postulabat.

Si animo carpendi ea scripsissem, alius planè

nè fuisset stylus, & examen multò adcuratius singularum rerum. Numquam, exempli causâ, prætermisissem hanc excusationem *Clementis* Alexandrini: *Si in hisce libris sit id quod* Photius *adfirmat*, *pauca quædam hîc atque illic* οὐχ ὑγιῶς *dicta*; *attamen non sunt similia iis quæ legebantur in Hypotyposibus*, *sed quæ candidam ac benignam interpretationem capere possint*; *nec multùm noxia doctrinæ Religionis aut moribus*, *&* *talia quæ occurrere vulgò solent in Scriptoribus primævis.* An sit levis error *Caveo* & qui in bonam partem sumi ab eo possit, quod adfirmat *Clemens* Christum non sensisse dolorem, nescio; at certè si quid simile suspicari liceret, omnis efficacia & præstantia sacrificii & obedientiæ universæ Christi in auras abirent; instar phantasmatum ceterorum, quæ non sunt quod videntur. Expendantur & ceteri errores *Clementis* à me notati, atque ex iis facilè intelligere licebit an gravem Censorem egerim Scriptorum *Cavei*, anve prudenter fecerit, cùm me ad hasce querelas devenire adegit.

At tandem redit ad fucum, quo dissimulationes in Historia incrustare jam conatus est: *Christianam Caritatem*, inquit, *quam mihi objicit & penè vitio vertit*, *studiosè colo & amplector*: *nec profiteri erubesco*, *malle me cum Christiana caritate derideri*, *quàm critico supercilio insolescere*, *& in alios temerè & leviter insultare*; *neque huic objectiunculæ aliud repono*, *quàm illud Apostoli* 1. *Cor. XIII*, 5, 6. *&c.* Caritas patiens est, benigna est &c *Quibus consona est æquissima & vetustissima illa*

 ju-

juris Regula, *in dubiis benigniora semper esse præferenda*. De Reg. Juris, n. 56. Quasi verò hîc sermo sit de *caritate* de qua Paulus, quæ in vivos exercetur, quibus prodest; & quibus posset nocere nimium veri, sine necessitate, aperiendi studium; aut quasi obscurum esset, vel dubium, an *Clemens* scripserit quæ ex eo protulimus, anve *Eusebius* Arianis faverit! Quando scribitur Historia, & præsertim antiquiorum temporum, nihil licet dissimulare, ut jam eum monui, quia nec nocet Veritas mortuis, & multùm prodest vivis; contrà verò dissimulatio nec juvat vita functos, & vehementer officit iis, qui Historiam legunt. Quod probare, nisi fallor, necesse non est. Si *caritas* eò pertineret, ut Historici dissimularent vitia ac delicta eorum, quorum res gestas scribunt, & excusare omnia niterentur; actum esset de veritate & candore Historiæ, nihil præter Encomia, aut Apologias, posteritati relinqueretur. Si similia sensissent Historici Sacri, omnia bonorum & minùs bonorum vitia & peccata, æterno silentio, obnupsissent; nec quidquam haberemus, præter eorum laudes. Sed nihil opus est verbis, in re perspicua; at dignum est observatu *Caveum*, hoc ipso in loco, ubi Encomiastæ nomen tantopere aversatur, sese Encomiasten profiteri; tanta est vis Veritatis, ut sæpe ex dissimulantis ore invito erumpat! Nam *caritatem* vocat meram dissimulationem, ut jam vidimus. Quam autem alienus sit à *caritate* illa, quàm sibi à me exprobrari ridiculè jactat, vel hinc liquet, quòd *Eusebium* in-

invitum Arianismi criminatione absolvat, cui ejus judicium prodesse non potest; me verò traducat, quasi inter Arianismum & Photinianismum fluctuantem, qui ab utraque opinione alienissimus sum, & me esse profiteor; cùm non ignoret judicia ejusmodi, temeraria licèt, vivis nocere. O eximiam *caritatem Caveanam*, quæ erga mortuos exercetur, ad vivos verò non pertinet! O insignem æquitatem, quâ crassi & manifesti errores Veterum negantur, aut molliuntur; dum æqualium vel minimæ dissensiones acerbissimè exagitantur, hominésque ipsi turpissimis conviciis proscinduntur! O modestiam singularem, quâ, pro mitissima & justissima admonitione, invidiosissima hæreseon nomina redduntur!

Sed manum, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, de tabula tollo, ut Tibi potiùs, alísque eruditis ac bonis viris, quibus Ecclesiæ Anglicanæ Clerus abundat, rem totam disceptandam ac judicandam permittam. Quo in negotio, si judicia vestra faventia habuero, ut spero, erit cur Veritati & mihi gratuler; sin verò spe meâ excidero, ob rationes quas non adsequor, causa tamen nulla erit cur me mei pœniteat instituti, qui Deum testem vocare possum me favoris & odii, in hoc negotio, prorsus vacuum nihil præter sanctissimam ejus quæsivisse Veritatem. Vale.

Dabam Amstelodami Nonis Juliis.

cIↄ Iↄ c xcix.

EPISTOLA III.

Judicium iniquum Henrici Meibomii *de* Clerico, *quod comprobat* Caveus, *confutatum. Si à* Clerico *Patres dissidentes descripti sunt, id postulasse veritatem Historiæ, judice ipso* Caveo. *Idem judicandum de eorum obscuro stylo, incommodis, ambiguísve loquutionibus, in Controversiis Arianis; quod exemplis ostenditur.*

Reverendissimo Præsuli

GILBERTO EPISCOPO

Salisburiensi

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

DUabus Epistolis, REVERENDISSIME PRÆSUL, ad Illustrissimum Tuum Metropolitam datis, questus sum calumniâ me fuisse adpetitum à Viro Erudito *Guil. Caveo* Ecclesiæ in tua, nisi fallor, Diœcesi sitæ Canonico; nulla alia de causa, nisi quia huma-

manifſimè nonnulla quæ edidit de ratione conſcribendæ Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, confutaram. Spero autem me iis Litteris ita diluiſſe quæ de me dixit, ut nulla alia defenſione mihi opus futurum ſit; atque ita oſtendiſſe reum illum eſſe diſſimulationum, quas ſibi falsò objectas querebatur, ut res dubia nemini ampliùs eſſe poſſit, qui quidem eas Epiſtolas legerit. Quia verò non ſatis habuit ſuas diſſimulationes defendere, quemadmodum potuit, ac calumniari me fluctuare inter Arianiſmum & Photinianiſmum; ſed etiam nonnulla mihi objecit, quaſi veluti Patrum Vitas ſcripſit, ut eos laudaret; ſic ego idem negotium adgreſſus eſſem, ut iis detraherem; neceſſe habeo oſtendere me nihil de iis dixiſſe, quod non manifeſtò ex veteribus monumentis hauſerim, & probatum etiam dederim. Cujus certaminis nemo magis idoneus Judex eſſe poteſt, quam Tu, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, qui non modò noſti quæ ſint Leges Hiſtoriæ, ſed & qui eas omnes diligentiſſimè in pulcherrima Tua *Reformationis Hiſtoria* obſervaſti. Hæc enim diſceptatio mea, cum Viro Erudito, poſtulat Judicem, qui & norit Leges Hiſtoricas & eas ſacroſanctas, omnibus Hiſtoriam ſcribentibus eſſe velit. Nulla hîc mihi opus eſt indulgentia, ſed rigido ac ſevero examine, quo omnia exigantur ad verum; quod ſi diſſimularim, aut ullâ ratione corruperim, cauſam non dico cur à Te, ſine ulla provocatione, non damner. At ſi verum tantùm dixiſſe comperiar, æquum eſſe exiſtimo, ut nemo pejus

ſentiat de me; quàm is meretur, qui inflexæ Veritati ſe & ſua Scripta conſecravit.

Antequàm ad rem adgrediar, nonnulla mihi dicenda ſunt de iis quæ de me habet Caveus, in præfatione ſecundi Voluminis Hiſtoriæ Litterariæ, ubi poſtquàm me, præter meritum, dixit *doctiſſimum* eſſe, *& in quovis ferè litterarum genere non indiligenter verſatum*; præter meritum etiam vituperat, cùm *optandum eſſe* ait *ut à tam liberis, tam iniquis, & temerariis cenſuris, quales potiſſimùm Tomo X. Bibliothecæ Univerſalis reperiuntur, magis temperaſſem.* Cenſorem nuſquam egi, ſed Hiſtoricum; qui narrat quod invenit in monumentis eorum, quorum Hiſtoriam contexit; ut poſtea ſingillatim, ad ea quæ mihi *Caveus* objecit, oſtendam. *Libera* ſunt, fateor, quæ dixi; ſed nemo ab Hiſtorico ſerviles adſentationes, aut diſſimulationes exſpectat. *Iniqua*, aut *temeraria* eſſe non probavit *Caveus*, neque quiſquam alius probabit, ſit ſint vera; quod ego quidem exiſtimo, nec auſus eſt negare Vir Eruditus. Quis enim dixerit Hiſtoricum eſſe *iniquum* & *temerarium*, qui ſimpliciter narrat quæ invenit in Veterum Scriptis? Imò verò *æquum* eſt ut omnia in lucem proferantur, quæ poſſunt ex Antiquitatis ruderibus erui, & *timiditas* eſt Hiſtorico indigna non audere dicere quod comperit. Præſtaret Veterum libros numquam adtigiſſe, nec quid verè ſenſerint quæſiviſſe; ſi poſtea quæ invenimus ſint occultanda, aut arte in alienos ſenſus detorquenda. Rerum antiquarum, & præſertim Eccleſiaſticarum ſtudioſos opor-

oportet animo infixam habere pulcherrimam fortiſſimi & conſtantiſſimi Aſcetæ, *Iſidori* Peluſiotæ, Epiſtolam, quæ eſt CCXV Libri III. Οἱ τέχνῃ λόγων τἀληθὲς συσκιάζοντες πολλῷ μοι δοκοῦσι τῶν τοῦτο μὴ κατειληφότων ἀθλιώτεροι εἶναι. οἱ μὲν γὰρ διὰ βραδύτητα γνώμης ἀπολειφθέντες τῆς θήρας ἴσως σύγγνωστοι· οἱ δὲ δι᾽ ὀξύτητα μὲν γνώμης τοῦτο θηρεύσαντες, κακούργως δὲ τοῦτ᾽ ἀφανίζοντες συγγνώμης ἁμαρτάνουσι μείζονα: *qui ſermonum artificio veritatem obnubunt multo mihi miſeriores iis eſſe videntur, qui eam minimè perceperunt. Nam qui, ob ingenii tarditatem, eam haudquaquam adſequuti ſunt, ii fortè venia indigni non ſunt. Qui verò ob mentis acumen eam inveſtigarunt, nequiter verò occultant, graviùs peccant, quàm ut iis ignoſci queat.* O egregiam ſententiam! O dignam, quæ diſſimulatoribus noſtris perpetuò occinatur!

Poſtquàm dixit *Caveus* quæ antea memoravi, ita pergit: *de quo celeberrimus hujus ſæculi Polyhiſtor* Henr. Meibomius, *ante ſexennium, ipſum graviter admonuit, Addit. ad Vogleri introductionem* p. 176. & ſeqq. Hîc primùm dicam quid peccatum ſit à *Meibomio*, deinde etiam à *Caveo*, avidiùs adripiente quod mihi invidiam creare poſſe putavit. *Meibomius* in illis Additamentis, citat Tom. X. *Bibliothecæ Univerſalis*, qui meus eſt, quaſi in eo recenſuerim Volumina *Rerum Germanicarum* à ſe edita; in quo tamen ne verbum quidem eſt de eo Opere, quod numquam legi. Voluit, nempe, indicare Tomum XI.

Bibliothecæ Universalis, ubi recensentur; at meum non esse intelligere potuisset ex Dedicatione, nominéque ei subjecto; neque eum Tomum umquam legi. Itaque *Meibomius*, hoc in negotio, aut valde negligenter, aut parum candidè se gessit, qui mihi alienum Opus tribuit: cùm præsertim id Opus esset vituperaturus. In Gallicis Scriptis, ejus erroris, in quo aliis præivit, admonitus jam est aliquoties; neque à me provocatus silere diutiùs honestè potest, si vivit. Ejusmodi enim silentio, hallucinatio, cui ignosci queat, fieret intoleranda calumnia. *

Itaque in eo laudando non potest oscitantiam suam excusare *Caveus*, cùm tam manifestè errarit. Deinde etiam ejus verba in alienum sensum torquet, cùm enim *Meibomius* queratur auctorem XI. Tomi-*B. U.* irrisisse Episcopos & Abbates, quorum opera exstant in *Rerum Germanicarum* Voluminibus; *Caveus* ita ejus verba intelligi vult, quasi *Meibomius* loqueretur de judiciis, quæ Tomo X. B. U. de Patrum loquutionibus & controversiis à me lata sunt. Itaque dum cæcus cæcum sequitur, ambo in foveam inciderunt.

Sed quamvis minimè errasset *Meibomius*, essetque non perperam à *Caveo* in me criminator productus; quid ad rem faceret ejusmodi criminatio, si sit falsa? An tantæ auctoritatis *Rerum Germanicarum* collector, ut illi adfirmanti credendum sit? An manifesta veritas esset repudianda, quia illi minùs pla-

* *Errorem patris agnovit postea ejus filius, his jam editis.*

placeret? Si *Caveus* vellet, eâ lege, cum aliis meritò agi posse; oporteret ut secum etiam ab aliis agi, eadem ratione, graviter non ferret. Quod tamen, sine dubio, nolet, si audiverit esse celebrem Professorem Lugdunensem *Herman. Witsium*, * qui præfixit Dissertationem Belgicam Vitis Apostolorum Caveanis Belgicè versis, scripsitque, cùm *Socinus* statuat credere in Christum perinde esse ac Deo, ad exemplum & præscriptum Christi, obedire, ac propterea coronam vitæ æternæ à Christo exspectare; se ab hac sententia quantùm Caveus discrepet ignorare, saltem ea quæ de obedientia Evangelica scribit non multùm à verbis *Socini* abludere. Adeat, si velit, *Caveus* Caput XII. Mens. Martii & Aprilis anni 1698. *Bibliothecæ Librorum Novorum*, quæ editur Ultrajecti; ubi videbit judicium hoc *Witsii* Latinè repetitum à pluribus jam legi, quàm quando Belgicè tantùm exstabat. Non probo consilium eorum, qui, si quid contumeliosius de quopiam dictum est, id excerpunt, quasi elegans quoddam emblema, Lectoríque jucundum. Rectè facerent Collectores *Bibliothecæ* illius *Novæ*, si à prava illa consuetudine abstinerent. Non adsentior etiam *Witsio*, invidiam, ex similitudine aliqua cum *Socini* sententia de fide, *Caveo* facienti. Verùm hinc colligat *Caveus* non oportere prava judicia aliorum, minimè expensa, bonis viris objicere. Profectò in dissidiis, quibus lacerantur Christiani; nemo fer-

* *Idem in ea Dissertatione Latinè versa postea iteravit.*

fermè est qui Scriptis nonnihil inclaruerit, qui multos sibi adversarios, in contrariarum partium hominibus, non excitarit. Mos etiam obtinet, in Republica Litteraria, ut homines litterati sibi invicem perfacilè detrahant, & propter levem injuriam, aut quod interpretantur injuriam esse, conviciorum plaustra in adversarios conjiciant. Nihil igitur mirum, judicia parum honorifica aliorum plerisque posse objici.

Sed ad rem ipsam veniendum. Sic ergo loquitur Windesoriensis Canonicus, de Vitis Gallicis aliquot Patrum à me in *Bibliotheca Universali* editis, deinde in Anglicam Linguam translatis: * *Post primarium*, inquit, *Operis institutum, id sibi pænè unicè proposuisse videtur auctor ut Sanctos Patres inter se committeret, quasi nec sibimet ipsis, nec inter se invicem convenientes.* Primum & unicum meum institutum fuit scribere Vitas, in quibus Veritatis solius ratio haberetur, ut Lectores ex iis opusculis colligere possent eos fructus, qui ex veris Historiis colliguntur. Eò dumtaxat spectant quæcumque, in eo genere, scripsi. Quòd si postulavit veritas Historiæ, ut describerentur *Sancti Patres*, quasi à se ipsi, & ab aliis dissidentes, quia re verâ sibi satis non constant & inter se digladiantur; an tamen debuerunt à me describi, quasi secum & cum aliis semper consensissent? Non opinor, nec quisquam, ut puto, qui sit Veritatis, in Historia, paullò amantior, Historico

* *Diss. 3. de Eusebii Arianismo p. 61.*

rico quidquam simile concesserit. Debebat ergo *Caveus* ostendere falsò descriptos Patres, quasi dissentientes, & me reum agere mendacii, quo in Historia majus scelus admitti non potest.

Erit fortè qui cùm ignoret quid senserint Patres, nec eorum Scripta versarit, judicium tamen feret de illis, ex elogiis *Caveanis*, aliísque similibus; ac proinde contendet tantâ eruditione ac sanctimoniâ viros non posse repugnantiarum aut dissidiorum nisi falsò insimulari. At non ita respondebit *Caveus*, aut certè respondere jure poterit, qui, in hac ipsa Dissertatione, eos committit inter se; nam *Socratem*, *Theodoritum*, & *Gelasium* negantes *Eusebium* Cæsariensem fuisse Arianum, quod & ipse inficiatur, opponit *Athanasio*, *Eustathio*, *Epiphanio*, *Hilario*, *Hieronymo*, & aliis, qui hominem apertè Arianismi insimularunt; ita ut necesse sit hos esse calumniatores acerrimos, qui virum doctissimum, eumdémque Episcopali dignitate ornatum, exitialis Hæreseωs accusarunt; aut illos *Eusebii* Hæresin frustra dissimulare. Hoc demum est non modò *Sanctos Patres* inter se committere, sed turpissimæ calumniæ reos facere, atque eò spectat tota hæc dissertatio *Cavei*; quæ multò minùs contra *Clericum* est, quàm contra *Athanasium*, *Hieronymum* & alios quos nominatim adpellavi. Si enim argumenta *Cavei* sint bona, temerè quidem ego dicar Patres illos sequutus; at illi, quasi auctores gravissimæ calumniæ, damnabuntur.

Hinc facilè intelligere est à Viro Erudito non

non tam defendi *Sanctos Patres*, quos de industria gravissimæ calumniæ insimulat, quàm oppugnari *Clericum*. Si de Patribus omnia dixissem, quæ dixi, & fortè etiam acerbiora; ferrentur illa, si modò *Caveum* non attigissem; aut etiam laudarentur, si Vitas ejus extulissem. Vult quidem nosse Veritatem, vult eam proferre, quando ita videtur; sed non vult eam aliis innotescere, in suum detrimentum. Offendi neminem vult, iis quæ de Patrum aliquot & quidem primi, ut ita loquar, subsellii, calumniis habet; vult sibi licere judicium ignominiosum de iis ferre, cùm ita res postulat, quam probandam suscepit; at ab alio simile fieri posse negat, si præsertim ei quapiam in re adversetur. Quo verò jure, & cur ita se gerit Canonicus noster? * *Quia* (liceat enim respondere, aut, si mavis, suspicionem exprimere verbis *Augustini*) *quia sic amatur Veritas, ut quicumque aliud amant, hoc quod amant velint esse Veritatem, & quia falli nolunt, nolunt convinci quòd falsi sint. Itaque propter eam rem oderunt Veritatem, quam pro Veritate amant. Amant eam LUCENTEM, oderunt REDARGUENTEM. Quia enim falli nolunt, & fallere volunt, amant eam cum se ipsa indicat, & oderunt eam cùm eos ipsos indicat.*

Erit fortè etiam, qui optet à me dissimulata fuisse, quæ in vita *Eusebii* dixi parum honorifica nonnullis Patribus dogma de Unitate Dei

* *Confess. Lib. X. c. XXIII.*

Dei malè interpretatis, quamvis sint vera; ne malè sentientibus occasio præbeatur illudendi venerandæ Antiquitati, & plures ad se pertrahendi. At si quod est ab iis periculum, si quid Veritati timendum; ei periculo occurrendum aliter, quàm dissimulatione Veritatis, quæ Veritati contraria esse nequit. Ostendendum, quidquid illi senserint, propterea quod à Deo revelatum est non minùs esse verum; nec Veritatem cœlestem stare, aut cadere, pro judiciis hominum; quod & Religioni honorificum est, & facilè potest demonstrari. Dissimulatum malum alitur, non curatur, ac tandem in perniciem dissimulantium erumpit. Narratur à *Tacito* * ignavus atque imprudens Imperator, *nuntios cladis* acceptæ, *occultans, stultâ dissimulatione remedia potiùs malorum, quàm mala, distulisse. Quippe,* subdit, *confitenti, consultantique supererant spes, virésque; cùm è contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium; prohibiti per civitatem sermones, eóque plures; ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant.* Sic & hodie, parum prudente dissimulatione pravarum sententiarum Antiquitatis Ecclesiasticæ, quasi nemini innotuissent; remedia potiùs errorum, quàm mala ex erroribus manantia, differuntur. Contrà fatentibus quidem quod res est, & consultantibus de ratione, quâ errori quàm tutissimè obviam iri possit, supererunt rationes, quibus haud diffi-

* *Hist. Lib. III. c.* 54.

difficulter propulsetur. Si verò fingantur quæ non sunt, errores ingravescent. Sileantur licèt in libris hallucinationes Veterum, prohibeanturque de iis in Academiis sermones; magis in dies errores erumpent, plurésque de iis colloquentur. Imò verò si eos apertè dicere liceret, minores futuri, quia auctoritate prævalentium vetantur sermones, errores illi à malè sentientibus majores, quàm fuerunt, vulgantur.

Statim ac reteximus Veritatem, quæ præsertim magni momenti videtur, cœleste hoc beneficium vulgandum nobis est, quippe non alium in finem à Deo nobis concessum. **Veritas* Dei *nec mea est, nec illius, aut illius, sed omnium nostrûm; quos ad ejus communionem publicè vocat, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur eâ. Nam quisquis id quod Deus omnibus ad fruendum proponit, sibi propriè vindicat, & suum vult esse quod omnium est, à communi propellitur ad sua, hòc est, à Veritate ad Mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur.* Absit ergo à nobis omnis dissimulatio, quâ Veritas proditur, Deúsque ejus auctor, vel potiùs, ut Platonicè loquar, αὐτοαλήθεια graviter offenditur!

Igitur si Patres, nonnullis in Capitibus, secum, aut cum aliis non consentiant, ne hoc quidem dissimulandum erit. Indicat, hanc in rem, *Caveus* locum ex Vita *Eusebii* Anglica, quem puto exstare pag. 410. & seq.

T. I.

* *August. Confession. Lib. XII. c. 25.*

T. x. *Bibliothecæ Universalis*, ubi postquàm dixi Patres cum Platonicis videri sensisse, περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, *de tribus principalibus substantiis*, quod ex antecedentibus liquet, ita porrò pergo: *Nunc dicunt fuisse tempus, quo Filius non erat; nunc esse æternum, æquè ac Patrem; aliquando eos esse æquales, aliquando Patrem majorem esse aiunt. Hi credunt Patrem & Filium esse duas hypostases, duas naturas, duas essentias, ut liquet ex loco* Pierii, *quem profert* Photius, *Cod.* CXIX: *illi negant.* Tum verò, *omnium horum*, inquam, *exempla adferri nequeunt, quia prolixiorem me esse oporteret, quàm mihi, hoc in loco, licet; sed satis supérque exemplorum reperientur in libro* Georg. Bulli *jam laudato*; nempe, in *Defensione Fidei Nicænæ.* Similia etiam dicuntur pag. 415. ubi animadverto propterea Patres, qui ante Nicænum Concilium vixerunt, visos Arianismo favere *Dionys. Petavio*, & *Pet. Danieli Huëtio* Abrincensi Episcopo, viris longè doctissimis; aliter verò sentire de *Georgio Bullo*, viro pariter erudito, & loca contraria proferri, quæ non facilè in concordiam rediguntur.

Nunc testes adpello omnes, qui vel solum *Bullum* legerunt, ut dicant annon multa sibi occurrerint exempla, in quibus vir eruditus, non sine magno labore, repugnantias tollere conatur. Legatur Sectio ejus III. ubi agit περὶ τῦ συναϊδίυ τῦ Υἱῦ, *de æternitate Filii*, & præsertim cap. x. de *Tertulliano* & *Lactantio*, ac Sect. IV. c. 3. & satis liquebit Patres

non eodem modo ſemper eſſe loquutos. Nunc non ago de eorum verbis in concordiam redigendis, quod fortaſſe aliter commodius fieri queat, quàm eſt factum à viro erudito; ago tantùm de eorum loquutionibus, quas, primâ ſaltem fronte, contrarias eſſe nemo poteſt negare. Non ſunt conſtantiores in loquutionibus, quas adhibent, quando loquuntur de æqualitate, vel inæqualitate Patris & Filii. Liquet hoc potiſſimùm ex locis, quæ ad examen revocat *Bullus* Sect. IV. ubi de Filii ſubordinatione. Sed nihil nobis opus eſt *Bullo*; nobiſcum enim militat hîc *Caveus*, qui de *Euſebio*, quem Conſubſtantialiſtam fuiſſe contendit, ſic loquitur, non procul * ab initio Diſſertationis quâ eum Arianiſmi inſimulatione purgare ſtudet: *Plus vice ſimplici*, inquit, *teſtatus ſum multa Scriptis ejus ineſſe incautiùs, duriùs, periculoſiùs dicta, quæ æquum & candidum Lectorem expetunt, inſolentes quandoque & incommodas reperiri loquendi formulas, à receptis Theologorum Regulis abhorrentes, quas nec probo, nec defendo.* Sunt, nimirum, loquutiones quibus videtur negare quod alibi adfirmaſſe eum vult Vir Eruditus. Itaque *Euſebius*, vir doctiſſimus, & quod caput eſt rei, ex ſententia *Cavei*, rectè de S Trinitate ſentiens, loquitur nunc cum Arianis, nunc cum Nicænis Patribus. A Patribus Filium modò æquatum Patri, modò ſubjectum, docet quoque *Caveus*, ad Regulam ſecundam, quam in Diſſer-

* *Pag.* 63.

sertatione sua proponit. Vario quidem sensu, dici æqualem & minorem ostendit, quod nec nego. Locum *Pierii* qui legerit apud *Photium*, eum comparet cum Epistola *Alexandri* Alexandriæ Episcopi, quam habet *Theodoritus* Lib. I. c 4. & quam laudavi p. 433. Tom. X. *B. U.* Adiri possunt & *Dionys. Petavius*, & *Steph. Curcellæus*, qui ostenderunt quàm variè usi sint Patres voce ὑπόστασις.

Hæc cùm ita sint, nullam rationem habuit *Caveus* cur verba mea carperet, invidiámque propterea mihi facere conaretur; cùm nihil complectantur, quod non sit sine dubio verum. Subjicit me describere Patres, *tamquam obscuros, perplexos, confusos, nec eorum quæ tractant satis peritos, qui terminis utuntur æquivocis, & præclare se munere suo functos arbitrantur, cùm de mysteriis incomprehensibilibus, modo quodam haud intelligibili, disputarint.* In margine indicat paginas è Vitis *Clementis* Alexandrini, & *Eusebii*. Atqui contendo nihil ejusmodi à me dictum, in iis Vitis, quod indubitatis exemplis illico aut paullò pòst, vel antea, non probarim.

Vel loquutus sum de Stromatibus * *Clementis*: *Verùm nullum in eo Opere observat ordinem, quemadmodum* IPSE *ad calcem Libri* VII TESTATUR. *Ex occasione cujuspiam rei ad aliam transit, nullo sibi dicendorum ordine præscripto, nec alio consilio nisi ut proferat utilissima quæque, quæ studio & me-*

 di-

* *B. U. T. X. p.* 218. *& seq.*

ditatione didicerat, de rebus quæ in animum ejus incidebant. Stylus ejus in postremo hoc Opere (Stromatum) *durior, quàm in duobus prioribus* (Admonitione ad Gentes & Pædagogos;) *ubi tamen accersitum potiùs ornatum inveneris, quàm elegantiam & perspicuitatem. Contendit quidem se, non sine ratione, ita scripsisse; sed in hoc genere scribendi, duo sunt gravia incommoda. Prius situm est in pravo ordine, quo fit ut non tantùm optimorum argumentorum vis non satis sentiatur, verùm etiam ut Scriptoris ipsius animus conturbetur, eadem sæpe repetat, multásque congerat ratiocinationes; quarum infirma est collectio. Alterum pertinet ad Stylum neglectiorem, quâ negligentiâ sæpe fit ut non intelligatur quod volumus: neque enim hinc elegantia tantùm, sed etiam perspicuitas abest. Quæsita autem obscuritas, in rebus difficilioribus, quales sunt eæ, de quibus agit* Clemens, *eò dignior est quæ vituperetur, quòd ne facilè quidem intelligi queamus in rebus naturâ suâ perspicuis, nisi clarè mentem nostram exprimamus. Cùm loqui non liceat, nisi ut intelligamur, nullâ ratione excusari potest Scriptor, eò quòd perspicuè non loquatur; nisi mentem suam meliùs exprimere nesciverit. Ac sanè eò naturâ ferimur, ut credamus eorum, quorum obscura est dictio, minimè perspicuas esse cogitationes; eósque non alia de causa ita loqui, nisi quia non clariùs res intelligunt, quàm eas exprimunt. Debent quidem contemni longè petita ornamenta eloquentiæ accersitæ; sed inter ea ornamenta non est censenda perspicuitas. Pauci sunt, fateor,*

Pa-

Patres, in quorum Scriptis similia animadvertere non liceat. Plerique dum neglectum eloquentiæ excusant, omni ope nituntur eloquentes, suo more, videri; ut intelligere est ex innumeris tumidis & coactis cogitationibus, loqutionibúsque nimiùm metaphoricis, naturæque rerum minimè convenientibus, quibus eorum Scripta scatent. Perpauci intellexerunt maximam Scriptoris curam in eo sitam esse oportere, ut animo Lectoris perspicuas notiones eorum quæ dicit objiciat, adhibitis vocibus minimè ambiguis. Ita ad verbum transtuli locum Vitæ *Clementis*, ad quem respicit *Caveus*, ut liqueat quantâ fide loquutus sim de Patrum Scriptis. Primùm de *Clemente* Alexandrino aliud nihil dixi, nisi quod ipse fatetur, & quod observavit *Photius*, Cod. CIX. Quin & *Caveus*, sub finem vitæ *Clementis*, similia habet. Nec possunt certè negari ab iis qui Græcè *Clementem* legerunt. Quæ verò subjeci de ordinis & perspicuitatis necessitate, præsertim in argumento difficili & obscuro per se, ea sunt usque adeò perspicua, ut vix opus sit Dialecticæ elementis, ut concedantur; sensus enim ipse communis hæc docet litterarum omnium expertes.

Quod addo de plerorumque Patrum Scriptis, nemini dubium esse potest, nisi iis qui ea numquam vel à limine salutarunt. Comparentur plerique Patres Græci cum Scriptoribus Atticis, atque ex ea collatione illico liquebit eos non elegantiâ tantùm ab Ethnicis multùm superari, sed præsertim perspicuitate totius Orationis. Eadem collatio instituatur in-

inter Latinos Ecclesiasticos & Profanos; atque idem manifestò intelligere licebit. Quid ergo adtinet negare quod certissimum est, & quod facili experimento cognosci potest? An fiet perspicuus & adcuratus stylus Patrum, quia adfirmabimus eum ejusmodi esse? Quæ malùm est ergo hæc prudentia, quâ negantur aperta, ut videatur Antiquitas Ecclesiastica defendi? Ego quidem fateor me non intelligere.

In vita *Eusebii*, postquàm varias loquutiones Patrum de S. Trinitatis dogmate, in speciem saltem pugnantes, protulissem, ita sum loquutus *: *Si quis nunc quærat quas potestates subjicerent iis loquutionibus, perspicuas quidem eas fuisse nemo dixerit; primò quia quamvis nitamur intelligere quid velint, claram ejus notionem animo concipere non possumus; secundò quia ipsi fatentur rem esse, quæ intelligi nequit. Hoc unum ergo, in hoc negotio, fieri potest; proferri, nimirum, loquutiones, quibus usi sunt, ut liqueat quomodo de hoc argumento olim loquerentur. Attamen viri docti magno labore conati sunt explicare loca Patrum, qui vixerunt ante Concilium Nicænum, nec intellexerunt inanes esse omnes interpretationes; cùm Patres ipsi, dum faterentur intelligi non potuisse quod dicebant, eadem operâ fassi fuerint se potestatem nullam vocibus quibus utebantur, nisi generalem admodum & obscuram, subjecisse.*

Horum verborum defensionem nullam melio-

* Pag. III. T. X. B. V.

liorem adhibere queam, quàm *Defensionem Fidei Nicænæ Georgii Bulli*; in cujus singulis fermè paginis, invicta argumenta eorum quæ dixi occurrunt, & quæ à Viro Erudito sine dubio perlecta est. Loca enim innumera profert *Bullus*, ex quibus intelligere licet nihil verius dici potuisse, quàm quod à me dictum est. Inspiciatur liber ab iis qui non legerunt, nec causam dico cur ab omnibus non spernar; nisi illico intelligant me verissimum, de Patrum loquutionibus, judicium tulisse. Sed ne hoc quidem libro est opus, si adtendatur vel sola ratiocinatio, quâ usus sum. Quis enim potest dicere claram subjici potestatem vocibus, quibus exprimitur res ἀκαταληπτὸς, hoc est, quæ intelligi nequit? Annon repugnant hæc, perspicuè quidem orationem intelligere, rem verò quæ exprimitur, non adsequi? Annon hoc est, intelligere, & simul non intelligere? Non erat ergo cur mihi propterea invidiam movere conaretur Vir Eruditus; cùm Veritas aperta, nonnisi apud malos, invidiam facere possit. Si causa hæc agatur apud bonos, ut sanè agitur, nihil mihi timendum est, nihil enim spectant boni præter Veritatem; à qua libentissimè vinci sese patiuntur, si quando contra eam imprudentes senserint. *Bonum est homini*, * ut rectè Augustinus, *ut eum Veritas vincat volentem; quia malum est homini, ut eum Veritas vincat invitum. Nam ipsa vincat necesse est, sive negantem, sive confitentem.* Liceat

* *Ep. CCXXXVIII. ad Pascentium.*

& adverſarium adloqui, ſequentibus ejusdem *Auguſtini* verbis: *Da veniam* (Cavee) *ſi quid liberius dixi, non ad contumeliam tuam, ſed ad defenſionem meam. Præſumſi enim de gravitate & prudentia tua, quia potes conſiderare quantam mihi reſpondendi neceſſitatem impoſueris; aut ſi & hoc non rectè feci, & huic da veniam.*

Alibi in ejusdem *Euſebii* Vita, plura à me dicta ſunt, non nego, de vocibus ambiguis, quibus uſi ſunt Patres, in controverſiis contra Arianos; ſed ea ſunt manifeſtiſſimis exemplis comprobata. * Alicubi poſtquàm obſervavi Nicænæ Synodi decretis lites minimè diremtas fuiſſe, adtuli inſignem locum *Socratis* Hiſt. Ecclеſ. Lib. I. c. 23. quem hîc reponam, quandoquidem à *Caveo* omnia, quæ confirmandis iis quæ dixeram protuli, prætermittuntur, atque intacta relinquuntur; quaſi temerè tantùm, nec ullo prolato argumento, aut exemplo ex Antiquitate, loquutus eſſem. Sic ergo ille: Πάλιν τὴν εἰρήνην οἱ οἰκεῖοι τῆς Ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος μὲν οὖν ὁ Παμφίλου φησὶν εὐθὺς μετὰ τὴν Σύνοδον, πρὸς ἑαυτὴν στασιάζειν τὴν Αἴγυπτον, τὴν αἰτίαν μὴ προσθείς. ἐξ ὧν καὶ διγλώσσου δόξαν ἐκτήσατο, ὅτι τὰς αἰτίας λέγειν ἐκκλίνων μὴ συνευδοκεῖν τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνέθετο· ὡς δὲ ἡμεῖς ἐκ διαφόρων ἐπιστολῶν εὑρήκαμεν, ἃς μετὰ τὴν Σύνοδον οἱ Ἐπίσκοποι πρὸς ἀλλήλους ἔγραφον ἡ τοῦ ὁμοουσίου λέξις τινὰς διετάραττε· περὶ ἣν κατατρίβό-

* *Tom. X. B. V. p. 461.*

βόμενοι ϗ ἀκριβολογούμενοι τὸν κατὰ ἀλλήλων πόλεμον ἤγειραν· νυκτομαχίας τε οὐδὲν ἀπεῖχε τὰ γινόμενα· οὐδὲ γὰρ ἀλλήλους ἐφαίνοντο νοοῦντες, ἀφ' ὧν ἀλλήλους βλασφημεῖν ὑπελάμβανον. οἱ μὲν γὰρ τοῦ ὁμοουσίου τὴν λέξιν ἐκκλίνοντες τὴν Σαβελλίου ϗ Μοντανοῦ δόξαν εἰσηγεῖσθαι αὐτὴν τοὺς προσδεχομένους ἐνόμιζον· ϗ διὰ τοῦτο βλασφήμους ἐκάλουν, ὡς ἀναιροῦντας τὴν ὕπαρξιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ πάλιν τῷ ὁμοουσίῳ προσκείμενοι, πολυθεΐαν εἰσάγειν τοὺς ἑτέρους νομίζοντες, ὡς Ἑλληνισμὸν εἰσάγοντας ἐξετρέποντο: *Pacem Ecclesiæ domestici ejus iterum perturbarunt.* Eusebius *quidem Pamphili dicit statim post Synodum Ægyptum dissidiis agitatam fuisse, nec causam addit. Unde & bilinguis famam adeptus est, quòd vitans dicere causas constituerat minimè adsentiri decretis Nicænis. Verùm, ut nos ex variis Epistolis comperimus, quas post Synodum mutuas ad se scripserunt, vox* consubstantialis *quosdam conturbabat. Quam animo diu versantes & adcuratiùs expendentes bellum inter se excitaverunt. Quæ fiebant non multùm aberant à pugnæ nocturnæ similitudine. Neque enim videbantur se invicem intelligere, deinde alii alios blasphemare putabant. Alii enim, qui vitabant vocem* consubstantialis, *credebant eos qui eam admittebant inducere dogma Sabellii & Montani. Propterea eos blasphemos vocabant, quippe tollentes exsistentiam Filii Dei. Contrà verò qui adhærebant voci* consubstantialis, *existimantes ab aliis multitudinem Deo-*

rum induci eos quasi Gentilismum inducentes aversabantur. Annon hinc manifestum fit vocem ὁμοούσιον ambiguam fuisse habitam, ab iis ipsis qui dissidebant ab Ario; cum posset significare *participem unius numero essentiæ*, quod Sabellianismum expressisset; aut *participem essentiæ unius speciei*, quo sensu Nicænam sententiam significabat, mediam inter Sabellianismum, & Gentilismum, ut sæpe Patres docent; quam in rem loca aliquot insignia *Gregorii* Nazianzeni, in ejus Vita, protuli? Nemo ergo harum rerum paullò peritior non adsentiatur iis, quæ subjeci loco Socratis: *Hæc peperere*, inquiebam, *cùm ambiguæ voces, quæ non satis definitæ cœpere in Christianismum intromitti; tum etiam prava consuetudo plerorumque Veterum, qui numquam, sedato animo, hisce de rebus loquebantur; qui numquam fermè de perspicua mentis suæ expressione cogitarunt, & qui videntur voluisse probare se ex animi sententia loquutos, cùm aiebant se credere mysterium, de quo disputabant, esse ἀκατάληπτον, dum ita mentem suam exprimunt, ut intelligi nequeat.* Satis exemplorum ejus rei adtuli, in *Eusebii* primùm, tum etiam in *Gregorii* Nazianzeni Vita. At hîc quoniam mihi probandum quod omnes nunc norunt in Antiquitate Ecclesiastica paullò adtentius versati, duplici ratione id quod dixi confirmabo.

Ambiguis vocibus usos Patres Nicænos satis intelligere est vel ex ratione, quâ *Eusebius* eorum Symbolum interpretatus est, cùm in eo

eo merum Arianismum invenerit; ut liquidò ostendi, in altera ad Reverendiss. & Illustrissimum *Archiepiscopum Cantuariensem* Epistola. Sed ne auctoritate *Eusebii*, quem fucum Patribus fecisse existimo, abuti videar; vox illa ὁμοούσιος, quæ Nicænarum partium fuit olim tessera, gravissimâ ambiguitate laborat, quam jam adtigi; & quâ factum est ut Universa Ecclesia Christiana, ab aliquot sæculis, sentire se crediderit cum Nicæna Synodo, cùm ab ejus sententia imprudens quidem, sed meritò abiisset. Credunt enim ab aliquot sæculis Christiani esse unicam numero essentiam divinam, prout sine dubio docent Veteris & Novi Testamenti Tabulæ; nec eò seciùs existimant secum olim sensisse Nicænos Patres; qui tamen unicam dumtaxat specie, sed numero triplicem Naturam divinam esse crediderunt; ut *Dionys. Petavius*, *Steph Curcellæus*, *Rod. Cudworthus* vestras aliíque, iis argumentis quibus nihil reponi queat, docuerunt. Quod intelliget etiam quisquis Vitas *Eusebii* & *Gregorii* à me conscriptas paullò adtentiùs, locáque à me subinde prolata, in ipsis Scriptoribus, legerit Quin etiam viros doctos in Anglia complures fama est non dubia ita sentire; qui meliùs Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, quàm mihi noti sunt. Quod cùm ita sit, quâ fronte audet Vir Eruditus negare à Patribus Nicænis ambiguas voces esse adhibitas, aut certè mihi dicenti, quod omnes norunt, odium apud imperitos creare? Quis nescit etiam quàm ambigua sit vox ὑπόστασις, quæ *substantiam* aliquando signi-

ſignificat, aliquando *exſiſtentiam*? *Petavius* & *Curcellæus* tam copioſè hac de re ſcripſerunt, ut actum agere videatur, qui rem pluribus demonſtrare velit. Addam tamen verba ſequentia *Socratis*, quoniam eum cœpi teſtem, hanc in rem, dare: Καὶ Εὐστάθιος μὲν, inquit, ὁ Ἀντιοχείας Ἐπίσκοπος διασύρει τοῦ Παμφίλου Εὐσέβιον ὡς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν παραχαράττοντα· Εὐσέβιος δὲ τὴν μὲν ἐν Νικαίᾳ πίστιν οὔ φησι παραβαίνειν· διαβάλλει δὲ Εὐστάθιον, ὡς τὴν Σαβελλίου δόξαν εἰσάγοντα· διαταῦτα ἕκαστοι ὡς κατὰ ἀντιπάλων τοὺς λόγους συνέγραφον. ἀμφότεροι τε λέγοντες ἐνυπόστατον τε καὶ ἐνυπάρχοντα τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἕνα τε Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν εἶναι ὁμολογοῦντες, ἀλλήλοις οὐκ οἶδ' ὅπως συμφωνῆσαι οὐκ ἴσχυον· καὶ διαταῦτα ἡσυχάζειν οὐδενὶ τρόπῳ ἠνείχοντο: *Et* Euſtathius *quidem*, *Antiochiæ Epiſcopus*; Euſebium Pamphili *perſtringit*, *quaſi adulterantem fidem Nicænam*; Euſebius *verò negat ſe à Nicæna fide diſcedere*, *at calumniatur* Euſtathium, *quaſi inducentem* Sabellii *ſententiam. Propterea ſinguli*, *veluti contra adverſarios*, *libros ſcripſerunt. Cùm utrique dicerent Filium Dei hypoſtaſin ſuam habere*, *& exſiſtere*, *Deúmque unum eſſe in tribus hypoſtaſibus faterentur*, *neſcio quomodo invicem conſentire non poterant*, *nec ideò ullâ ratione quieſcere ſuſtinebant.* Quis non videt ambiguitate vocum fuiſſe perturbatos ac deluſos? Quare nec mirum eſt recentiores Chriſtianos, ab aliquot ſæculis, cùm abiiſſent à Nicæna ſententia,

tia, credidisse tamen se eam etiamnum tueri.

Quod verò dixi Patres *ita mentem suam expressisse, ut intelligi nequeat*, id egregiè probavit popularis *Cavei Georgius Bullus*, vir eruditus, in *Defensione Fidei Nicænæ*; in qua à capite ad calcem ad obscurissima loca explicanda desudat. Exemplum tamen unum ex eo proferam, & petitum quidem ex re, quam maximi ille momenti judicavit ad intelligendos Patres. * *Nonnulli, nimirum, sunt Scriptores Catholici Synodo Nicænâ antiquiores, qui videntur Filio Dei, etiam quâ Deus est, nativitatem tribuisse quamdam, quæ aliquando cœperit & mundi creationem proximè antecesserit.* Hanc nativitatem, quam tralaticiam esse vult vir doctus, non propriam, vocant illi aliquando προέλευσιν & συγκατάβασιν, *progressionem* & *descensum*, multáque, apud Patres, ea de re habentur, quæ in memorato Opere congesta legere licet. Cùm verò facilè intelligeret Lectorem sibi προέλευσιν illam describi postulaturum, † rem ipse occupavit, &, *Interrogabit*, inquit, *fortasse me qualisnam fuerit illa* τοῦ λόγου, *ad condendum universa*, συγκατάβασις, *de qua sancti Patres loquuntur?* Tum respondet: *Quid verò si simpliciter respondeam me nescire? Haud propterea licet mihi hanc venerandorum Patrum notionem (quorum ea fuit modestia, & sacrosancti mysterii reverentia, ut*

* *Sect.* 3. *C.* V.   † *Sect.* 3. *C.* IX. §. 12.

ut è ſuo cerebello ipſam effinxiſſe neutiquam exſtimandi ſint) *tamquam inanem ſubtilitatem deſpicere & contemnere. Dic tu qualis fuerit τȣ̃ Λόγȣ & Filii Dei κένωσις & συγκατάϐασις, quâ propter nos homines & noſtram ſalutem à Patre exivit, è cœlis deſcendit & incarnatus fuit; & ego tibi alteram illam συγκατάϐασιν explicare conabor; ut, ſcilicet, inſaniamus ambo, in Dei myſteria oculos injicientes*, &c. Hæc certè non intelligo, aut perinde eſt ac ſi dicerentur ita eſſe loquuti de re ἀκαταλήπτῳ, ut intelligi nequeant. Talia autem non pauca occurrunt, ut ſola lectio *Defenſionis Bullanæ* eos qui Patres ipſos non legerunt ſatis docebit.

Quid eſt ergo, REVERENDISSIME PRÆSUL, cur mihi hæc aliáque id genus dicenti indignetur, & invidiam facere conetur Windeſorienſis Canonicus? Non capio, niſi fortè ſit intoleranda, in meis Scriptis, Veritas, quæ in aliis laudatur. Fortè tamen dicet Vir Eruditus à me talia in contumeliam Patrum proferri; ſed alio animo à *Bullo* eſſe animadverſa. At ſi res ipſa non ſit contumelioſa, animus quo profertur eam non mutat. Si contumelioſa ſit, irreverentiùs de Patribus loquutus eſſe cenſeri non poſſum quàm *Bullus*, qui eam prior dixit. Sed niſi diſſimulare id quod veriſſimum eſt velimus, fateamur neceſſe eſt multò prudentiùs ac religioſiùs facturos fuiſſe Patres, quibus hiſce de rebus nihil certi innotuit, niſi ex Scriptura, ſi de re ἀκαταλήπτῳ loquuti eſſent, ut loquuntur Scriptores Sacri, nec ulla conſecta-

ta-

taria ex iis duxissent, nisi planè necessaria, & quæ ex grammatica ac non dubia verborum, quibus usi sunt, interpretatione nascebantur. Verùm, de re ipsa, hîc agere non constitui; satis habui ostendere Virum Eruditum sine causa in me invectum fuisse; quod an præstiterim, Vos demum poteritis optimè omnium judicare; apud quos fama est Veritatem plurimum posse, tutissimámque esse innocentiam. Quod quin verissimum sit non dubito, certè credere debeo, donec contrarium sim expertus; quod nunquam siverit ille Deus, qui florentissimæ Ecclesiæ curam vobis credidit! Cujus ego Ecclesiæ & Pastoribus & Gregibus omnia secundissima opto, quæ à Deo Optimo Maximo iis possum precari. Vale, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, méque in eorum numero, qui judicium tuum magni faciunt, numerato.

Dabam Amstelodami III. Nonas Julias.

CIↃ IↃ C XCIX.

EPIS-

EPISTOLA IV.

Judicium de Libro Joan. Dallæi *de usu Patrum. Quid possit reverentiam Scriptori, ejúsque Scriptis conciliare. Non esse cur magnificè de plerisque Veterum, eruditionis causâ, sentiamus, qui nec judicio, ingeniòve suo, nec subsidiis quæ habebant usi sunt, ut par erat. Studia Orientalium Linguarum ab iis perperam neglecta. Bonis moribus Scriptores non esse æstimandos. Usus Patrum quis sit. Auctoritas an ex antiquitate & consensu nascatur. Quatenus sint in pretio habendi Patres.*

EIDEM S. P. D. JOANNES CLERICUS.

DE singularibus nonnullis Capitibus, ad Historiam Ecclesiasticam pertinentibus, in proximis meis ad Te, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, litteris egi. Nunc me vocat *Gulielm. Caveus* ad quæstionem generalem, quæ ad reverentiam Patribus Ecclesiæ debitam spectat; de qua sententiam meam, ne silentium cùm Veritati, tum mihi etiam sit fraudi, aperire me necesse est. Si mihi hac de re agendum esset, apud nonnullos homines, qui credunt non quod compererunt, sed quod cu-

cupiunt; magnopere mihi esset laborandum, ne præjudicatis opinionibus Veritas vinceretur. Dum enim vehementer cupimus quidpiam esse verum, primum id nobis persuademus; deinde indignamur iis, qui nos ab errore revocare adgrediuntur, aurémque proinde surdam rationibus omnibus præbemus. Quam in rem, verissimè elegantissimus Platonicus: * ἀπειθὲς χρῆμα ἐπιθυμία προσλαβοῦσα οἶστρον, καὶ προσελθοῦσα ἐγγύτατα μανίᾳ: *cupiditas res est, cui nihil persuaderi potest, præsertim si œstro agatur, & furori proxima sit.* At mihi res est, apud eos qui id demum optant verum esse, quod verum est.

Quamobrem verbis Viri Eruditi prolatis, simpliciter ac sine fuco, dicam quid sentiam. † *Dallæi*, inquit, *librum* de Usu Patrum, *magnis effert laudibus* (quidquid, *inquit*, aliter sentiant Antiquitatis Panegyristæ) *nec mirum; cùm auctori, viro cetera doctissimo, visum fuerit omnem, quæ Patribus debetur, reverentiam excutere, déque eorum scriptis sinistrè & duriori censura judicare.* Respicit Vir Eruditus ad locum Vitæ *Clementis*, qui exstat T. X. *Bibl. Universalis*, p. 223. ubi postquàm dixi nonnullos Patres, qui Orthodoxorum numero censentur, propter miras opiniones, minime fuisse damnatos, ita pergo: *Ejus rei varia exempla invenire licebit Cap. IV. Partis I. Dallæi* de Usu Patrum: *qui Liber, invitis Antiquitatis Encomiastis, semper ab iis quibus nota est, egregium Opus ba-*

* *Maximus Tyrius Dissert.* IX. † P. 6. *Dissert.* 3.

habebitur. Hæc sunt verba, quorum sensum indicasse existimavit *Caveus* perinde esse ac me reum fecisse tanti sceleris; ut, apud Antiquitatis admiratores, nullo piaculo queat expiari. Nunc verò videamus, quid possit in illis verbis carpi. Primùm de *Dallæi* Opere agam; deinde de re ipsa.

Nemo, iterum dico, qui id Opus adtentè legerit, noverítque penitùs Antiquitatem Ecclesiasticam, & sciverit quâ ratione Pontificii ea abuti soleant, non fatebitur mecum Opus esse egregium. Cùm enim Pontificii negent solam Scripturam normam esse fidei nostræ, contendántque nimiâ obscuritate laborare, quàm ut intelligi possit, nisi cum ea consensus Patrum conjungatur; nihil aptius ad eos confutandos potuit facere *Dallæus*, quàm si ea quæ ab iis objiciuntur Scripturæ, multò potiore jure Patribus, ut & plura alia, objici posse ostenderet; quod egregiè, meo quidem judicio, in eo Opere præstitit. Scio esse confutatum à *Matthæo Scrivenero*, Ecclesiæ Anglicanæ Presbytero; at ea confutatio non effecit ut quisquam de *Dallæi* Libro antea lecto & expenso pejus sentiret. Bonus ille vir, ut hoc solum dicam, non conflixerat cum Pontificiis, ut *Dallæus*, non norat quid ab iis soleret objici, nec satis etiam ipsos Patres versaverat; ideóque de fine Operis, déque toto ejus instituto & rationibus *Dallæi*, perperam judicàvit.

Hæc eò non dico, quòd singulos versus ejus Libri probem, aut nusquam à *Dallæo* dissentiam; quem, exempli causâ, existimo pla-

planè erraffe in eo quod fentit de antiquitate fingularium Epifcoporum, quam ego ad Apoftolicam ætatem referendam puto; fed Operis inftitutum fummatim fpectatum, & pleræque rationes, quibus *Dallæus* utitur, mihi, ne quid diffimulem, fummopere probantur, ut aliis multis cis & trans mare viris eruditis. De quo noftro judicio, fi quis dubitet an rectum fit, hoc unum in ejus gratiam facere poffim; orare, nempe, dubitantem ut ftudiosè id Opus legat, conferátque cum adverfario. Quod fi fecerit, fpernátque, re expensâ, *Dallæanum* Opus, & magni feriò faciat *Scriveneriánum*, nihil erat amplius quod ei objiciam; rationes enim meæ re ipsâ clariores effe non poffent. Mirabor ejus judicium, at profectò ei non invidebo. Ignofcendum etiam hoc effe cenfebo, fi cæteroqui bonum ac religiofum virum fe fe præftiterit; fed neceffitatem fimilis ferendi judicii fi mihi, aut aliis imponere nitatur, ni fecerim infamaturus, aut etiam acriùs vexaturus, fi poffit; hanc effe dicam fævitiam ac fuperbiam, in nulla rectè conftituta Republica ferendam, aut certè probandam.

Sed de re ipfa, ufu, nimirum, Patrum, fententia mihi eft candidè dicenda; mihi enim videor audire *Caveum* noftrum, quafi Senatûs Litterarii præfidem, poft rogatas aliorum fententias, me quoque formulâ follemni rogantem: *dic Clerice*. Eò, nimirum, fpectat quod dicit à me ideò probatum *Dallæi* Opus, quòd excutiat debitam Patribus reverentiam; quafi omnia molirer, ut fpernerentur

Patres, *Dallæúmque* laudaturus non fuissem, quamquam verissima docentem, nisi Patres aspernatus esset. Quod ego pernego mihi consilium fuisse, qui quid esset verum dumtaxat quæsivi; nec Patres proinde aut supra merita laudandos, nec infra honorem, qui eis debetur, habendos umquam censui.

Verum ut quod sentio aperire incipiam, ante omnia distinguenda est, ubi sermo est de Scriptoribus, reverentia quæ hominibus debetur, ab ea quâ eorum Scripta prosequimur. Possunt enim homines ipsi coli & magni fieri, Scripta non item, & vicissim.

Tria autem sunt potissimùm, quæ reverentiam Scriptoribus conciliant, mores, eruditio, & dignitates seu munera. Ut ὕστερον πρότερον incipiam, dignitates Ecclesiasticæ, quibus plurimi eorum, qui Patres vocantur, ornati fuere, post eorum fata nihil eis reverentiæ creare, seorsim spectatæ, possunt; quia dignitates eò tantùm in vivis coluntur, ut ordo in Societate Ecclesiastica divinitus constitutus sacrosanctus habeatur, in totius Societatis utilitatem; quæ, sine ordine, non magis stare potest, quàm societas Civilis. Verùm honor mortuorum nihil ampliùs ad viventium Societatem pertinet. Ea de causa, Potestates omnes, quibus Civilis regitur Societas, majestatem, honorem, reverentiam illis creant qui iis sunt induti; at mortuos non magis colendos, ac reverendos, quàm ceteros homines, reddunt; quia jam sunt exuti ea personâ, quam vivi gesserunt, nec magis Societati prodesse culti, quàm spreti nocere pos-

poſſunt. Jam mimum vitæ, ut ita dicam, peregerunt, nec depoſitam perſonam umquam recuperabunt; quâ proinde non ampliùs teguntur, ut honores ei debitos à nobis mortui exigant.

Societatis à Deo, ut dixi, conſtitutæ causâ, is honos debetur muneribus, ut ii etiam colendi ſint, quorum dotes ac mores non ſatis conſentiunt cum dignitatibus, quibus ſunt ornati; ne dignitatis contemtus Societati ipſi ſit noxius. At poſt mortem, dignitate in alium translatâ; æquè liberè, exempli gratiâ, de mortuo Rege, ſi ita libeat, judicamus ac de viliſſimo opifice, ſine ulla dignitatis Regiæ vel minima imminutione. Pariter de Pontifice Romano, vita defuncto, non aliter judicant ipſi Pontificii, quàm de tenuiſſimo quolibet Sacerdote; ſine ullo, ut rectè cenſent, Pontificiæ dignitatis contemtu. Cur verò ſimilia de Veteribus Epiſcopis judicia ferri nequeant, incolumi dignitate Epiſcopali, non intelligo.

Igitur non ſunt nobis ampliùs commemorandæ dignitates Sacerdotum, Epiſcoporum, Archiepiſcoporum, Metropolitarum, Patriarcharum; quas in vivis veneramur, non in mortuis. Nec nos fallant oportet Veteres humanitatis Eccleſiaſticæ formulæ, quâ dignitatibus illis ornati dicuntur ἅγιοι, ἁγιώτατοι, εὐσεβέστατοι, θεοφιλέστατοι, μακάριοι, aliáque id genus; quæ apud Græcos præſertim utramque paginam faciunt, in Actis Synodorum. Elogia hæc erant usûs quotidiani,

 ſa-

ſacerdotéſque ſimiliter, apud Latinè loquentes, ſe invicem *ſanctos*, aut *beatos* vocabant, ut nunc eos in hodiernis linguis, *dominos noſtros* vocamus; quibus verbis, non dotes aut virtutes animi, ſed perſonæ dignitas ſignificabatur.

Alterum, quod venerationem Scriptoribus antiquis conciliare poſſet, dixi eſſe eruditionem; quæ eſt rerum, diſpoſitionis & verborum, ut omnes norunt. De illorum autem eruditione, non ex fama, quæ fallax ſæpe eſt, ſed ex rebus ipſis, hoc eſt, ex eorum Scriptis, judicare debemus. Videndum an multa utilia noſſent, quorum cognitio non niſi ab ingenio acuto, aut longo labore comparari poſſet; an ſcirent eruditione ſua uti, hoc eſt, rectè ratiocinari ex iis, quæ vera eſſe compererant, eáque adcurato ordine diſponere; an quæ norant poſſent ita exprimere, ut Lectores doceant, delectent, an flectant, aut certè perſpicuâ cognitione rerum, quas deſcribunt, illuſtrent. Alioqui ſi nec res ipſæ magnam eruditionem redoleant, nec ratiocinationes firmæ ſint, nec ordo earum commodus, nec dictio perſpicua aut elegans; non video quid mirari in Veteribus poſſimus, & tantis laudibus extollere.

Hodie eruditus nemo haberi queat qui vulgaria tantùm proferat, qui rectè ratiocinandi regulas paſſim perfringat, qui nullo ordine utatur, qui nullam ſtyli, aut certè perſpicuitatis rationem habeat; nec intelligo cur velimus eruditionis laudem Veteribus multis tribuere, in quorum Scriptis hæc omnia ani-

advertere licet. Miserrima profectò est hodie sors nostra, quibus sine magno labore, sine singulari rerum delectu, sine ratiocinationibus in quibus nihil acutissimi Dialectici meritò carpere possint, sine adcurato ordine, styló que minimùm perspicuo, negatur eruditionis honos; felicissima contrà fuit Veterum, quorum in multos, omnibus hisce aut maximâ eorum parte destitutos, tantæ laudes congestæ fuere.

Ego verò, nec sanè solus, ut ingenuè profitear quod sentio, cùm de Patrum eruditione judicare adgredior, eadem mensura, ut ita dicam, utor, quâ soleo Recentiorum eruditionem metiri; neque enim puto oportere eos meliore esse conditione, quàm nos. Quæ laudo & miror in nuperis Scriptoribus, ea in antiquis eodem honore prosequor; quæ sperno, aut rideo in Recentiorum Scriptis, ea non pluris facio, cùm mihi occurrunt in Veterum monumentis. Sanè timerem ne dissimulationis insimularer aut iniquitatis, si laudarem in *Irenæo*, aut *Cypriano*, exempli causâ, quæ spernerem in *Luthero*, vel *Calvino*; aut vicissim.

Objiciet fortè aliquis Veteribus non fuisse subsidia illa studiorum, quæ nunc habemus, in tot libris, summâ arte, & adcurato ordine conscriptis, quorum ope disciplinas quasvis faciliùs addiscimus, quàm illi poterant; necdum etiam disciplinas ipsas ad tantam perfectionem adductas fuisse, ad quam nunc sunt; ideóque à Recentioribus plura jure exigi posse, quàm à Veteribus.

Atqui ex hac objectione non obſcurè liquet eos, qui docti apud Veteres dicuntur, non eſſe æquiparandos iis, quibus idem elogium, hoc noſtro tempore, meritò tribuitur; ex quo conſequens eſt, ut eruditionis ſaltem causâ pluris faciamus, magisque revereamur noſtri ſæculi Scriptores, quàm antiquos; ſi eruditio Recentiorum multò major ſit, quàm Priſcorum. Poſſumus laudare doctrinam Veterum, ſi ita libeat, at pro modulo illius ævi; non ita ut multùm Recentiorum eruditioni præferatur, quemadmodum ſolet à multis fieri. Poſſumus ignoſcere delectui rerum parum ſevero, ratiocinationibus minùs firmis, ordini confuſiori, ſtylo non ſatis caſtigato, nec perſpicuo, at hæc præferre iis, quæ contrariis ornamentis ingenii, judicii, eloquentiæ prædita ſunt, minimè ſuſtinemus.

Eadem nunc concertatio eſt inter Eruditos, de reverentia Veteribus debita, eorúmque collatione cum Recentioribus, quæ fuit olim Romæ, ætate Auguſti, de Poëtis antiquis & novis. Erant qui nonniſi antiqua mirarentur, & quibus nova omnia ſorderent; quos egregiè confutat *Horatius*, in Epiſt. ad Auguſtum. Itaque licet ab hoc mutuemur quæ de Veteribus dicamus:

Non equidem inſector, inquit ille, *delendaque carmina Livî*
Eſſe reor ——

Nec ego cenſeam abjicienda Scripta Patrum, quia non ſatis erudita, ſi cum hodiernis conſe-

ferantur. Est iis & sua utilitas non spernenda, ut mox ostendam.

—— *Sed emendata videri*
Pulcráque & exactis minimùm distantia, miror.
Inter quæ verbum emicuit si fortè decorum, &
Si versus paullò concinnior unus & alter;
Injustè totum ducit, venditque Poëma.

Sic & hodie miror in eruditionem Veterum tantas laudes congeri, ut videatur multùm superasse summam doctrinam, & ad rectæ rationis normam exactam, quam in hodiernis nonnullis Scriptoribus laudamus. Sunt multi etiam, qui cùm nihil fermè ex Patrum Scriptis legerint, præter concinnas quasdam, elegantes, piásve sententias, quibus viri eruditi solent, quasi gemmis quibusdam, Scripta sua exornare; judicant ex hisce gnomis de integris Patrum libris, falsò putant omnia esse similia aut certè ad eas accedere, vimque ratiocinationum, & ordinis adcurationem ubique cum elegantia dictionis certare. Quòd si numquam eorum aliquot Opera integra legant, quod permultis contingit; collectam ex ramentis illis aureis imaginem Patrum animo suo obversantem numquam mutant, nec ferre possunt eos, qui ex adtenta illorum lectione de iis aliter prorsus judicant. Quin etiam sunt, qui eo animo Patres legunt, ut mirentur quidquid tandem in iis invenient; útque judicium illud suum tueantur,

tur, ne videantur leves, néve tempus frustra absumserint, pergunt ea laudare Veterum Scripta, quæ, si à Recentioribus profecta essent, ab iis meritò exsibilarentur.

Contrà, si quid non ita pridem scriptum sit, acri judicio, summáque ordinis & sermonis elegantiâ; continuò eos fastidire hoc videas, ideò tantùm quòd nuper editum sit. Ego verò, ne mentiar,

Indignor quidquam reprehendi, non quia crassè
Compositum, illepidéve putetur, sed quia nuper,
Nec veniam Antiquis, sed honorem & præmia posci.

Quare autem ita se gerebant Romani, *Horatii* ætate? Eadem eorum judiciorum fuit ratio, quæ nunc est horum, à quibus antiqua usque adeò laudantur, & quam partim jam adtigi. Audiamus *Horatium*, quæstioni propositæ verissimè respondentem:

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ
Imberbi didicere senes perdenda fateri.

Quod olim visum est & defendi à juvenibus cœptum, in senectute non facilè revocatur; si præsertim, quod subjicit *Horatius*, fama eruditionis inde possit captari; aut si invida sit

sit indoles, & nova feliciter audentibus succenseat. Non tam amantur antiqua, quàm libenter deprimuntur hodierna ingenia; nec jucundius quidquam invidis accidere potest, quàm si ea legisse ferantur, quæ inaccessa sunt ceteris.

Jam saliare Numæ carmen qui laudat, & illud
Quod mecum ignorat, solus vult scire videri;
Ingeniis non ille favet, plauditque sepultis,
Nostra sed impugnat, nos, nostráque lividus odit.

Non dubito quin etiam multi eruditionem Patrum hodiernæ collatam jactent, ex mera invidia erga eos, qui ea aperire conantur, quæ clausa prioribus sæculis fuerunt. Sed ut redeam ad id quod modò dicebam, multa subsidia defuisse Patribus, quæ nobis nunc suppetunt: tametsi non diffiteor nos paratiores esse à ratione ac via veri investigandi, & inventi ordine proferendi ac probandi; tamen multa adfuere auxilia Patribus quibus, si verum quæras, nescivere uti, & quibus nos bardi ac stipites, si nonnullis credimus, egregiè uteremur, si hodie nobis suppeterent.

Innumeri nunc periere Scriptores, ex quibus permulta haurire licuit pertinentia ad historiam & mores gentium finitimarum populi Hebræi, quibus Historia Sacra potuisset illustrari. At cùm eos evolvere licuerit Veteribus, vix inspicere dignati sunt. Multos ha-

habuerunt Hiſtoricos Ægyptiorum, Tyriorum, & Babyloniorum, ex quibus Chronologiæ Sacræ non obſcura lux adfulſiſſet. Herodis vitam habuerunt à *Nicolao* Damaſceno conſcriptam, ex qua annum natalem Chriſti colligere potuerunt; ſed perinde fuit, ac ſi non habuiſſent. At unde, inquies, noſti ex iis quæ non vidiſti potuiſſe multa hauriri prætermiſſa aut neglecta à Patribus, quæ prodesſent cùm Sacræ Scripturæ, tum etiam Chronologiæ intelligendæ? Hinc, nimirum, colligo, quòd ex Scriptoribus qui nobis ſuperſunt, & ex deperditorum pauculis fragmentis, innumera ſint à Chronologis recentioribus collecta, quæ univerſam Antiquitatem fugerant, idémque dicere liceat de Scripturæ nuperis Interpretibus. Ope Artis Criticæ & Chronologiæ, ex paucis fluviis aut rivulis potiùs multò plura hauſta ſunt à Recentioribus, quàm ex univerſo innumerorum Scriptorum Oceano hauſtum umquàm à Veteribus fuerat. Quid ergo facere non potuiſſemus, ſi aditus nobis patuiſſet ad illa maria, quæ dudum prorſus exaruerunt?

Habuerunt etiam Veteres innumeros Philoſophos, qui nunc interciderunt, ex quorum Scriptis multa, fateor, hauſerunt, illuſtrandæ, ut putabant, Religioni Chriſtianæ idonea; ut vel ex *Clemente* Alexandrino & *Euſebio* manifeſtum eſt. Sed ſi rem adcuratè penſitemus, non eſt cur magnam gratiam eis deberent, à quibus innumera figmenta inania acceperant, nec artem inveſtigandi veri, aut recto ordine exponendi didicerant. Quin etiam for-

fortè præstaret ab iis Philosophos numquam lectos fuisse, qui Theologiam Christianam, admistione Philosophiæ Ethnicæ, corruperunt, quod meritò *Origeni* exprobratum est; non quòd ille solus deliquerit, sed quòd maximè omnium Philosophia abusus sit auctórque fuerit & exemplum peccandi innumeris aliis, qui postea vixere. Huc accedit quòd imitatis Veteres Philosophos exigua cura fuerit ratiocinationem nullam proferendi, quæ non firma esset, aut ordine collocandi quod invenerant, aut invenisse se putabant. Igitur, neque hac in re, eruditio Patrum magnam illis reverentiam parere potest.

Quod verò adtinet ad eam eruditionis partem quæ ad verba spectat, hoc unum plerisque Veteribus concedere possumus, peritos fuisse Linguæ vernaculæ, Græcos Græcæ, Latinos Latinæ; & quidem ita ut maxima eorum pars, præsertim apud Latinos, pro modulo suæ ætatis, non ad normam meliorum sæculorum, scribere possent. Præterea necesse est eos, qui sibi Patres admirationi esse dictitant, fateri plerorumque stylum esse potiùs declamatorium, quàm sedatum, & qualem esse oportet docentium. Quo fit ut sæpe ægrè adsequamur quid sibi velint, & optemus subinde eos ἀμαθεςέρως μὲν, σαφεςέρως δὲ scripsisse. Hæc sanè mentis suæ exprimendæ ratio fecit, ut pauci perspicuè intelligerent Religionis Christianæ dogmata, ut ostendi in Historia Rhetoricorum Studiorum, subjecta I. Parti *Artis Criticæ*.

Unus

Unus quidem, aut alter, ut *Origenes* apud Græcos, *Hieronymus* apud Latinos, operam dedere addiſcendæ Linguæ Hebraïcæ; ſed nec ſcivere eam in rem ſubſidiis, quæ habebant, uti, nec iis quæ norant multùm uſi ſunt. Vigebant, iis temporibus, Linguæ Syriaca & Arabica, in vicinia Palæſtinæ & Ægypti; quæ Linguæ, cum maximi eſſent uſûs, ad intelligendam Hebraïcam, debuerant ab iis ediſci, quod tamen factum non eſt. At Syri ipſi & Arabes Chriſtiani perfacilè potuiſſent à Judæis Hebraïcam Linguam diſceſe, & cum ſua comparare, cum maximo ſuæ ætatis & poſteritatis fructu. Etiam Pœnis, niſi iis mens læva fuiſſet, licuiſſet, ope Punicæ ſuæ Linguæ, ad cognitionem Hebraïcæ pervenire, eámque domeſticis opibus illuſtrare; cujus rei *Sam. Bochartus*, XVII. ſæculo, ea edidit ſpecimina, quæ deſiderium Punicorum Scriptorum vehementiſſimum in nobis accenderunt, ſed fruſtra. Perierunt illi & quæ ruſtici tunc facilè facere potuiſſent, ſi ars ad id quod norant acceſſiſſet, ne doctiſſimi quidem viri nunc præſtare queunt.

Maluerunt Græci & Latini ſtatuere abſurdiſſimè divinitus fuiſſe adflatos Septuaginta Interpretes; quàm laborem ſubire, qui exantlandus fuiſſet, in addiſcenda Lingua Hebraïca. Maluerunt in Linguæ ſuæ cognitione adquieſcere, & allegoricum interpretandi genus, quo nihil futilius dicámne an facilius erat, ſectari; quàm grammaticè ſingula, ut decuit, utque nunc facimus, explicare. Quisquis enim ſumma capita Theologiæ atque

que Ethicæ Christianæ norat, & facultatem aliquam vernaculâ linguâ dicendi sibi comparaverat, ex quolibet loco Scripturæ, quidlibet poterat deducere; allegoricis, nimirum, machinis, prout libebat, adhibitis. Quisquis eam rationem studiorum, eámque loquendi & scribendi consuetudinem nostræ prætulerit, & Patres majore reverentiâ dignos, quàm optimos nostri sæculi Interpretes censuerit, idem post inventas fruges, glandibus vescatur, per me licet.

Ex hisce omnibus colligo si reverentia, quam Antiquitati deberi à nobis volunt viri eruditi, hac opinione nitatur, quòd fuerit postremis hisce ætatibus eruditior, falsò eam niti judicio. Si verò, quamvis Recentioribus pares non sint, ad eruditionem quod adtinet, Veteribus tamen suam quoque reverentiam tribuendam contendant; non intercedo quidem, modò nimia exigatur.

At tertia res est, ob quam Veteribus reverentiam singularem deberi volunt; nimirum, mores sanctiores, quàm ferant hæc tempora, & qui eleganti oratione solent describi. Si verum esse concederem quidquid de sanctitate primorum Sæculorum, tantâ pompâ verborum, jactatur; attamen ex sanctitate morum, & constantia in Religione Christiana, minimè sequeretur, egregios Scriptores Patres haberi oportere. Sanctitas ac constantia non sunt necessariò cum summo judicio in scribendo, summáque adcuratione conjunctæ. XVI. sæculo, permulti non deterioribus moribus, neque minore constantiâ fuere, quàm

quàm primis sæculis; qui sanguine suo, tuendam Veritatem effuso, Deo Opt. perlitaverunt; quos tamen egregiorum torum numero nemo habuerit. quoque Martyr, exempli causâ, meritò, virtutis & constantiæ causâ, tur, Scriptoris eruditi atque adcurati à nemine tulerit, qui eum legerit & seriò qui velit. Igitur nihil vetat quo minùs cedamus eorum inculpatam fuisse vitam, miram malorum patientiam, quorum ta tamen magni facere non possumus. honorem tribuimus, qui viris bonis; eam laudem, quæ doctis tantùm debetur.

Deinde boni viri, antiquiorum sæculorum, non fuere tamen nævorum omnium expertes: uti nec optimi quique nostræ tis. In omnibus fuit semper mistura humanæ infirmitatis, cui quidem ignoscere nos stri memores decet; sed non plaudere, rei laudandæ. Solus Christus fuit immunis, ut omnis erroris, ita & omnis vitii; ideóque per omnia laudandus, & quasi absolutissimum virtutis exemplar nobis effingendum deligendus. Visne gravia indicia adfectuum humanorum, sæculo secundo se se prodentium, in Episcopis & Martyribus? Lege quæ habet Historia Ecclesiastica de contentione circa diem Paschatis, tempore *Victoris* Episcopi Romani exorta. Visne simile quid in tertio sæculo? Suppeditabit disceptatio *Cypriani* Carthaginiensis cum *Stephano* Romano.

Igitur quemadmodum eorum virtutes

ci nobis non debent, ut si quid ab iis delic-
tum est id probemus: ita nec ut eorum erro-
res admittamus, efficere possunt. Revereamur ergo virtutes, rectè dicta amplectamur; at à vitiis ac erroribus caveamus, nec reverentia nostra magis superet eorum merita, quàm castigationes minùs rectè factorum, aut hallucinationum. Itaque, eorum jure, iisdémque legibus erga Veteres utemur, ac erga Recentiores; atque ex iis reverebimur, aut spernemus; absolvemus, aut damnabimus.

Quæ dixi hactenus eò spectant, ut intelligatur haud paullò major deberi reverentia viris magnis, quos patrum nostrorum & nostra hæc ætas tulit; quàm priscis, quos omni eruditionis genere multùm superarunt. At, inquies, quis ergo usus erit Scriptorum Patrum? Idem, qui ex omnis generis Scriptoribus colligitur.

Primùm cùm nullos possimus habere alios certiores & fide digniores testes eorum quæ ætatibus, quibus vixerunt, gesta & credita sunt, ex eorum Scriptis Historiam factorum & dogmatum hauriemus. Quibus in rebus, ne fallamur, adhibenda erit cautio & diligentia, ut aliàs fieri solet, si quæ res paullò gravior agitur. Cuilibet testi non credimus, circumstantiásque omnes rei adtento animo consideramus, antequàm judicium feramus. Non æquum erit, exempli gratiâ, ut indictâ causâ quemquam damnemus, ex sola adversarii accusatione; hoc est, ut credamus adversario qui acerbè invehitur in eum quem er-

erroris inſimulat, & cujus nullum ſupereſt monumentum. Nam cùm facile ſit etiam adtentum, nec ullo præjudicio laborantem errare, in aliena ſententia; multò faciliùs errabit qui adfectu præpeditus in adverſarii ſententiam, ut eam infamet, inquiret. Non credemus, ſine examine, in æſtu diſputationis verſanti, cùm confirmabit ſuam ſententiam ſemper in Eccleſiis Chriſtianis viguiſſe; contrà verò adverſarii dogma nuper inventum, aut ſemper antea damnatum fuiſſe. Non temerè habebimus fidem Hiſtorico, qui partibus manifeſtò favet; cùm loquitur de iis, quæ ab adverſariis geſta ſunt. Quæ certò reſciri poterunt diſtinguentur ab incertis, atque in medio relinquendis; prout, nimirum, ſuppetent aut deerunt nobis teſtes, quibus tutò credere poſſimus; quemadmodum fieri ſolet in reliquis omnibus Hiſtoricis.

Secundò, legentes Opera Patrum, de ratiocinationum vi & ordine, ex legibus Dialecticæ judicabimus, ſtylúmque ad Rhetorum canones exigemus. Ratiocinationes omnes, in quibus ex perſpicuis aut demonſtratis enunciationibus neceſſariò colligetur quidpiam, probabimus, amplectemur, laudabimus. Si ſint tantùm credibiles enunciationes, aut collectio minùs neceſſaria, eas inter credibilia referemus; at non ita eis adſentiemur, quaſi res perſpectæ eſſent. Quod ſi collectio prava ſit, aut enunciationes ex quibus deducitur ne veriſimiles quidem haberi queant, totam ratiocinationem ſpernemus. Uno verbo ut omnia complectar, non magis infirmas collec-

lectiones, aut paralogismos Patribus condonabimus; quàm Recentiori cuivis, è media turba, Scriptori. Eodem hic jure omnes omnium sæculorum tenentur mortales; nec quod ex Dialecticis regulis nunc est paralogismus, in Scriptis nostris, potest haberi recta ratiocinatio in Veterum Christianorum Libris. Qui autem eorum Scripta legerunt, nec imperiti sunt Dialecticorum canonum, dicant, si ita eis videatur, quàm sæpe in paralogismos inciderint, præsertim ex enunciationibus Scripturæ, perperam intellectis, deductos.

Ad ordinem quod adtinet, doceant nos iidem annon pleraque eorum Scripta similiora sint silvæ nullo ordine exortæ, hîc rariori, illic densiori, quàm nemori ad quincuncem consito? At, inquies, ita, etiam scripserunt vulgò Philosophi & Oratores Ethnici, nec majorem ordinem invenias in Scriptis *Senecæ*, *Plutarchi*, *Dionis*, *Libanii*, *Themistii* & aliorum. Non nego, sed quod vituperamus in Ethnicis, id profectò laudari non potest in Scriptoribus Christianis. Postquàm studiosè legimus orationem quampiam *Gregorii* Nazianzeni, ut hoc exemplo utar, sæpe ægrè potissimum ejus scopum adsequimur; nec capimus cur à cogitatione quapiam inceperit, cur in aliam desierit; cur hæc sequantur, illa antecedant, aut quomodo inter se connectantur; ita ut, quovis alio ordine, non possent æquè commodè collocari. Atqui oportuisset ante omnia semper proponi perspicuis verbis quid probandum sit, deinde à Lectore

facilè intelligi quâ viâ orator ad finem sibi propositum contendat. Sin minùs, exiguus est orationis fructus, nec diuturna eorum, quæ legimus, memoria. Attamen plerique Patres ita passim scripserunt.

Ad stylum verò quod spectat, non dicam eorum nonnullos, ut *Tertullianum*, & *Hilarium*, obscurissimè scripsisse; sed declamatoria plerosque dictione usos esse, quod jam antea animadverti; unde fit ut sæpè difficillimum sit perspicuas ac plenas notiones eorum quæ senserunt colligere. In controversiis præsertim passim ambiguitatibus laborant, nec tam scribunt ut Lector eorum sententiam assequatur, quàm ut vincant, aut ne adversarius ex illorum verbis occasionem infamandæ eorum sententiæ adripere possit. Nervos omnes intendunt, ut gravissimos ictus inferant adversario, útque declinent ejus tela; sed de perspicua & plena notione sententiæ suæ, in Lectorum animis relinquenda, parum solliciti sunt. Animadvertere hoc licet ubique in libris *Augustini* contra Pelagianos, qui libros ultimum Operum ejus volumen complectitur; ubi ita loquitur ut *libertatem* videatur homini peccatori relinquere, quotiescumque Pelagianorum objectionibus aliter respondere non potest, alibi verò non obscurè eam illi detrahat; unde natæ hoc nostro sæculo acerrimæ controversiæ, inter viros eruditos Ecclesiæ Romanæ, de sententia *Augustini*, quem dissidentes ad se trahere utrimque conantur. An ejusmodi scribendi ratio placeat iis, qui admirari se Patres aiunt, equi-

nescio; at profectò in hodiernis Scriptoribus non placeret, nec intelligo cur jure singulari, hac in re, Veteres gaudere necesse sit.

Verùm videor mihi audire eos, qui Veteres jactare solent, hîc exclamantes à me eis omnem auctoritatem detrahi; quam antiquitas saltem eis tribuit, præsertim quando inter se consentiunt; fuisse propiores temporibus Apostolicis, ac proinde Apostolorum sententiam veluti per manus ad eos puriorem, quàm ad nos tot sæculis remotiores, pervenisse.

Libenter quæsiverim a viris eruditis, quid in hoc negotio sit *auctoritas*; an sit jus quodpiam singulare, quo, si quid incidat controversiæ, Veteres, quamvis eruditione necessaria, ad rem penitus cognoscendam caruerint, nec in eo negotio ratiocinati sint ad rectæ Rationis normam; tamen sint audiendi, quasi perspicaces judices ac duces certi, quorum judicium sequutis error sit minimè timendus? Ubi verò Deus Patribus promisit, quamvis judicarent de re sibi incomperta, nec bene ratiocinarentur, à vero non aberraturos? Nusquam, sine dubio. *Auctoritas* ergo eorum, quæcumque tandem sit, his nitetur fundamentis, quòd nos doceant rem sibi perspectam, utanturque rationibus, quibus ejusmodi negare non possumus. Atqui in hujusmodi negotiis non auctoritate Veterum adfirmantium, sed rebus ipsis movemur. Iis credimus, non quia sunt Antiqui; sed quia eorum judicium omnibus Veritatis indiciis est ornatum.

Sed annon, inquies, antiquitas auctorita-

tem quamdam conciliat judiciis, quâ ceteroqui carerent? Annon idem judicium, in Scriptis Patrum, majoris eſt ponderis, quàm in Recentiorum libris? Antiquitas, ſi quid judico, pondus & auctoritatem judicio addit, ſi res agatur, quæ non potuerit probè noſci, niſi ab Antiquis, quòd ad eorum ætatem pertineat; modò ne teſtimoniis Veterum quæ proferuntur deſint indicia veri, quæ in teſtimoniis poſtulari ſolent. Exempli cauſâ, ſi quæratur an ab ætate Apoſtolorum ſingulares fuerint Epiſcopi Eccleſiis præfecti; cùm videam hoc adfirmari ab univerſa Antiquitate, pluris ejus teſtimonium facio, quàm omnes ratiocinationes Recentiorum; quia ſermo eſt de re, quam ab Antiquis ſolis accipere poſſumus, & quia omnia Veritatis ſigna Veterum hoc teſtimonium comitantur. Verùm ſi quæſiveris quis ſit ſenſus loci cujuſpiam Veteris Teſtamenti, Antiquis non magis credam, quàm Recentioribus; quia nullum ſingulare auxilium habuerunt, quo nos caremus, & cujus ope ſententiam loci obſcuri intelligere potuerint. Exempli gratiâ, ſi quæretur ſenſus verborum Pſalmi CX, מרחם משחר לך טל ילדתך *ex utero auroræ tibi ros genituræ tuæ*, proferantúrque LXX. Interpretes qui verterunt: ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, *ex utero ante Luciferum genui te*; tum addatur chorus Patrum hunc locum ſummo conſenſu interpretantium, de generatione æterna Filii; majus apud me pondus rationes grammaticæ, quæ adferuntur à Recen-

tio-

tioribus, quàm auctoritas universæ Antiquitatis, habebunt. Cur verò? Quia, nimirum, Veteres fuere destituti præsidiis necessariis, ad judicandum an LXX. Intt. rectè vertissent; aut, quod perinde est, iis quæ habebant usi non sunt.

Quotiescumque res agetur, de qua judicium ferri nequeat, nisi ope Grammaticæ, verbi gratiâ, & Logicæ; pondus judicii non ex antiquitate judicum, sed ex recto usu utriusque illius Disciplinæ pendebit; nec gravius habebitur in Veterum, quàm in Recentiorum Libris, nisi fortè meliùs Grammatica & Logica sint usi. Consensus ad evertendas rationes grammaticas, aut dialecticas nihil facit; statim enim animo occurrit ratio consensûs, petita ex communi ignorantia rerum, quibus ab errore consentientes potuissent revocari. Sic quamvis Græca & Latina Ecclesia, per aliquot sæcula, post Apostolorum ætatem, magnificè sensisset de Versione LXX. Interpretum, quos multi divinitus adflatos, ceteri optimos Interpretes constanter judicarunt, non dubitavit *Hieronymus* eos erroris arguere, novámque versionem adornare, quàm meritò tandem probarunt Occidentales Ecclesiæ; quia norat eam versionem cum Hebraïco Codice à perpaucis conferri potuisse. Nec nos hodie dubitamus, quotquot cum Hebraïco Codice eam contulimus, multè meliorem potuisse fieri. Igitur consensus Veterum, rationibus destitutus, tum demum urgeri potest, cùm res aguntur, quæ sine ratiocinatione aliísque præsidiis, cognosci ab iis po-

potuerunt, nec nos aliter quàm eorum testimoniis noscimus; quale est, ut dixi, Episcopale regimen, à temporibus usque Apostolicis deductum.

Sunt qui velint consensum maximæ partis Christianorum ejusmodi esse indicium veri, ut res de qua consentiunt ad Examen revocari amplius non possit. Verùm primùm definiendæ essent voces *maxima pars Christianorum*; possunt enim hæc verba intelligi de unius ætatis hominibus consentientibus; aut de maxima parte Christianorum per omnia sæcula, quæ ab Apostolis ad hanc usque ætatem fluxerunt. An satis est unâ ætate consentire plerosque Christianos, quamvis de ceterorum consensu non constet, ut sciamus quidpiam esse verum? An omnium sæculorum consensus est probandus? An Christi & Apostolorum auctoritas, si eorum sententia manifesta sit, satis gravis non est, ut controversia dirimatur; quamvis sequentium sæculorum suffragia ignota sint? Quod si nec Christus, nec Apostoli quidquam statuerunt de re, quæ in controversiam vocatur; an sequentes ætates jus habent judicii ferendi, quod sine examine sit admittendum? Deinde quæcumque horum, quasi vera adfirmarentur, probanda essent, non ambiguo Dei promisso, ex quo liqueret Deum operam dare ne *maxima pars Christianorum in errore consentiat*, eo sensu quo hæc enunciatio fuisset intellecta. Quale promissum cùm nusquam exstet, sequitur ut in Christi, ejúsque Apostolorum auctoritate ἀβασανίστως adquiescamus;

mus, quorum dicta Deus miraculis confirmavit.

Scio objici hîc solere traditionem, quam ore dumtaxat Apostoli discipulis reliquerint; quæ deinde cùm ore, tum Scriptis, propagata sit, & quæ initio purior fuerit, cùm ob probitatem hominum, tum etiam recentem omnium memoriam. Verùm huic objectioni multò major species inest, quàm veritas. Etenim, ne dicam quæ in Antiquitatem quamvis dici queant, sine ratione & contra fidem Historiæ, résque adeò ipsas, plerosque omnes Apostolorum discipulos indolem sanctissimorum illorum virorum retulisse, & summa curâ ac fide magistrorum doctrinam addidicisse, ac retinuisse statueremus. Christus quidem numquam exspectavit eum prædicationis Evangelii exitum, ut tantùm bonos ac veritatis amantes in Ecclesiam Christianam adliceret. Liquet hoc ex Parabolis de Zizaniis & Everriculo *Matth.* XIII, 24. & seqq. in quibus manifestò ostendit malos bonis, in Ecclesia Christiana, ab initio mistum iri; & tum demum separandos, cùm ad judicium ipse venturus est. In ipso Apostolorum collegio fuit Judas; inter primos Apostolorum discipulos Ananias & Sapphira, homines avari & dolosi; tum etiam Judæi ritibus antiquis superstitiosè addicti, & qui Paulo Apostolo multas molestias crearunt; deinde Gentiles tumultuosi, qui in Ecclesia Corinthia omnia miscebant, quamvis & ipsi varia cœlestia dona accepissent, ut docet Paulus 1 Cor. XII. & alibi; postea & homines ambitiosi, qualis

Diotrephes ille, qui Joannem Apoſtolum ſpernebat: denique multi alii, quos in Scriptis ſuis non rarò caſtigant. Potuerunt facilè eſſe, inter ejuſmodi homines, qui doctrinam Apoſtolicam adulterarent; imò verò fuerunt, viventibus ipſis Apoſtolis, in quos Paulus aliquando graviter invehitur, ut Epiſt. ad Galatas Cap. 1. & alibi. Fuere, ut ſunt ſemper, homines etiam minimè mali, ſed exiguo judicio; qui & audita & lecta malè intelligere potuerunt, & quaſi Apoſtolica dogmata errores ſuos propagare.

Eâ ætate, quæ Apoſtolicam proxima excepit, floruit fabulator *Papias*, qui bonum *Irenæum*, & alios multos traditionibus veluti Apoſtolicis fefellit. *Euſebius* Lib. III. c. 39. σφόδρα σμικρὸν τὸν νοῦν, *exigui judicii* fuiſſe non falſò prodidit; *attamen* PLERISQUE *poſt ipſum Eccleſiaſticis viris ſimilis opinionis* (de regno Chriſti in terris mille annorum) *auctor fuit hominis* ANTIQUITATE *ſententiam ſuam tuentibus*: Πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ΠΛΕΙΣΤΟΙΣ ὅσοις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης παραίτιος γέγονε τὴν ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ τἀνδρὸς προβεβλημένοις. Dignum Caput illud *Euſebii*, quod integrum adtentè legatur, nam ex eo intelligere licebit, apud antiquiſſimos Chriſtianos, non defuiſſe homines parum cautos, qui ſibi facilè imponi paterentur, & fortè etiam parum veri amantes; ac proinde antiquitatem ſolam non poſſe veluti Chriſti commeatum haberi, quo conſpecto omnes, qui eum gerunt, ſint quaſi teſtes fide digni admittendi.

Mul-

Multi deinde Græci, non tantùm eruditi, & adcurati inquisitores Veritatis, sed etiam rudiores in Ecclesiam Christianam ingressi sunt; nec contenti simpliciter narrare quæ à magistris acceperant, ea, prout poterant, interpretabantur, ornabántque & tuebantur contra Ethnicos, aut Hæreticos. Philosophia Ethnica veluti succenturiata venit Theologiæ Christianæ, eámque non parum vitiavit, ut exemplo *Clementis* Alexandrini ostendi. Hæc quidem condonare partim possumus animo simplici, quo fiebant; sed laudare, aut planè excusare non possumus. *Guilielmus* quidem *Caveus*, qui mihi occasionem hac de re scribendi, in Anglica *Clementis* vita, postquàm dixit errores, qui Alexandrino Catechistæ exprobrantur, inveniri & in aliis Scriptoribus Primævis: *nec mirum*, inquit, *bonos ac pios viros eorum temporum, qui perpetuò distinebantur acerrimis controversiis, hinc cum Ethnicis, illinc cum Judæis, Hæreticisque, non semper* ὀρθοτομῆσαι *in nonnullis subtilioribus capitibus* &c. Imò verò propter controversias illas, præsertim cum Hæreticis, debuissent dare operam, ut cautè & adcuratè de singulis rebus loquerentur, ne erroribus fenestram aperirent. Nec levia omnia fuere capita, in quibus à vero aberraverunt, ut satis liquet ex ejusdem *Clementis* exemplo.

Sed, nisi Veri nos pudeat, fateamur oportet, post Apostolos, qui ex institutione ipsa Christi & divino adflatu *in omnem veritatem ducti fuerant*, & Apostolicos aliquot viros cœlestium illorum donorum participes; cùm ars

ars & ratio non ſuccederent inuſitatis illis donis, ſed tantum nonnulla declamandi facultas; Theologiam Chriſtianam non modò non ſatis commodo ordine traditam fuiſſe, ſed ne ſatis quidem plenè ac perſpicuè. Viri boni videntur tunc temporis in notionibus obſcurioribus acquieviſſe, quæ certè ſeſe paſſim produnt in Scriptis, quæ temporum injuriæ erepta ad nos pervenerunt. Cùm Linguæ Hebraïcæ ſacræque Criticæ non eſſent periti, Vetus & Novum Teſtamentum, ſola divinarum revelationum non dubia, nec fallacia monumenta, non ſatis commodè interpretabantur, & paſſim torquebant. Ideóque ſi ex omnibus Scriptoribus ſecundi ſæculi, qui ſuperſunt, colligas ſummam quamdam Theologiæ, Religioníſque Chriſtianæ; animadvertes varia eſſe capita, de quibus difficile eſt ſcire quid ſenſerint. Ceteroqui non negarim pleroſque in ſummis capitibus rectè ſenſiſſe, quamvis non ſint reliqua ſubtiliùs exquirenda.

Poſtquàm verò res Chriſtiana aucta eſt, plures plura ſcripſerunt, definitiones à Conciliis conditæ ſunt, conſtitutáque varia dogmata, & loquutiones quibus exprimerentur, vel uſu, vel auctoritate Synodorum conſecratæ. Verùm hiſce etiam temporibus, hoc eſt, ex quo Imperatores facti ſunt Chriſtiani, multò magis florebat facultas declamandi, & philoſophandi, more Ethnicorum; quàm ars interpretandi Scripturam ex grammaticis regulis, & adcuratè etiam ratiocinandi canonibus. Qua de re antea jam dixi.

Se-

Sequentia sæcula, cùm apud Græcos, tum apud Latinos, erroribus & dissidiis infamiora sunt Theologiæ Christianæ peritis; quàm ut cum nostra ætate ea conferri patiantur. Nec Veteris nec Novi Testamenti divinas Tabulas adcuratiùs interpretari, lapsu temporis, didicerant, nec ullas alias disciplinas diligentiùs excoluerant. Imò in meram barbariem paullatim delapsi, mirabantur priorum ætatum Scriptores quos non intelligebant; nec proinde aut eorum errata emendare, aut verè dictis quidquam addere potuerunt.

At tandem, XVI præsertim sæculo, & hoc nostro XVII, cùm disciplinæ omnes & quæ pertinent ad Antiquitatis, Linguarúmque demortuarum intelligentiam, & quæ rerum ipsarum cognitionem tradunt, & quæ veri, in quavis arte, inveniendi ac exponendi rationem docent, ad multò majorem perfectionem adductæ essent; antiquissima illa Religionis divinitus revelatæ monumenta multò meliùs explicari, certioráque ex iis consectaria duci, capitáque omnia Theologica rectiùs tradi cœperunt, quàm umquam antea ab Apostolorum ætate factum fuerat. Quod multò citiùs contigisset, si Majores nostri judicio suo maluissent uti, quàm alieno; neque enim ingenia defuisse puto posterioribus sæculis, sed artem dumtaxat; quæ nimiâ, cæcáque admiratione priorum veluti oppressa jacebat. Quare contigit idem Theologiæ Christianæ, quod Philosophiæ: quæ tum demum cum fructu, ut par erat, excoli & perfici cœpit, cùm

cùm homines cœpere recordari ſibi Rationem non minùs eſſe datam, quàm *Ariſtoteli*; excuſſáque admiratione Antiquitatis, dogmata ejus ad examen revocare. Ut igitur qui nunc pulcherrima Recentiorum in Philoſophia inventa oblivioni mandari vellent, ut Ariſtotelea decreta ſola iterum obtinerent, tenebras luci præferri meritò cenſerentur: ita qui nunc nos revocant ad elementa, ac prima veluti tentamina Patrum Græcorum, aut Latinorum, pluríſque ea fieri volunt quàm quæ nunc ſcimus; ii virum adultæ ætatis pertinaci ſtudio, longáque experientiâ edoctum ad pueritiæ ruditatem redire volunt, majoréque in pretio habere quæ puer animo agitabat, quàm quæ adultus maturo judicio perſitavit. Inimici ſunt profectûs omnis in Sacris Litteris, adeóque ipſius Veritatis. Talenta divinitus nobis data, & nuper mirum in modum aucta, minuere atque infodere omni ope conantur. Quod ab iis perfici nec Deus, nec homines ſinent; donec in aliquo terrarum angulo Sacræ Litteræ & Veritatis amor vigebunt.

Qui priſcos Scriptores non legerunt, aut oſcitanter evolverunt, rem ipſam minimè adtendentes, ſibi fingunt, aut aliis deſcribunt Patrum Scripta, non qualia ſunt, ſed qualia ea oportuiſſe eſſe exiſtimant; ideóque ea de illis prædicant, quæ ab adtentis Patrum Lectoribus contraria rei ipſi deprehenduntur. Sic & in aliis judiciis, quæ de antiquioribus temporibus ferre homines ſolent, plerumque peccatur. Antiquiora enim omnia, quaſi pro-

piora origini, aut etiam ipsi Deo, meliora & augustiora esse censentur. Sæpe quò plura vetustas rebus detraxit, eò plura à posteris adduntur: ita ut, vel solo tempore, rerum notiones augeantur. Rectè hanc in rem * *Philemon* Comicus:

Ὦ Πάμφιλ' ὁ χρόνος ἐ μόνον τὰ σώματα
Αὔξει βαδίζων, ἀλλὰ ϗ τὰ πράγματα.

O Pamphile, tempus non tantùm corpora auget procedens, sed etiam res.

Hæc cùm ita sint, satis jam manifestum est, antiquitatem solam & consensum plurimorum minimè esse indicia Veri. Indidem etiam colligere licet, nostræ ætatis viros eruditos, cinctos omnibus illis præsidiis, quæ nunc nobis suppetunt, posse meliùs intelligere ex Vetere & Novo Testamento quid senserint Scriptores Sacri; quàm homines Græci aut Latini, qui secundo sæculo florebant, quamquam Apostolis propiores. Incertis traditionibus Apostolicis, non patimur nunc fucum nobis fieri, & omnia adhibemus Criticæ & Grammaticæ subsidia; quorum ope, obscuram sententiam illustrari posse novimus. Ac sanè si conferantur laudati Interpretes nostri sæculi, cum illis; antiquiores pueri videbuntur, cum viris maturi judicii collati. Si, exempli causâ, *Justinum* & *Irenæum* cum *Grotio* & *Hammondo* contuleris, priorum te

* *Apud Stobæum de Rer. Natura Tit. XI.*

te miferebit ; intelligésque de Martyre non minùs verè potuiffe dici, quàm de Epifcopo, in ejus fcriptis τὴν κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ἀληθείας ἀκρίβειαν νόθοις λογισμοῖς κιβδηλεύεσθαι, ἃ χρὴ παρασημαίνεσθαι: *Ecclefiafticorum dogmatum adcuratam veritatem fpuriis ratiocinationibus adulterari, quod oportet animadvertere.* Quod judicium eft *Photii*, de *Irenæo*, Cod. cxx.

Hinc jam liquet, ut ufui fint Patrum Scripta, primùm diftinguendam effe Hiftoriam dogmatum & rerum geftarum, quam ab illis folis petere poffumus ; à Veritate ipfa dogmatum, & regula morum, quas à Chrifto, ejúsque Apoftolis dumtaxat accipimus, quia nos fallere non poffunt. Ut fciamus an probandum fit quod fecerunt, aut dixerunt Patres, id exigendum eft ad Novi Teftamenti normam ; cum qua quidquid confentit rectum eft, & à qua quidquid diffentit obliquum, quantælibet multitudini probetur. Chriftus folus dicendus *Magifter & PATER*, à quo diffentire non licet, ut ipfe docuit, Matth. XXIII, 8, & feqq. Patrum verò, ut vocantur, confenfus, multitudo & antiquitas pondus nullum apud nos habeant oportet ; nifi quatenus confentiunt cum fummo illo & unico doctore, fidelibúsque ejus difcipulis, quorum doctrinam miraculis comprobavit. His, non quia funt antiqui, fed propter doctrinæ præftantiam, cámque cœleftibus teftimoniis, hoc eft, prodigiis confirmatam, credimus.

Scio Pontificios docere non potuisse fieri, ut plerique eorum à Christo dissentirent; nec ejus doctrinam posse intelligi, nisi ex Patrum Scriptis illustretur. Sed cùm hæc duo meritò rejiciantur ab iis, qui ab eorum communione secesserunt, quòd nullo cœlesti promisso, aut præcepto nitantur; non opus est ut à me confutentur, cùm præsertim posterius sit à *Joanne Dallæo* funditus eversum.

Deinde in aliis, quæ ad dogmata Religionis aut ad mores non pertinent, omnia illorum dicta aut facta sunt ad rectam Rationem, Artésque ab ea prognatas, & minimè fallaces exigenda; quarum solis suffragiis probari, nimirum, possunt, aut improbari.

Igitur Patrum Scripta majore aut minore reverentiâ prosequemur, seu pluris aut minoris faciemus; prout magis aut minùs consentient cum explorata Christi & Apostolorum doctrina, cúmque recta Ratione; quæ duæ solæ sunt faces, à Deo ad homines demissæ, ut in hujus mortalis vitæ tenebris nobis illuceant, útque ad earum lucem dogmata, dicta, præcepta, facta omnia expendamus. Nulla cujusquam hominis reverentia, præsertim in Religionis negotio, illis æquiparari jure potest, nedum ut anteferri queat.

Non puto eos qui Patrum auctoritatem, apud Anglos, tuentur eam velle ultra hosce limites proferre. Quare nulla mihi cum illis lis est; nec proinde cum viro erudito *Gulielm. Caveo*, qui numquam probabit

me, prudentem certè ac ſcientem, repudiare Patrum ſcita, ubi conſentiunt cum Scriptura, aut cum recta Ratione, ac proinde debitam eis venerationem à me non deferri.

Hæc erant, REVERENDISSIME PRÆSUL, quæ dicenda de Patribus habebam, & in quibus, ſi quem eſſe errorem intellexero, facilè, Te monente, emendari poterit. Neque enim is ſum, qui alios quidem cupiam errantes in rectam viam à me monitos æquo animo redire, ipſe verò non ſuſtineam ab aliis in eam revocari. Vale.

Dabam Amſtelodami, Nonis Juliis

cIↃ IↃC XCIX.

EPISTOLA V.

Illicitas esse omnes dissimulationes, in Historia Ecclesiastica Insigne, hac de re, Melchioris Cani *judicium, confirmatum multis rationibus & exemplis.*

Reverendissimo Præsuli

GUILIELMO LOYDIO

Episcopo Vigorniensi

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

MIraberis fortè, REVERENDISSIME PRÆSUL, Te ab homine ignoto compellari; sed mirari desines, cùm dixero mihi litem esse cum Viro Docto *Guil. Caveo*, qui in me gravissimè invectus est, in Dissertatione de *Eusebii Cæsariensis Arianismo*; nec me vidisse quem possem doctiorem, æquiorémque hujusce litis disceptatorem, quàm Te, Illustrissimo Archiepiscopo Cantuariensi, & Reverendissimo Episcopo Salisburiensi Vete-

ri amico tuo, ad quorum judicium rem totam retuli, conjungere. Ostendi in litteris ad priorem datis, cùm non esset cur quereretur *Caveus* se à me lacessitum fuisse, eum injurià in me calamum adripuisse; cùm præsertim ejus rei, cujus se à me insimulatum frustra querebatur; nempe, dissimulationis in Historia Ecclesiastica; re verâ reus esset, quod eo provocante perspicuè demonstravi. Tum etiam calumnias propulsavi, quibus me, ne æquas aures quisquam mihi præberet, ab initio Dissertationis infamare conatus est. In litteris verò ad posteriorem scriptis, probavi nihil à me de doctrina Patrum dictum esse, in Vitis Gallicis *Clementis* Alexandrini, *Eusebii* Cæsariensis, *Gregorii* Nazianzeni, aliorúmque; quod non sit ex eorum Scriptis haustum, atque excerptum.

Superest nunc ut expendam quæ dicta à me, de priscis nonnullis Ecclesiasticis hominibus, ille ita interpretatur, ut in totius Sacri Ordinis contemtum scripta; quasi nonnullorum vitia aut delicta universo illi hominum generi essent à me tributa. Credidit *Caveus* rem esse usque adeò invidiosam, ut satis esset summa capita recensere; quibus lectis, totus reverendus Ordo continuò in me esset consurrecturus, atque inauditum è vestigio damnaturus. Qua in re, ostendit quid ipse de eo sentiat, qui invidiam ob Veritatem candide prolatam movere, & reum apud Clerum facere perinde esse putavit. Ego verò multò meliora non tantùm spero, de Ordine Ecclesiastico, verùm etiam perspecta habeo. Scio esse

esse in eo innumeros bonos, atque eruditos homines, qui ingemiscant, cùm ea legunt in Veteribus Historiis, quæ à nonnullis sui Ordinis viris contra jus & fas olim facta sunt, nec ea defendi patiuntur, imò ne dissimulari quidem; ne exemplum serpat, néve quæ defenduntur aut dissimulantur, quasi levia, licita tandem esse existimentur: quemadmodum nunc fit in Ecclesia Romana; quæ multò diligentiùs delicta, quàm rectè facta Veterum imitatur.

Cùm autem nemini dubium sit, quin Tu, REVERENDISSIME PRÆSUL, sis eorum numero censendus, quibus non modò universa perspecta est Ecclesiastica Antiquitas, sed quibus maximè cordi sunt mores ad Evangelii normam exacti; nemo magis idoneus atque integrior judex hujusce litis sedere poterat. Quo in judicio, causa à me dicetur non tam mea, quàm Veritatis ipsius; quam Vir Eruditus imprudentissimè, in Historia Ecclesiastica, dissimulari vellet. Nec adversarium mihi eum propono, quasi ullam notam homini inuri cupiam, si evicero eum perperam à me dicta carpsisse; sed ut, occasione datâ, Veritatem Historicam in rebus Ecclesiasticis, contra omnes, quos ejus pudet, defendam, ostendámque nihil esse Christianis omnibus utilius, atque optabilius: contrà verò dissimulatione nihil magis noxium, ac fugiendum. *Caveo* autem ipsi nihil opto, nisi majorem erga dudum mortuos candorem, animúmque adversùs vivos æquiorem.

Singula ergo quæ hac de re habet expen-

dam, poſtquàm nonnulla priùs animadver-tenda expoſuero. Ante omnia, à *Caveo*, a-liíſque qui offenduntur; quando minùs lau-dabilia dicta aut facta Veterum nonnullorum proferri vident, & pro merito caſtigari, ut debet fieri in gravi Hiſtoria, quæſiverim an quæ protuli ſint vera, vel falſa? Falſa ſi di-cant, oportebit me proferre quæ in Vitis Gallicis ſcripſi, eáque ſingula probare. Quòd ſi præſtare non potuero, tum verò me quaſi calumniatorem traduci apud omnes, & nigro carbone notari neceſſe erit; nec cauſam di-co, cur non fiat. Nullam enim hîc indul-gentiam peto, ſed ut ſummo jure mecum a-gatur poſtulo. Si verò non auſint negare quæ dixi eſſe vera, eáque ipſe copioſiùs de-monſtravero, ne quis calumniæ ſuperſit lo-cus; quæram ab iis iterum an ideò ergo mihi indignantur, quòd quæ fuerant occultanda, uti exiſtimant, in apertam lucem protulerim. Si negent, quid in me reprehendunt? Si aiant, quomodo negare poſſunt ſe diſſimulationis, in Hiſtoria Eccleſiaſtica, reos eſſe & patro-nos, & pro Hiſtoriis ſcribere Encomia vel Apologias, quod tamen dici nolunt? Nam profectò Encomia ſunt, aut Apologiæ Scrip-ta, in quibus quæcumque quidem vituperari poſſunt reticentur, aut anxiè excuſantur; copioſè verò narrantur làude digna, atque ad cœlum extolluntur. Cui ſcribendi generi ad-dictum eſſe *Caveum* non modò oſtendi, ſed ipſe palam facit, hoc in loco; dum uſque adeò ægrè fert à me prolata eſſe varia, quæ in Veteribus probari non poſſunt. Quod tam iu-

invisum facinus esse putavit, ut vel indicatis iis, non confutatis, quæ dixi, me Lectoribus odiosum reddere se posse existimarit.

Scio hasce artes, quas in Historia quidem Profana, *malas* ac turpes diceremus, nonnulli verò in Ecclesiastica *pias* ac honestas esse volunt, sic solere ab iis defendi. Contendunt, nimirum, Historias Ecclesiasticas scribi, ut Lectores magis ac magis adducantur ad fidem habendam Religioni Christianæ, ejúsque observanda præcepta; quam in rem cùm multum, ut putant, conducat honesta opinio de iis qui rebus Ecclesiasticis per aliquot saltem sæcula, ab initio Christianismi, præfuerunt: contrà verò non parum noceat priori contraria opinio minùs honorifica de iisdem viris; existimant prudentis esse Historici & de re Christiana bene mereri cupientis, extollere atque exaggerare quæ laude digna sunt, in Vita & Scriptis antiquissimorum Christianorum: at apertè vituperanda, si alibi occurrerent, hîc planè dissimulanda esse, aut si prudenti silentio omnino occultari non possint, excusanda atque emollienda. Ita illi dissimulationes suas, specie Religionis, incrustare solent; quamobrem factum est ut perpaucæ exstent Historiæ Ecclesiasticæ ad id exemplum non conscriptæ; quamvis viri eruditi, etiam ex Pontificia Schola, subinde quàm hæc scribendi ratio sibi improbaretur gravibus querelis ostenderint. Audiamus vel unum *Melchiorem Canum*, cujus oratio eò minùs erit suspecta, quòd Tridentinæ interfuerit Synodo, *piis* illis, si Deo placet, arti-

tibus, si quæ umquam alia, gnaviter usæ: * *Dolenter hoc dico*, inquit, *potiùs quàm contumeliosè, multò à* Laërtio *severiùs vitas Philosophorum scriptas, quàm à Christianis vitas Sanctorum; longéque incorruptiùs & integriùs* Suëtonium *res Cæsarum exposuisse, quàm exposuerunt Catholici, non res dicam Imperatorum, sed martyrum, virginum & confessorum. Illi enim in probis aut Philosophis, aut Principibus nec vitia, nec vitiorum suspiciones tacent; in improbis verò etiam colores virtutum produnt. Nostri autem plerique vel adfectibus inserviunt, vel de industria quoque ita multa confingunt; ut eorum me, nimirum, non solùm pudeat, sed etiam tædeat. Hos enim intelligo Ecclesiæ Christi cùm nihil utilitatis adtulisse, tum incommodationis plurimùm. Nominibus parco, quoniam hujus loci judicium morum etiam est & non eruditionis tantùm, in qua liberior potest esse censura. Nam quæ morum est, hæc debet profectò esse in vivos cautior, & in mortuos reverentior. Certum est autem, qui fictè & fallaciter Historiam Ecclesiasticam scribunt, eos viros bonos atque sinceros esse non posse, totámque eorum narrationem inventam esse, aut ad quæstum, aut ad errorem; quorum alterum fœdum est, alterum perniciosum.*

Hæc Veritas expressit *Melchiori Cano*, qui tamen fortè, si ei scribenda fuisset Historia Ecclesiastica, non multò magis Veritati nudæ litasset. Res est tanti momenti, & in quam

* *Loc. Com. Lib. XI. p. 650.*

quam tam contumaciter, à multis sæculis, peccatur; ut supervacuum non sit futurum, si paucis confutem eos qui ita sentiunt, & quàm turpis & periculosa sit hæc ratio scribendæ Historiæ ostendam.

Primùm igitur, quisquis in Historia Veritatem dissimulat, ut eà ratione Religionem Christianam credibiliorem faciat, ostendit se nescire quibus fundamentis nitatur, adeóque causæ planè diffidere. Quisquis enim novit inconcussis fundamentis inædificatam esse Religionem, infirmis tibicinibus numquam eam fulcire nititur. Spernit omnia debilia argumenta, quisquis rationibus est instructus, quibus nihil sani opponi posse censet. Securus ac magnanimâ Veritatis fiduciâ plenus, tantùm abest ut quidquam occultare velit, ut contra omnia in clarissima luce poni exoptet; quia quò adcuratiùs & pleniùs omnes Veritatis circumstantiæ aperiuntur, eò manifestior fit, eóque altiùs in animos descendit. E contrario qui non satis novit an quod tueri adgressus est verum sit, is timet ne curiosiùs introspiciatur, nec nisi timidè id aperit. Dissimulat quæ minùs apta putat ad persuadendum, aut quæ fortè in sequiorem partem sumi possent; ne id falsum deprehendatur, quod verum esse potiùs cupit, quàm novit. Circumspicit omnia & si qua fortè ex ignorantia audientium nascitur occasio utendi infirmis argumentis, quasi firmis; eam avidissimè adripit, & tum maximè fiduciam ostentat, cùm ea dicit quæ nonnisi apud imperitos valent. Utramque illam rationem scribendæ Historiæ

Ecclesiasticæ animadvertere licuit, variis temporibus, adhibitam ab hominibus diversissimæ indolis. Apostoli Veritatis securi, historiam Christi & suam ipsorum ita scripsere, ut nihil dissimularint, sed omnia simplicissimè dixerint, quemadmodum contigerant; quamvis interdum sibi ipsis parum honorifica, quales fuerunt eorum omnium ruditas ante acceptum Spiritum Sanctum, abnegatio Petri, ejus dissimulatio in observatione rituum Judaïcorum, dissidium Pauli & Barnabæ, aliáque id genus. At eadem historia, aliquot pòst annis, hominibus Religionis Christianæ parum peritis non satis cautè conscripta videbatur; ideoque non modò scripta Nova Evangelia, & Historiæ Apostolorum, quibus addita sunt multa, sed etiam è Veteribus resecta, ne quid dici videretur quod minùs dignum esset auctore Religionis Christianæ. Exempli causâ, fuere exemplaria Evangelii Lucæ mutilata ab hominibus imperitis, ne Jesus flevisse videretur, Cap. XXII, 43. ut ostendi *Artis Criticæ* Parte III. S. I. c. 14. Credibile est ab hominibus ejusdem indolis, in narrationibus antiquorum martyriorum, prætermissas esse circumstantias, ex quibus intelligere liceret horrorem naturalem cruciatuum & mortis non magis in iis exstinctum fuisse, quàm in Christo; cum quo nemo, ut opinor, Martyrum conferri se velit, constantiâ magis & fortitudine, quàm ceteris virtutibus. At Apostoli, boni planè & simplices viri, callida ejusmodi dissimulatione uti nesciverunt, in sanctissimis Historiis scribendis; eáque eorum

rum nullo fuco, nullo prudente, ut dicitur, silentio corrupta narratio ostendit eos ex Veri fiducia ita scripsisse: sicut nimis circumspecta Historia prodit animum non satis rebus suis fidentem.

Secundo loco, qui Veritatem Historiæ sine dissimulatione exponi non posse censent; illi Deum gravissimè offendunt, Veritatémque infamant, dum illam æquiparant mendacio; quam sic tuentur, ut mendacium solet defendi. Quis enim dubitet, quin Deo ingrati sint, qui Veritatem professi narrant non quid sapientissima ejus Providentia passa sit fieri, in rebus ad Religionem pertinentibus, quasi non satis ejus veritati ac securitati consuluerit; sed ex iis quæ contigerunt excerpunt id quod narrandum videtur, ut meliùs de ea homines sentiant, quàm videntur sensuri, si omnia aperirentur? Quis non videt hoc esse divinæ sapientiæ prudentiam, aut potiùs calliditatem humanam præferre? Veritatem etiam ægrè distinguas à Mendacio, quam videas defendi iisdem artibus, atque eodem adfectu, quo Mendacium solet; ac sanè qui Veritatem callidis dissimulationibus tuentur, eam minimè amant, sed eas tantùm partes in quibus nati sunt; quibus haud minùs acriter patrocinarentur, si falsam Religionem sequerentur, si modò eadem proposita essent præmia. Eodem adfectu non amatur Veritas, quo defenditur Mendacium. Delusa credulitas, æquè parata Mendacium amplecti ac Veritatem, non est ea Fides, quæ apud Deum locum justitiæ obtinet. Venerando hoc nomine,

mine, ſignificatur ea animi adfectio, quâ Deo Veritatis amantiſſimo credimus adfirmanti, quod non videmus, non hominibus fallacibus.

Tertiò, periculoſiſſima eſt ejuſmodi defenſio, quæ diſſimulatione nititur. Cùm enim diſſimulamus indecorè facta aut dicta virorum, qui ſacris præfuerunt, ne eorum commemoratio noceat Veritati Religionis Chriſtianæ; tacitè fatemur eam in periculo verſari, ſi ea vitia patefiant. Quare enim alioqui diſſimularemus? Hoc autem perinde eſt, ac ſi fateremur Veritatis cœleſtium dogmatum agnitionem, apud homines, pendere ex dictis aut factis eorum, qui ea dogmata ſequi ſe profitentur; ſeu ea credibilia videri, ſi facta ac dicta hominum cum iis conſentiant; ſin minùs, fidem eorum laborare. Quod profectò nullus ullius ſectæ Philoſophicæ princeps vellet de dogmatibus ſuis ſtatui; ut tum demum Rationi conſentanea viderentur, cùm ſermones & vita ejus diſcipulorum cum iis conſentirent. Facilè enim non modo fieri poteſt, ſed etiam quotidie fit, ut hominum mores cum iis ſententiis, quas profitentur, graviter pugnent; quod in permultis Philoſophis olim conſpectum eſt, nec fortè in paucioribus Theologis Chriſtianis; nam hoc certè cùm nuſquam diſſimulandum ſit, hîc taceri non poteſt. Igitur neque apertè, neque obſcuriùs ſtatuendum eſt, ex hominum opinionibus aut moribus pendere ſortem Religionis Chriſtianæ, ſi eam veram credimus & ſemper incolumem eſſe optamus.

Quar-

Quartò, licet sperare possumus dissimulationes nostras aliquamdiu ignotas fore, aut à paucis animadversum iri, intereáque iis nonnullos in fide Christiana confirmandos; attamen si præter spem fraudem contingat innotescere, quod facilè fieri potest, plus multò nocet retecta dissimulandi cupiditas, quàm officere potuisset quidquid dignum silentio judicatum est. Qui enim dissimulationem retegunt, hinc colligunt Scriptores, qui ea usi sunt, diffidisse causæ, & voluisse sibi fucum facere; quo fit ut sint in posterum eis planè suspecti, & nisi aliis de rationibus Religionem veram esse intelligant, illam etiam suspectam habeant, cujus viri docti historiam scribere, sine turpi dissimulatione, non potuerint. Cùm videant, omissis parum rectè aut nequiter etiam factis, homines pro bonis viris venditari; qui, si omnia eorum facta sine fuco narrarentur, mali fuisse judicarentur; arcanum quoddam mysterium se intellexisse putant, ex quo colligunt, perperam quidem, sed tamen colligunt Veritatem ab Historicis illis dissimulatoribus Veri non magis spectari, in ipsa Religione, quàm in Historia. Quod si tam citò dissimulatio non innotescat, at tandem tamen patefit, & quò diutiùs ignota fuit, eò magis homines adficit retecta. Oportet hoc exspectemus aliquando futurum, quod tam sæpe factum est; nempe, omnia tandem arcana patefactum iri:

* Ὁ χρόνος ἅπαντα τοῖσιν ὕστερον φράσει.

Λά-

* *Comicus apud Stobæum Eccles. Phys. T. XI.*

Λάλος ἐστιν οὗτος, οὐκ ἐρωτῶσιν λέγει.

Tempus omnia posteris dicet. Id loquax est, etiam non sciscitantibus dicit quod novit.

Quintò, dum vitia, aut delicta occultantur, vel excusantur in Historiis Ecclesiasticis, summísque laudibus extolluntur qui iis laborarunt; quicumque hæc legunt, ea aut levia esse putant, aut etiam licita. Quod enim à viris laudatis factum vident, sine ulla famæ jactura, aut certè sine ulla, apud posteros, nota; quidni idem sibi licitum, aut parum noxium esse putent? Ejusmodi fuerunt, exempli causâ, convicia turpissima in dissentientes & iræ gravissimæ, propter errores exigui momenti, aut etiam verissima dogmata; qui adfectus cùm excusantur in Veteribus, aut etiam laudantur, hodierni homines aut licitos, aut laude dignos esse existimant. Legantur quæ scripsit *Hieronymus* in *Rufinum*, *Vigilantium* & *Jovinianum*, ubi sæpè in Veritatem ipsam acerrimè invehitur, sæpe in leves errores adeò debacchatur; ut si ejusmodi indoles cum sanctitate morum in concordiam redigi possit, non videam cur mansuetudinem & caritatem, erga dissentientes, virtutes Christianas esse dicamus. Ac sanè nunc Ecclesia Romana in eos, quos vocat Hæreticos, eodem modo se gerit, solétque exemplo *Hieronymi*, & aliorum Patrum non meliore se tueri. Quid dissimulatores nostri possint in ea carpere non video, nisi priùs aper-

apertè damnent *Hieronymum*, boníque viri officio functum esse sine circuitu negent. Plura similia possem adferre, sed ex hoc exemplo de aliis idgenus judicare licebit.

Sextò, cùm dubium esse nequeat, non paucos Veterum in graves errores esse lapsos; quî possunt illi errores excusari atque emolliri, quasi stare potuerint cum vera Religione, & singulari eruditione; nec tamen, eadem operâ, erroribus illis via muniri? Qui præter modum laudarunt *Clementem* Alexandrinum, qui, ut ostendi, credidit non modò nullum adfectum, sed ne dolorem quidem ullum Christum sensisse, verùm tantùm visum esse sentire; quomodo *Phantasiastis* aut *Docetis*, qui similia antea & postea dixerunt, possit ignorantiam Scripturarum & errorem minimè tolerandum exprobrare non intelligo. Si numerosissimæ & nobilissimæ Ecclesiæ Alexandrinæ Catechistes, cùm hoc doceret, summâ existimatione floruit, nec propterea castigatus est; quare, inquient *Docetæ*, nobis similia adfirmantibus usque adeò indignamini? Quid hisce querelis *Caveus* respondere meritò possit non comminiscor; nolim enim suspicari eum imitaturum Scriptorem Indicis Expurgatorii Belgici, qui, deposito pudore omni, de *Bertrami* libro ita scripsit: *cùm in Catholicis Veteribus alios plurimos feramus* ERRORES, *extenuemus, excusemus excogitato* COMMENTO, *persæpe negemus, & commodum iis sensum* ADFINGAMUS, *dum opponuntur in disputationibus, aut conflictionibus cum adversariis; non videmus cur non eam-*

eamdem ÆQUITATEM *& diligentem recognitionem mereatur Bertramus.* Hæ sunt artes eorum, qui Veritatem apertam oppugnare impudenter non dubitant.

Septimò, dum ita scribitur Historia Ecclesiastica, ut dissimulentur quæ sunt Viris Ecclesiasticis parum honorifica, & contrà eorum decora mirum in modum adaugeantur; hinc deduci potest hocce consectarium, licuisse semper, ac licere omnibus Historicis dissimulatione simul uti, prout publicè interesse existimabunt: aut id solis, singulari quopiam jure, fas esse Ecclesiasticis. Si posterius dicatur, poscent omnes sibi recitari Legem divinam aut humanam, quâ illi communibus aliis Legibus de scribenda Historia solvantur; quæ cùm proferri nulla possit, quî damnationem effugient dissimulatores errorum & vitiorum, in Ecclesiastica Historia? Si prius, quærent cur ergo tantopere vituperentur Historici Ethnici, aut Christiani recentiores, qui in rerum domi & foris gestarum Historiis ea quæ norant dissimularunt: ut contrà summis laudibus efferuntur quicumque nec in amicis vitia, nec in inimicis virtutes præterierunt? Quod multis ostendit *Ger. Joan. Vossius*, Artis Historicæ Cap. X. Quòd si omissis ceteris Historicis, animum convertamus ad eos, qui XVI. sæculo & hoc nostro XVII. scripserunt Historiam rerum ad ingentem illam secessionem ab Ecclesia Romana pertinentium; quis potest non dicam mendacia & calumnias, sed dissimulationes Scriptorum Pontificiorum ferre; qui, præteritis erroribus & vitiis eorum qui

qui Ecclesiis Christianis per totum Occidentem præerant, describunt nobis eos qui sæculum suum ad saniorem mentem revocare conabantur, quasi seditiosos homines, quibus nulla sat justa causa fuit rerum novandarum? Quis non indignetur iis qui, prætermissis malis artibus Romanorum Episcoporum, in Synodo Tridentina, ita omnia narrant, quasi liberis suffragiis & summo consensu in ea essent constituta? Quis contrà gratias non habet & *Paulo Servitæ*, & ceteris omnibus Historicis, qui nihil eorum quæ potuerunt rescire dissimularunt? An licebit, imò oportebit præterire quæ perperam facta aut dicta sunt ab iis, quorum doctrinam probamus; contrà verò omnia, quæ faciunt ad infamiam eorum, qui errant, erunt propalanda? An ob Veritatem doctrinæ, vitiis omnibus & delictis erit ignoscendum, quæ errori non sunt condonanda? Peccent licèt rectè sentientes, nihil erit quod sibi timeant ab Historicis, quibus non licebit castigare, nisi errantes? Quid sani iis quæstionibus respondèri possit profectò non video. Dissimulatio hîc licita, alibi illicita, dici non potest; nisi fas sit duplicia pondera, duplicésque mensuras, pro iis qui emunt aut vendunt, adhibere.

Octavò, illis dissimulationibus errorum & vitiorum, factum est ut boni viri, sed qui eâ ratione scribendæ Historiæ decepti fuerant, temerè professi sint se cum veteribus nonnullis Synodis ac Scriptoribus sentire; à quorum tamen sententiis procul absint necesse est, si

vera sint quæ à peritioribus Antiquitatum Ecclesiasticarum, aut in lectione Veterum adtentioribus postea deprehensa dicuntur. Ut insigni exemplo rem illustrem, non ampliùs mussitant viri eruditi, cùm in Anglia vestra, tum alibi, Nicænos Patres credidisse in Deo esse tres Essentias æternas, & per omnia pares, non unum numero Deum. Constans etiam fama obtinet multos insignes viros, in ipso Ecclesiæ Anglicanæ Clero, ita sentire; quod & libris testati sunt nonnulli, nec nuperâ Lege à summa Potestate damnatum esset, nisi fuissent qui defendere ausi essent. Quis autem nescit non unam Ecclesiam, ex iis quæ à Sacris Romanis secessionem fecerunt, quæ omnes profitentur se unitatem numericam Essentiæ divinæ credere, in Confessione fidei Symbolum Nicænum admisisse? Si ergo stare velint eo capite Confessionis suæ, oportet ut tres Naturas æternas & pares à se credi profiteantur, & numericam Dei unitatem repudient; aut si nolint hoc dogma Confessione suâ ejicere, necesse habent id delere caput, quo fidem Nicænam probari sibi testantur. Nihil est inter hæc extrema medium, nisi excogitetur *commentum* quodpiam, *quo adfingatur commodus sensus* Synodo Nicænæ; quod esset dissimulationem minimè excusandam, malâ fide, tectum ire; nec posset fieri, in hac sæculi nostri luce, sine maxima infamia. Qui laudant immodicè *Augustinum*, & mutationem ejus sententiæ in deterius, circa vexationem Hæreticorum, dissimulanter prætereunt, aut etiam excusant, ii

ii, nisi secum pugnare velint, coguntur aut dissimulare, aut excusare dogma Pontificiorum, quo vexationes Religionis causâ tuentur; nam *Augustinus*, in Epistolis ad * *Vincentium* & *Bonifacium*, multis probare nititur vi uti licere, ad revocandos Hæreticos ad unitatem Ecclesiæ. Nemo queat aliter eas Epistolas interpretari, qui nolit Ecclesiæ Romanæ ludibrium debere, & in sensum communem gravissimè peccare. Nemo etiam possit objicere Pontificiis, se non esse Hæreticum; nam illi contrà sentiunt & ad suam Ecclesiam solam judicium de Hæresi pertinere censent. Itaque aut est apertè vituperandus Hipponensis Episcopus, aut fecit *Joan. Claudius*, vir eruditus; aut herba porrigenda Pontificiis. Qui áutem, hanc ob sententiam, *Augustinum* castigarint, eos meminisse oportebit multas esse Leges, in utroque Codice, plurium Imperatorum, contrà Hæreticos, parum humanas; quæ non minore castigatione dignæ sunt, cùm sint fœdissimæ maculæ, in vita Principum, à quibus sunt latæ. Hæ tamen laudari solent, etiam ab iis qui Ecclesiæ Romanæ vexationes improbant; perinde ac si Potestatibus Pontificiis non liceret id facere, in ditione sua, quod licuit olim Constantini Magni filiis, eorúmque aliquot successoribus. Atqui aut omnes Potestates vituperandæ sunt, quæ vexant homines, theoreticarum opinionum causâ; aut omnes absolvendæ.

* *Ep.* XCIII. & CLXXXV. *Ed. Paris.* 1689.

Existimarunt quidem prudentes viri ea incidere tempora, easque esse rerum alias circumstantias, quibus satius est tacere vera quàm proloqui; cùm, nimirum, tacendo nihil officimus utili veritati, neque pravis moribus viam aperimus; at quando alterutrum contingat necesse est, si dissimulemus, tum verò, etiam cum periculo nostro, loquendum est, nisi velimus haberi Veritatis ac Virtutis proditores. *Causas verum tacendi*, ait rectè * *Augustinus, longum est omnes quærere —— quarum tamen est & hæc una, ne pejores faciamus eos qui non intelligunt, dum volumus eos qui intelligunt facere doctiores, qui nobis aliquid tale tacentibus, doctiores quidem non fiunt, sed nec pejores fiunt. Cùm autem res vera ita se habet, ut FIAT PEJOR, nobis eam dicentibus, ille qui capere non potest; nobis autem tacentibus ille qui potest, quid putamus esse faciendum? Nonne potiùs est dicendum verum, ut qui potest capere capiat; quàm tacendum, ut non solùm id ambo non capiant, verùm etiam qui est intelligentior, ipse SIT PEJOR?* At hîc silentio pejor fit & qui non intelligit Veteres errasse aut deliquisse, quòd eorum dogmata non satis norit; & qui ea dogmata intelligit, sed vera aut certè innocua esse putat, quia à doctis dissimulantur.

Nonò, falsum est ullum vel minimum periculum creari fidei Christianæ, verâ & candidâ descriptione vitiorum, aut malorum facinorum eorum qui sacris præfuere. Quicun-

* *De Bono persever. C. XVI. n. 40.*

cumque enim Religionem Christianam sunt edocti sciunt eam totam, nec postea ulla in re vel minimùm mutandam, olim à Jesu Christo & Apostolis traditam; ac proinde de illa, ex solis Novi Testamenti tabulis, judicandum; non ex moribus, interpretationibúsque sequentium sæculorum. Mali fuerint mores multorum, qui postea Ecclesiis Christianis præfuere; pravæ fuerint interpretationes Novi Testamenti ab iis in Theologiam Christianam imprudenter intrusæ; quid facit hoc ad doctrinam Christi & Apostolorum, quæ in Novo Testamento intemerata ad nos pervenit? Vitia, delicta, errores eorum, qui Reipublicæ Legibus parere se velle profitentur, non possunt tribui Legibus ipsis; si Leges sint reverâ iis vitiis, delictis, erroribus contrariæ. Itaque Christiani est Historici ex Legibus Evangelii judicium ferre de iis, qui ratas esse voluerunt, quamvis vitâ eas minimè expresserint; non verò ex iis quæ facta, aut dicta sunt à Sacrorum Præfectis, de præstantia illarum Legum judicare. Ita se gesserunt ceteri omnes Historici, qui numquam putarunt ad contumeliam Legum pertinere, si pravis Magistratibus earum contemtus exprobraretur. Quis non rideret Historicum, qui diceret se ob reverentiam Legum, ne eas parvi facere videretur, omisisse quæ contra eas admissa sunt à Magistratibus, aut ea studiosissimè excusasse? Imò verò ejusmodi dissimulationes, aut interpretationes violentæ crederentur oriri ex mero Legum contemtu, quarum observationem magni non fecisset

Hiſtoricus. Crederetur ſcripſiſſe non ad defendendam majeſtatem Legum, non ad Reipublicæ uſum ; ſed in gratiam factioſorum Magiſtratuum, qui poſthac vellent Leges impunè perfringere. Simile neceſſe eſt feratur judicium, de iis Hiſtoricis Eccleſiaſticis, qui vitia & errores diſſimulant aut excuſant eorum, qui Eccleſiaſticas Dignitates obtinuere. In gratiam eorum, qui vitiis & erroribus præpediti fuerunt, aut poſthac erunt, non Reipublicæ Chriſtianæ, aut Evangelii, Hiſtorias ſuas ediderunt.

Poſtremò, libera & candida Veritatis expoſitio, in hiſce rebus, ſummæ eſt utilitatis, duplici de cauſa. Primò, hinc colligunt Lectores quanta ſit Legum Evangelicarum præſtantia, quarum obſervans Hiſtoricus à dicenda Veritate deterreri non poteſt. Deinde hac ratione quàm optimè diſtinguuntur divinæ Leges à pravis opinionibus atque conſuetudinibus ; quæ ſi contrà miſceantur, timendum eſt ne iniquitate ingenii humani, propter mala miſta bonis, utraque nullo diſcrimine rejiciantur. Dum vident homines dubiæ fidei, propter bona, defendi aut extenuari mala ; quaſi vitia Antiſtitum neceſſe ſit condonari ſanctitati Religionis Chriſtianæ, quam conculcant ; ſuſpicantur non cauſam agi Chriſti, ſed vitiorum, nec ſemper falluntur.

At hiſce objiciunt nonnulli, apertâ illâ & rigidâ profeſſione Veri, ludibrio exponi Sacrum Ordinem, ejus auctoritatem collabi, reverentiámque ei debitam extingui. Verùm ri-

rideri non potest Ordo reverendus, propter vitia aut delicta nonnullorum; magis quàm regia dignitas, quia liberè notantur vitia & prava facinora priscorum Regum. Distinguendæ sunt auctoritas & dignitas reverendi Ordinis, quæ intemeratæ semper esse debent, quæcumque sint singulorum peccata aut hallucinationes; ab existimatione, famáque uniuscujusque, quæ bona esse non possunt, nisi bonorum, & eruditorum, apud populos qui sciunt quid virtus, quidve eruditio sit. Ut verò quod de nonnullis minùs bonis dicitur dignitatem Ordinis non minuit: sic nec reverentia, quæ Ordini debetur, velum esse potest, quo singulorum peccata tegantur. Alioqui res omnium sanctissima siparium haberetur, quo homines tecti jura divina atque humana impunè violare potuissent; quod demum esset longè contumeliosissimum non jam hominibus, sed ipsi Sacro Ordini. Eò tandem deveniunt dissimulatores, ut & homines & Ordinem ipsum infament, dum eos defendere conantur.

Verùm spretis, inquiunt, antiquis illis Sacrorum Antistitibus, spernuntur & hodierni; iisque contemtis, ipsa contemnitur Religio. At sperni non possunt, qui nunc sunt reverâ laude & reverentiâ digni, si Veritas de Veteribus exponatur; à qua nihil fuit umquam Virtuti, nihil umquam Eruditioni timendum. Quòd si fortè essent digni, qui spernerentur, an vellent eos magni fieri, & conculcari propterea Veritatem? Falsum præterea est contemtum nonnullorum ad omnes omnino pertinere. Falsum est quoque sequi contem-

nendam esse Religionem, eo quòd nonnulli Præsides Sacrorum ejus satis periti, aut satis observantes fuisse negantur; quamquam non diffiteor malos mores & errores nonnullorum Ecclesiasticorum hominum, malis occasionem præbere de Religione malè sentiendi. At huic incommodo obviam eundum est, non pudendis ac periculosis dissimulationibus, quibus etiam modesta & Veri amantia ingenia quàm maximè offenduntur; sed ostendendo ut vitia civium Legibus tribui plerumque nequeunt: sic nec delicta Christianorum, cujuscumque sint Ordinis, Religioni officere posse, apud æquos Judices, ut jam antea dixi. Quod facile est, honorificum Religioni, gratum omnibus bonis, & utile Reipublicæ Christianæ. Sin verò malimus dissimulare aut excusare castigatione digna in singulis, rem difficillimam adgrediemur, turpem Religioni, gratam malis quibusque, qui eam infamari, corrumpi ac periclitari eo modo gaudebunt; & summopere noxiam universo Christianismo.

Hæc paullò pluribus diducenda mihi putavi, non quasi Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, aut aliis bonis atque eruditis viris minùs perspecta; sed quia mihi res est cum homine, qui ita loquitur, ut qui contraria omnia sentiret. Dicet hæc esse notissima, nec à se negata; sed interea in me invectus est, quasi omnia quæ dixi essent falsa, ut singulorum examine liquebit; quod in aliis litteris adgrediar, ne hæ sint æquo prolixiores. Vale.

Dabam Amstelodami III. Nonas Julias
cIↃ IↃ C XCIX.

EPIS-

EPISTOLA VI.

A Clerico *non esse traductum Ecclesiasticum Ordinem, eò quòd & privatorum & Synodorum etiam delicta nonnulla notarit. Constantinum Magnum & Constantium ejus filium fuisse sæpe instrumenta alieni affectûs. Quàm necessariò mali mores Ecclesiasticorum hominum sint in Historia Ecclesiastica memorandi, & præsertim in recensione Scriptorum Auctoris antiqui, qui in eos invectus est. Exemplum* Isidori *Pelusiotæ, quod* Clericus *sequi potuit & debuit.*

EIDEM S. P. D.
JOANNES CLERICUS.

SUperioribus meis ad Te litteris, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, ostendere conatus sum illicitas prorsus esse dissimulationes omnes in Historia Ecclesiastica, non minùs quàm in aliis; contrà quàm volunt, aut certè faciunt, Religionis vel Antiquitatis obtentu, homines nonnulli, qui rem non satis expendisse videntur. Nunc ad singulas objectiones Viri Eruditi veniam, qui mihi grandem litem scripsit, quòd in Vitis Gallicis Veterum nonnullorum Scriptorum Ecclesiasticorum ausus fuerim scapham scapham vocare.

In Episcopos, inquit, *omnémque Ordinem Clericalem acriùs animadvertit*, *quos veluti præjudiciis in conventibus suis Synodalibus mirè occæcatos traducit*; *hácque præ Laicis prærogativâ gaudentes*, *quòd simul & partes possint esse & judice.*; *quòd maximis etiam Principibus imponere iísque tanquam instrumentis abuti soleant.* Laudat, hanc in rem, præsertim paginas Versionis Anglicæ; quâ cùm caream, difficiliùs loca ad quæ respicere fortè voluit animadverti. Attamen cùm relegerim vitas Gallicas, & norim quid scripserim, mentem meam & Scripta tuebor, quàm commodissimè potero. Ante omnia, pernego me in ORDINEM ipsum Ecclesiasticum quidquam dixisse; hoc est, in formam ipsam Regiminis Episcopalis, quam numquam vituperavi, & pluris etiam fecerim quàm Presbyterianam, si modò intra limites Evangelicos contineatur. At nonnulla dixi in homines, qui mihi videbantur abuti dignitate atque auctoritate sua; quod nisi dicere liceat, ex Historia Ecclesiastica eliminandus est omnis candor, Veritatísque amor, quotiescumque delicta hominum Ecclesiasticorum nobis occurrent.

Bibliothecæ Universalis p. 441. T. x. in quo vita *Eusebii* habetur, observavi Patres Concilii Nicæni non usque adeò Arianis confutandis, Canonibúsque condendis occupatos fuisse, ut privatarum litium immemores essent, quod probo ex *Sozomeno* Lib. I. c. 17. ubi insignis habetur Historia, quæ dissimulanter ab Historico præteriri non poterat, sine gra-

gravi in Leges Historicas delicto. Ideóque nuperus Scriptor Benedictinus Vitæ *Athanasii*, ad ann. CCCXXV. *num.* 5. post narratam convocationem Synodi, *nec defuere*, inquit, *qui oblatis Constantino libellis, quosdam Episcoporum reos agerent. Arianine an Catholici fuerint, nullius antiqui Scriptoris testimonio compertum est; sed arbitrantur, post* Baronium, *Recentiores penè omnes id rei nonnisi Arianis Episcopis adscribi posse; qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniæ argumentum aucuparentur. Verùm si sese ita res habuit, quid causæ esse possit quòd* Rufinus, Theodoretus *&* Sozomenus *Arianorum nomen taceant? An eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non asperum in Ecclesiasticæ doctrinæ corruptores, passim per Scripta sua, conspergunt? Unde in incerto res versatur*, &c. Sic eruditus Monachus, & candidior Canonico Windesoriensi, rem profert; quam hic in Vitis Anglicis *Eusebii* & *Athanasii* prudenter, ut putat, prætermisit. Hæc aliáque id genus aut verbotenus è Veteribus desumta, aut ex rebus ipsis collecta mihi exprobrat *Caveus*, quasi acriores animadversiones in Ecclesiasticos. At quæsiverim ab illo veráne, an falsa ea censeat? Si vera putat, non est cur queratur, nisi Veritatis in Historia Ecclesiastica inimicum se esse profiteatur. Si falsa, ea confutet, ostendátque ex quibus arcanis libris resciverit illius ævi Sacerdotes meliores fuisse, quàm describuntur à priscis Historicis, aut quàm res ipsa docere videtur.

Pari jure, mihi exprobrat quòd de nonnullis

lis Synodis ea scripserim, quæ me de iis malè sentire ostendant. Quod adeò non nego, ut apud ipsum *Caveum* propterea gloriari possim. Duo loca in margine indicat, alterum ex Vita *Eusebii*, alterum ex Vita *Gregorii*. Prior est pag. 468. T. x. *B. U.* ubi narratis rebus gestis in Synodo Tyria annò cccxxxv. contra *Athanasium* coacta, & in qua iniquissimè damnatus est, hoc æquissimo judicio narrationem claudo: *Sic Episcopus Alexandrinus ab inimicis, qui judices ejus fuerunt, damnatus est: quemadmodum Arius Anathemate percussus fuerat ab Athanasii decessore Alexandro, aliisque Episcopis, qui antequàm Concilium convocaretur, ei palam adversati fuerant. Idem factitatum, in omnibus fermè Episcoporum cœtibus, qui ab illo ævo sunt coacti: nam singulari jure, præ Laïcis, gaudent Ecclesiastici, quo simul adversarii & legitimi judices esse possunt.* An negabit *Caveus*, in Synodo Tyria, Arianos qui adversarii erant Athanasii, ob decreta Nicæna, judices & quidem iniquissimos in ejus causa fedisse? Non potest, nisi ostendat quæcumque de illa Synodo narrantur, falsa esse; quod non putat, ut liquet ex Sect. V. Vitæ Anglicæ *Athanasii*, ubi hanc Historiam narrat. Arium ab Alexandro, cum quo disceptare cœperat, & cujus iram proinde sibi contraxerat, damnatum nemo negaverit qui legerit Historiam illius ævi, aut inspexerit loca Veterum à nobis, in *Eusebii* vita, prolata, aut indicata. Hîc de opinionibus utriusque non ago, quæ, si multis jam credimus, æquè fer-

fermè diffidebant à Vero ; cùm Alexander tres Naturas aut Mentes divinas pares, Arius tres impares esse contenderet. Ago de sola forma judicii, & quæro annon Alexander judex de Ario sederit, cùm ejus adversarius fuisset ? Sedit sine dubio, imò jure sedisse censetur, & sic semper fecerunt deinceps in Synodis Episcopi. Quamvis acerrimè contendissent cum iis, qui erroris arguebantur, quamvis eos ad Synodos detulissent ; annon semper moris fuit ut judices sederent, æquè ac si quid sibi placeret ne nutu quidem antea significassent ? Quis nunc ergo negarit, in jure Ecclesiastico, judices & adversarios eosdem esse posse ? Non quæram quâ ratione ei gravissimo incommodo occurri queat ; sed rem non posse negari contendo. Quòd si vera est, cur *Caveus* propterea invidiam mihi facere conatur ? An tam malè sentit de Anglis Præsulibus, aliísque popularibus suis, ut Veritate manifestâ eos posse offendi speret ? Viderit ille, nam ad me quod adtinet, satis habeo id quod dixi falsitatis argui non posse.

Alter locus est, in Vita *Gregorii* Nazianzeni, *Tom. XVIII. B. U. p.* 108. *& seq.* in quo descripsi, post ipsum * *Caveum* & alios, quàm iniquè expulsus sit à Synodo Constantinopolitana ; deinde addidi judicium *Gregorii* Nazianzeni, cùm de ea Synodo, tum etiam de aliis. Ad rem ipsam quod adtinet, plura non dixi quàm *Caveus*, quamvis ex *Gregorio* Nazianzeno quædam paullò distinctius

* *Sect. VI. Vita Gregorii.*

tiùs expresserim. Fateor me non intelligere, cur non licuerit mihi dicere, quæ licuit Viro Erudito. Si falsa quidem dixisset, non diffiterer me eum sequutum, nec tamen ejus exemplo defendi vellem, aut palinodiam ullam recusarem; sed vera dicenti cur adsentiri non licuerit, ac similia proferre, sine invidia, nondum capio. An *Caveus* non recordatur similia à se, de Synodo Constantinopolitana, déque *Gregorio* Nazianzeno scripta? An jus hoc sibi soli singulare esse putat? Profectò conjecturâ adsequi non possum, cur in me reprehendat, quod ab ipso factum est.

Profert dein verba mea Gallica ex vita Eusebii, *T. X B. U. p.* 460. quæ ita Latinè verto: *At profectò tunc temporis Imperator* (Constantinus) *pauca sponte suâ faciebat, merúmque erat nonnullorum Sacerdotum instrumentum; quod nimis sæpe, etiam maximis Principibus, contigit.* Primùm agam de Constantino, deinde de ceteris. Confirmo igitur quod de Constantino dixi, rebus ipsis. * Primùm summopere sprevit controversiam inter Alexandrum & Arium exortam, quos dixit contendere ὑπὲρ τινος ματαίου ζητήματος *de stulta quadam quæstione*, & idem re ipsâ sentire. Satis eruditus non erat, ut per se auderet judicium de re ejusmodi ferre, & videtur omnino quispiam, Ario ab auctoritate Alexandri timens, quæstionis momentum extenuasse, apud Constantinum. Eusebium Nico-

* *Socrat. Lib I. c. 7.*

comediensem hac de re consultum, non ineptè conjicit Scriptor Vitæ *Athanasii*, Operibus ejus nuper præfixæ, ad annum CCCXXIV. quòd litteræ Constantini sint Nicomediæ datæ. Anno sequente CCCXXV. idem Imperator, suffragia plurium in Synodo Nicæna sequutus, Arium ab ea damnatum acerbissimè insectatus est. At iterum anno CCCXXXI. Arium in conspectum suum admisit, artibus Presbyteri cujusdam, qui Constantiæ Augustæ carus fuerat, jussítque in Ecclesiam recipi anno CCCXXXII. Athanasio, nî faceret, exsilium minatus. Verum anno CCCXXXV. cùm Athanasius à Synodo Tyria damnatus fuisset, Constantinus graviter Synodum castigavit, & honorificè, in litteris ad eam datis, de Athanasio loquutus est. Exstant in Apologia contra Arianos *Athanasii* Operum T. I. p. 201. Ed. nuperæ Parisiensis. Sed cùm Ariani eum insimulassent, apud Constantinum, quasi minatus esset intervertere commeatum frumenti, quod Alexandriâ Constantinopolin quotannis mittebatur; illico in exsilium est in Galliam missus. Noluit tamen ab Arianis Episcopum ullum ejus loco substitui, gravitérque eos propterea increpuit. Summa hæc inconstantia, in eadem causa, liquidò ostendit Constantinum aliorum suggestionibus mollitum, aut exasperatum, non sponte suâ, & cognitione causæ, quasi ventis adversis huc illuc actum fuisse. *Permirum sanè*, inquit eruditus Benedictinus, ad annum CCCXXXV. n. 28. *tantâ pietate & æquitate Principem eò calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem ex-*

spec-

ſpectatâ defenſione, inſontem virum pelleret in exſilium. Verùm criminis opportunitate, ita Imperatoris animum occupavit Euſebius, ut perquàm difficilis aditus veritati relinqueretur. Id eum non ſupplicii causâ feciſſe adfirmat Conſtantinus junior, ſed quò virum eriperet inimicis magnopere ſævientibus. At licèt Conſtantini facilitate nonnumquam Euſebius ad libidinem abuteretur; non tamen ejus animus eò usque Euſebii placitis deditus erat, ut in ejus gratiam, quam exiſtimaret inſontem, ſolum vertere juberet. Quod ſanè perſpicuum ex ejus ad Epiſcopos Epiſtola, ubi acriter objurgat illos, quòd Athanaſium abdicaſſent. Quamobrem veroſimilius arbitramur hæc dixiſſe Conſtantinum juniorem, ut Patris memoriæ conſuleret, átque pulſi Athanaſii iniquitatem & invidiam minuere ſaltem poſſet. Næ ita in Athanaſium exaſperatum Conſtantini animum narrant Ægyptii Præſules, ut ex ſola Numinis providentia factum putent, quod exſilio tantùm, non capite, virum mulctaret. Hæc & alia habet vir eruditus, ex quibus patet Conſtantinum nimis facilem Eccleſiaſticorum criminationibus aurem præbuiſſe. Quod & liquidò colligere eſt, non tantùm ex vita noſtra *Euſebii*, ſed & ex ipſius *Cavei* Athanaſiana.

Cùm res de Conſtantino negari nequeat, quin de nimis multis aliis magnis Principibus ſit æquè vera nemo, niſi hoſpes in Hiſtoriis, inficiari ſuſtineat. Non difficulter fatebitur *Caveus*, Conſtantium, exempli gratiâ, Conſtantini F. inſtrumentum fuiſſe in manibus Arianorum, quo adverſarios, dum regnavit, ma-

malè haberent; quod & de Valente satis constat. Quis Protestantium nescit Reges & Principes Pontificios solere esse organa Pontificii Cleri, ad vexandos aliter sentientes? Hoc quàm verum sit, maximo suo malo, experti sunt populi Anglis & Belgis vicini, & ipsi etiam Angli. Quid ergo in meis verbis carpere meritò potuit, aut invenire, quo mihi odium crearet? Profectò nihil invenisset, nisi carpendi libidine, præter modum, exarsisset.

Pergit verò exprobrare mihi dicta, quæ, pro more suo, dissimulata mallet: *Ecclesiasticorum vitia, avaritiam, ambitionem, dominandi libidinem, Sacerdotii & Episcopatuum aucupationem, superbiam, iracundiam, lites & jurgia pro nugis, nulliusque momenti rebus, idque sub specioso fidei defendendæ prætextu, ex* Basilio *&* Nazianzeno *luculenter exponit.* In margine notat varia loca Vitæ Gregorii Nazianzeni. Vide pag. 56 T. XVIII. B. U. Si Vir Doctus quereretur me falsi quidpiam, contra venerandam Antiquitatem, protulisse, proptereáque indignaretur, non mirarer; nihil enim in Historia gravius committi potest, quàm cùm quidpiam fingitur. Si Dei atque hominum fidem adpellaret, ob turpem dissimulationem, quâ malos homines pro bonis venditassem; memet ipse damnarem, querelásque ejus justas esse existimarem. Si levi auctori aut cujus Veritatem ignorari, vel corrumpi interfuisset, sine examine ac temerè, credidissem de re gravi, & quasi testem fide dignum eum protulissem; non

possem diffiteri esse cur à *Caveo* inscitiæ & temeritatis arguerer. Verùm ex *Gregorio* Nazianzeno, & solis fermè ejus verbis mores Ecclesiasticorum ejus ævi pinxi, nec testem graviorem adducere potui. Igitur neque mendacii, neque dissimulationis, neque temeritatis insimulari potui, quæ vitia sola possunt Historico objici. Sed video, nisi fallor, quid sit. Meam παῤῥησίαν ferre non potuit *Caveus*, & quia *Gregorio* Nazianzeno indignari non ausus est, iram in me suam convertit. Hîc quæso adtendas, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, hominis iniquitatem. Consilium mihi fuit in Vitis aliquot Patrum, quas in *Bibliotheca Universali* Gallicè edidi, Vitas eorum ita scribere, ut non modò quæ iis contigissent candidè narrarem, sed etiam ut eorum Opera diligenter recenserem; quoad ejus fieri posset, in Vitis exiguo Volumini inserendis. Rem præstiti eâ fide, ac brevitate, quæ multis placuerunt; nisi me amici fallunt, exemplariúmque celer venditio decipit. Probè novi Anglicam etiam Versionem, haud malè à popularibus vestris exceptam; nisi à *Caveo* ejusque, si qui sunt, similibus: qui indoluerunt (ut videtur, neque enim aliud conjicere possum) quòd nimis apertè dicerem, quod maxima ex parte silentio involvebant; & quòd Vitas à me scriptas legentes, conferentésque cum *Caveanis*, intellecturi essent multa sibi esse dissimulata.

Non repetam hîc quæ in aliis litteris dixi, de fœda illa & periculosa consuetudine dissimulandi in Historia Ecclesiastica; sed duo quæ-

quæram, annon descriptio morum Ecclesiasticorum hominum illius ævi pertineat ad Historiam Ecclesiasticam Sæculi IV? Item an gravissimæ querelæ de eorum vitiis, quæ querelæ passim leguntur in Operibus *Gregorii*, possent ab eo prætermitti, qui adgressus esset scribere non tantùm de Vita, sed & de optimi viri Scriptis?

Prius, ut mihi quidem videtur, non potest negari. Cùm enim ex vitiis aut virtutibus hominum profluant eorum rectè aut secus facta, hæc sine illis intelligi nequeunt; adeóque de utrisque agere debet Historia. Propterea ab omnibus laudatur *C. Sallustius*, ob adcuratas descriptiones collapsorum morum, in Romana Republica; sine quibus pænè incredibilis visa fuisset conjuratio Catilinaria, & longa illa Jugurthini belli, quod brevi alioqui potuisset confici, mora. At quia scimus longè maximum fuisse luxum Romanorum, ac proinde ingentem alienæ pecuniæ cupiditatem, quæ est luxûs perpetua comes; quia scimus mores nobilitatis Romanæ, eâ ætate, fuisse perditissimos; nihil tam fœdum ac sceleratum est, in utraque Historia, quod incredibile nobis videatur. Similiter nisi sciremus ex *Gregorio*, quænam fuerit indoles multorum Sacerdotum illius ævi; vix impetrare possemus à nobis ut nonnulla crederemus, quæ eâ tempestate contigerunt. Exempli causâ, schisma dicitur fuisse in Ecclesia Antiochena, non modò inter Nicænis placitis addictos & Arianos, sed & inter priores ab anno CCCLXII, quo Lucifer Paulinum Pres-

L 2 by-

byterum Episcopum, intempestivè, consecrarat, quamvis jam esset illic Meletius Nicænarum partium Episcopus. Ab eo tempore, * cùm neuter Episcopatu cedere vellet, Schisma perduraverat ad annum usque CCCLXXXI. quo habita est Constantinopolitana Synodus. At convenerat inter partes, ei, qui superstes foret, soli relictum iri Antiochenam Ecclesiam, nullo alio successore electo. Cùm autem ad Synodum se contulisset Meletius, Constantinopoli obiit. Itaque actum in Synodo, de redigendis in concordiam, secundùm illud prius pactum, diffidentibus Antiochenis. At homines factiosi cœperunt novam electionem in Synodo poscere & Flavianum quidem Meletio, contra jus & fas, & spretâ prorsum Ecclesiæ pace, substituendum contendebant. Ibi *Gregorius* sententiam dixit de componendo dissidio, quâ illis satisfactum iri putabat; nimirum, censuit Paulino, ætate confecto, soli relinquendam Antiochenæ Ecclesiæ curam; quo vitâ functo, diffidentes in locum unum coacti, communibus suffragiis, essent unum Episcopum sibi electuri. Nihil fœdius erat tam longo Schismate, ex quo colligere licebat Antiochenum Clerum minimè pacis amantem fuisse, & Episcopalis dignitatis æquo avidiorem. Nihil turpius facere potuit Synodus, quàm pudendum Schisma fovere; cùm præsertim ratio iniri posset, quâ utrisque partibus satisfieret, & quam *Gregorius* proloquutus fuerat. Attamen Sacerdotes

* *Vide Vitam* Gregorii.

tes, quos meritò vocat *Gregorius* * σπουδαρχίδας, & αἴρας φυσῶσας τὴν ἐνημμένην φλόγα, *studiosos imperii, & auras flantes accensam flammam*; Sacerdotes, inquam, optimo consilio spreto, successorem Meletio suffecerunt Flavianum. Qui potuerunt ita se gerere, eos profectò oportet fuisse quales describit *Gregorius*; cujus verba significantiora multò sunt & plura iis, quibus Gallicè rem expressi. Nihil enim est in narratione mea, quod æquet vim horumce verborum, quibus describit eos, qui prudenti ejus consilio surdam aurem opposuerunt: †

Δῆμος κολοιῶν εἰς ἓν ἐσκευασμένος,
Τύρβη νέων τις, καινὸν ἐργαστήριον,
Λαίλαξ κόνιν σύρουσα, πνευμάτων στάσις,
Οἷς οὐδ' ἂν ἠξίωσε τῶν τις ἐντελῶν
Φόβῳ τε θείῳ καὶ θρόνῳ δοῦναι λόγον,
Ἄτακτα παφλάζουσιν, ἢ σφηκῶν δίκην
Ἄττουσιν εὐθὺ τῶν προσώπων ἀθρόως.

Plebs gracculorum in unum collecta, turba quædam juvenum, nova taberna, turbo pulverem trahens, ventorum seditio, cum quibus nemo eorum, qui timore Dei & sede episcopali ornati erant, colloqui dignatus esset, sine ordine garrientibus, aut vesparum more illico & consertim vultum involantibus.

L 3 Alia

* Tom. II. p. 25. *in Carmine de vita sua.*
† *Ibid.* p. 27.

Alia multa habet æquè aſpera, aut aſperiora, in eodem Carmine de Vita ſua; ſed iis elogiis digni erant, qui eum Conſtantinopolitana ſede deturbarunt, ut ei Nectarium ſubſtituerent; quod ſine indignatione nec legi, nec narrari poteſt, quamvis ceteroquin hoc tam turbulentum Concilium meritò Macedonium damnarit, & Oecumenicum habeatur. Legatur & hanc in rem *Gregorii* querela de Epiſcopis, quæ Latinè tantùm edita fuerat à *Joanne Leunclavio*, ſed quam Græcè etiam emiſit in lucem *Jac. Tollius*, Ultrajecti, anno 1696; nec videbor ampliùs aſperrima quæque excerpſiſſe, in Vita Gallica *Gregorii*. Si hæc prætermittantur in Hiſtoria Sæculi IV. adeóque prætermittenda, neſcio quem in finem, cenſeantur; non video cur in aliis Hiſtoriis diſſimulationes vituperari queant, & cur non liceat etiam peſſimos homines deſcribere non quales fuerunt, ſed quales eſſe debuerunt.

Poſterius meum quæſitum fuit, an liceret diſſimulanter omittere quæ de moribus Eccleſiaſticorum habet *Gregorius* Opera ejus diligentiùs recenſenti, eorúmque argumenta ſingillatim tradenti.

Quod nemo adfirmarit qui legerit Opera *Gregorii*, ſciveritque frequentiſſimas eas eſſe & graviſſimas apud illum querelas. Si quis adgrederetur nos docere quid ſit obſervatu dignum in Epiſtolis *Iſidori* Peluſiotæ, an poſſet omittere acerrimas caſtigationes Epiſcoporum Ægyptiorum & Presbyterorum, ex quibus maximè adparent optimi illius viri παῤῥησία & ſtudium virtutis?

Di-

Dicendum omnino esset quod judicium tulerit de Theophili Alexandrini indole, & facinore adversùs Joannem Constantinopolitanum, cui ob eloquentiam *Chrysostomi* nomen inditum: Ἡγείτων Αἴγυπτος, inquit, συνήθως ἠνόμησε, —— τὸν λιθομανῆ γὰρ καὶ χρυσολάτρειν προβαλλομένη Θεόφιλον, τέσσαρσι συνεργοῖς, ἢ μᾶλλον συναποστάταις ὀχυρωθέντα, τὸν θεοφιλῆ, καὶ θεολόγον κατεπολέμησεν ἄνθρωπον: *Vicina Ægyptus, pro more suo, nefariè se gessit —— mittens enim amore lapillorum furentem, & auri cultorem Theophilum, firmatum quatuor sociis aut potius unà transfugis, expugnavit hominem pium ac Theologum.* Lib. 1. Ep. 152.

Non omittenda essent monita libera & justa, quibus Cyrillum, Theophili successorem, in Ephesina Synodo æqui atque iniqui rationem exiguam habentem, ad officium revocare conatus est. Προσπάθεια μὲν, inquiebat, οὐκ ὀξυδορκεῖ, ἀντιπάθεια δὲ ὅλως οὐχ ὁρᾷ: *Præposterus quidem favor non acutè cernit, odium verò nihil omnino videt.* Tum pergit, ut intelligamus quò spectet egregia sententia, à qua Epistolam ad Cyrillum orditur. Εἰ τοίνυν ἑκατέρας λήμης βούλει καθαρεῦσαι, μὴ βιαίας ἀποφάσεις ἐκβίβαζε, ἀλλὰ κρίσει δικαίᾳ τὰς αἰτίας ἐπίτρεψον· ἐπειδὴ καὶ Θεὸς ὁ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως, καταβῆναι καὶ τὴν κραυγὴν ἰδεῖν Σοδόμων φιλανθρώπως ηὐδόκησεν, ἡμᾶς ἀκριβοῦς ἐρεύνης διδάσκων ὑπόθεσιν

σιν· πολλοὶ γάρ σε κωμῳδοῦσι τῶν συνειλεγμένων εἰς Ἔφεσον, ὡς οἰκείαν ἀμυνόμενον ἔχθραν, ἀλλ᾽ οὐ τὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθοδόξως ζητοῦντα. Ἀδελφιδοῦς ἐστι, φασὶ, Θεοφίλου, μιμούμενος ἐκείνου τὴν γνώμην. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος μανίαν σαφῆ κατεσκέδασε τοῦ θεοφόρου καὶ θεοφιλοῦς Ἰωάννου, οὕτως ἐπιθυμεῖ καυχήσασθαι καὶ οὗτος. εἰ καὶ πολὺ τῶν κρινομένων ἐστὶ τὸ διάφορον. *Quapropter si ab utraque lippitudine purus esse vis, noli violentas sententias ferre; verùm criminationes justo judicio committe. Quare & Deus qui omnia novit, antequàm sint, censuit descendendum esse & videndum clamorem Sodomorum; nos docens oportere adcuratum examen adhibere. Multi enim, ex iis qui sunt Ephesum coacti, te traducunt, ut privatam persequentem inimicitiam, non quæ sunt Christi rectâ sententiâ quærentem. Sororis Theophili, inquiunt, filius est, qui ejus animum imitatur; ut enim ille manifestum furorem effudit in religiosum ac Deo amicum Joannem; sic & hic superbire gestit, quamvis eorum qui judicantur multum sit discrimen Lib. I. Ep.* 310. Non minùs liberè contendendi libidinem in *Cyrillo* alibi castigat, ubi hisce verbis eum adloquitur: Ἵνα τοίνυν κἀγὼ μὴ κατακριθῶ, καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῇς, παῦσον τὰς ἔριδας· μὴ οἰκείας ὕβρεως ἄμυναν, ἣν παρὰ θνητῶν κεχρεώστησαι, ζῶσαν ἐκκλησίαν μεθόδευε, καὶ αἰώνιον αὐτῇ διχόνοιαν ἐν προσχήματι εὐσεβείας κατασκεύαζε: *Quamobrem ne*

ne & ego condemner, & tu judicium divinum subeas, desine contendere. Ne privatæ contumeliæ ultionem, quâ à mortalibus tamquam ære alieno obstrictus es, in viventem Ecclesiam arte deriva, nec æternam ei divisionem obtentu pietatis crea. Ep. 370. ejusdem Libri. Quàm hæc sint libera monita ii intelligunt, qui sciunt *Isidorum* surdo cecinisse; quod hominum genus monitionum est impatientissimum.

Minimè etiam prætermittenda essent, quæ habet vir constantissimus, de Eusebio, Pelusiotarum Episcopo, & nonnullis ex ejus Clero. Pauca eorum adtingam, nam, si omnia colligerentur, vel sola non exiguam Epistolam implerent. Eusebius ergo ὁ κατ' ἀντίφρασιν τῆς ἀσεβείας Εὐσέβειον ἑαυτὸν καλέσας —— φαυλόν τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα τὴν ἱερωσύνην ἡγησάμενος, καὶ τοῖς τὰ αὐτὰ αὐτῷ δρῶσι ταύτην νέμειν τολμᾷ τοὺς μὲν πάσης τιμῆς ἀξίους ἐξοστρακίζων, τοὺς δὲ μηδ' ἐν λαϊκῇ τάξει τελεῖν δικαίους, εἰς τὸ σεπτὸν θυσιαστήριον ἀνάγων, διπλῆ τοῦτο, τό γε εἰς αὐτὸν ἧκον, καθυβρίζων, τῷ τε τοὺς ἀξίους ἀπείργειν, τῷ τε τοὺς ἀναξίους ἐγκρίνειν: *cùm per impietatis antiphrasin se ipsum Eusebium adpellarit —— rem vilem esse & conculcatam sacerdotium ratus, iis qui similia ipsi faciunt tribuere id audet, dignos omni honore expellens, eos qui ne in laicorum quidem ordine censeri digni sunt ad venerandum altare subvehit, ac duplici contumeliâ, quantum in se est,*

id adſicit; quod & dignos arceat, & indignos adlegat. Idem vendebat ſacerdotia, ut liquet ex Epp. 26. & 151. Lib. I. incolas pellebat Peluſio, Epp. 39, 119, 120. Lib. I. ædificabat tamen illic Eccleſiam, ſed ex raptorus Epp. 37. & 113. Lib. I. erat ſuperbus & ignarus Ep. 45. Lib. IV.

Paſſim etiam graviſſimè invehitur in Zoſimum, & Maronem Presbyteros, qui in Peluſiotarum Eccleſia Sacerdotium emerant, in Lucium Archidiaconum & alios, quos neceſſe eſt ſceleratiſſimos homines fuiſſe. Zoſimus præſertim ei eſt *vitii promtuarium, impudentiæ theſaurus*, ταμεῖον κακίας, θησαυρὸς ἀναισχυντίας, Lib. II. Ep. 108; *vitia omnia in ſe habens, virtutis ne veſtigium quidem ullum, ab hominum genere excludendus, ut bellua humanam formam gerens, aut peſtifer dæmon, naturæque hoſtis*: πάντα ἐλαττώματα ἐν αὐτῷ ἐχόμενον, κατορθώματος δὲ οὐδὲ ἴχνος ἐκεῖνον τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀπεδοκίμαζον γένους, καὶ ἀνθρωπόμορφον θηρίον, ἢ δαίμονα ἀλάστορα, καὶ τῆς φύσεως ἐχθρὸν ὥριζον. Lib. III. Ep. 248. Talibus elogiis eum paſſim ornat, & ſeverè omnis generis Sacerdotes caſtigat. Ex quibus caſtigationibus intelligere eſt Ægyptiarum Eccleſiarum miſeram fuiſſe conditionem, in qua tales viri ferebantur, in muneribus Eccleſiaſticis: atque inde ortæ ſunt earum, hac & ſequentibus ætatibus, calamitates.

Non eſſet etiam diſſimulandum querelas *Iſi-*

Isidori non spectare paucos tantùm Episcopos, aut Presbyteros in Ægypto, sed magnum eorum numerum, ut liquet ex Ep. 21. Lib. V. ubi conferens præterita tempora cum suis, τότε μὲν, inquit, οἱ φιλάρετοι εἰς ἱερωσύνην προήγοντο, νυνὶ δὲ οἱ φιλάργυροι· τότε οἱ φεύγοντες τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς, νῦν δὲ οἱ ἐπιπηδῶντες τῷ πράγματι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς τρυφῆς· τότε οἱ ἀκτημοσύνῃ ἑκουσίῳ ἐναβρυνόμενοι, νυνὶ δὲ οἱ πλεονεξίᾳ ἑκουσίῳ χρηματιζόμενοι. τότε οἱ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὸ θεῖον δικαστήριον, νυνὶ δὲ οἱ μηδὲ ἔννοιαν τούτου ἔχοντες. τότε οἱ τύπτεσθαι, νῦν δὲ οἱ τύπτειν ἕτοιμοι. καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; μεταπεπτωκέναι λοιπὸν τὸ ἀξίωμα ἔδοξεν ἀπὸ ἱερωσύνης εἰς τυραννίδα, ἀπὸ ταπεινοφροσύνης εἰς ὑπερηφανίαν, ἀπὸ νηστείας εἰς τρυφὴν, ἀπὸ οἰκονομίας εἰς δεσποτείαν, οὐ γὰρ ὡς οἰκονόμοι ἀξιοῦσι διοικεῖν, ἀλλ' ὡς δεσπόται σφετερίζεσθαι: *Tunc virtutis amantes Sacerdotio sunt admoti, nunc avari; tunc qui rem fugiebant, propter magnitudinem imperii, nunc verò qui rem invadunt propter magnitudinem deliciarum; tunc voluntariâ paupertate gloriantes, nunc spontaneâ cupiditate pecunias coacervantes; tunc qui habebant præ oculis divinum tribunal, nunc qui de eo ne cogitant quidem; tunc parati verberibus accipiendis, nunc inferendis. Sed quid pluribus opus est? Recidisse nunc ea dignitas videtur à Sacerdotio ad tyrannidem, ab humilitate ad superbiam, à jejunio ad*

ad delicias, à diſpenſatione ad dominium. Non enim ut diſpenſatores adminiſtrare rem volunt, ſed inſtar dominorum ſibi quaſi propriam vindicare. Non erant quidem omnes ejuſmodi, ſed tanto tamen numero ut bonis eſſent terrori, adeóque auctoritatem eorum ſecurè riderent: Ταῦτα δὲ οὐ κατὰ πάντων εἴρηται, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐνόχων· εἰσὶ γὰρ εἰσὶν οἱ κατὰ τὸν ἀποστολικὸν μὲν ζῶσι χαρακτῆρα, ῥῆξαι δὲ φωνὴν μὴ τολμῶντες· εἰ καὶ λίαν εἰσὶ κατὰ τοῦτο μόνον μεμπτοὶ, ὅτι δεδοικότες τῶν ἀκολάστων τὸ πλῆθος, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον, τῆς τηλικαύτης διορθώσεως ἀμελοῦσι: *Hæc verò non in omnes dicta ſunt, ſed in reos. Sunt enim, ſunt, inquam, qui ſecundùm Apoſtolicum inſtitutum vivunt, vocem tamen mittere non audent; etiamſi ſunt propter hoc ſolum vituperandi, quod improborum veriti multitudinem, quod eſt ipſorum officii, talem emendationem adgredi negligunt.* Hæc habet Epiſt. 21. Libri V. cum qua ſunt conferendæ etiam Epp. 37. & 126.

Hæc & alia multò plura neceſſariò eſſent commemoranda ei qui *Iſidori* Epiſtolas recenſere ea, quâ par eſt, fide vellet. An propterea jure haberetur Eccleſiaſtici Ordinis inimicus & inſectator? Non magis quàm ipſe *Iſidorus*, qui quanto odio invehebatur in vitia, tanto amore homines proſequebatur; & quàm acerbè abuſus Dignitatum Eccleſiaſticarum caſtigabat, tam reverenter de ipſa Hierarchia ſentiebat, ut ſæpe oſtendit.

Attamen *Caveus* noſter, quâ eſt æquitate, non

non potuit ferre me ex *Gregorio Nazianzeno* describentem mores Ecclesiasticorum ejus ævi; útque majorem mihi inde apud malos (nam apud bonos nihil est quod timeam, cùm & ipsi ingemant propter multitudinem malorum) invidiam conflet; *ne quò*, inquit, *hæc tendant nesciremus*, *subdit: nisi constaret nobis de quibus hæc dicta sunt, existimaret quis non aliud hîc, præter hodiernorum Theologorum imaginem, nobis exhiberi.* Horum verborum sensus legitur p. 57. T. XVIII. B. U. Hîc verò quæsiverim à nostro, an hodie Ecclesiasticorum mores, per totam Europam, etiam quà regnum Pontificium patet, sint meliores moribus sæculi quarti? Non audebit, nisi fallor, dicere, cùm antiquiora videatur hodiernis multùm præferre. Itaque deteriores, aut certè non meliores esse respondebit. Quare ergo queritur, quòd verum dixerim? An debet dissimulari, hoc tempore, potius quàm ævo *Gregorii* aut *Isidori*? Profectò non video. Igitur oportet ut damnet optimos illos viros, si me damnatum velit, aut me cum illis absolvat. Annon etiam nimis multi sunt, inter eos qui secessere ab Ecclesia Romana, quibus meritò possis aptare quæ de sæculi IV & V. Ecclesiasticis dixere fortissimi ac constantissimi homines? An talem neminem novit *Caveus*?

Propter hujusmodi querelas, in libello de *Incredulitate*, Parte II. Cap. 2. vult me Theologorum Christianorum inimicum esse: *& sanè*, inquit, *quàm benevolum in Theologos Christianos gerat animum, in libro suo de Incre-*

credulitate, nuper apud nos edito, testatus est. Testatus sum, in eo Libro, pravos Ecclesiasticorum mores occasionem præbere incredulis rejiciendæ immeritò Religionis Christianæ, cujus Veritas ab eorum moribus non pendet. Invectus sum in Theologos simulatores virtutis, qui Religioni vitiis suis officiunt. Quis bonus non idem faciat, aut non fecerit?

Res ipsa non potest negari, nisi à dissimulatoribus, quos sciunt quivis ex animo non loqui. Quod cùm ita sit, an dicendum erit Theologis licere per Evangelium ita vitam instituere? Non puto. An erit ipsa Religio in discrimen adducenda, ut existimationem eorum, qui eam infamant, fucatâ oratione, & pravis artibus tueamur? Non opinor. Itaque cùm sint damnandi eorum mores, aut amittenda Religio; prius illud eligamus necesse est, si velimus haberi ex animo Christiani. In Concilio Tridentino, arte hac frequentissimè usi sunt Pontificii Legati; dictitabant, scilicet, consulendum esse honori Pontificis Romani, aut Synodi etiam, vel totius Ordinis Ecclesiastici; si quid proponeretur emendandum, ex cujus emendatione colligi potuisset peccatum ab iis contra bonos mores, aut contra Veritatem fuisse. Si quis emendationem paullò acriùs urgeret, eum continuò infamabant, quasi Sanctæ Sedis, Synodi, aut totius Sacri Ordinis inimicum. Sic tandem Patres illi Tridentini, ut honori suo consulerent, ipsam Religionem, sanctissimáque ejus præcepta prodiderunt. Vellétne *Caveus*, ut ho-

honori eorum conſulerem, qui maculæ ſunt reverendi Ordinis, & ſcandalum ad quod permulti offendunt; me, contrà quàm omnes vident, dictitare Theologos ubique longè plurimos vivere, qui ſint exemplaria virtutum omnium Chriſtianarum, & calumnias meras eſſe, quæ de illis ſparguntur? Hoc demum eſſet blandiri vitiis, & Religionem perditum ire, cum qua mali vehementer optant conjungi cauſam vitiorum, ut unà cum vitiis damnetur; útque mera hiſtrionia habeatur, ab iis qui vident pallium pravis moribus nonnullorum Eccleſiaſticorum obtendi, æquè magno ſtudio ac ipſa Religio defenditur.

Non puto Virum Eruditum vidiſſe conſectaria hæc, quamvis neceſſaria, eorum quæ mihi objecit, nimio adfectu præpeditus, & in me fortaſſe aliunde exacerbatus. Itaque nec ea illi tribuo, ſed fuere recenſenda, ut intelligeret quàm immeritò in me invectus eſſet, poſteáque cautiùs ſibi adverſarios deligeret. Operam etiam dedi, ut hæc noſtra diſceptatio minùs tædioſa fieret, examine capitum ad quæ eam retuli; quod an adſequutus ſim, nemo meliùs judicaverit, quàm tu, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, cujus & acumen & eruditio ubique notiſſima ſunt.

Sic exiſtimo me luculenter probaſſe diſſimulatorem eſſe *Caveum*, & quidem ſine ratione, & contra id quod leges de ſcribenda Hiſtoria exigant; tum etiam me ita diluiſſe quæ objecit, ut nullus dubitationi ſuperſit locus. Si tamen, apud alios Judices, cauſa hæc agenda fuiſſet, eſſet quod timerem mihi àb adfectibus,

bus, aut à præjudicatis opinionibus; quibus plerique multò plus tribuunt, quàm Veritati. Sed apud tales disceptatores, quales estis, nihil sibi timere potest qui Veritatem adgressus est tueri; contra quam nihil valent apud vos adfectus, nihil temerè conceptæ opiniones, quibus minimè omnium laboratis. Propterea peregrinus cum populari vestro, alienus ab Ecclesia Anglicana cum ejus Presbytero & Canonico, vobis judicibus, certare minimè dubitavi; nec imprudentiæ aut temeritatis à quoquam ne insimularer veritus sum. Quod si res aliter caderet, quàm spero, non possem non laudari ab æquis hominibus; quòd & de causa & de judicibus optimè sentiens eam fiduciam ubique præ me tulerim. Me puderet minùs bene sensisse de eruditione & æquitate Præsulum Ecclesiæ Anglicanæ, quàm ex re ipsa postea par fuisse viderem; at me honestissimæ opinionis de viris doctissimis atque ad tantas dignitates evectis numquam pœnitebit. Vale, REVERENDISSIME PRÆSUL, & me inter nominis tui cultores habeto.

Dabam Amstelodami, Nonis Juliis

CIↃ IↃC XCIX.

EPIS-

EPISTOLA VII.

Ex nullo teste fide digno constare à Platone *Prophetarum Hebræorum Scripta lecta fuisse; nec ullo indicio liquere eum quidquam ab iis esse mutuatum. Cur ad illum potissimum auctorem doctrina de Tribus Principiis referatur. Eam non esse petitam ex Vetere Testamento, nec eamdem ac Trinitatem Christianam; quamvis crediderint Patres, ex nimio studio Philosophos insignes ad se trahendi. Rem maxima ex parte à* Timæo, *&* Platone *inventam, quod ex eorum libris demonstratur.*

L. CANDIDO VERO

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CUM ineunte anno decimi septimi hujusce sæculi XCV, edidissem, ut nosti, L. CANDIDE, Animadversiones ad XVIII. prima commata Cap. I. Evangelii Joannis, & probare conatus essem Evangelistam ad *Philonis* Alexandrini doctrinam & loquutiones respexisse; de *Philone* loquutus

ſum, quaſi de Philoſopho Platonico, & qui ex *Platone* varia hauſerat. Ac ſanè oſtendi ad verſ. 1. Evang. Joannis, cùm alios Philoſophos, tum etiam *Platonem* περὶ τοῦ Λόγου antè loquutos eſſe, quemadmodum *Philo* poſtea eſt loquutus. Propoſita hæc conjectura, ut ab Eruditis expenderetur, ceteraque verborum Joannis interpretamenta mea excitarunt nonnullos; qui oſtenderunt non modò ſe à me diſſentire, ſed etiam in me inhumaniùs invecti ſunt; quaſi diſſentire, ſine ira atque acerbitate, non liceret. Quod quamobrem fecerint nolo quærere, cùm præſtet ſepeliri oblivione perpetuâ convicia ac contumelioſè dicta; quàm, adcuratâ confutatione, poſteritati mandari. Ad rem verò ipſam quod adtinet, hoc unum à Lectore veri & æqui ſtudioſo poſtulo, ut ne judicet de hiſce controverſiis, ex ſolis eorum libris; ſed ut Opuſculum meum etiam perlegat. Ex collatione utrorumque Scriptorum ſatis intelliget, ex utrorum partibus ſtet Veritas, aut Veriſimilitudo; niſi ſit aut iniquus, aut harum rerum prorſus imperitus. Nullus eſſet unquam finis contentionum ac moleſtiarum, ſi reponendum eſſet omnibus objectionibus, quæ aliæ ex aliis naſcuntur; præſertim ſi qui iis utuntur aut non ſatis acuti ſint, aut etiam malæ fidei. Me quidem ita diſtædet rixarum, ut propemodum malim citò ab iniquo Lectore damnari; quàm ſi neceſſe ſit à me aliquot volumina edi, ut retundam calumnias adverſariorum, aut errores demonſtrem.

Igi-

Igitur missis omnibus eorum dicteriis ac paralogismis, aliquot quæstionum summa veluti capita ex concertatione excerpam adcuratiùs expendenda; de quibus ea poterunt dici, quæ sunt in disceptatione partim prorsus intacta, partim obiter duntaxat indicata. Dabo præterea operam ut ea excutienda deligam, quorum examen neque injucundum, neque inutile possit videri. Primum erit de *Platone*, à quo volunt multi aut lectos Libros Sacros Hebræorum, aut certè interrogatos Judæos, dum in Ægypto versaretur; atque ex eorum doctrina multa postea in Operibus, quæ ad nos pervenerunt, scripta. Quæram præsertim an quod de *tribus summis Diis* senfit, è Judæorum sermonibus, vel Libris hauserit.

Duo sunt, ex quibus intelligere licet, an *Plato* quæ adfinia habet aut Judaïcæ aut Christianæ Religioni, ex Libris vel sermonibus Judæorum desumserit; testimonia, nimirum, aut ipsius, aut aliorum fide dignorum: vel res ipsæ, quæ ejusmodi sint, aut iis verbis expressæ, ut dubium esse nequeat, quin eas ex Hebræorum Libris mutuatus sit.

Plato quidem non diffitebatur multa se à *Barbaris* accepisse, quemadmodum ostendit *Clemens* Alexandrinus Strom. Lib. I p. 301. & seqq. At non erat unum *Barbarorum* genus; πολλὰ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη, inquit ille in *Phædone*, quæ etiam recenset *Clemens*, loco laudato. Ideoque, si fateamur *Platonem* multa debuisse *Barbaris*, propterea tamen consequens non est Hebræos aut Libros,

bros, aut homines ab eo fuisse consultos. Si vel solos Ægyptios adiisset, quod constat ex ejus vita, rectè dici posset *barbaros* audivisse Magistros, quamvis reliquorum *barbarorum* ne nomina quidem fando accepisset. Annon dixit *Cicero* Lib. V. de Finibus c. 29. *Plato Ægyptum peragravit, ut à Sacerdotibus barbaris numeros & cœlestia acciperet?*

At objiciunt præterea varii eruditi *Platonem* in Cratylo, fateri Græca nomina rerum accepta esse aut à Diis, aut à Barbaris; quam posteriorem opinionem ita exprimit: παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρειλήφαμεν, εἰσὶ δ' ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι: *à Barbaris quibusdam ea accepimus, sunt autem nobis antiquiores Barbari.* At intelligit non Hebræos, sed primos Græciæ incolas; quorum barbara erat Lingua, nec nisi longo temporis lapsu in Græcam mutata; nimirum, Pelasgos, quos Græciam primùm occupasse multis ostendit *Eduard. Stillingfleetus* vir doctissimus, Originum Sacrarum Lib. III. C. IV. Sect. 11. Nec sanè quisquam sanus dixerit Linguam Græcam deberi Heberi, non Javanis, vel Ionis posteris, à quibus constat Græciam primùm cultam fuisse, ex Gen. X, 4, 5. & quorum Lingua initio Hebraïcæ, ut ceteræ Orientales, adfinis erat. Itaque frustra hîc quæruntur Judæi, frustráque *Plato* eos ideò novisse colligitur.

Verùm ut videatur *Plato* Hebræos audivisse, dicitur mentionem facere Lib. III. de Republica non procul à fine *fabulæ Phœnicie*

ciæ de origine hominum ; in qua putatur adludere ad historiam creationis, quæ apud Mosem exstat ; ita ut *Phœniciam* fabulam dixerit pro *Judaïca*, quòd cum Phœnicibus Judæos misceret, quippe vicinos & apud Græcos minùs celebres. At quàm sit hæc levis conjectura, quámque inanis, liquebit ex ipsis verbis *Platonis*, quæ paullò plura proferemus. Antequàm ad rem veniat, ita præfatur: τίς ἂν ἔν μηχανὴ γένοιτο τῶν ψευδῶν τῶν ἐν δέοντι γινομένων; ὧν δὴ νῦν ἐλέγομεν γενναῖόν τι εἶναι ψευδομένες πεῖσαι, μάλιστα μὲν ϗ αὐτὲς τὲς ἄρχοντας, εἰ δὲ μὴ, τὴν ἄλλην πόλιν: *Quæ ergo possit esse machina mendaciorum, ubi necesse est, fictorum? Qualia diximus generosum quidpiam esse mentientes persuadere, præsertim quidem magistratus, sin minùs, reliquam civitatem.* Si *Plato* quod dicturus est acceperat à Judæis, síque de iis, eorúmve Libris bene sentiebat; turpi profectò præfatione Sacras eorum Historias infamabat, nedum ut eas Græcis commendaret, & contra animi sui sententiam sine necessitate loquebatur. Nihil enim vetabat quominùs creationem hominis narraret, prout exstat apud Mosem. Invidiosior narratio esse non poterat, apud Græcos, quàm quæ ea de re in *Timæo* habet. Deinde ita pergit: ποῖόν τι; ἔφη. *Quale istuc ais?* inquit ille. Μηδὲν καινὸν, ἦν δ' ἐγὼ, ἀλλὰ Φοινικικόν τι, πρότερον μὲν ἤδη πολλαχȣ̃ γεγονὸς, ὥς φασιν οἱ ποιηταὶ ϗ πεπείκασιν· ἐφ' ἡμῶν δὲ ȣ̓ γε-

ὐ γεγονὸς, ὐδ' οἶδα εἰ γενόμενον ἄν· πεῖσαι δ' συχνῆς πειθοῦς: *Nihil novi equidem, inquam, sed Phœnicium quiddam, quod multò antè quidem contigit, ut dicunt Poëtæ & persuaserunt; nostris verò temporibus minimè factum, nec scio an umquam contigerit; persuadere certè difficillimum esset.* Ὡς ἔοικας, ἔφη, ὀκνοῦντι λέγειν. *quàm gravatim,* inquit, *ad dicendum videris accedere.* Δόξω δέ σοι, ἦν δ' ἐγὼ, καὶ μάλιστα εἰκότως ὀκνεῖν ἐπειδὰν εἴπω. *Videbor tibi, inquam ego, meritò gravatus, cùm dixero.* Λέγ', ἔφη, καὶ μὴ φοβοῦ: *Dic*, inquit, *nec timeto.* Λέγω δὴ καίπερ οὐκ οἶδα ὁποίᾳ τόλμῃ, ἢ ποίοις λόγοις χρώμενος ἐρῶ. καὶ ἐπιχειρήσω πρῶτον μὲν αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας πείθειν καὶ τοὺς στρατιώτας, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἄλλην πόλιν, ὡς ἄρ' ἃ ἡμεῖς αὐτοὺς ἐτρέφομέν τε καὶ ἐπαιδεύομεν, ὥσπερ ὀνείρατα ἐδόκουν ταῦτα πάντα πάσχειν τε καὶ γίγνεσθαι περὶ αὐτοὺς: *Dico sanè, quamvis nesciam quâ audaciâ, aut qualibus verbis utens dicam. Primum quidem adgrediar ipsos Magistratus & milites persuadere, deinde & reliquam civitatem: quasi ea in quibus nos eos enutrivimus, & erudiimus, instar somniorum omnia eis contigissent, & facta circa eos fuissent.*

Hæc omnia, quæ tam anxiè præmittit, minimè redolent animum credentem vera esse quæ dicturus est. Verùm egregiè conveniunt homini fabulam timidè fingenti, ad imitationem Poëticarum, quas ex Reipublicæ suæ civium

vium animis exterminatas volebat; quamobrem timebat ne rideretur, cùm persuadere vellet similia iis, quæ ipse adunco naso suspendere solebat. Nec profectò ea vera credere poterat de creatione hominum quæ hîc habet, si credebat ea quæ in *Timæo*, aut in *Politico*, aut in *Symposio*, eadem de re leguntur, & quæ sunt planè diversa. Ac sanè auctores fingendæ à se hujus fabulæ laudat *Phœnicas*, hoc est, homines apud Græcos usque adeò mendaciis infames, ut eorum mentiendi libido in proverbium abiisset, quo φοινικὸν ψεῦσμα dictum est absurdissimum quodvis mendacium. Vix etiam dubium est, in hoc *Platonis* loco, eâ voce significari fabulam fictam, ad imitationem veteris illius fabulæ Phœniciæ, quâ homines è dentibus draconis, à Cadmo Phœnice satis, armati à terra emissi dicuntur. Certè mentio *Poëtarum* ostendit eum ad fabulam à Græcis Poëtis narratam spectasse, & φοινικὸν potiùs est *ad Phœnicum morem fictum*, quàm φοινίκιον, hoc est, *ad Phœnices pertinens*; & quòd armati à *Platone* dicuntur viri prodiisse, id suadet eum respicere ad satos à Cadmo homines. Ita rem interpretatus est vir eruditus *Adrian. Junius*, in proverbiis, quæ cum Erasmianis edita sunt. Sed concedamus esse hanc etiam fabulam reverâ à Phœnicibus, & quidem à Poëtis Phœnicibus, narratam; án sequetur Judaïcam, aut veram Hebræorum à *Platone* spectari Historiam? Non video, cùm Phœnices de initio humani generis, nonnulla,

la, longinquitate temporis, & mentiendi libidine corrupta, narrare Græcis æquè potuerint, ac reliquæ Gentes. Conſtat ſanè Phœnices multas ejusmodi fabulas narraſſe, ſi verè ex *Sanchoniathone* eas vertit *Philo Byblius*, quarum fragmenta habemus apud *Euſebium* Præp. Evang. Lib. I. c. 9. & 10. Re ipsâ judicium hocce noſtrum confirmatur.

Sic enim tandem fabulam ſuam narrare adgreditur *Plato*; Ἦσαν δὲ τότε τῇ ἀληθείᾳ ὑπὸ γῆς, ἐντὸς πλαττόμενοι καὶ τρεφόμενοι, καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν, καὶ ἡ ἄλλη σκευὴ, δημιουργούμενα· ἐπειδὴ δὲ παντελῶς ἐξειργασμένοι ἦσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτοὺς μήτηρ οὖσα ἀνῆκε, καὶ νῦν δεῖ ὡς περὶ μητρὸς καὶ τροφοῦ τῆς χώρας, ἐν ᾗ εἰσὶ, βουλεύεσθαί τε καὶ ἀμύνειν αὐτοὺς, ἐάν τις ἐπ' αὐτὴν ἴῃ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων πολιτῶν, ὡς ἀδελφῶν ὄντων καὶ γηγενῶν, διανοεῖσθαι: *Erant autem tunc re verâ ſub terra, intus formati, & educati cum ipſi, tum arma eorum & ſupellex omnis. Poſtquàm verò omnino perfecti fuerunt, terra illos, ut mater, ad ſuperos enixa eſt. Et nunc quidem, in tamquam matri ac nutrici, regioni huic, qua ſunt, conſulere debent atque ſuccurrere, ſi quis eam invaſerit; déque aliis civibus, quaſi fratribus ac terrâ genitis, ſentire.* Res ipſa, ut dixi, manifeſtò clamat Phœniciam hanc fabulam minimè oportere Judæis acceptam ferri, quod pluribus oſtendere nihil adtinet. Igitur meritò is, cui fabula narratur,

tur, respondet: Οὐκ ἐτὸς πάλαι ᾐσχύνε τὸ ψεῦδ☉ λέγειν : *non immeritò dudum te pudebat mendacium dicere.* Sequuntur deinde alia fabulosa, quæ piget exscribere.

Hinc colligere est, summatim quidem facile esse dictu, memorari à *Platone* fabulam Phœniciam, quâ ferebantur homines è terra orti, & quâ ostendit se non fuisse ignarum Historiæ Sacræ; qualia jactantur ab iis quos *P. Ventidius*, in Dissertatione περὶ τοῦ λόγε, exscripsit; sed ubi ad adcuratius examen deventum est, nulla Hebraïcæ Historiæ adparent vestigia. Certè *Plato*, quo erat ingenio, si Judaïcam Historiam audivisset narrari, aut legisset, multò meliora de Deo & hominum origine docuisset; nec opus habuisset confugere ad ridiculam fabulam Phœniciam, ut homines consanguineos esse demonstraret; sed dixisset omnes ex uno viro, unaque muliere ortum ducere. Quod non modò verum erat, sed multò faciliùs à Græcis admissum fuisset; quàm armatas singulas gentes, è patriæ terræ specubus, in lucem emissas.

Proferunt denique loca *Platonis*, in quibus accepta refert nonnulla *Veteribus* quibusdam, quos esse volunt Hebræos. Sic in Philebo, non procul ab initio, οἱ μὲν, inquit, παλαιοὶ κρείττονες ἡμῶν, καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, ταύτην φήμην παρέδοσαν: *Veteres nobis meliores & propiùs Deos habitantes hanc famam tradiderunt.* Quæ verò illa est *fama*? Hæc, nimirum: *cùm ea quæ semper dicuntur*

tur esse constent ex uno & multis, finémque & infinitatem in se insitam habeant; oportere nos, rebus sic constitutis, semper unam ideam de omni re singulatim ponentes quærere, nos enim comperturos eam inesse; & alia nescio quæ τερετίσματα metaphysica nullius pretii, de quibus ne somniando quidem umquam cogitarunt Veteres Hebræi. At cum viri docti viderent hîc mentionem fieri *Unius*, *Infiniti* & *Multorum*, continuò existimarunt respici ad S. Trinitatem; quam numquam hîc quæsivissent, si locum paullò adtentiùs legissent. Rectè quoque fecisset *P. Ventidius*, si ex fide aliena hæc non protulisset, sed inspexisset ipsum *Platonem*. Si quidpiam simile admisissem, quos triumphos de me ageret?

Adducitur alter *Platonis* locus è Lib. IV. de Legibus, p. 600. Ed. Gen. Ficini, Θεὸς, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων εὐθεῖαν περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος: *Deus, ut fert etiam antiquus sermo, initium & finem, & media omnium Entium habens rectà absolvit, per naturam circumactus.* Vult *Justinus*, in Adhortatione ad Gentes p. 24. hæc Mosi deberi. Sed oportuisset ab eo proferri locum Mosis, in quo sit quidpiam simile. At non potuit, quia reverâ nihil ejusmodi exstat, profertúrque hîc à *Platone* sensus eorum, quæ à *Timæo* dicta erant de Anima mundi, quam Deus Opifex rerum, τῷ κόσμῳ μεσόθεν ἐγχέας ἐπάγαγεν, ἔξω, *mundi medio indidit, & extra eduxit.* Quamobrem obti-

obtinet *initium*, *finem*, & *medium*. Igitur nulla ratio est, cur παλαιὰς credamus esse Hebræos potiùs, quàm antiquissimos Græcorum Philosophos; à quibus multa dici potuerant aut vera, aut veris proxima, seu ea accepissent à Majoribus, seu ipsi invenissent. Cur enim omnes populos fingamus fungos, per omnia, ac stipites fuisse, exceptis Hebræis? Jure ergo *Lactantius* à *Platone* numquam auditos fuisse Judæos existimavit: * *Soleo*, inquit, *mirari quòd, cùm Pythagoras & postea Plato, amore indagandæ Veritatis accensi, ad Ægyptios, & Magos, & Persas usque penetrassent, ut earum gentium ritus & sacra cognoscerent (suspicabantur enim sapientiam in Religione versari) ad Judæos tamen non accesserint, penès quos tunc solos erat, & quò faciliùs ire potuissent.*

Sunt tamen multò plures & Judæi, & Christiani (neque enim verum dissimulabo) qui contenderint *Platoni* ignotos non fuisse Judæos, imò & multa suppeditasse, quibus Philosophiam suam exornavit. At hæc eorum dicta nequaquam sunt testimonia hominum, qui quæ viderant aut à testibus æqualibus accepta narrent; sed judicia & conjecturæ Scriptorum *Platone*, non unâ ætate, recentiorum. Itaque non possunt majoris esse ponderis, quàm rationes quibus nituntur; quæ si parum graves sunt, nulla causa est cur in iis judiciis, conjecturísve adquiescamus. Præterea sunt eorum Scriptorum, qui honorificum

* *Inst. Divin. Lib. IV. c. 2.*

cum atque utile ſibi ducebant *Platonem* videri Scriptoribus Sacris Hebræorum multa debuiſſe. Judæi, qui ita primi omnium loquuti ſunt, retundebant eo pacto ſuperbiam Philoſophorum Græcorum, qui ceteras gentes quaſi barbaras ſpernebant; quod immeritò ab iis fiebat, ſi conſtaret Philoſophorum nobiliſſimum ea Judæis debere, quæ vulgò inveniſſe putabatur. Eadem operâ adliciebant eos, qui *Platonem* magni faciebant, eorúmque animos, Judaïſmo alioquin iniquiores, ſibi conciliabant; cùm illis oſtenderunt *divinum Platonem*, ut vulgò vocabatur, ex fontibus Hebræorum rivulos in hortos ſuos derivaſſe. Legantur libri *Joſephi* contra *Apionem*, & liquebit olim hoc manibus, pedibúſque egiſſe Judæos, ut oſtenderent Græcos fures eſſe, & quidem in eos fines quos commemoravi. Chriſtiani poſtea Scriptores, iisdem de rationibus, imitati ſunt Judæos.

Hæc ſi probè expendantur, ſatis firma, niſi fallor, videbuntur, ad evertendum quidquid colligi poteſt, hanc in rem, ex dictis Veterum Judæorum aut Chriſtianorum; qui an rectè olim conjecerint, nécne, parùm nunc noſtrâ intereſt; cùm Dei Opt. Maximi beneficio, non ampliùs ſubjaceamus imperio Ethnicorum, quorum animum ſibi conciliare neceſſe illi habebant; cúmque exigua jam ſit *Platonis* aliorúmve Philoſophorum Ethnicorum auctoritas. Attamen nonnulla hac de re proferam Veterum judicia, quæ ad examen revocabo.

Antiquiſſimum, quod nunc mihi occurrit, eſt

est *Aristobuli*, Philosophi Judæi qui vixit temporibus Ptolemæi Philometoris. Ejus verba profert *Eusebius* Præp. Evang. Lib. XIII. c. 12. quorum initium dumtaxat subjiciam: Φανερὸν, inquit, ὅτι κατηκολούθησεν ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς Νομοθεσίᾳ καὶ φανερός ἐστι περιειργασμένος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ. Διηρμήνευτα γὰρ πρὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, δι' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τά τε κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων δὲ πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἁπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια καὶ κράτησις τῆς χώρας καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις, ὡς εὔδηλον εἶναι τὸν προειρημένον Φιλόσοφον εἰληφέναι, πολλά· γέγονε γὰρ πολυμαθὴς, καθὼς καὶ Πυθαγόρας, πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιΐαν κατεχώρισεν: *Constat Legum nostrarum instituta sequutum esse* Platonem, *& in singula earum capita curiosiùs inquisivisse eum liquet. Nam etiam ante* Demetrium *illum* Phalereum, *adeóque ante* Alexandri *ac Persarum imperium, ea jam omnia Græcè ab aliis conversa fuerant; quibus illa Hebræorum popularium nostrorum ex Ægypto eductio, & omnium quæ illis contigerunt ratio insignis, & occupatio regionis & totius legislationis expositio, ita ut manifestum sit memoratum Philosophum multa sumsisse. Fuit enim lectionis plurimæ, ut &* Pythagoras, *qui multa è nostris in sua dogmata transtulit.* At illius versionis nec

vola,

vola, nec veſtigium ſupererat; nec in Hiſtoria translationis LXX. Interpretum ejus vel minima mentio. Quo mihi fit credibile *Ariſtobulum* hoc finxiſſe, ut fidem ſibi faceret apud Lectores, illico quæſituros unde *Pythagoras* & *Plato* dogmata Hebræorum noſcere potuiſſent. Quamobrem rectè *Auguſtinus*, de Civit. Dei Lib. VIII. c. 11. negat illum potuiſſe *Scripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcam Linguam translatæ, quâ ille pollebat*; at perperam, ut poſtea oſtendam, ſuſpicatur eum per interpretem cum Judæis egiſſe, in ſequentibus verbis: *niſi fortè quia fuit acerrimi ſtudii, ſicut Ægyptias, ita & iſtas per Interpretem didicit, non ut ſcribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui regiâ poteſtate etiam timeri poterat, meruiſſe perhibetur; ſed ut colloquendo quid continerent, quantum capere poſſet, addiſceret.*

Ariſtobulum ſequutus eſt *Joſephus*, qui Lib. II. contra Apionem p. 1079. Ed. Gen. ita loquitur: μάλιςα δ' Πλάτων μεμίμηται τὸν ἡμέτερον νομοθέτην, κἀν τῷ μηδὲν ἔτω παίδευμα προςάτ]ειν τοῖς πολίταις, ὡς τὸ πάντας ἀκριβῶς τὲς νόμες ἐκμανθάνειν: Plato potiſſimùm imitatus eſt noſtrum legiſlatorem, in hoc quoque quòd civibus ſic præceperit, quàm accuratè omnes leges diſcere. Verùm ſi quis dixerit *Platoni* hoc, aliáque idgenus in animum incidiſſe, cùm res ſint minimè abſtruſæ, aut excogitatu difficiles; æquè veriſimilis hæc erit conjectura, ac *Joſephi* affirmatio.

Joſe-

Josephum & *Aristobulum* ſubſequuti pariter ſunt Scriptores multi Chriſtiani, atque inter alios *Justinus*, *Clemens* Alexandrinus & *Eusebius*, qui ſimilia habent, & primus quidem præſertim in Paræneſi ad Gentes, alter verò Stromatum Lib. I. tertius denique Præpar. Evangelicæ Lib. XII. ubi multis hac de re agunt. Verùm hi quoque judicium ſuum protulerunt, non rem à teſtibus fide dignis acceptam; aut potiùs, ut dixi, Judæos imitati ſunt, iisdem de cauſis, propter quas à Judæis furti inſimulatos eſſe Græcorum Philoſophos oſtendi.

Verùm objecerit forte quiſpiam Scriptores nonnullos Ethnicos, quorum loco adfert *Clemens*; & primùm quidem *Megasthenem* qui æqualis fuit Seleuco Nicatori & cujus hæc ſunt verba è Libro III. Rerum Indicarum, apud *Clementem* Strom. Lib. I. p. 305. Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων: *Omnia quæ de natura dicta ſunt à Veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra Græciam philoſophantur, partim quidem apud Indos à Brachmanibus, partim verò in Syria ab iis qui vocantur Judæi.* Verùm non nego apud Judæos varia dogmata, atque inſtituta obtinuiſſe, quibus poſtea ſimilia ſcripſit *Plato*; at contendo ea à *Platone*, antiquioribúsve Philoſophis, partim deſumta ab Ægyptiis, aliíſque populis; partim etiam inven-

inventa, aut à Socrate inventore accepta fuiſſe.

Numenius quidem Pythagoreus, cui Scripta Moſis innotuerant, hoc judicium de Platone tulerat: Τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωσῆς Ἀττικίζων; *Quid eſt enim Plato, niſi Moſes Atticè loquens?* At hiſce verbis ſignificatur tantùm conſenſus, variis in rebus; ex quo colligere non licet, à *Platone* lectum fuiſſe Moſem; cùm, ut dixi, & ipſe nonnulla excogitare & ab Ægyptiis multa Moſaïcis ſimilia accipere potuerit.

Ut eum è Moſe, quæ habet paria, furatum eſſe conſtaret; quandoquidem, ut vidimus, teſtes fide digni nobis deſunt; oporteret oſtendi ejuſmodi eſſe, ut nec ab aliis quàm à Judæis accipere, nec ipſe comminiſci ea potuerit, aut certè ita expreſſa eſſe, ut loquutiones Scripturæ manifeſtò redolerent. Tu verò, L. CANDIDE diligenter, quæſo, legito *Juſtini* Parænefin ad Gentes, *Clementis* Stromat. Lib. I. & *Euſebii* Librum XII. Præp. Evang. ubi congeſſere ea, quibus maximè cum Sacris Litteris conſentire *Platonem* credidere, iſque perlectis, niſi fatearis *Platonem* aut aliunde ea omnia diſcere potuiſſe, aut ipſum invenire; cauſam non dico, cur hancce meam Epiſtolam non abjicias, ut lectu indignam.

At meminiſſe te oportet primùm, in antiquiſſimo & florentiſſimo Ægyptiorum regno, fuiſſe leges Hebraïcis adfines; ſeu eæ ſunt leges, ſine quibus nulla ſtare humana Societas poteſt, & quæ apud populos omnes excultos vi-

viguerunt, seu peculiares Ægyptiis & Hebræis; quod in Commentario meo in Pentateuchum sæpe ostendi. Secundò, merâ ratiocinatione, contemplationéque operum divinorum multa à Socrate, *Platonis* Magistro, inventa fuisse Mosaïcis consentanea; ut liquet ex *Memorabilibus Socratis*, à *Xenophonte* collectis.

Tertiò, antiquas leges Atticas nonnulla habuisse similia Ægyptiacis, seu ea Athenienses partim accepissent à Cecrope Ægyptio, seu alia quapiam viâ; quod non raro observavi ad Leges Mosaïcas post viros doctissimos, qui de Jure Attico egere. Primas quidem merito, inter omnes Leges, exceptis Legibus Evangelicis, tribuimus Mosaïcæ νομοθεσία, nec Ethnicorum instituta cum ea ullâ ratione æquiparanda censemus; sed tamen non passus est Deus ita rectam Rationem, apud reliquos omnes homines, exstingui, nihil ut experientiâ, & ratiocinando inveniri uspiam posset; verùm omnes, nisi desipere vellent, necesse haberent Mosaïca Scripta expilare, aut instituta imitari. Talia somniare nemo possit, nisi cui Græcorum & Latinorum monumenta ac ingenia, ne jam Orientales populos memorem, planè ignota fuerint. Vitia legum Ethnicarum nec tueor, nec excuso; sed sine dubio plurima complectuntur sapienter sancita, quæ tamen Legislatorum soli prudentiæ debentur. Horum si memor fueris, confido fore ut nihil invenias quod à *Platone* ex Hebræis adumbratum esse videatur. Quod si esset mihi singillatim de-

monstrandum, justùm hac sola de re conscribendum esset volumen, nedum ut brevis Epistolæ finibus coërceri queat.

At unum dogma est, quod præ ceteris ex Scriptura deductum esse contendunt *Eusebius*, aliíque; id, nimirum, quod spectat τρεῖς ὑποστάσεις ἀρχικὰς, *tres substantias, quæ sunt omnium rerum principia.* Quod dogma solet ad *Platonem*, quasi ad potissimum auctorem, apud Ethnicos, referri, quòd distinctiùs de eo scripserit; nam *Parmenidis* quidem, à quo creditum docet *Platinus* Ennead. V. c. 8. nihil exstat præter fragmenta obscurissima; Pythagoræ verò ne littera quidem ulla, nam Symbola illa αἰνιγματώδη, quæ supersunt, utrum sint ipsius, vel ejus discipulorum non constat; ceteræque doctrinæ ejus reliquiæ non unam capiunt sententiam. At viri docti contendunt memorati dogmatis originem esse altiùs repetendam. Qua de re vir eruditissimus *Rod. Cudworthus* in Anglico Opere, quod *Systema Intellectuale Rerum Universitatis* inscripsit, * his verbis loquitur: *Nunc verò quandoquidem non satis intelligi queat quî ejusmodi Trinitas divinarum Hypostaseon primùm inveniri potuerit solo ingenio humano, & Ratione; quamvis nihil ei insit, si modò rectè intelligatur, quod Rationi repugnet; & quandoquidem sunt in antiquis Scriptis Veteris Testamenti certa indicia pluralitatis in Deitate, vel plurium Hypostaseon; colligere me-*

* *Lib. I. C.* 4. *p.* 547.

meritò possumus quod Proclus adfirmat de Trinitate, quemadmodum exprimitur in Chaldaïcis Oraculis, id esse verum; nimirum, fuisse θεοπαράδοτον θεολογίαν, *divinitus traditam Theologiam, vel divinam Cabalam, inter Hebræos primùm, deinde ab illis communicatam cum Ægyptiis atque aliis gentibus.* Ego verò, quod cum pace viri eruditissimi & cujus Scripta magni facio, dictum sit, non puto usquam in Vetere Testamento indicium esse ullum plurium numero substantiarum divinarum, quales somniabat *Plato*, & quales Patres credidere. Certè cùm omnia loca, quæ huc trahi possent, expendo, nullum invenio, ex quo tres substantiæ divinæ colligi queant. An tale quid viderit *P. Ventidius* ignoro, at cùm protulisset hæc & plura *Cudworthi* verba, non sine elogio Operis, debuisset clariùs mentem suam exprimere. Nam si *Plato* credidit tres esse divinas substantias, sique hanc suam sententiam ex Vetere Testamento, aut ipse per se, aut per alios, hausit, ut vult *Cudworthus*; oportet omnes ferme Christianos nunc in gravi errore versari, qui, quamvis Trinitatis Personarum patroni, acerrimè contendunt, & quidem meritò, unicam esse numero divinam substantiam. Non puto *Ventidium* tantùm tribuere Antiquitati, ut, quemadmodum fecit *Cudworthus*, vir ceteroqui laudibus in eum collatis dignissimus, propter ejus auctoritatem, Platonicum Tritheïsmum admittere sustineat. Quod si ita est, cur nobis fingit *Pythagoram*, & *Platonem* hausisse hoc suum dogma ex Scriptis Hebræorum, qui

qui unitatis numericæ Numinis vehementes ſemper propugnatores fuere? Neſcio etiam an ſatis noverit *Ventidius* quodnam ſit eruditiſſimi *Cudworthi* inſtitutum, in eo Capite *Syſtematis Intellectualis*; quod eò ſpectat ut oſtendat ab univerſa Antiquitate creditas eſſe tres pares ſubſtantias divinas. Si minùs intellexit, non ſatis prudenter fecit, cùm teſtem adduxit teſtimonium contra ſe dicturum. Si intellexit, non minùs imprudenter ſe geſſit, cùm nobis fucum facere ſe poſſe exiſtimarit, proferendo verba; quæ, ſi quid probant, oſtendunt Tritheïſmum Veteri Teſtamento originem debere.

Sed ut ad *Platonem*, ceterόsque Philoſophos, qui ei fortè præiverunt, redeam; non video cur revelatione indiguerint, ad conſtituenda tria illa Principia; ut jam omittam falſitatem ejus ſententiæ, quæ cum vera revelatione conſiſtere nequit. Solâ ratiocinatione, conjunctâ cum divinorum Operum contemplatione, potuerunt intelligere τὸ γνωςὸν τȣ̃ Θεȣ̃, hoc eſt, eſſe quampiam intelligentem Naturam, eámque perfectiſſimam, quæ omnia fecerit, & omnia regat, aut per ſe, aut per alium, imò verò intellexerunt, ut liquet ex ſermonibus Socratis apud *Xenophontem*, aliíſque ejuſmodi. Cùm verò viderent Mundi Opificem non temerè, & fortuitò, ſed ſummâ ratione omnia feciſſe, generáque ſingula omnium rerum, pro ſuis quæque naturis, ſine mutatione, conſervari ac propagari; hinc collegit *Plato*, poſt alios, eſſe & alte-

alteram ſubſtantiam divinam primæ illi proximam, quæ vocaretur *Ratio ſeu* Λόγος, quæ complecteretur æterna atque immutabilia exemplaria omnium rerum, & per quam ſingula eſſent facta. Nec dixeris *Rationem* illam fuiſſe perfectionem Dei, non ſubſtantiam ſingulari exſiſtentiâ præditam; nam *Plato* (recténe an ſecus, nunc non quærimus) ita ratiocinatus eſt. *Rationem*, quam & *Ideam* vocat, deſcripſit quaſi ſubſtantiam; qua in re præivit *Platoni Timæus*, qui *Ideam* diſtinguit à Deo, & ſubſtantiam ſeorſim exſiſtentem habet, initio Operis ſui. Ait enim duas eſſe cauſas ſummas *Deum* & *Neceſſitatem*, & ad hanc quidem referri *Ideam* & *Materiam*, quaſi συναίτια *cauſas unà* cum Deo. Tum *Ideam* docet eſſe quidpiam ἀγέννατον τε καὶ ἀκίνατον, καὶ μένον τε καὶ τᾶς ταυτῶ (leg. ταυτᾶς) φύσιος, νοατόν τε καὶ παράδειγμα τῶν γεννωμένων, ὁκόσα ἐν μεταβολᾷ ἐντί. *ingenitum, & immotum & manens & ejusdem naturæ, ac intelligibile exemplar genitorum omnium quæ in mutatione ſunt.* Græca hujus loci adtentè legenda, nam non modò *Joan. Serranus*, ſed ne *Marſilius* quidem *Ficinus*, multò eruditior ea adſequutus eſt. Attamen non indigna ſunt quæ legantur quæ *Serranus* collegit de Ideis, in argumento *Parmenidis* Platonici Dialogi. Deinde cùm animadverteret *Plato* animalia & plantas, per omnes terras, mirum in modum naſci, augeſcere, vegetari; hinc, poſt *Timæum*, collegit à *Ratione* divina eſſe Mundo

do *Animam* inditam, cujus vi omnia illa fierent, & totius Mundi machina ageretur. Quamobrem etiam Mundum *Animal* & *Deum* esse dixit.

Hæc distinctiùs verbis ipsis *Platonis* probabo, & cùm de summo Deo nulla moveatur controversia, de secundo, seu Λόγῳ primùm videndum. Sic ergo de hoc loquitur in Timæo, ubi de Creatione Mundi, p. 528. C. Ed. Gen. Οὗτος δὴ πᾶς ὄντως ἀεὶ Λογισμὸς Θεοῦ περὶ τὸν ποτὲ ἐσόμενον Θεὸν λογισθεὶς λεῖον καὶ ὁμαλὸν, πανταχῇ τε ἐκ μέσου ἴσον, καὶ ὅλον καὶ τέλεον ἐκ τελέων σωμάτων σῶμα ἐποίησε: *Hic ergo, qui reverâ semper est omnis Ratiocinatio Dei, de futuro Deo ratiocinatus, lævem eum effecit, æqualémque & undique à medio parem, ac totum & perfectum corpus è perfectis corporibus.* In Epinomide verò p. 702. G. memorato Mundo, illico subjicit: ὃν ἔταξε Λόγος ὁ πάντων θειότατος ὁρατόν: *quem fecit Ratio omnium divinissima conspicuum.* Quem Λόγον & Λογισμὸν hîc vocat *Plato* recentiores Platonici solent etiam vocare Νοῦν, *mentem*, quia Λόγος, substantiam ratiocinantem sonat, seu mentem. Vide, si vacat, *Plotinum* Ennead. V. Lib. I. Capp. 3. & 4. Ait *Plato* Mentem hanc esse *omnium divinissimam*, quia alias Mentes seu Λόγους esse putabat, inferiores Deos. Non addam quæ habet de *Idea*, quod est alterum nomen τοῦ Λόγου, quia nemo nunc somniarit quod de *Idea* scripsit *Plato* id ex Vetere Testa-

Testamento esse desumtum. Adi, si vacat, quæ hac de re præfixit *Serranus Parmenidi* & Lib. VI. *de Republica*, ubi paucis mentem *Platonis* explicat.

Quæsiverim nunc à Theologis paullò adcuratioribus, an propterea possit *Plato* censeri desumsisse quæ habet de *Ratione*, aut *Mente*, ex Scriptura; dumtaxat quia Moses, & alii Scriptores Sacri inducunt Deum omnia facientem διὰ λόγου, hoc est, ῥήματος, *per verbum*, ut describant maximam ejus potentiam & spiritualem agendi rationem, quam vocis imperio exprimunt? Non potest sanè adfirmari, nisi à ludentibus ambiguitate vocis λόγος, quæ Græcè & *rationem* & *sermonem* sonat. Quod tamen fecit *Eusebius* Cap. 14. Lib. XI. Præpar. Evangelicæ, nimiâ cupiditate trahendi ad partes Christianorum insignis Philosophi.

Audiamus tandem quæ habeat, de tertio Principio, seu *Anima Mundi*, de qua sic loquitur in Timæo, p. 528. C. ubi postquàm descripsit corpus rotundum Mundi, ita pergit: Διὰ πάντα δὴ ταῦτα εὐδαίμονα Θεὸν αὐτὸν ἐγεννήσατο. Τὴν δὲ δὴ ψυχὴν οὐχ ὡς νῦν ὑστέραν ἐπιχειροῦμεν λέγειν, οὕτως ἐμηχανήσατο καὶ ὁ Θεὸς νεωτέραν· οὐ γὰρ ἂν ἄρχεσθαι πρεσβύτερον ὑπὸ νεωτέρου συνέρξας εἴασεν· ἀλλά πως ἡμεῖς πολὺ μετέχοντες τοῦ προσυχόντος τε καὶ εἰκῆ, ταύτῃ πῃ καὶ λέγομεν. *Omnibus hisce de causis beatum eum Deum genuit. Animam vero, non ut nunc adgredimur dicere posteriorem,*

rem, sic & Deus fecit juniorem; neque enim qui hæc conjunxit parêre juniori antiquius permisisset, sed nos, ut pote multum fortunæ & casûs participes, temerè etiam & sine ordine dicimus. Mira profectò est hæc excusatio perturbati in loquendo ordinis, sed tamen, ut opinor, vera. At ad institutum meum rei examen non pertinet. Itaque pergam recitare verba *Platonis*, de ratione quâ Anima Mundi creata est: Ὁ δὲ καὶ γενέσει καὶ ἀρετῇ προτέραν καὶ πρεσβυτέραν ψυχὴν σώματος, ὡς δεσπότιν, καὶ ἄρχουσαν ἀρχομένου συνεστήσατο, ἐκ τῶνδε καὶ τοιῷδε τρόπῳ· τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ τ' αὐτὰ ἐχούσης οὐσίας, καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκεράσατο οὐσίας εἶδος, τῆς τε τ'αυτοῦ φύσεως αὖ πέρι καὶ τῆς τοῦ ἑτέρου, καὶ κατὰ τ'αὐτὰ ξυνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν, καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ· καὶ τρία λαβὼν αὖ τὰ ὄντα συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς τ'αυτὸ ξυναρμόττων βίᾳ: *Ille verò & generatione & virtute priorem Animam Corpore, quasi dominam & imperaturam parenti constituit, ex his, videlicet, atque hoc modo. Ex substantia individua & quæ semper eadem ratione se habet; & ea rursus quæ in corporibus dividua est, tertiam ex ambabus mediam commiscuit substantiæ speciem, quæ esset ejusdem naturæ & alterius; eámque sic mediam constituit, inter eam illarum quæ in-*

individua est, & eam quæ in corporibus est dividua. Cúmque tria sumsisset quæ erant, omnia miscuit in unam speciem, ejus quod alterum diximus naturam vix miscendam, cum eo, quod idem dicitur, vi conjungens Postea tradit arithmeticas nescio quas rationes, secundùm quas tria miscuit; quas ex ipso petas licet.

Si *Plato* Trinitatem ex Scriptura Sacra Veteris Testamenti desumsit, ex ea quoque statuendus est hanc tertiæ Substantiæ descriptionem hausisse; quam mihi quidem ostendi cupiverim, in quopiam Veteris Testamenti loco; nam hactenus in eo nihil simile animadvertere potui. Non opus est etiam me dicere notionem hanc Animæ Mundi creatæ, & constantis misturâ substantiæ immutabilis & corporeæ, longè distare ab eo quod Christiani de Spiritu Sancto omnes credunt; res enim est manifesta. Nemo non videt describi, non quod nos Spiritum Sanctum vocamus, sed vim quamdam omnia fœcundantem, ac vegetantem, quam *Virgilius* Æn. VI, 724. sic pinxit:

Principio cœlum ac terras, campósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæque volantum,

 Et

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

Attamen Veteres, nimio Platonicæ Philosophiæ amore capti, hîc invenerunt Spiritum Sanctum; nam quamvis *Eusebius* adgressus non sit ostendere, singulari Capite, *Platonem* idem sensisse ac Christianos περὶ τρίτου αἰτίου, ut de primo, & secundo; attamen Cap. XX. Lib. XI. Præp. Evang. περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, *de tribus substantiis quæ Principia sunt*, agens, prolato de iis loco *Platonis* ex Epistola ad *Dionysium*, ita loquitur: Ταῦτα οἱ τὸν Πλάτωνα διασαφεῖν πειρώμενοι ἐπὶ τὸν πρῶτον Θεὸν ἀνάγουσι, ἐπί τε τὸ δεύτερον αἴτιον, καὶ τρίτον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, Θεὸν τρίτον καὶ αὐτὴν ὁριζόμενοι εἶναι· οἱ δέ γε θεῖοι λόγοι τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἀρχῆς λόγῳ ταττοῦσι. *Hæc qui conati sunt Platonem elucidare ad primum Deum referunt, & ad secundam Causam, & ad tertiam hanc Mundi animam, Deum tertium esse definientes. Divini verò libri sanctam & beatam Trinitatem Patris & Filii & Sancti Spiritûs principii rationem habere statuunt.*

At tenuis similitudo, quæ inter Principia tria, seu tres Deos summos *Platonis*, primâ fronte, esse videtur non debuit ita animum *Eusebii* aliorúmque adficere; ut illico se Trinitatem Christianam Patris, Filii & Spiritûs Sancti in ejus verbis agnoscere profiterentur; ac

ac proinde hoc ejus dogma contenderent ex Vetere Testamento desumtum ab eo fuisse. Sensit hoc partim *Cyrillus* Alexandrinus, qui Principiorum Platonicorum inæqualitatem pugnare cum τῷ ὁμουσίῳ rectè animadvertit, Lib. VIII. contra Julianum. Scio virum doctissimum, cujus Anglicum Opus antea laudavimus, ex *Plotino* aliam sententiam *Platonis* verbis adscribere, & duas Animas Mundi proferre; quarum altera sit ὑπερκόσμιος, & consubstantialis summo Deo, adeóque æterna, de qua *Plato* siluerit; altera verò ἐγκόσμιος & creata, de qua Philosophus. Sed *Plotino* tot sæculis post *Platonem* nato, nec alia ejus Scripta proferenti, quàm quæ habemus; de *Platonis* genuina sententia, non magis crediderim, quàm Monachis VII. Sæculi, de dogmatibus Christi & Apostolorum. Nam quo jure *Plotini* Metaphysicæ meditationes haberi possunt supplementa indubitata eorum quæ *Plato* cogitavit, etiam ubi *Platonis* orationi nihil deest; potiùs quàm quæ Novo Testamento addiderunt VII. Sæculi Monachi? Imò verò *Plotini* figmenta suspecta habeamus necesse est, si meminerimus *Platonis Timæum* esse dumtaxat prolixiorem explicationem libri *Timæi* Locri; in quorum duplicis illius Animæ Mundi ne minimum quidem vestigium est.

Qui volunt priscam illam doctrinam, de tribus Caussis, vel Principiis omnium rerum, ad *Parmenidem*, *Pythagorámque* referri, potiùs quàm ad *Platonem*, iisdem premuntur in-

incommodis, quibus ii qui a *Platone* è Vetere Teſtamento hauſtam eſſe contendunt. Cùm enim eam ex ſolo *Platone* perſpicuè cognoſcere liceat, cúmque manifeſtum ſit in Vetere Teſtamento nuſquam exſtare ei quod ex *Platone* protuli quidquam ſimile; nemo etiam dixerit ea à Pythagoricis ex Libris Sacris deprointa.

At mentio fit, inquies, in Vetere Teſtamento, *Dei* boni, *Sapientiæque* & *Spiritûs* ejus, ex quibus collegerunt tres eſſe ſummos Deos, qui poſſent vocari *Bonum*, *Ratio* & *Anima Mundi*. At ſúntne hæc usque adeò ſimilia, ut qui poſterius dicat neceſſe ſit eum Vetus Teſtamentum legiſſe? Non puto; aut omnia, quæ aliquatenus ſunt ſimilia, erunt confundenda. De ejuſmodi errore, ex ſimilitudine orto, egi *Criticæ* P. 2. S. 1. C. 15. ubi diverſarum Sectarum ſermone ſimili diſſimilia ſæpe ſignificari oſtendi, nec repetam quæ dixi.

Minùs etiam probabile eſt quod habet *Plato* de hominum Creatione & prima ætate, ſeu in Convivio, ſeu in Politico, Judæis deberi; propter multas abſurdas circumſtantias, quæ tenui Veritatis umbræ miſcentur. In Convivio enim deſcribit hominem ἀνδρόγυνον, hoc eſt, virum cum muliere, poſticis partibus conjunctum; ac poſtea à Deo, quòd æquo ſuperbior eſſet, diviſum. In Politico verò, memorat neſcio quas periodos, quibus Orbis renovatus ſæpe fuerit, & quarum ſingularum initio homines ex humo, plantarum inſtar, renati fuerint. Quæ ſi paullò adten-

tentiùs legantur, intelligentur esse partim fabulæ Græcanæ, quibus nonnihil Veritatis Historicæ admistum est, ut plerumque solet; partim figmenta *Platonis* fabulas illas ornantis, novis mendaciis, aut etiam quærentis rationem priscarum illarum fabularum, eámque ex conjectura proferentis. Non est ideò tantùm, quia *Plato* dicit homines aliquando ortos, & quidem ex *terra*, quamvis ceteræ circumstantiæ cum Mosaïcis minimè consentiant, continuò judicandum eum hæc Judæis debuisse. Quare enim, apud Græcos, non superfuerint antiquissimæ famæ nonnulla, ut ita dicam, ἀπηχήματα, inter innumeras falsas narrationes? Quare etiam censeamus *Platonem* quæ à Judæis acceperat de rerum creatione, non modò rectæ Rationi consentanea, sed etiam credibilia, absurdis & incredibilibus fabulis corrupisse, ut ab omnibus rejicerentur? Multò credibilius est quod ipse dicit in Politico, illa, ut alia quæ de regno Saturni jactabantur, esse petita ἐκ τῶν πάλαι λεχθέντων *ex olim narratis*, & de quibus postea dicit: διὰ δὲ χρόνου πλῆθος τὰ μὲν αὐτῶν ἀπέσβηκε, τὰ δὲ διεσπαρμένα εἴρηται χωρὶς ἕκαστα ἀπ' ἀλλήλων, *longinquitate temporis*, *alia eorum exstincta sunt*, *alia dispersa dicta sejunctim ab aliis*. Quibus addere debuit imperitiam narrantium & audientium, mentiendique libidinem; quæ veris Historiis innumera mendacia admiscuerunt.

Verùm & alterum suppetit nobis argumentum, ex quo licet colligere neque *Pythagoram*,

ram, neque *Platonem* ex Libris Sacris Veteris Teſtamenti, aut ex ſermonibus Judæorum quidquam, ad Theologiam quod adtinet, eſſe mutuatos. Petitum id eſt ex Libro *Timæi* Locri, atque ex ipſius *Platonis Timæo*. Pythagoricus Locrus, de Mundi Creatione acturus, non modò nullam cujuſquam auctoritatem profert; ſed philoſophicè, pro more ejus ſectæ, ratiocinatur à capite ad calcem Opuſculi; nec quidquam habet, quod Moſaïcam creationem redoleat. Similis eſt *Platonis* interpretatio, quam liquet eſſe veluti prolixiorem paraphraſin Opuſculi Locri Philoſophi; à quo totus pendet, & cui ratiocinationes ſuas addit. Nuſquam ex Moſe ſapit, aut emendat Pythagoricum Philoſophum. Hoc unum illis eſt commune cum Moſe, quòd Deum eſſe & omnia ab eo creata ſtatuant; ſed creationis ratio apud illos ſimile nihil habet. Quod ſi rem à Judæis accepiſſent, unà cum re, etiam rationem quâ facta eſt audiviſſent, ſuíſque Scriptis inſeruiſſent; neque enim credibile eſt, re tantâ auditâ, homines φιληκόυς & barbaricorum dogmatum curioſos nihil aliud quæſiviſſe. Crediderim ergo eos quidem partim ex ratiocinatione, partim ex conſenſu antiquiſſimarum Orientis gentium, accepiſſe eſſe Numen à quo omnia procreata ſint; omnes verò rei circumſtantias ab iis excogitatas.

Certè *Plato* hæc omnia inducit *Timæum* proferentem, non quaſi accepta ab aliis, ſed quaſi eruditionis ſuæ fœtum. Quod paucis demonſtraſſe præter rem non erit. Sic ergo Critias loqui-

quitur, ut loquendi partes in *Timæum* transferat: Ἔδοξε ἡμῖν Τίμαιον μὲν, ἅτε ἀστρονομικώτατον ἡμῶν, καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτῶντα δὲ εἰς ἀνθρώπων φύσιν: *Visum est nobis Timæum, quippe nostrûm Astronomiæ peritissimum, & qui potissimùm operam dederit ut cognosceret Universi naturam, primum dicere exorsum à creatione mundi, & desinere in naturam humanam.* Debuisset dicere, si barbaricam hîc quoque narrationem traditurus erat, ejus peritissimum fuisse *Timæum.* Sic historiolam, quæ antecessit de Atlantica Insula, palam profitetur Ægyptiis auctoribus deberi.

Timæus deinde ita rem adgreditur, ut suas eum, *Platone* judice, conjecturas proferre liqueat: ἐὰν οὖν, inquit, πολλὰ πολλῶν εἰπόντων περὶ Θεῶν καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως, μὴ δυνατοὶ γιγνώμεθα πάντη πάντως ἂν τοὺς αὐτοὺς αὐτοῖς ὁμολογουμένους καὶ ἀπηκριβωμένους λόγους ἀποδοῦναι, μὴ θαυμάσῃς, ἀλλ' ἐὰν ἄρα μηδενὸς ἧττον παρεχόμεθα εἰκότας, ἀγαπᾶν χρή· μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρώπινον ἔχομεν. ὥστε περὶ τούτων τὸν εἰκότα μῦθον ἀποδεχομένους πρέπει μηδὲν ἔτι πέρα ζητεῖν: *Si ergo, cùm multi multa de Diis, & Universitatis creatione dixerint, non possimus per omnia rationes eorum consentientes & adcuratas red-*

reddere, ne mireris. At si certè non minùs verisimiles quàm quisquam alius, contentum te esse oportet; memorem & me qui dico & vos, qui estis judices, humanam habere naturam. Itaque si de hisce verisimilem fabulam acceperitis, decet vos nihil ampliùs quærere. Quisquis ita loquentem inducit credidisse profectò non videtur *Timæi* orationem complecti θεοπαράδοτον θεολογίαν, quod existimavit postea *Proclus.* Ac sanè *Timæus* ipse, ne verbulo quidem, innuit se ulli debere quod ait de Deo, déque rerum Universitatis creatione, sed ita dumtaxat loquitur: Τίμαιος ὁ Λοκρὸς τάδε ἔφα: *Timæus Locrus hæc dixit.*

Scio *Justinum* Martyrem, in Adhortatione ad Gentes p. 24. & seqq. velle *Platonem* φόβῳ τοῦ κωνείου, *metu cicutæ*, quam propinatam noverat Socrati, quasi impio, non modò subinde loqui cum Vulgo; sed etiam in *Timæo*, veluti ex sua ipsius sententia, proferre, quæ ab Hebræis acceperat. Verùm id quod de *Timæo* modò dicebamus ostendit *Justinum* errare; nec minùs periculosum erat ea quasi à se inventa proferre, quæ contraria habebantur Religioni publicè institutæ, imò periculosius; quàm narrare quid Syriæ quidam populus, Atheniensibus ignotus, hac de re sentiret. Narrare enim licebat etiam quæ publicè improbabantur, sed non quasi à se inventa in vulgus edere, ut aliis persuaderentur.

Hæc si pensites, L. CANDIDE, facilè, nisi fallor, mihi concedes non videri *Platonem*

nem umquam consuluisse Libros Sacros Hebræorum, aut Judæos adiisse; quamvis aliter senserint olim multi Patres, qui *Aristobuli* & *Josephi* aliorúmque fortasse priscorum Judæorum conjecturis nimis facilem adsensum præbuerunt. Sollemne, nimirum, illis ferè erat, si quis quidpiam dixisset, quod aptum videretur ad adliciendos Ethnicos ad fidem Christianam, id sine examine exscribere; nec consensus eorum, hac in re, quidquam aliud probat, nisi æquè cupidos fuisse lucrifaciendi Christo eos qui *Platonem*, aliósve Philosophos magni faciebant. Quod eo credibilius, hoc in negotio, videbitur, quòd dum *Platonem* ad se traherent, objectiones omnes, quæ in S. Trinitatem fieri ab Ethnicis poterant, retunderent; tanta enim erat *Platonis* fama & auctoritas, ut acutissimi viri cum illo propemodùm errare mallent, quàm verum cum aliis dicere. Tu verò, CANDIDE VERE, hæc omnia, pro tuo acumine tuáque eruditione, expendes, & quid judices mihi significabis. Vale.

Dabam Amstelodami a. d. VII. Idus Julias,

cIↃ IↃC XCIX.

EPISTOLA VIII.

Philonem *Platonicæ Philosophiæ fuisse addictissimum, cujus decreta in Scriptura Sacra postea quæsivit; cùm in aliis rebus, tum etiam quod adtinet ad Dei Rationem. Fuisse eum in sententia de tribus Principiis, quæ Arianæ propior est, quàm nostræ. Voci* Λόγος *non subjecisse significatum* Sermonis, *sed* Rationis, *Per totam Epistolam confutatur* P. Ventidius.

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CONJECI Joannem Apostolum, in iis quæ de *Ratione* habet, initio Evangelii sui, non ad Mosem, aut alium Veteris Testamenti Scriptorem, sed ad *Philonem* Alexandrinum respexisse; nec obscurè indicavi quæ de *Ratione* Divina scripsit *Philo*, ea ex priscis Philosophis Ethnicis, ac præsertim ex *Platone* hausta ab eo fuisse. Dubium quidem esse non potest, an *Plato* similia dixerit ac postea *Philo*, si conferatur quod in antecedente ad te Epistola, L. CANDIDE, ex *Platone* exscripsi, vel cum solo libro *Philonis* περὶ κοσμοποιΐας, aut si comparentur quæ ex utroque habet *Eusebius* Præp. Evang. Lib. XI. capp.

capp. 15. & 16. Nec à quoquam negatur, quem equidem noverim. Sed *P. Ventidius* negat *Philonem* ea ex *Platone* hausisse, contendítque ex Veteris Testamenti Libris ab eo esse derivata. Ego verò existimo *Philonem* in Scriptura quæsivisse quæ antea in *Platone* legerat; nec de iis umquam cogitaturum fuisse, si solum Vetus Testamentum legisset.

Ut intelligere possis ab utra parte ster Veritas, ante omnia ostendam *Philonem* Platonicæ Philosophiæ, quoad licuit per Judaïcam Religionem, imò & aliquantò plusquàm fas erat addictum fuisse. Eadem operâ manifestum fiet eum detorsisse Scripturam ad eam Philosophiam, violentis interpretationibus; cùm in aliis rebus, tum etiam quod adtinet ad *Rationem* Divinam, sive Λόγον. Paucis deinde quæram an verisimile sit *Philonem* respicere ad usum Christianorum, aut Cabbalistarum, vel Chaldæorum Paraphrastarum. Cùm verò *P. Ventidius* me malæ fidei in proferendo *Philonis* testimonio insimularit, optimâ fide à me fuisse prolatum; ac tandem apud eum voce Λόγος non significari *Sermonem*, aut *Verbum*, sed *Rationem*, eámque summo Deo minorem demonstrabo.

Quamvis *Philo* non unum legisset Philosophum, ut liquet ex iis quos laudat; attamen præ ceteris gavisus est *Platone*, cujus stylum ubique, & dogmata non raro expressit. Quod adeò liquet iis qui *Philonem* legunt, ut res fermè in Proverbium abierit. *Hieronymus* in Catal. Scriptorum Ecclesiasticorum: *De hoc* *vul-*

vulgò, apud Græcos, dicitur: ἢ Πλάτων φιλωνίζει, ἢ Φίλων πλατωνίζει, *id est, aut Plato Philonem sequitur, aut Philo Platonem; tanta est similitudo sensuum & eloquii.* Quod proverbium exstat etiam apud *Isidorum* Pelusiotam, *Suidam* & *Photium*. Quamobrem mirari subit virum eruditum, qui olim Genevæ, * anno CIↃ IↃC XIII. præfationem *Philoni* præfixit, maluisse *Philonem* esse *Eclecticum*, quàm Platonicum Sed est res magis particulatim probanda.

Atticus Platonicus, apud *Eusebium* Præp. Evang. Lib. XV. c. 13. contendit nihil esse insignius in universa Platonica Philosophia, quàm doctrinam de ideis: τὸ κεφάλαιον, inquit, καὶ τὸ κῦρος τῆς Πλάτωνος αἱρέσεως ἡ περὶ τῶν νοητῶν διάταξις: *caput & cardo Platonicæ Sectæ est doctrina de rebus intelligibilibus*; quam contumeliosè traductam queritur ab *Aristotele*, ideas Platonicas irridente Paullò pòst: τὸ μὲν οὖν ἄκρον τε καὶ ἔσχατον τῶν Πλάτωνος φιλοσοφημάτων ἐστὶ τὸ περὶ τὴν νοητὴν ταύτην καὶ ἀΐδιον οὐσίαν τὴν τῶν ἰδεῶν: *Summum illud atque ultimum est Platonicorum dogmatum, quod circa intelligibilem hanc & æternam naturam idearum versatur.* Igitur si *Philonem* ostenderimus acrem fuisse Idearum patronum, non erit ampliùs cur negetur Platonicus fuisse. Id autem illico liquebit legenti Librum *de Mundi Opificio*, ubi non procul ab initio p 3 Ed. Gen. Deum creationem mun-

* *Ea Editione hic usus sum.*

mundi molientem sic describit : Προλαβὼν ὁ Θεὸς, ἅτε Θεὸς, ὅτι μίμημα καλὸν ὐκ ἄν ποτε γένοιτο καλῦ δίχα παραδείγματος, ὐδέ τι τῶν αἰσθητῶν ἀνυπαίτιον, ὃ μὴ πρὸς ἀρχέτυπον, καὶ νοητὴν ΙΔΕΑΝ ἀπεικονίσθη, βυληθεὶς τὸν ὁρατὸν τυτονὶ κόσμον δημιυργῆσαι προεξετύπυ τὸν νοητὸν, ἵνα χρώμενος ἀσωμάτῳ καὶ θεοειδεστάτῳ παραδείγματι τὸν σωματικὸν ἀπεργάσηται, πρεσβυτέρυ νεώτερον ἀπεικόνισμα, τοσαῦτα περιέξοντα αἰσθητὰ γένη, ὅσαπερ ἐν ἐκείνῳ νοητά. τὸν δὲ ἐκ τῶν ΙΔΕΩΝ συνεστῶτα κόσμον ἐν τόπῳ τινὶ λέγειν ἢ ὑπονεῖν ὐ θεμιτόν : *Prævidens Deus, pro sua Deitate, imitamentum pulcrum non posse umquam esse, sine pulcro exemplari, nec sensile quidquam esse sine vitio, quod non ad archetypam & intelligibilem Ideam effictum sit ; cùm vellet conspicuum hunc mundum creare, priùs formavit intelligibilem, ut usus incorporeo & Dei simillimo exemplari corporeum faceret antiquioris recentiorem imaginem, totidem complexurum sensilia genera quot sunt in illo intelligibilia. Mundum autem illum, qui ex Ideis constat, in quodam loco esse dicere, aut cogitare non licet.* Alia in eamdem sententiam habet, in sequentibus, ex quibus etiam nonnulla postea proferam. Sed priùs observandum *Philonem* adeò Platonicæ Philosophiæ addictum fuisse, ut ipsum Deum Platonico more de Ideis loquentem inducat Lib. I. de Monarchia, pag. 631. Describit Mosem quidem petentem à Deo, ut

ut quoniam ſibi ejus naturam videre non licebat, at ſaltem videre poſſet τὰς δορυφορούσας αὐτὸν δυνάμεις, *potentias ejus ſatellites*; Deum verò illi reſpondentem: ἃς ἐπιζητεῖς δυνάμεις εἰσὶν ἀόρατοι καὶ νοηταὶ πάντως, ἐμοῦ ἀοράτου καὶ νοητοῦ. λέγω δὲ νοητὰς οὐχὶ τὰς ἤδη ὑπὸ τοῦ νοῦ καταλαμβανομένας, ἀλλ' ὅτι εἰ καὶ καταλαμβάνεσθαι οἷαί τε εἶεν, οὐκ ἂν αἴσθησις αὐτὰς, ἀλλ' ἀκραιφνέστατος νοῦς καταλαμβάνειν πέφυκεν· αἱ δ' ἀκατάληπτοι κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅμως περιφαίνουσιν ἐκμαγεῖόν τι καὶ ἀπεικόνισμα τῆς αὐτῶν ἐνεργείας. οἷαι παρ' ὑμῖν σφραγῖδες, ὅταν προσενεχθῇ κηρὸς ἤ τις ὁμοιότροπος ὕλη, μυρίους ὅσους τύπους ἐναπομάττονται μηδὲν ἀκρωτηριασθεῖσαι μέρος, ἀλλ' ἐν ὁμοίῳ μένουσαι· τοιαύτας ὑποληπτέον καὶ τὰς περὶ ἐμὲ δυνάμεις περιποιούσας ἀποίοις ποιότητας, καὶ μορφὰς ἀμόρφοις, καὶ μηδὲν τῆς ἀϊδίου φύσεως μήτ' ἐλαττούσας, μήτε μειουμένας· ὀνομάζουσι δ' αὐτὰς οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τινὲς τῶν παρ' ὑμῖν ΙΔΕΑΣ, ἐπειδὴ ἕκαστον τῶν ὄντων ἰδιοποιοῦσι, καὶ τὰ ἑξῆς: *Potentiæ quas quæris ſunt inconſpicuæ & prorſus intelligibiles, cùm ſim ego inconſpicuus & intelligibilis. Eas dico intelligibiles, non jam quaſi mente comprehendantur, ſed quia ſi poſſent comprehendi, non ſenſus, ſed puriſſimum mentis acumen eas comprehendere poſſet. Illæ verò incomprehenſibiles ſecundùm eſſentiam, attamen oſtendunt expreſſionem quamdam & imaginem ſuæ efficaciæ:*

tiæ: quemadmodum, apud vos, sigilla, cùm admovetur cera aut similis materia, sexcentas formas imprimunt, sine ullius partis imminutione, sed in simili statu manentia. Tales censendæ potentiæ, quæ sunt circa me, & qualitates, formásque addunt rebus qualitate, formáque carentibus, absque ullo sempiternæ suæ naturæ detrimento. Vocant eas non malè quidam, apud vos, IDEAS, quia singulis eorum quæ sunt proprietates suas tribuunt &c. In hisce, purum putum Platonicum agnoscis; soli enim Platonici Ideas eo modo tuebantur; nec immeritò, *Dionys. Petavius* Dogm. Theol. Tom. I. Lib. IV. c. 9. prolato hoc loco: *Hæc Philo*, inquit, *sanè ridiculè. Nam Deum merè Platonicum facit, ac de nugis istis parum opportunè garrientem. Quinam vero isti sunt, qui tanto ante Platonem & Socratem, ac Mosis ipsius tempore, imò ante Mosem, ideas illas aut nominarunt, aut earum omnino mentionem adtigerunt?*

Non satis fuit *Philoni* Platonicam doctrinam de Ideis suam facere, sed eam etiam Mosi disertè tribuit, verbáque ejus eò detorquet, pag. 4. de Opificio Mundi ubi, postquàm multa in eam rem dixit, ita pergit: Μωσέως γάρ ἐστι τὸ δόγμα τοῦτο, οὐκ ἐμόν· τὴν γοῦν ἀνθρώπου γένεσιν ἀναγράφων ἐν τοῖς ἔπειτα ὁμολογεῖ διαῤῥήδην ὡς ἄρα κατ' εἰκόνα Θεοῦ διετυπώθη. εἰ δὲ τὸ μέρος εἰκὼν εἰκόνος, δηλονότι καὶ τὸ ὅλον εἶδος ὁ σύμπας αἰσθητὸς οὑτοσὶ κόσμος, ὃ μεῖζόν ἐστι τῆς ἀνθρωπίνης μίμημα θείας εἰκόνος: *Mosis enim dogma hoc,*

hoc, non meum. Igitur hominis generationem describens in sequentibus disertè fatetur, secundùm imaginem Dei formatum esse: (hoc est, instar Rationis Divinæ, quæ est imago Dei) *Si autem pars est imago imaginis, manifestum est universam speciem, totum hunc sensilem mundum ejusmodi esse, qui majus est imitamentum divinæ imaginis, quàm humana natura.* Hæc, aliæque similes Scripturæ detorsiones ad mentem *Platonis* fefellerunt *Clementem* Alexandrinum & *Eusebium*, qui existimarunt reverâ hanc esse doctrinam Mosis. Vide *Eusebii* Præp. Evang. Lib. XI. c. 24. ubi profert verba *Philonis*, περὶ τῶν παρὰ Μωσεῖ ἰδεῶν, *de Ideis apud Mosem*, & Cap. 25. ubi ex *Clemente* similia habet.

Ut autem intelligas *Philonem* hîc non esse dimidiatum Platonicum, Ideas illas distinguit à Deo, & τῷ Λόγῳ seu *Rationi* ejus tribuit. Δῆλον δὲ ὅτι, inquit in proximè sequentibus verbis, καὶ ἡ ἀρχέτυπος σφραγὶς ὅν φαμεν εἶναι κόσμον νοητὸν, αὐτὸς ἂν εἴη τὸ ἀρχέτυπον παράδειγμα ἰδέα τῶν ἰδεῶν, ὁ Θεοῦ Λόγος: *Liquet autem archetypum sigillum, quem dicimus esse mundum intelligibilem, ipsum esse archetypum illud exemplar ideam idearum, Rationem Dei.* Ac sanè eum ante oculos habuisse *Platonem*, in toto hoc libro, non modò res ipsa ostendit; sed & pag 3. *Platonem* laudat, negátque eum aberraturum esse à scopo, quisquis dixerit ὅπερ καὶ τῶν ἀρχαίων εἶπέ τις, *quod quispiam Veterum dixit*, bonum esse patrem

trem & conditorem; ideóque suapte naturæ bonitate, non invidisse substantiæ nihil boni ex se habenti &c. quæ leguntur in *Platonis* Timæo. Sed & alibi sæpe illum laudat, contra quàm nonnulli scribunt; qui *Philonem* legere debuissent, antequàm de eo judicare adgrederentur.

P. Ventidius * tamen nos vellet credere *Philonem* non tantùm *tenacissimum fuisse patriarum legum sectatorem*, sed etiam *Platonem nec ita multum legisse, nec amasse*. Quod quàm falsum sit superiora satis ostendunt, sciúntque omnes qui *Platonem* & *Philonem* legerunt. At adfert locum ex libro, *mundum esse incorruptibilem*, ex quo putat *P. Ventidius* liquere *Philonem* non fuisse multùm versatum in Scriptis *Platonis*; quòd ex aliena fide sententiam ejus aperiat, quæ satis clara est iis, qui *Platonem* legerunt. Verùm hinc liquet ipsum *Ventidium* neque *Platonem*, neque *Philonem* umquam studiosè legisse; sed tantùm quæsivisse loca in iis nonnulla, ut me oppugnaret. Locus enim hic unus *Platonis* in Indice Ed. Geneventis *Philonis* notatur, quasi nusquam alibi *Plato* laudaretur; cujus sæpiùs, in illo ipso libro, verba proferuntur, ut & alibi, præterquàm quòd sæpissimè ad eum respicit Philosophus Alexandrinus. Imò verò si locus ille diligentiùs consideretur, liquebit in hoc quoque negotio *Philonem* se genuinum Platonicum præstare. Cùm enim essent variæ sententiæ de *Platonis* mente, ad æter-

* *Pag.* 42. *Diss. de Voc.* λόγ☉.

æternitatem materiæ mundi quod adtinet, alios potiùs profert ejus interpretes, & præsertim *Aristotelem*, quàm suam ipsius sententiam; ne, quia notum erat ipsum nimium πλατωνίζειν, videretur veram Magistri sententiam dissimulare, ut *Platoni* meliùs cum Mose, de ortu mundi, conveniret. Hac de causa, σοφιζομένους κατὰ Πλάτωνα, eíque tribuentes opinionem de æternitate mundi, confutat non tantùm διὰ παντὸς συγγράμματος, *toto Timæi libro*, sed etiam ipsius *Aristotelis* testimonio.

Ut autem scias *Philonem* hîc quoque præter modum πλατωνίζειν, lege quæ initio ejusdem paginæ habet; ubi, more Platonico, initium tribuit formæ mundi, sed non materiæ. Statum enim quæstionis περὶ ἀφθαρσίας κόσμου proponens, sic loquitur: Ὥσπερ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν γίνεται, οὐδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται. ἐκ τοῦ γὰρ οὐδαμῆ ὄντος ἀμήχανόν ἐστι γενέσθαι τι, τό, τε ὂν ἐξαπολέσθαι ἀνήνυστον: *Quemadmodum ex nihilo nihil fit, sic ne in nihilum quidem corrumpitur. Ex eo enim quod non est, fieri nequit ut fiat aliquid, & ut id quod est prorsus intereat.* Vide initium orationis *Timæi*, in *Platonis* dialogo, & ipsius libelli Locri Philosophi, ubi materia unum ex principiis esse dicitur, quod statuitur Deo συναΐδιον.

Eâ lectione, cui nimiùm erat addictus *Philo*, factum est ut ei Ethnicæ loquutiones ad-hæ-

hæserint, qualis hæc est pag. 4. Lib. de Opif. Mundi, ubi sic loquitur de Cœlo: ΘΕΩΝ ΑΦΑΝΩΝ τε καὶ ΑΙΣΘΗΤΩΝ ἔμελλεν οἶκος ἔσεσθαι ἱερώτατος: *Deorum inconspicuorum & sensilium futurus erat sanctissima domus.* Sensiles Dei sunt Stellæ, inconspicui verò Ratio, & Angeli. Docet hoc ipse *Philo* in Lib de Monarchia I. p. 627. ubi postquàm invectus est in eos qui putabant Stellas solos esse Deos, ita loquitur: Πάντας οὖν τοὺς κατ' οὐρανὸν οὓς αἴσθησις ἐπισκοπεῖ Θεοὺς, οὐκ αὐτοκρατεῖς νομιστέον, τὴν ὑπάρχων τάξιν εἰληχότας, ὑπευθύνους μὲν φύσει γεγονότας, ἕνεκα δ' ἀρετῆς εὐθύνην οὐχ ὑφέξοντας: *Omnes igitur Deos, quos sensus intuetur in Cœlo, non credendum esse summos ac sui juris, quippe qui sortiti sunt ordinem præfectorum: & naturâ quidem obnoxii sunt castigationi, virtutis verò causâ, castigationem non subeunt.* Hîc habemus astra, quæ animis prædita, imò vero etiam *Dii* sunt; quæ dogmata sunt *Platonis*, in Timæo & alibi. Subjicit *Philo*: Ὡς ὑπερβάντες τῷ λογισμῷ πᾶσαν τὴν ὁρατὴν οὐσίαν, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀειδοῦς καὶ ἀοράτου, καὶ μόνῃ διανοίᾳ καταληπτοῦ τιμὴν ἴωμεν, ὃς οὐ μόνον Θεὸς Θεῶν ἐστι ΝΟΗΤΩΝ τε καὶ ΑΙΣΘΗΤΩΝ, ἀλλὰ καὶ πάντων δημιουργός: *Itaque supergressi ratiocinatione omnem conspicuam essentiam, pergamus ad cultum illius formâ destituti, & inconspicui & solo intellectu comprehensibilis Dei, qui non tantùm est Deus Deorum* IN-

TEL-

TELLIGIBILIUM & SENSILIUM, *sed etiam omnium opifex.* Nemo hoc legat, evoluto antea *Platonis* Timæo, qui non recordetur initio Orationis summi Dei ad inferiores Deos: Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων: *Dei Deorum, quorum operum ego opifex & pater sum* &c.

Qui hîc non agnoscet intolerandam in Judæo imitationem Ethnicorum, non video quid sit intellecturus; nec cui usui esse posset apud eum ratiocinatio. Quæ cùm ita sint, præterea, L. CANDIDE, recorderis necesse est ejus quod fieri sæpe solet à Theologis; nimirum, eos interpretari Scripturam ex ea Philosophia, quam optimam ac præstantissimam esse judicant. Cùm enim Philosophiam suam veram esse putent, cúmque meritò negent quidquam falsi inesse Scripturæ Sacræ, priori hanc adversari non posse censent. Ideóque si quid in Scriptura occurrat, quod eorum Philosophiæ adfine videatur, aut interpretatione ejus indigere; illico utramque jungunt, quasi mutuam opem sibi ferentes. Non aliunde factum ut, iis temporibus quibus Platonica philosophandi ratio ceteris præferebatur, Scripturæ interpretationes non paucæ ex Platonismo peterentur; postea verò, cùm *Aristoteles* pluris fieri cœpisset quàm *Plato*, Scholastici Doctores Aristotelicis dogmatibus Theologiam Christianam interpolarunt. Eleganter & verè. *Des. Erasmus* * in *Ratione Veræ Theologiæ: Qui bonam vitæ partem*

* *Tom. V. Op. p. 70.*

tem in Bartholis ac Baldis, in Averroibus, in Holcotis, Bricotis ac Tartaretis, in Sophisticis cavillationibus, in confusissimis summulis ac collectaneis posuerunt, iis divinæ litteræ non sapiunt id quod sunt, sed quod illi secum adferunt. Etenim ut elegans est fortassis, in tractatione divinarum litterarum, nonnihil velut ab exoticis illis opibus obiter adspergere: ita vehementer absurdum videtur, cùm rem tractes ab omni sapientia mundana longè diversissimam, nihil crepare, nisi Pythagoram, Platonem, Aristotelem, Averroëm, & his profaniores Auctores; ad horum opiniones, velut ad oracula obstupescere; horum placitis & argumentis serio tueri nostræ Religionis dogmata, unde summorum virorum judicio pleræque hæreses exstiterunt, & quorum armis potissimùm nos oppugnant Hæretici. Aufer, *inquit Tertullianus*, Hæreticis quæcumque Ethnici sapiunt, ut de Scripturis quæstiones suas sistant, & stare non poterunt. *At hodie non alia in re Theologis majus studium. At non istud est Christi cœlestem Philosophiam condire, sed prorsus aliam reddere. Taxatur Chrysippus, quòd totas Tragœdias in ejus commentariis, quos de Logicis conscripsit, reperiri licuerit. Quo nos justiùs taxaverit aliquis, si videat plusquàm totum Aristotelem in Theologorum commentariis inveniri?* Quin & hodie, postquàm *Aristotelis* auctoritas fermè concidit, & magis adridere cœperunt *Ren. Cartesii* aliorúmque recentiorum inventa, ex illis jam cœpimus Scripturam interpretari. Nec mirum, quandoquidem, ut dixi, verum cum vero pugnare

re posse non putamus. Attamen abstinendum esset ab eorum consuetudine, qui ex detorta Scriptura Philosophiæ suæ dogmata firmare conantur; cùm satis sit eam Veritati nihil contrarii habere, nisi fortè interdum cum vulgo loquatur.

Non proferam hîc exempla detortæ eo modo Scripturæ, quæ possent ex Veteribus & Recentioribus colligi. Unum dumtaxat, quod ad Platonismum pertinet, commemorabo. *Augustinus*, ut liquet ex primis ejus Operibus, Platonicæ Philosophiæ æquo addictior cùm esset, mundum illum intelligibilem, seu κόσμον νοητὸν, de quo ex *Philone* nonnulla antea dixi, putabat posse probari, hisce verbis Christi Joan. XVIII, 36. *Regnum meum non est de hoc mundo*; quasi, hinc liqueret esse alterum intelligibilem mundum, qui ab hoc distingueretur, sensu Platonico. Sic loquitur Lib. I. de Ordine, num. 32. *Esse autem alium mundum ab istis oculis remotissimum, quem paucorum sanorum intellectus intuetur satis ipse Christus significat, qui non dicit: Regnum meum non est de mundo; sed: Regnum meum non est de hoc mundo.* Verùm cùm non ampliùs de Philosophia Platonica tam bene sentiret *Augustinus*, testatus est Retract. Lib. I. C. 3. n. 2. sibi displicere *quod duos mundos*, unum sensibilem, alterum intelligibilem, non *Platonis, vel ex Platonicorum persona, sed ex sua, sic commendasset tamquam hoc etiam Dominus significare voluerit* &c.

Cujus rei si meminerimus, non mirabimur

mur *Philonem*, quæ ex *Platone* hauserat, ea locis Mosis confirmatum ire, quasi esset Mosaïca doctrina, prout vidimus ab eo factum esse circa Ideas. Igitur quamvis quod dicit de *Ratione* divina, id ita proferat quasi à Mose accepisset; non sequitur, sine *Platonis* lectione, eum de *Ratione* illa umquam fuisse cogitaturum, lectis Scripturæ locis, quæ eam in rem trahere conatur. Magis ex re ipsa hoc liquebit, si protulero verba quæ ex ejus primo Quæstionum, Solutionúmque libro habet *Eusebius*, Præp. Evang. Lib. VII. c. 13. Διὰ τί ὡς περὶ ἑτέρου Θεοῦ φησι τὸ ἐν εἰνόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; παγκάλως καὶ σοφῶς τουτὶ κεχρησμῴδηται. Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΘΕΟΝ, ὅς ἐστιν ἐκείνου Λόγος. ἔδει γὰρ τὸν λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θείου Λόγου χαραχθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ Λόγου Θεὸς κρείσσων ἐστὶν ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις, τῷ ὑπὲρ τὸν Λόγον ἐν τῇ βελτίστῃ καί τινι ἐξαιρέτῳ καθεστῶτι ἰδέᾳ, οὐδὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι: Cur, *perinde ac si de alio Deo loqueretur*, ad imaginem Dei *factum à se hominem esse ait, non autem ad suam? Id vero præclarè omnino atque sapienter divino celebratur oraculo. Nihil enim mortale ad summi illius ac rerum universarum parentis imaginem fieri poterat; sed ad secundi Dei, qui est illius Ratio. Oportebat*

bat enim rationalem in hominis animo formam à divina Ratione informari, quoniam Deus ille, qui Ratione prior est, melior est quàm universa natura rationalis. Nec fas erat quidquam, quod ortum habuisset, ei qui est superior Ratione, & in optima ac eximia quadam idea constitutus, adsimilari. Quibus in verbis, nonnulla sunt observanda.

Primùm, hîc videre est *Philonem*, qui Platonismo totus imbutus erat, ad eam Philosophiam detorsisse locum Mosis Gen. I, 27. *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei*; cùm manifestum sit postrema verba addita esse ad explicandam ambiguitatem pronominis possessivi quod antecedit; non ad significandum hîc de altero Deo agi. Nemo non videat hunc esse sensum Mosis, nisi Platonismo præpeditus. Vide Orationem Jovis, ad ceteros minores Deos, in Timæo *Platonis*.

Secundò, *Philo* planè contra quàm fas erat Judæo, more Platonico, vocat hîc Rationem *alterum & secundum Deum*, quia sic loqui solebant Platonici, ut ex *Numenio*, *Plotino* & *Proclo* ostendit *Rod. Cudworthus*, pag. 548. & seqq.

Tertiò, liquet ex eo quòd ait creaturam *rationalem*, λογικὴν, similem esse τῷ Λόγῳ, non vocem hanc vertendam esse *Rationem*, non *Verbum*. Quod partim sensit eruditus Jesuita *Fr. Vigerus*, qui tamen utramque significationem absurdè conjunxit, in versione *Eusebii*, ubi postquàm primo loco *Verbum* habuit pro *Ratione*, ita pergit: *Oportebat enim hominis*

nis animo characterem illum rationis à Divina Ratione informari, cùm & Deus ille Verbo, seu Ratione prior naturam omnem ratione præditam infinito superet intervallo; nec fas omnino quidquam esset, quod ortum habuisset, ad Numinis illius Verbo superioris & in optimæ planéque singularis naturæ gradu constituti similitudinem adspirare. Perspicuum est ubique *Rationis* notionem fuisse adhibendam.

Quartò, ex hoc loco intelligere est *Philonem* existimasse naturam τȣ̃ Λόγȣ minùs præstantem esse, quàm naturam summi Dei; cùm ratione præditæ creaturæ sint quidem ad imaginem Divinæ Rationis effictæ, at non ad imaginem primi Dei; quippe præstantioris, quàm ut homines ad ejus imaginem creati dici queant. Quæ consentanea sunt quidem Platonismo, sed contraria divinæ revelationi. Si hæc animadvertisset *P. Ventidius*, numquam dixisset *Philonem* Scripturæ debuisse quod de Λόγῳ dixit, potius quàm *Platoni*. Fassus esset, quamvis *Philo* laudet Scripturam, talia in Scriptura numquam inventurum hominem fuisse, nisi priùs à Philosophis Ethnicis didicisset.

At objicit * *Philonem* interdum contemtim loqui de Philosophis & Philosophia. Verùm hoc facit cùm Philosophos confert cum Prophetis, Philosophiámque cum doctrina divinitus revelata; quàm ab eo necesse fuit præferri Philosophorum libris, nisi deficere vellet à Judaïsmo. Ceteroqui nec Philosophiam, nec

* Pag. 44.

nec Philosophos, si in se spectarentur, spernebat; quandoquidem ab eo non rarò summis laudibus ornantur.

Sic Lib. de Mundi Opific. p. 13. postquàm loquutus est de contemplatione rerum cœlestium: ὅθεν, inquit, τὸ φιλοσοφίας ἐβλάστησε γένος, ὑφ' οὗ καίτοι θνητὸς ὢν ἄνθρωπος ἀπαθανατίζεται: *hinc nata est Philosophia, quâ homo, quamvis mortalis, immortalitatem consequitur.* In libro verò de congressu quærendæ eruditionis gratiâ, p. 340. Ἔστι, inquit, φιλοσοφία ἐπιτήδευσις σοφίας, σοφία δὲ ἐπιστήμη θείων καὶ ἀνθρωπίνων καὶ τῶν τούτων αἰτίων. γένοιτ' ἂν οὖν ὥσπερ ἡ ἐγκύκλιος μουσικὴ φιλοσοφίας, οὕτω καὶ φιλοσοφία δούλη σοφίας. φιλοσοφία δὲ ἐγκράτειαν μὲν γαστρὸς, ἐγκράτειαν δὲ τῶν μετὰ γαστέρα, ἐγκράτειαν δὲ γλώσσης ἀναδιδάσκει. ταῦτα λέγεται μὲν εἶναι δι' αὑτὰ αἱρετὰ, σεμνώτερα δὲ φαίνοιτο εἰ Θεοῦ τιμῆς καὶ ἀρεσκείας (leg. θρησκείας) ἕνεκα ἐπιτηδεύοιτο: *Est enim Philosophia meditatio sapientiæ, sapientia verò scientia rerum humanarum, divinarúmque, & harum causarum. Ergo sicut encyclopædia philosophiæ servit: sic Philosophia sapientiæ. At Philosophia docet nos continere ventrem, quæ sub ventre sunt & linguam. Hæc quidem dicuntur propter se expetenda, augustiora tamen videntur, quando in honorem Dei & Religionis causâ exercentur.* Ex quibus verbis, aliísque similibus, manifestum est à *Philone* nequaquam sperni

Phi-

Philosophiam Ethnicam; quamvis pluris multò eam faceret, quando erat cum Judaïca Religione conjuncta. Qui legerunt *Philonem* non indigent hisce exemplis; sed res mihi est cum homine, qui judicare voluit de *Philone* quem numquam videtur legisse; certè Græcè intelligere non potest, qui usque adeò Linguæ Græcæ rudis est, * ut malit πρώτην δύναμιν verti *principem virtutem*, quàm *primam potentiam*.

At *P. Ventidius* † vult *Philonem*, si quid habet adfine doctrinæ Christianæ, non absurdè posse dici id à Christianis accepisse. Quî factum ergo est ut nusquam meminerit Christianorum, nam non puto *Therapeutas Philonis* esse Christianos *Ventidio*? Quî contigit ut ea exprimeret verbis Ethnicis, ut quando meminit *alterius* & *secundi Dei*, ad cujus imaginem homines sint creati; quod à Christianis auribus, non minùs ac Judaïcis vix ferri potest? Cur naturam secundi hujus Dei minùs præstantem esse credidit, naturâ primi? Sanè si hæc à Christianis accepit, oportet fuisse sequioris generis Christianos; hæc enim non esse dogmata Apostolica sat notum est. Aut si audita à genuinis Christianis ita corrupisse censeatur *Philo*, ut similiora facta sint *Platonis* quàm Christi dogmatibus; non video cur non potiùs ex ipso *Platone* primùm petita existimentur.

Ne hoc fateatur *Ventidius*, mavult *Philonem* hausisse ex Judæis Scriptoribus Cabbalisticis,

* Pag. 39. † Pag. 54. & 74.

cis, Paraphrastísque Chaldæis; quorum aliquot loca à *Steph. Kittangelio*, aut *Jos. Vicinio* mutua accepta profert. Non dicam *Philonem* Hebraïcè nescivisse, quamvis ejus nomine editus fuerit liber de *Nominibus Hebraïcis*; quòd eorum significationes potuerit à Judæo Hebraïcè sciente accipere. Similiter enim Cabbalistica dogmata, Thargumicásque loquutiones potuit audire à Judæis Hebraïcæ & Chaldaïcæ Linguæ peritis. Verùm dicam hîc tria statui, quorum incerta est veritas, aut explorata etiam falsitas. Primum est Doctores ejusmodi Cabbalisticos Paraphrastásque Chaldæos antiquiores esse *Philone*; aut certè doctrinas suas, loquutionésque, quibus utuntur, ab antiquioribus accepisse, quod nullo certo indicio constat. Alterum est, Cabbalistarum dogma esse Platonicam, aut Christianam Trinitatem; quod ex eorum verbis nonnisi fidiculis exprimi potest. Tertiùm denique, loquutione *Verbum Dei*, apud Chaldæos Paraphrastas significari personam quamdam à Deo Patre distinctam, & quidem Messiam, quod planè est fictum. Hæc qui audacter adfirmant, & quasi argumenta egregia, quibus Sancta Trinitas probetur, proferunt; causam, quam propugnare se fortiter putant, aut simulant, planè produnt. & ludibrium adversariis debent. Temerè hoc à me non dici ut ostenderem, necesse esset justum ea de re conscribere volumen; quod minimè opus est, postquam dum in hisce scribendis Litteris versor, edita est *Bilibra Veritatis & Libræ Rationis de* מימרא דיי *seu Verbo Dei*, Joan-

Joan. Steph. Rittangélii, & *Appendix* Josepho de Voisin, Raimundóque Martini *opposita; cui præmissa est Dissertatio de Verbo Dei, cujus creberrima fit mentio apud Chaldæos Paraphrastas.* In hoc enim libro quæstiones memoratæ ita expenduntur, ut liqueat ex Judæorum armamentariis tela apta defendendæ Trinitati Christianæ non posse sumi, nisi ab iis qui aut volunt fucum nobis facere, qualis fortè fuit *Rittangelius*: aut ab iis, quibus armamentaria illa satis nota non sunt. Objiciet fortè *P. Ventidius*, librum esse ab homine, qui se Unitarium profitetur, conscriptum; at ego non soleo quærere quarum partium sit qui scribit, ut sciam rectène ratiocinetur, an secùs, sed quibus utatur argumentis. Undecumque adfulgeat Veritas, mihi grata, acceptáque est: ut Mendacium, undecumque originem ducat, odi atque abominor. De rebus, non de hominibus, hîc agimus; nec minùs libenter à *P. Ventidio* discerem quod ignoro, quàm ab homine quem longè optimum ac doctissimum esse existimarem. *Bilibram* hanc tamen *Veritatis*, quamvis in iis quæ dixi, ita expendisse putem argumenta *Vicinii* & *Rittangelii*, levia ut esse omnia ostenderit; per omnia, ne fallaris, probare nolim. At ex ea, nisi nolit, intelliget *P. Ventidius*, qui ei edendæ occasionem præbuit, non facilè esse credendum alienis oculis, alienove judicio. Nihil opportunius contingere potuit Unitariis, quàm contra eos adhiberi & laudari argumenta; quæ tam facilè confutari poterant, prolato libro, qui alioquin

quin in æternum fortè delituisset. Nihil opportunius etiam mihi, verísque aliis amantibus umquam accidit, qui contra Unitarios hujusmodi telis utendum non esse nonnullos frustra monuimus. Videram quidem *Disceptationem* præmissam, quam absurdè confutavit *P. Ventidii* delicium *Rittangelius*; sed de *Bilibra* hac ne fando quidem quidquam acceperam.

Nunc veniendum ad loca *Philonis*, quæ malâ fide à me prolata dictitat *P. Ventidius*. Sub finem Procemii Animadversionum mearum in Joannis initium, varia loca è *Philone* protuli, verbis tenus similia Christianis dogmatibus; quibus falli poterant Christiani, ac reverâ decepti sunt, dum existimant Christi doctrinam latere in Platonicis commentis. Negat hoc *Ventidius*, vúltque *Philonem* è Mose, non è *Platone*, sua hausisse, insimulátque me malæ fidei. Videamus ergo quænam sint hæc loca, quod ut, sine repetitionibus ac tædio fieri queat, inspicias quæso, L. CANDIDE, primum locum *Philonis* à me illic adlatum, quo fermè videtur Christianam Trinitatem adumbrare. Inducit enim Deum stipatum duabus Potentiis, quarum altera, quæ mundum condidit, vocatur *Deus*; altera, quæ eum administrat, *Dominus*. At hæc non esse Christianorum Trinitatis descriptionem facilè est intellectu, ex eo quòd secernat eum qui creavit ab eo qui administrat; quia posterioris quidem nomine intelligit *Animam Mundi*, prioris verò *Rationem*. Has vocat δυνάμεις πρεσβυτάτας καὶ ἐγγυτάτας τοῦ ὄντος, potentias

potentias antiquissimas & proximas Entis; ex quibus verbis liquet non intelligi proprietates divinas, quæ Deo sunt non proximæ, sed συναΐδιοι & ταυτέσιοι, seu ejusdem numero naturæ & æternitatis participes, aut potiùs ipse Deus. *P. Ventidius* Cabbalisticas *Sephiras* hîc significari putat, quæ cùm sint Dei proprietates, huc nihil faciunt; ne jam repetam non liquere an ante *Philonem* ea philosophandi ratio nota Judæis fuerit. Meritò ergo monui hîc latere sententiam, *quæ similior sit dogmati, quod postea Arius propugnavit*; quàm, sanæ doctrinæ, quæ Rationem Divinam & Spiritum Sanctum Patre inferiores esse negat.

In altero loco *Philonis*, observo πρωτόγονον Υἱὸν, *primogenitum Filium* dici Λόγον, quemadmodum loqui solent Christiani. At ibidem *Philo* eum facit ὕπαρχον μεγάλε βασιλέως, *præfectum magni Regis*; qui est, ex Christianorum sententia, ipse magnus Rex, naturâ suâ omnibus imperans. Itaque similiora hæc quoque sunt Arianis doctrinis, quàm nostris; ac proinde erat quod sibi caverent Christiani ab ejusmodi sermone.

Hîc *Ventidius* in me graviter invehitur, quòd non addiderim *Philonem* probare quod dicit, hoc modo: „ καὶ γὰρ εἴρηταί πε· Ἰδὲ „ ἐγώ εἰμι, ἀποςελῶ ἄγγελόν μου εἰς „ πρόσωπόν σου, φυλάξαι σε ἐν τῇ ὁδῷ: *Etenim alicubi dictum est*: Ecce ego sum, mittam Angelum meum ante faciem tuam, ut

ut custodiat te in via. Vult hinc liquere *Philonem* debuisse Mosi quod dixit de Ratione, & candorem meum hîc desiderat. Verùm si illi concederem à *Philone* rem ex Mose haustam, nulla esset mala fides in omissione eorum verborum; nam in eo loco Procemii ad Joannis Evangelium, nequaquam quæro an *Philo* debuerit suam sententiam Mosi nécne, sed nec eam in rem hunc ejus locum adtuli; sed ut ostenderem ab eo vocari Λόγον *primogenitum*, more Christiano. Itaque non debui addere plura *Philonis* verba, præter ea in quibus dicit, Λόγον esse πρωτόγονον. Igitur *Ventidius* noster falsò & perperam me insimulat malæ fidei. Præterea, ex iis quæ jam dixi, satis constat *Platonem* quæ legerat in Platonicis Philosophis quæsivisse in Scriptura; nec hac de re contrarium probat quod ait *Ventidius*, Psalm. LXXXIX, 27. Filium Dei futurum Regem Israëlis dici *primogenitum Dei*. Nam præterquàm quod facilè possit probari de Messia illic sermonem non esse, cùm ex re ipsa, tum ex eruditissimorum Interpretum sententia; oporteret *Ventidium* ostendisse *Philonem* locum Psalmi in eam sententiam protulisse; & cùm hoc ostendisset, non multùm propterea promovisset, ob causam antea adlatam.

Postea, ut pergerem ostendere *Philonem* multa habere verbo tenus Christianis dogmatibus adfinia, protuli locum è libro *Quis divinarum rerum heres*, p. 397. in quo Λόγος describitur quasi *Mediator* inter Deum & homi-

mines. Hoc unum volui eo loco probare, non quod somniat *Ventidius*, hæc *Philonem* à *Platone* habere. Quare detraxi verba Mosis ab Alexandrino Philosopho detorta, quæ nihil faciebant ad rem meam; qui non soleo eos imitari, qui corradunt omnia quæ sibi occurrunt, si cum quæstione quæ agitur vel minimum sint conjuncta. Igitur perabsurdum est, ne dicam iniquum & inhumanum, me doli & fraudis insimulare.

Sed omnem absurditatem superat quod hîc vult *Ventidius*, ex historia allegoricè explicata potuisse *Philonem* discere Λόγον esse Mediatorem inter Deum & homines. An quia Moses adloquens populum Hebræum, Deut. v, 5. narránsque quid in Legislatione contigisset dicit: Κἀγὼ εἱστήκειν ἀναμέσον Κυρίε καὶ ὑμῶν, καὶ τὰ ἑξῆς: *& ego steteram inter Dominum & vos, in illo tempore, ut nunciarem vobis verba Domini, quod timebatis à facie ignis, & non adscendistis in montem*, &c. an, inquam, ex hac narratione potuit colligere *Philo* Λόγον esse Mediatorem nostrum, atque Internuncium apud Deum? An necesse est quidquid Moses de se dicit id posse adfirmari περὶ τῦ Λόγυ? An hoc alicubi docuit *Philo*? Nusquam; sed hîc, pro sua perpetua consuetudine, Scripturam trahit in Allegorias; ut doctrinam, quam jam animo priùs conceperat, ejus verbis illustret. Locus Mosis eum ad credendum Λόγον esse Mediatorem non adduxit, sed præconcepta hæc opinio effecit ut verbis Mosis, à superioribus & à se-

à ſequentibus avulſis, Allegoriſtarum more, abuteretur.

At unde, inquies, *Philo* incidit in eam cogitationem de munere Mediatoris, quod *Rationi* tribuit? Ex notione, nimirum, Platonica naturæ *Rationis*, quæ media eſt inter ſummum Deum & Creaturas; quæ non eſt ingenita ut Dei natura, neque facta ut nos, quemadmodum in eo loco docet.

Alia nonnulla loca, præter ſenſum proprium detorta, *Philonem* non magis docuerunt id quod de *Ratione* habet, ut Num. xvi, 50. & quod dicit de Nube media inter Iſraëlitas & Ægyptios. Inſpice locum, & miraberis inventum fuiſſe, qui auderet dicere hinc *Philonem* didiciſſe quod de Ratione ſentiebat; & niſi iraſcaris homini usque adeò præcipiti, rixarum amanti.

At *Ventidius* profert *Euſebii* ſimilia de *Philone* ſentientis verba. Non mirum eſt ab *Euſebio* creditum *Philonem* deſumſiſſe ex Scriptura quæ habet de Tribus Principiis; qui *Platonem* ipſum ex eo fonte hauſiſſe temerè exiſtimavit, ut antecedente Epiſtolâ oſtendi; & qui cum *Philone* ſecundum Principium, aut *ſecundum Deum*, ut loquitur ille, putavit eſſe inferiorem primo; quam ſententiam non veretur tribuere antiquis Hebræis. At ego planè exiſtimo, quàm falſum eſt veteres Hebræos ſenſiſſe quæ poſtea ſenſere Ariani, tam falſum eſſe *Philonem* hanc ſententiam in Hebræorum libris inveniſſe. Hæc non animadvertit *P. Ventidius*, qui ex verſione *Fr. Vigeri* integra duo Capita protulit. Itaque opor-

oportet rem à nobis hîc ostendi, ut discat legere adtentiùs quæ profert, nec ita fidere judiciis Veterum, quorum dogmata non satis expendit.

Quamvis non ostendissem, Epistolâ II. ad Illustriss. & Reverendiss. Archiepiscopum Cantuariensem scriptâ, *Eusebium* fuisse Arianum, liceret hoc discere cùm ex verbis à *Ventidio* prolatis, tum ex loco qui exstat Lib. VII. c. 12. P. E. ubi Hebræorum *de secunda causa*, περὶ δευτέρου αἰτίου, Theologiam sic interpretatur, ut Arius fecisset: Μετὰ τὴν ἄναρχον καὶ ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων οὐσίαν ἄμικτον οὖσαν καὶ ἐπέκεινα πάσης καταλήψεως, ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΟΥΣΙΑΝ καὶ θείαν δύναμιν ἀρχὴν τῶν γενητῶν ἁπάντων, πρώτην τε ὑποστᾶσαν, κἀκ τοῦ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΤΙΟΥ γεγεννημένην εἰσάγουσι, Λόγον καὶ Θεοῦ δύναμιν αὐτὴν προσαγονεύοντες: *Post Dei omnium essentiam sine initio & ingenitam, misturæ expertem & ultra omnem comprehensionem sitam, inducunt* SECUNDAM ESSENTIAM, *& divinam potentiam principium creatorum omnium, primam exsistentem, & ex* PRIMA CAUSA *genitam; Rationem* aut *verbum, & sapientiam & Dei potentiam eam vocantes.* Deinde profert varia loca Veteris Testamenti, ubi mentio fit Verbi, Sapientiæ & Potentiæ Dei, quæ nonnisi absurdè intelligi queunt de *secunda essentia* divina, ut jam omnes Theologi fatentur. Post falsam interpretationem Theologiæ Veterum Hebræorum, sequente Capite

te ſubjicit locum *Philonis*, quem antea jam exſcripſi, & qui egregiè quidem cum Theologia *Euſebii*, hoc eſt, cum Arianiſmo conſentit; ſed planè adverſatur Theologiæ & aliorum Chriſtianorum & Veterum Hebræorum. Similiter Lib. IX. poſtquàm ap XIV. ex Vetere Teſtamento eodem modo ratiocinatus eſt, profert Capite XV. verba *Philonis* ſententiam illam confirmantia, quæ habet *Ventidius* Latinè. At ſi Græca paullo diligentiùs inſpexiſſet, vidiſſet *Euſebium* manifeſtò ἀρειανίζειν, qui ita de loco Pſalm. CX, 1. *Dixit Dominus Domino meo*, &c. ratiocinatur: τὸ μὲν ἀνωτάτω Θεὸν διὰ τοῦ πρώτου Κυρίου, τὸν δὲ (ſupplendum Θεὸν.) τοῦτον δεύτερον διὰ τοῦ δευτέρας ἀποφήνας προσηγορίας: *primo Domino adpellatione altiſſimum Deum, ſecundâ verò adpellatione* (Deum) *qui eſt ab illo ſecundus ſignificans.* Hic eſt merus Arianiſmus, quem *Ventidius* imprudenter adfirmat *Euſebium* in Vetere Teſtamento inveniſſe. In locis *Philonis* petitis ex libro, quo probat *deteriorem inſidiari meliori*, ita diſtinguitur Λόγος à Deo, itáque inferior habetur, ut doceat *Philo eum, qui nondum qui filius Dei vocetur dignus fuerit, ſtudere oportere ut ſe componat ſecundum primogenitam ejus Rationem, Angelorum antiquiſſimum, & ut Archangelum variis nominibus gaudentem*, &c. Κἂν μηδέπω μέντοι τυγχάνῃ τις ἀξιόχρεως Υἱὸς Θεοῦ προσαγορεύεσθαι, σπουδαζέτω κοσμεῖσθαι κατὰ τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ Λόγον, τὸν Ἀγγέλων πρεσβύταλον, ὡς

ᾗ ὡς ἂν Ἀρχάγγελον πολυώνυμον ὑπάρχοντα.
Si *Philo* credidisset Λόγον esse unius numero naturæ participem æquè ac Deum, numquam ita loquutus esset; nec eam cogitationem repetiisset, ut facit in sequentibus. Nam ex Christiano dogmate, filii τοῦ Λόγου eo ipso sunt filii Dei, cui est una numero essentia ac *Rationi* Sed sunt Platonica hæc *Philonis* commenta, quæ invenit in Scriptura, ut pueri in nubibus quæcumque volunt animalia. Visne ejus rei aliud certum argumentum? Postquàm dixit *Rationem* vocari *Orientem* Zachar. VI, 12. negavítque hoc nomen convenire homini, ita pergit philosophari: Ἐὰν δὲ τὸ ἀσώματον ἐκεῖνον θείαν Ἰδέαν φοροῦντα ἱκανῶς ὁμολογήσεις ὅτι εὐθυβολώτατον ὄνομα ἐπεφημίσθη τὸ Ἀνατολὴ αὐτῷ· τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον Υἱὸν ὁ τῶν ὅλων ἀνέτειλε Πατὴρ, ὃν ἑτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε· καὶ ὁ γεννηθεὶς μέν τοι μιμούμενος τὰς τοῦ Πατρὸς ὁδοὺς πρὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα τὰ ἐκείνου βλέπων ἐμόρφου τὰ εἴδη: *Si verò (dici censeas, λέγεσθαι νομίσῃς) incorporeum illum divinam Ideam ferentem, satis fateberis convenientissimum nomen ei* Orienti *inditum fuisse. Hunc enim antiquissimum filium Pater universi oriri fecit. quem alibi primogenitum vocavit. Genitus autem imitatus vias Patris, adspiciens illius Archetypa exemplaria, formavit species* An Ideas hasce ex Scriptura, vel ex *Platone* desumsit? Sine dubio ex posteriore,

re, ut jam oſtendimus; quamvis *Euſebius* quoque eas in Scriptura quæſiverit.

Dixi, ut id repetam quod oblitus eſt *P. Ventidius*, in Animadverſionibus ad initium Joannis, *Philonis* ſermonem, multis in rebus ſimilem Chriſtianorum doctrinæ, potuiſſe fallere Chriſtianos non ſatis acutos, aut adtentos, rémque probavi multis exemplis; ac inter alia, loco in quo Λόγος dicitur *Pontifex Maximus*, num. 4. At noſter *Ventidius*, qui ubique carpendi ſtudio ita occæcatur, ut vix perpendat ratiocinationis nexum, in me invehitur, quaſi eo in loco voluerim probare loquutiones Platonicas eſſe in Chriſtianam Theologiam intromiſſas; quod ne ſomniabam quidem, ea in parte Animadverſionum mearum. Sic paſſim facit, ita ut vix ſedato animo legiſſe videatur quod confutandum ſuſcepit. Sed operæ pretium non eſt multis probare hominem carere & ἀκριβείᾳ & bona fide; quod ſtatim animadvertent quicumque vel pagellas aliquot ejus Scriptorum cum meis comparabunt. Unum tantùm exemplum addam, in quo me ratiocinantem inducit planè aliter quàm feci. Ad verſ. 1. Joannis probavi Veteres multos Ethnicos uſos eſſe voce Λόγος, ad ſignificandam Naturam, à qua omnia creata ſunt, ante *Philonem*; qui de *Sermone* non cogitarunt, ſed tantùm de *Ratione*. Tum amando Lectorem ad *Philonem*, quem ſimili ſenſu ea voce uſum contendo. Fingit hîc *Ventidius* me in eo loco voluiſſe docere quo ſenſu Joannes utatur voce Λό-

Λόγος, quod & in Paraphrasi feci, & in sequentibus. Eo verò loco, hoc unum agebam, ut ostenderem vocem Λόγος, antequàm Joannes scriberet, pro *Ratione* vulgò usurpatam apud Ethnicos, & nonnullos Judæos, ubi de creatione mundi sermo esset; quod, nisi fallor, præstiti. Verùm hæc aliáque similia, ut & omnes criminationes hæreseos, & contumeliosa dicta prætermitto. Qui norunt *Ventidium* jam dudum sciunt hæc esse potissima ejus arma, nec eos novi quidquam docerem, iis prolatis. Parum nocuit Symmystis suis, quos oppugnavit iis artibus; nec, ut spero, mihi multùm nocebit. Videat tantùm ipse, ne præmio εἰρηνοποιῶν excidat, & animum suum coram Deo excutiat; quod opto ita ab eo fieri, ut intelligat quid communis Servator ab homine & à Theologo Christiano postulet.

Tandem veniendum ad loca, quæ profert, ut ostendat *Philonem*, ubi de creatione agit, vocem Λόγον adhibere significatu *Sermonis*, non *Rationis*, prout contendi. Sed oportet hìc te esse memorem, L. CANDIDE, quo sensu hoc à me dictum sit. Quod, nimirum, est intelligendum, quando Λόγος significat Naturam distinctâ exsistentiâ præditam, qualem antea ejus verbis descripsi; nam ea in re nostræ disceptationis cardo vertitur. Numquam negavi *Philonem* aliquando respicere ad loca Mosis, in quibus Deus dicto, seu imperio omnia creans inducitur, aut ea loca protulisse. Non negavi actionem ipsam

τοῦ

τȣ̃ Λόγȣ, seu *Rationis* divinæ, seu secundi Dei, ut *Philo* loquitur, posse ab eo dici λόγον, seu *sermonem*; sed tantùm ideò *Rationem* divinam dictam ab eo Λόγον, quòd imperio creans Deus describatur ab Hebræorum Legislatore; *Philonémve* ullo verbo indicare se propterea in eas cogitationes περὶ τȣ̃ Λόγȣ incidisse.

Nunc videamus quomodo contrarium probet *Ventidius*. Profert locum ex Lib. de Sacrificiis Abelis & Caïni, p. 109. ex versione *Sigism. Gelenii*, ut solet, quamvis parum adcurata. Græcè verò cum subjiciam particulatim & Latinè vertam. Postquàm ergo *Philo* dixit Deum non indigere tempore, ut disciplinas homines edoceat, quemadmodum non indiguit tempore ad creandum, sic pergit: ὁ γὰρ Θεὸς λέγων ἅμα ἐποίει, μηδὲν μεταξὺ ἀμφοῖν τιθείς. εἰ δὲ χρὴ δόγμα κινεῖν ἀληθέςερον, ὁ λόγ⊙ ἔργον αὐτȣ̃. λόγȣ δὲ εὐκινητότερον ȣ̓δὲν ϗ παρὰ τῷ θνητῷ γένει: *Deus enim dicens simul faciebat, nihil inter utrumque* (factum & dictum) *ponens, vel si oportet dogma verius proloqui, sermo est ejus operatio. Nihil est autem mobilius sermone, apud mortale genus.* Hîc describitur actio ipsa Dei, non verò ὁ ἐνυπόςατ⊙ Λόγ⊙, (non ὑποςατικὸς, ut ridiculè habet *P. Ventidius*) ideóque hic locus, quod pace *P. Ventidii* dictum sit, nihil ad rem facit, cùm non probet id quod probandum erat.

Sic pergit de sermone, vel loquela philoso-

sophari Philo: παραμείβεται γὰρ τῇ ῥύμῃ τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων τὴν ἐπ' αὐτοὺς φθάνουσαν κατάληψιν. ὥσπερ οὖν τὰ διὰ κρουνῶν ἐκφερόμενα ἀέναα νάματα ἄληκτον ἔχει τὴν φορὰν, ἐπικαταλαμβάνοντος ἀεὶ τὴν λῆξιν τοῦ ἐπιόντος ῥεύματος, οὕτως ἡ τοῦ λόγου πλημμύρα ὅταν ἄρξηται φέρεσθαι, τὴν ἐν ἡμῖν τῇ εὐκινητοτάτῳ διανοίᾳ, ὃ καὶ τὰς πτηνὰς παραμείβεται φύσεις, συντρέχει: *antecedentem enim conceptum adsequitur verborum nominúmque fluxu. Igitur ut perennes fontes tubis effluentes jugem habent decursum, superveniente fluctu adsequente eum qui desinit; sic exundatio sermonis, cùm ferri cœpit, cursu æquat mentem celerrimam omnium rerum, quæ sunt in nobis, quæ & volucres naturas adsequitur.* Hæc quidem ad controversiam nostram minimè pertinent, nec debuerant à *Ventidio* proferri; sed ostendunt *Philonem* judicasse loquutione Mosis: *& dixit Deus, sit lux,* &c. significari divinarum actionum celerem exsequutionem; non verò à Mose obscurè descriptam Naturam divinam ἐνυπόστατον, quæ *Sermo* aut *Verbum* dici posset, prout vulgò postea crediderunt Christiani.

Subdit *Philo*, ex lectione meliorum Codicum, quæ est ad calcem Editionis *Adriani Turnebi*, typis regiis anni MDLII: καθάπερ οὖν ὁ γεννητὸς φθάνει πᾶσαν νεῦσιν, οὕτω καὶ ὁ τοῦ ἀγεννήτου λόγος παραθεῖ τὴν (sic vice versâ meliùs alii Codices, quàm πα-

παρά τι τῆς γενέσεως καὶ ὀξύτατα ἐπινήφων παραφέρηται : *Igitur ut genitus sermo antevertit omnem nutum : sic sermo ingeniti prætercurrit genitum, quamvis vigilans acutissimè prætergrediatur.* Hæc omnia ostendunt imperia divina quàm celerrimè exsequutioni mandari, sed nihil περὶ τοῦ ἐνυποστάτου Λόγου complectuntur.

Sequuntur hæc verba : οἷς καὶ παῤῥησιάζεται, φάσκων, „ ἤδη ὄψει ἐπεὶ (leg. εἰ ἐπικα„ τὰλ) καταλήψεταί σε ὁ λόγος μου, ὡς πάντα ἐφθακότος καὶ κατειληφότος τοῦ θείου λόγου. Εἰ δὲ ὁ λόγος ἔφθακε, πολλῷ μᾶλλον ὁ λέγων αὐτός : *Quapropter & liberè loquitur, dicens :* jam videbis an te consequetur verbum meum ; *eo quippe omnia antecedente & adsequuto. Si autem verbum adsequutum est, multò magis ipse loquens.* Hîc desinunt verba à *Ventidio* Latinè laudata, quorum postrema nihil prorsus faciunt ad rem ; cùm in iis nec de Λόγῳ ἐνυποστάτῳ, nec de creatione sermo sit. Oportebat enim proferri locum *Philonis*, ubi de *secundo Deo*, ut loquitur, agens ostenderet eum dici à se Λόγον, eò quòd putaret Mosem ad eum respexisse in Historia Creationis, ubi Deum verbo creantem inducit. Quod cùm non fecerit, *Ventidius* imprudenter omnem illam disceptationem, de *Philone* & Λόγῳ, ingressus est, & iniquè in me invectus.

Verùm prætermittis, inquies, locum unum atque alterum *Philonis*, à *Ventidio* lauda-

datos. Volebam sanè prætermittere, quia ne ulla quidem cum rationis specie proferuntur. Prior est ex Libro de Migratione Abrahami, p. 312. & sic habet: Καὶ εὐλογήσω σὲ, τȣτέσιν ἐπαινετὸν λόγον δωρήσομαι τὸ γὰρ εὖ πάντως ἴσῳ ἀρετῆς: *hoc est laudatum animum & sermonem* (nam λόγος hîc & pro *ratione*, seu *mente*, & pro *sermone* sumitur, ex tota amplitudine quam duplici significatu obtinet) *dabo*; *nam illud bene* (εὖ *in* εὐλογήσω) *omnino virtutem significat.* Sed quid hîc est de mundi creatione, aut de ejus creatore ὑποστάτῳ Λόγῳ? Quis non videt, ex *Philonis* sententia, Deum polliceri Abrahamo bonam mentem, seu recta consilia, & sermones cum eis consentientes? Λόγος δὲ, inquit *Philo* in proximè sequentibus verbis, ὁ μὲν πηγῇ ἔοικεν, ὁ δὲ ἀποῤῥοῇ· πηγὴ μὲν ὁ ἐν διανοίᾳ, προφορὰ δὲ ἡ ἀπὸ σόματος καὶ γλώττης ἀποῤῥοή. *Alter* λόγος *est similis fonti, alter verò rivo. Fons quidem est ille, qui in intellectu; decursus verò est rivus, qui est ab ore & à linguâ.* Paullò pòst hæc quoque habet, quæ à *P. Ventidio* etiam partim proferuntur: πολλοὶ γὰρ λογίζονται μὲν τὰ βέλτισα, ὑπὸ δὲ ἑρμηνέως κακȣ̃ προὐδόθησαν λόγȣ: *multi enim optima quidem cogitant, sed à malo interprete sermone produntur.* Addit & tertium locum, ex libro quo *Philo* probat *deteriorem potiori insidiari*, p. 139. ubi loquacibus tribuitur ἀσχημονῶν λόγος, *in-*

in decorus sermo. At quis non videt hæc aliena omnia esse à re, quæ hîc agitur? An hæc probant, apud *Philonem*, creationem mundi ideò Λόγον dici, quia Moses Deum omnia verbo creantem descripsit? Hoc tamen erat *P. Ventidi* demonstrandum; at Noster non magis meminit ejus quod probare ipse adgressus est, quàm ejus quod probandum ego suscepi. Verùm quod ratiocinanti deest, id incredibili confidentiâ pensat; quæ ubique in libellis ejus maxima cernitur, etiam ubi ne minimum quidem colorem opinionibus suis illinere potuit; ut hoc loco, in quo, quasi re bene gestâ, me *temeritatis immanis* insimulat, quòd ausus fuerim dicere ex nullo *Philonis* loco colligi posse Λόγον ἐνυπόστατον ita dictum, ob creationem verbo peractam. Vidisti, L. CANDIDE, quibus locis me oppugnare conatus sit, quæ si verisimilem ejus opinionem tibi fecerint, me victum fatebor.

Ex superioribus satis liquet *Philonem* Platonicum fuisse, qui à Magistro τȣ Λόγȣ notionem accepit; quem etiam inferiorem statuit summo Deo, quemadmodum ostendi. Hæc cùm minimè sint hausta ex Libris Veteris Testamenti, ne nomen quidem Λόγȣ ex eo desumtum meritò videatur. Vocem hanc debuit *Platoni*, qui Λόγον vocavit Naturam intelligentem ac ratiocinantem, & quæ aliter à Platonicis Νȣ̃ς dicitur. Hæc eò credibiliora sunt, quòd *Philo* frequenter voce Λόγȣς, *rationes*, aut *mentes*, Angelos, ut mul-

multis exemplis dudum ostendit *Christoph. Sandius*, in Differt. περὶ τοῦ Λόγου. pag. 260. & 261. quæ est Paradoxis ejus Interpretationibus subjecta. Non probo equidem, ne *Ventidius* mihi hæresin *Sandii* objiciat, quæcumque habet in ea Dissertatione; aut, ut clarius loquar, ea Dissertatio mihi parum placet, cùm ad summam rei quod adtinet, tum etiam in plerisque partibus. Sed tot exempla vocis Λόγος, pro Angelo sumtæ, protulit ex *Philone*, ut nullum superesse possit dubium; quidquid tandem in aliis deliquerit, quòd nunc non inquiro. Ante illum idem animadverterat *Hug. Grotius* ad Sapient. XVIII, 15. Quamobrem necesse non est ullum à me præterea adferri exemplum.

Si *P. Ventidius* potuisset id quod probandum susceperat demonstrare, quemadmodum feci quod ille negavit; ipse sibi triumphum decerneret, séque summo jure posse me omnibus contumeliis ac conviciis proscindere, existimaret. Ego verò ex iis quæ probavi, hunc unum fructum capere ut mihi liceat postulo, ut ne ejus aliis criminationibus contra me fides ulla habeatur; nisi postquàm adcuratè expensum fuerit, quod in Scriptis meis carpit. Neque enim vacat singula ejus dicteria ad examen revocare, ac ostendere quàm me & mea parum norit; præterquàm quòd nihil nisi tædium Lectori parerent particulatim discussæ calumniæ. Adde quòd iis prætermissis

ſis & meæ operæ, & adverſarii exiſtimationi parcam, quâ integrâ me poſſe defendere maluiſſem. Tu verò, L. CANDIDE, qui probè noſti quis ſim, & qui mea legiſti, omnium optimè potes & ipſe judicare & ceteros ab errore revocare. Vale.

Dabam Amſtelodami, Idibus Juliis

cIↃ IↃC XCIX.

EPIS-

EPISTOLA IX.

Defenditur Clerici *conjectura de initio Evangelii Joannis, in quo ad* Philonem *respexisse Evangelistam existimavit. Error* P. Ventidii *suppositititum* Philonem *cum vero miscentis. Judæos ex Philosophia Platonica Theologiam suam, ante tempus Christi, corrupisse. Ideo Apostolos monuisse Christianos ut sibi caverent à Philosophia; quo monito spreto, Veteres Hæretici aliique in multos errores delapsi sunt. Prudenter factum à Joanne, quòd docuerit quo sensu adhiberi possent voces nonnullæ Philosophicæ. Videri illi lectum* Philonem, *aut certè notum, ex narratione eorum qui legerant. Passim confutatur* P. Ventidius.

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

POSTQUAM, in superioribus meis ad te Litteris, CANDIDE VERE, probavi nec *Platonem*, nec ejus discipulum *Philonem* ex Hebræorum libris aut sermonibus hausisse quæ habent de tribus Principiis; nunc ostendendum est nihil esse quod sit vero absimile, in mea conjectura de initio primi Capi-

pitis Evangelii Joannis, in quo exiſtimavi Evangeliſtam ad *Philonem* reſpexiſſe. Sed ante omnia, neceſſe eſt, ne quis errore *P. Ventidii* abreptus decipiatur, me profiteri à me intelligi *Philonem* Alexandrinum, qui Græcè ſcripſit; & cujus Opera Græcè & Latinè proſtant; non *Philonem* illum editum ab *Annio Viterbienſe*, à quo ridiculum opus Antiquitatum Judaïcarum nobis obtruditur. Potuiſſet hoc diſcere *P. Ventidius* à *Ger. Joanne Voſſio*, Lib. II. de Hiſt. Græcis Cap. 7. aut ex Indice Operum *Philonis* genuini, ubi nihil ſimile comparere vidiſſet; ſed ne eum quidem umquam ſatis adtentè evolvit, nedum ut *Philonem* ipſum legerit. Ut enim probet * tanti non fuiſſe Joanni aut aliis Chriſtianis *Philonem*, ut oſtenderet Joannes, quo ſenſu uſurpari poſſint verba quibus utitur, profert judicium *Joan. Spenceri*, viri doctiſſimi, de Leg. Heb Lib III. C. IV. Diſſ. 7. ubi ita habet: *Veritatis hujuſce gemmam, radio licèt obſcuriori emicantem, in Philonis antea laudati fabularum ſterquilinio forſan oſtendere poſſimus.* Laudat *Spencerus* in margine *Antiquitatum Biblicarum librum*, ex quo locum adfert, qui in editione *Annii* exſtat. At *Ventidius*, cui non multò notior eſt verus *Philo*, quàm fictus, avidè hæc adripuit, quaſi de vero *Philone* ageret, ſubjicítque: *Quàm parum proinde ei tribuat ſequentia palam faciunt:* Sed fortè *Philonem* illum, ut nugacem, & nullius fidei Scriptorem, non pauci re-

* Pag. 39.

repudiabant. *Tam exigua existimatio est, quam tot sæculis, ipso Spencero teste, sibi comparavit Philo, cujus tamen adhuc recentis, imò vix dum cogniti, tam sollicitè ab ipsis Apostolis ratio sit habita, ut de vocabulis in Religionem ab ipso & aliunde translatis, mentem explicare Joanni operæ pretium fuerit.* At *Spencerus* non fuit ita imperitus, ut misceret hinc *Philonem* cum Alexandrino, quem alibi non rarò laudat. Ipsum pronomen *illum* hoc satis innuit, quo distinguitur Scriptor Antiquitatum Biblicarum ab Alexandrino *Philone.* Nec ullâ ratione hic dici potest *fabularum sterquilinium*, qui fabulas, aut fictas historias minimè narrat, ut Annianus *Philo.* Si in hujusmodi turpi hallucinatione me deprehendisset *Ventidius*, quas illi pœnas non daret? At illi ego pro talibus ausis meliorem animum à Deo precor, optóque ut sibi caveat in posterum ne in certamen descendat cum bono viro, ab omnibus imparatus, nisi à conviciis & fiducia.

Nunc ut ad rem veniam, ostendam Judæos, diu ante tempora Joannis, ex Philosophorum lacunis Theologiam suam corrupisse; quamobrem etiam Paulus monuit Christianos ut sibi à Philosophia caverent; quo monito contemto, antiquissimi Hæretici in turpes errores prolapsi sunt; qua de causa, Joannem prudentissimè usu suo ostendisse quomodo adhiberi possent voces nonnullæ, præsertim à *Philone* usurpatæ, qui ignotus ei esse vix potuit. Quæ si ostendero, nemo, ut opinor, conjecturam meam temeritatis arguerit, cum

cùm præſertim quaſi ſaluti neceſſariam nemini obtrudam.

Ex quo Seleucidæ ac Lagidæ in Aſia & in Ægypto Monarchias condiderant, unà cum Lingua Græca, artes ac libri Græcorum cœperunt Aſiaticis innoteſcere. Philoſophia præſertim, & quidem Platonica, non Idololatris tantùm ſed & ipſis Judæis, inter eos, in Syria atque in Ægypto verſantibus, mirum in modum placuit. Unde factum ut & Philoſophi inter eos eſſe cœperint, & varia Græcorum dogmata in Theologiam Judaïcam derivarint, cum qua ea conſentire putabant.

Philoſophus fuit Judæus *Ariſtobulus* Peripateticus, cujus ſæpe meminerunt *Clemens* Alexandrinus & *Euſebius* Cæſarienſis, & qui Ptolemæo Philometori inſcripſit explanationes in Legem Moſaïcam. Sic habet *Euſebius* in Chronico, ad ann M D CCC XL: *Ariſtobulus natione Judæus Peripateticus Philoſophus, cognoſcitur, qui ad Philometorem Ptolemæum explanationum in Moyſen Commentarios ſcripſit.* Ad quem locum, vide *Joſ. Scaligerum*, cum quo, ſi ita videatur, confer etiam *Henr. Valeſium*, ad *Euſebii* H. E. Lib. VII. c 32. Tres inſignes ejus locos habemus apud *Euſebium*, in Præp. Evangelica. Primus eſt Lib. VII. c 14 in quo contendit cum eo, quod Salomo dixit de Sapientia, conſentire dogma nonnullorum Peripateticorum. Secundus eſt Lib VIII. c. 10. ubi agit de membris, quæ Scriptura Sacra videtur Deo tribuere, & ubi obiter inſimulat Poëtas & Philoſophos Ethnicos furti. Tertius de-

denique est Lib. XIII. c. 12. in quo de industria idem probare nititur. Hic ergo Philosophus nequaquam spernebat Ethnicorum Scripta, cùm ea ad sententias Judaïcas summâ vi trahere conaretur.

Credibile est fuisse & alios Judæos, qui magni facerent Ethnicorum Philosophiam, quandoquidem Scriptor libri *Sapientiæ* ex ea desumsit opinionem de animorum προϋπάρξει, ut liquet ex Cap. VIII, 19. & 20. Παῖς δ' ἤμην εὐφυὴς, ψυχῆς τε ἔλαχον ἀγαθῆς, μᾶλλον δ' ἀγαθὸς ὢν ἦλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον : *puer eram bonæ indolis, animam sortitus eram bonam ; aut potiùs, cùm bonus essem, veneram in corpus purum.* Ad quem locum consulendus *Hug. Grotius*, ut & ad Joan. IX, 2. Hanc opinionem nemo, ut opinor, existimat ex Vetere Testamento haustam, nec Platonicam esse quisquam dubitabit.

Postea *Philonem* fuisse, Platonicâ doctrinâ madentem, antea satis ostendimus; nec res potest esse dubia ei, qui *Platonem* & Philosophum Alexandrinum legerit. Elogia hujus proferri à me nihil necesse est, cùm in fronte ejus Operum legantur.

Sed & integras Judæorum sectas à Græcis mutuas accepisse opiniones & loquutiones, quibus alteram vitam describebant constat ex *Josepho* Ant. Jud. Lib. XVIII. c. 2. & de Bello Jud. Lib. II. c. 12. Ut à Pharisæis initium faciam, sic eorum sententiam describit *Josephus*, in Ant. Judaïcis : Ἀθάνατόν τε

ἰσχὺν

ἰσχὺν ταῖς ψυχαῖς πίϛις αὐτοῖς εἶναι, καὶ ὑπὸ χθονὸς δικαιώσεις τε καὶ τιμὰς, οἷς ἀρετῆς ἢ κακίας ἐπιτήδευσις ἐν τῷ βίῳ γέγονε· καὶ ταῖς μὲν εἱργμὸν ἀΐδιον προστίθεσθαι, ταῖς δὲ ῥᾳστώνην τοῦ ἀναβιοῦν : *Immortalem vim inesse animabus fides apud illos est, & sub terra pœnas & præmia esse iis, quibus aut virtuti aut vitio adfinis ratio vivendi fuit in vita, & aliis quidem æternum vinculum addi, aliis verò facultatem concedi ad vitam redeundi.* In Vetere Testamento nusquam legere est loca, in quibus homines, post hanc vitam, præmia accipient & pœnas dabunt, esse sub terra; at multis hoc habetur, cùm alibi passim, apud Ethnicos Scriptores, tum præsertim in *Platonis* Phædone, sub finem. In Vetere Testamento nusquam legimus malos quidem æterno vinculo sub terra constrictos manere, bonos verò fato functos ad vitam huncce redire; at similia legere licet in Dialogo *Platonis*, quem memoravi. Rem paullò clariùs repetit *Josephus* de Bello Judaïco Lib. II. c. 12. ubi ait, ex Pharisæorum sententia, ψυχὴν πᾶσαν μὲν ἄφθαρτον, μεταβαίνειν δὲ εἰς ἕτερον σῶμα, τὴν τῶν ἀγαθῶν μόνην. τὰς δὲ τῶν φαύλων ἀϊδίῳ τιμωρίᾳ κολάζεσθαι: *omnem quidem animam incorruptam esse, sed solam bonorum animam transire in alterum corpus, malorum verò æternâ pœnâ plecti.*

Audiamus verò quid Esseni de altera vita dicerent. Existimabant, ut idem *Josephus*, eodem in loco, prodidit, τὰς ψυχὰς ἀθανά-

νάτους ἀεὶ διαμένειν, καὶ συμπλέκεσθαι μὲν ἐκ τοῦ λεπτοτάτου φοιτώσας αἰθέρος, ὥσπερ εἱρκταῖς, τοῖς σώμασιν ἴυγγι τινὶ φυσικῇ κατασπωμένας: *animas immortales semper manere, atque ex æthere subtilissimo venientes, quasi carceribus, ita corporibus implicari, naturali quadam illecebrâ ad inferiora detractas.* Hîc perspicuè quidem habemus Platonicam προΰπαρξιν animorum, de qua in Prophetarum Scriptis nec vola, nec vestigium; sed digna sunt sequentia, quæ à nobis pensitentur: ἐπειδὰν δὲ ἀνεθῶσι τῶν κατὰ σάρκα δεσμῶν, οἷα δὴ μακρᾶς δουλείας ἀπηλλαγμένας τότε χαίρειν καὶ μετεώρους φέρεσθαι· καὶ ταῖς μὲν ἀγαθαῖς, ὁμοδοξοῦντες παισὶν Ἑλλήνων, ἀποφαίνονται τὴν ὑπὲρ ὠκεανὸν δίαιταν ἀποκεῖσθαι, καὶ χῶρον οὔτε ὄμβροις, οὔτε νιφετοῖς, οὔτε καύμασι βαρυνόμενον, ἀλλ' ὃν ἐξ ὠκεανοῦ πρᾳῢς ἀεὶ ζέφυρος ἐπιπνέων ἀναψύχει. ταῖς δὲ φαύλαις ζοφώδη καὶ χειμέριον ἀφορίζονται μυχὸν γέμοντα τιμωριῶν ἀδιαλείπτων: *postquàm verò aufugerint è carnalibus vinculis, quasi à longo carcere liberatas lætari ac sublimes ferri. Et bonis quidem animabus, consentientes cum Græcorum filiis, aiunt repositam esse habitationem trans Oceanum, & locum neque imbribus, neque nivibus, neque æstibus incommodum, sed quem ex Oceano lenis semper Zephyrus flans refrigerat. Malis verò tenebricosum & procellosum tribuunt secessum, plenum indesinentibus pœnis.* Hæc si Esseni dide-

ce-

cerunt ex Prophetis, quos etiamnum habemus; fatendum eſt nos eſſe non luſcitioſos, ſed cæcos prorſus, qui nihil ſimile in eorum libris animadvertere poſſumus. Verùm hæc, apud *Homerum*, Antiquiorem ſine dubio Eſſenorum ſectâ, ita deſcripta habemus, ut ſi non Eſſeni ab eo ſumſerint, *Joſephus* ipſe ſit neceſſariò furti inſimulandus. Sic enim *Homerus* campos Elyſios poëticis coloribus pingit Odyſſ. Δ. verſ. 565. & ſeqq.

Τῇπερ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισι,
Οὐ νιφετὸς, οὔτ᾽ ἂρ χειμὼν πολὺς, οὔτε καὶ
ὄμβρος,
Ἀλλ᾽ αἰεὶ Ζεφύροιο λιγυπνείοντας ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησιν, ἀναψύχειν ἀνθρώπους.

Ubi beatiſſima eſt vivendi ratio hominibus; non nix, neque hiems (aut procella) multa, neque imber; ſed ſemper Zephyri ſuaviter ſpirantes auras Oceanus mittit, ut refrigerent homines. Nemo non agnoſcit *Homerum* in *Joſepho*; at ut intelligas ſuperbiam Judaïcam, quæ nihil aliis acceptum refert, omnia ſibi deberi vult, audi hominis ſequentia verba: Δοκοῦσι δέ μοι κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν Ἕλληνες, τοῖς τε ἀνδρείοις αὐτῶν, οὓς Ἥρωας καὶ Ἡμιθέους καλοῦσι, τὰς μακάρων νήσους ἀνατεθεικέναι: ταῖς δὲ τῶν πονηρῶν ψυχαῖς, καθ᾽ ᾅδου τὸν ἀσεβῶν χῶρον, ἔνθα καὶ κολαζομένους τινὰς μυθολογοῦσι, Σισύφους καὶ Ταντάλους καὶ Ἰξίονας καὶ

καὶ Τιτυὺς, πρῶτον μὲν ἀϊδίους ὑφιστάμενοι τὰς ψυχὰς, ἔπειτα δὲ εἰς προτροπὴν ἀρετῆς καὶ κακίας ἀποτρεπὴν: *Videntur autem mihi, secundùm hanc notionem, Græci viris quidem fortibus, quos Heroas & Semideos vocant, beatorum Insulas tribuisse; improborum verò animis in inferis impiorum locum, ubi & quosdam plecti fabulantur Sisyphos & Tantalos, & Ixionas & Tityos; statuentes quidem primùm animas esse immortales, deinde ut ad virtutem homines adducant, & à vitio deterreant.* Non aliter loqueretur *Josephus*, si *Homerus* fuisset Propheta Hebræus, à quo Græcorum Poëtæ sua desumsissent. Atque hinc liquet non facilè esse credendum Judæis, adfirmantibus sibi à Græcis multa deberi; cùm ita loquatur *Josephus*, in manifesto furto deprehensus. Possemus addere Pharisæos quod de fato sentiebant à Stoïcis mutuatos; imò & loca proferre LXX. Interpretum, & Scriptorum Apocryphorum, ex quibus liqueret sumsisse eos voces ac loquutiones à Græcis, ubi de altera vita loquuntur; quibus nullæ similes respondent Hebraïcæ, in priscorum Prophetarum Scriptis. Verùm de hisce fortè aliàs agam.

Exempla adlata satis ostendunt Paulum, non sine gravi ratione, dixisse Jesum Christum φωτίσαι ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, *in clariore luce collocasse vitam & immortalitatem per Evangelium*, 2 Tim. I, 10 cùm vulgò Judæi ex Poëtis, Philosophisque Ethnicis desumerent loquutiones, quibus exprimebant quod de ejusmodi rebus sentiebant.

In

Indidem intelligere licet eumdem Apostolum non temerè monuisse Colossenses, *ut viderent ne quis eos deciperet per PHILOSOPHIAM & inanem fallaciam, secundùm traditionem hominum, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum*, Cap. II, 8. Hæc enim spectant Judæos nescio quos, Philosophiâ Platonicâ imbutos, ut liquet ex vers. 16. in quo post longam parenthesin ad rem, de qua cœperat loqui vers. 8. redit Apostolus: *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei, aut Neomeniæ, aut Sabbathorum; quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, in ea quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ* &c. Legendi ad hosce versus sunt *Hug. Grotius* & *Henr. Hammondus*; quorum tamen posterior hæc videtur frustra trahere ad Gnosticos, cùm commodissimè intelligantur de Judæis Philosophiâ Ethnicâ abutentibus. Iis lectis, satis liquebit Judæos Platonicos spectari, à quibus poterant Christiani, nisi sibi caverent, παραλογίζεσθαι ἐν πιθανολογίᾳ, *falli probabilibus sermonibus*, ut antea loquitur Paulus.

Eodem pertinent iteratæ ejusdem Apostoli admonitiones, in 1. ad Timotheum, ubi Cap. I, 3, 4. ait se eum reliquisse Ephesi, *ut denunciaret quibusdam ne aliter docerent, neve intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis, quàm ædificationem Dei, quæ est in fide*; & Cap. IV, 7. jubet Timotheum *profanas & aniles fabulas de-*

devitare. Eosdem homines notat & Cap. VI, 3, 4. 5.

Quanti momenti hoc esset monitum, sequentia tempora luculenter ostenderunt. Constat enim antiquissimos quosque Hæreticos sua dogmata, Christianismi atque Philosophiæ Ethnicæ misturâ quadam absurdâ, conflasse. Quam in rem, ne plures ad testimonium citare necesse sit, unum audiamus *Tertullianum*, cujus hæc sunt verba in Libro de Præscriptione Hæreticorum Cap. VII. *Hæ sunt doctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio sapientiæ sæcularis; quam Dominus stultitiam vocans, stulta mundi in confusionem etiam ipsius Philosophiæ elegit. Ea est enim materia sapientiæ sæcularis, temeraria interpres divinæ naturæ & dispositionis. Ipsæ denique Hæreses à Philosophia subornantur. Inde Æones & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud* Valentinum; *Platonicus fuerat.* ——— *Eadem materia, apud Hereticos & Philosophos, volutatur; iidem retractus implicantur: unde malum & quare? & unde homo & quomodo? & quod proximè* Valentinus *proposuit, unde Deus? Scilicet, de ecthymesi & ectromate Miserum* Aristotelem, *qui illis Dialecticam instituit, artificem struendi & destruendi, versipellem in sententiis, coactam in conjecturis, duram in argumentis, operariam contentionem, molestam etiam sibi ipsi, omnia retractantem, ne quid omnino tractaverit. Hinc illæ* fabulæ & genealogiæ interminabiles & quæstiones *infructuosæ & sermones serpentes velut cancer; à quibus*

mo abhorrere, utpote Judæus, censeatur. Non modò *Clemens* & *Origenes*, ut animadvertit *Huetius*, ejus loquutionibus decepti sunt, sed & *Eusebius*; qui hominis Platonici Tritheïsmum cum Christiana Trinitate miscuit, & alios multos Veteres & Recentiores fefellit.

Quod cùm ita sit, quid mirum si Joannes Apostolus, qui multis fortè annis post *Philonis* mortem scripsit, & videbat quanta in existimatione esset, obiter initio Evangelii sui ostenderit, quo sensu liceret uti voce Λόγος, docuerítque Christianos ἐνυπόστατον Λόγον non esse alterius naturæ, non tantùm specie, sed etiam numero, ita ut ὁ Θεὸς & ὁ Λόγος sint unus idémque Deus propriè dictus? Certè Spiritus divini, quo Joannes agebatur, providentiâ indignum non fuit tam periculosum errorem antevertere.

At *Ventidius* noster * hîc negat *Philonem* à Joanne lectum fuisse, aut cum *Platone* collatum; quasi hæc ego uspiam adfirmassem. Dixi dumtaxat *Philonem* videri *notum* fuisse Joanni, sed lectum non contendi. Potuit Joannes accipere quæ essent dogmata *Philonis*, loquutionésque ejus aliquot insigniores, ab aliis qui ejus Opera legerant; potuit curare ut sibi nonnulla ex iis prælegerentur; quamvis numquam studiosè ipse, ut nunc solemus, eum aut ejusmodi alium Scriptorem versarit. Nihil tamen vetat ut ipse, oculis suis, nonnul-

* *Pag. 40, de vocabulo* λόγος.

nulla sibi indicata legerit. Sic *Hug. Grotius* ad Heb. IV, 12. non sine ratione, credidit Scriptorem Epistolæ ad Hebræos legisse *Philonem*, ob multarum loquutionum, cogitationúmque similitudinem; cujus plura in ejus Adnotationibus occurrunt exempla; quibus adde id quod adnotavimus ad Cap. I, 3.

Sed *legerit Joannes Philonem*, inquit P. Ventidius, *haud tamen sequitur vocabula ex Platonismo jam dudum in veram Religionem illata curiosè observasse, & adversùs eorum abusum Lectores monere voluisse.* Atqui verisimillimum est, cum qui *Philonem* legit, & ita loquitur, ut voces ab eo frequenter usurpatas adhibeat; sed in sensum diversum & rectum voluisse obiter emendare peccata à *Philone* admissa, & usu suo legitimam earum vocum potestatem ostendere; cùm præsertim, ut ostendi, ejusmodi vocabula ac placita & anteriores & posteriores ætates fefellerint Sed falli videtur *Ventidius*, quòd de antiquis temporibus & hominibus judicet ex hodiernis: ut solent, qui non satis adtentè Veterum libros legerunt. Parvi facit *Philonem* & Philosophiam Platonicam, nec quidquam sibi nunc ab iis timet; ideóque numquam quidquam ab iisdem timendum fuisse Christianæ Theologiæ censet. Fallacissima sunt omnia ejusmodi judicia, de rebus antiquis; de quibus numquam rectè judicamus, nisi nostræ ætatis veluti obliti opiniones & ingenia Veterum dumtaxat spectemus. Itaque illi

illi auctor sim ut posthac non ita facilè de rebus antiquis, ex hoc ævo nostro, judicet.

Monitum etiam velim, ut libros eorum, quos sibi oppugnandos deligit, adtentiùs & sedatiore animo legat; ne eas illis tribuat opiniones, quas minimè tuentur. Exprobrat mihi à me induci Joannem scribentem *haud secus ac si, hac in parte, Scholiasten Platonis, aut Philonis egerit vir Dei.* Quod est perabsurdum, cùm tota mea disputatio eò spectet, ut ostendam Joannis animum fuisse docere quo sensu possent adhiberi voces nonnullæ à *Philone*, & ab aliis Judæis usurpatæ, ne fallerent Christianos. *Scholiastis* ne hoc munus est, an potiùs confutatoris? Demonstravi Judæos dudum cœpisse Philosophiâ Platonicâ abuti, ante tempora Joannis, Paulúmque monuisse Christianos, ut ab ea sibi caverent. Addo videri etiam Joannem obiter notare quî, sano sensu, possent usurpari voces nonnullæ insigniores, in Judaïcam Theologiam ab iis illatæ; an hoc est fingere Joannem esse *Scholiasten Platonis aut Philonis*? Pari jure dixeris me P. *Ventidii* esse *Scholiasten*, in hisce litteris, quibus eum confutavi.

Plura non addam, ad defendendam conjecturam meam, de consilio Joannis; nec adgrediar ceteris calumniis, aut contumeliosè dictis *P. Ventidii* quidquam reponere. Infelicissima esset conditio bonorum omnium, qui maximo labore suo co-

conantur tenebris Antiquitatum Sacrarum & Profanarum lucem aliquam adferre; si, quotiescumque liberet *Ventidiis* ἀνεμώλια βάζειν, omnibus relictis, seriò essent confutanda, quæ nulla ex re ortum ducunt, nisi ex malignitate aut invidia. Itaque ea missa facio, nec quidquam à lectoribus, si qui sint, contumeliosorum illorum Scriptorum peto; nisi ut cohibeant judicium, donec mea quoque legerint. Quod æquissimum postulatum si ab eis impetro, salva res est; si verò mihi negant, aut si, re minimè expensâ, possunt favere *Ventidio*; nihil est quòd pluribus verbis causam meam apud eos agam, qui me audire nolunt. Si tamen ab adversariis offeratur mihi occasio inquirendi in rem quampiam, cujus plenior cognitio aut jucunda, aut utilis esse possit, non deero officio meo; & ita Veritatem investigabo, ut adpareat me ejus solius amore captum, non cupiditate infamandi cujusquam, aut turpis gloriæ ex aliena ignominia captandæ. Quam animi adfectionem, L. CANDIDE, & *Ventidio*, & ceteris omnibus ejusmodi hominibus ex animo, ita me Deus amet, precor, haud seciùs quàm mihi ipsi. Tu verò amicos nostros, quid de tota hac concertatione dicam, docebis; quos ego tecum disceptatores totius negotii esse volo. Quod ut faciliùs fieri queat, Litteras ad te scriptas edere constitui. Neque hoc erit fortè unum volumen ejusmodi Litterarum, quod emit-

emittam; nam multa habeo propemodum parata. Optarim quidem ea edere, sine cujusquam confutatione; sed si aliter, per importunos homines, non liceat; id ipsi sibi tribuant, non mihi, qui nihil, nisi Pacem & Veritatem, sine ullius insectatione, quæsivi. Vale.

Dabam Amstelodami, Calendis Augusti

cIↄ Iↄc xcix.

EPISTOLA X.

Ad Amicum Anglum,

DE VERSIONE ANGLICA

Additamentorum ad Adnotationes

HENRICI HAMMONDI

In Novum Testamentum; ubi & nonnulla de *Arte Critica.*

CUM ad me transmissa essent aliquot folia Versionis Anglicæ Additamentorum meorum ad doctissimi viri *Henr. Hammondi Adnotationes in Novum Testamentum*, eáque perlegissem; probavi quidem fidem ac diligentiam Interpretis, nec dubitavi quin cetera, quæ nondum vidi, pari curâ esset interpretaturus; sed cùm apud animum meum reputarem quàm iniqua interdum sint judicia eorum, qui vernaculæ dumtaxat Linguæ periti legunt ejusmodi Scripta, an gaudendum propterea mihi esset dubitabam. In vulgus, nimirum, sparguntur expendenda, quæ interdum sunt supra vulgi captum posita; nam hîc non pauca sunt quæ, quamvis Anglicè ex-

expressa, non possunt intelligi nisi à Græcæ Linguæ, & Antiquitatum Profanarum ac Ecclesiasticarum aliquatenus peritis. Alii certè de iis satis tutò judicare nequeunt, cùm vis argumentorum sæpe tota pendeat ex cognitione usûs Linguæ Græcæ, aut Ecclesiasticæ, Profanæve Historiæ. Attamen nulli confidentiùs de hisce rebus judicium ferunt, quàm qui ea cognitione destituuntur; quòd putent se posse judicare de iis omnibus, quæ vernaculâ Linguâ scripta sunt. Quamobrem sæpe miratus sum doctissimum illum virum, cujus Adnotationes in Linguam Latinam transtuli, non maluisse Latinè potiùs scribere, quàm Anglicè; cùm probè nosset multa, imò optima quæque, à se in iis ita scripta esse, ut à Lectoribus Anglicè dumtaxat scientibus satis intelligi non possent. Nesciebam etiam an nonnullis eruditis viris, in Anglicanæ vestræ Ecclesiæ Clero, satis probanda esset translatio Additamentorum meorum; non quòd, ullo in loco, Ecclesiæ Anglicanæ placita oppugnarim; sed quòd multi, nescio quare, ægrè patiantur libros peregrinorum à popularibus suis legi. Expertus hoc sum & antea & non ita pridem, cùm quispiam mihi prorsus ignotus, me nescio atque inconsulto, Anglicè vertit Vitas aliquot Patrum; quas Gallico sermone scripseram jam dudum, in *Bibliotheca Universali*. Eæ enim Vitæ Anglicæ, quas nondum vidi, in me concitarunt virum doctum *Guil. Caveum*, qui de Gallicis Vitis nihil fortè dixisset; certè hactenus tacuerat, cùm revera non esset cur in me

me propterea inveheretur, ut superioribus Epistolis ostendi. Atqui nemo fortasse est cis mare, qui pluris faciat eruditionem Cleri Anglicani, aliorúmque ejusdem gentis doctorum virorum, quàm ego, quíque eam frequentiùs & ore & scriptis prædicet; non profectò adulandi studio, (nam quæ commoda hinc ad me, qui in Hollandia sedem dudum fixi, redeunt, aut redire possunt?) sed quia ita ex animo sentio. Quin etiam rebus ipsis hoc ostendi, qui non unius Scripta verti in Linguas notiores, quàm est Anglica, ut omnes Anglicæ gentis eruditione fruerentur. Quæ ergo causa esse potest, cur nolint nonnulli Angli nostra Scripta sermone Anglico legi? Non intelligo, nec mihi tanti est, ut anxiè in rem inquirere necesse habeam.

Verùm pacis amanti, & alienissimo ab omnibus rixis, satius fortè fuisset me Latinæ Linguæ latebris, ut ita dicam, tectum, nec imperiti vulgi temeraria judicia timere, nec iram doctorum, qui se solos à vulgo audiri volunt, concitare. Attamen quoniam jacta est alea, & me Anglicè loquentem popularibus suis sistere voluit Bibliopola, nonnulla te, Vir Amicissime, monebo, quibus fortasse iniquiora quorumdam amoliri possim judicia.

Ex quo editus est *Hammondus* meus, vidi quidem hominis famam longè maximam fuisse, ex venditione exemplarium; quorum jam magna copia volitat per totam Europam, & Studiosorum Litterarum Sacrarum manibus teritur. At aviditas emtorum ac lectorum

non obſtitit, quo minùs varia de hoc meo labore eſſent judicia, cùm amicorum meorum, tum etiam aliorum. Horum nonnullorum ad me pervenit notitia, quibus paucis hîc aliquid reponam.

Sunt qui nollent me tantùm temporis & laboris inſumſiſſe in vertendo *Hammondo*, ſed ipſum potiùs novam Paraphraſin Novi Teſtamenti ſcripſiſſe, adjectis iis quæ ab aliis Interpretibus prætermiſſa putabam. Hi nimis benignè de me, nec ſatis honorificè de viro doctiſſimo ſentiunt. Ego verò, qui me & illum propiùs novi, & me meo metiri pede ſcio, honori duco tanti viri purpuræ meos centones adſui; ſi modò liceat per alios, qui in contraria prorſus ſunt ſententia. Me autem non fictâ modeſtiâ, ſed ex animo loqui, ſat clarè oſtendit ingens labor quem *Hammondi* causâ, potiùs quàm mei ipſius, ſuſcepi; niſi enim Scripta ejus magni feciſſem, numquam tantum volumen vertiſſem; nec voluiſſem quidquam addere inanibus commentis, aut tempus terere in iis confutandis, quorum futilitatem omnes viderent. Ac ſanè cùm tria poſtulentur in interprete, ſine quibus nihil eximium ab eo exſpectari poteſt, & quæ, ſi quis iis præditus ſit, malè faciat niſi in utilitatem publicam exſerat; ea in *Hammondo* noſtro reperiebantur, ut mihi quidem videtur, omnia. Hæc autem ſunt peritia cùm Linguæ, quâ utitur Scriptor quem interpretamur, tum etiam rerum de quibus agit, diuturna, atque adtenta lectio ejus Scriptoris, ita ut ſtylum, ac diſpoſitionem illius in nume-

merato habeamus; ac denique facultas quædam critica aut grammatica, longo usu adquisita & lectione adsiduâ optimorum Interpretum firmata, quâ fit ut ea quæ tenemus de Lingua & rebus, aptè ac scienter, ubi opus est, in usum revocare possimus.

Fuit verò *Hammondus* non modò Theologiæ Christianæ peritissimus, sed etiam Linguæ Græcæ, ad quam accedebat Hebraïca; cujus idiomata frequentissimè miscent Scriptores Novi Testamenti eloquutioni Græcis vocibus constanti. Qui sunt tantùm Theoriæ Theologicæ periti ii persæpe cespitant, in singularibus locis, quærúntque passim dogmata, vera quidem illa interdum, sed ad rem nihil facientia; in locis, in quibus non sunt; & locis, in quibus reverâ latent, opportunè uti nesciunt. Satis habent nihil alienum à consecratis dogmatibus scribere, putántque non posse à se peccari, in iis quærendis, ubicumque libet, modò ne verba nimis apertè repugnent. Qua in re, videmus antiquissimos Scripturæ Interpretes, Græcos & Latinos, quòd verborum & Grammaticæ securi dogmatum dumtaxat veritatem adtenderent, mirum in modum aberrasse à vero sensu locorum. Hinc partim natæ sunt innumeræ inanes Allegoriæ; quas non inanes voco, quòd falsas doctrinas complectantur, sed quòd nullâ certâ ratione nitantur. Hinc prodierunt coactæ interpretationes, & miseræ argutiæ, quibus scatent eorum Interpretum Scripta. Legantur vel unius *Augustini* Commentarii in Psalmos, ubi vix ulla occurret pagina, in qua

qua ejus rei non inveniantur plura exempla. Quæ si vera esset ratio interpretandi, quidvis ferè è Scriptura probari atque oppugnari posset, ope cujusvis loci. Vitavit hoc diligenter *Hammondus*, & aliquantò ampliùs vitasset, nisi animo ejus nonnulla paullò sæpiùs quàm opus erat se se obtulissent; qualia sunt *Hæresis Gnosticorum*, *Jerosolimitanum exscidium* & *Disciplina Ecclesiastica* seu *Excommunicatio*; quæ tria non rarò quæsivit, ubi à nemine perito styli Apostolorum quæsita fuerant, & à paucis posthac quærentur. Attamen, ut dixi, multò infrequentiùs ad hunc scopulum impegit *Hammondus*, quàm Veteres, & plerique etiam Recentiores Interpretes, præsertim qui præterito sæculo scripserunt. Possit etiam & hoc addi, quod ad commendationem etiam Adnotationum non parum facit; quòd eam Theologiæ rationem, magna ex parte, sit sequutus, quæ meliùs cum Scriptura Sacra consentit, quàm multorum Interpretum opiniones; quippe qui mediam viam tenet, inter eos qui fatalem quamdam necessitatem ab omni æternitate deducunt, cujus necessitatis merum est instrumentum mens humana; & eos qui, instar Ethnicorum, virtutem ullo modo Deo deberi negasse dicuntur.

Quisquis legerit ejus Adnotationes, non dubitabit an esset alterâ illâ dote egregii Interpretis præditus; quam diximus sitam esse in adcurata cognitione styli Librorum Sacrorum, quæ nonnisi diuturnâ & diligenti lectione comparari potest. Profectò pauci sunt In-

Interpretes, in quibus tanta Litterarum Sacrarum scientia deprehendi queat. Frequens illa & adcurata comparatio loquutionum & vocum sacrarum inter se, quæ Lectori volumen aperienti illico sese objicit, rem extra omnem controversiam collocat.

Tertia dos, quam dixi esse facultatem criticam judicandi de sententia locorum, si in eo tanta non fuit ac superiores, at minimè erat spernenda. Quam ego cùm adtentâ lectione optimorum Scriptorum, tum præsertim *Hug. Grotii*, adeptum eum esse non dubito; & quam majorem multò comparaturus erat, nisi perpetuus labor defendendæ Ecclesiæ Anglicanæ, contra varia adversariorum genera, eum distinuisset. Sed si comparetur cum antiquis Interpretibus, aut cum plerisque etiam, qui patrum nostrorum memoriâ scripserunt; inter Veteres nullum, inter Recentiores paucos inveniemus, qui cum eo possint æquiparari. Veteres enim, quamquam Græcè docti, multò magis nitebantur suâ dicendi facultate, quàm Linguæ peritiâ; multò libentiùs in locos communes, aut in allegorias excurrebant, quàm seriò verba & loquutiones interpretabantur. *Origenes* & *Hieronymus*, qui Hebraïcè etiam, præsertim posterior, sciebant, quamvis tanta non esset eorum hac in re eruditio, ac vulgò creditur, multò quoque rariùs usi sunt ea sua eruditione, quàm eloquentia, qualis eorum ævo probabatur. Recentiores verò Interpretes suam Theologiam & Controversias, cum aliis Christianorum familiis, studiosiùs intrudunt in

in ſuos Commentarios, quàm diſquiſitionibus adcuratis, de ſignificatione loquutionum & vocum, operam dant. Verùm *Hammondus* noſter, memor eorum quæ ab Interprete exſpectantur, nec ignarus diſcriminis quod eſt inter Concionatorem aut Theologum, & Interpretem, immoratur iis quæ ſunt Interpretis, cetera ferè prudenter omittit.

Quæ cùm ita ſint, nemo meritò dicere queat à me horas malè eſſe collocatas, quas impendi vertendis *Hammondi* Adnotationibus, iſque illuſtrandis, caſtigandis, atque augendis. At prout ſunt hominum judicia, non ex Veri ſtudio ſed ex adfectu manantia; alii exorti ſunt qui ſeu ſeriò, ſeu ſimulantes contendunt me quidem non malè feciſſe quòd *Hammondum* verterim; ſed quòd ejus Adnotationibus adſuerim ea, quibus illum non rarò erroris argui, aut alioquin ab ejus ſententia aliena; quaſi omnia aut probare neceſſe mihi eſſet, aut ita me eum revereri oporteret, ut non auderem palam teſtari me exiſtimare minùs feliciter quædam loca interpretatum.

Verùm, ut hiſce hominibus ſatisfaciam, ſi modò ſibi ſatisfieri velint, ab iis libenter quæſiverim, utra majoris fieri debeat, fama *Hammondi*, an Veritas? Exiſtimatio hominis dudum mortui, & cujus placita nos ſequi jus nullum divinum, aut humanum cogit: an Veri numquam intermorituri & à quo deficere nos nec Deus, nec homines ſinunt, defenſio? Si ſint eo ingenio, ut malint famam Theologi doctiſſimi quidem, ut dixi, at

at errori obnoxii, tueri, quàm Veritatem, ne tria quidem verba cum illis commutare sustinuerim. Nullum erit mihi bellum, cum ejusmodi hominibus, Veritatis palam inimicis; quos, absque responso, ipsorum atræ bili conficiendos relinquam. At magnorum virorum, inquiunt, sunt peccata dissimulanda, potiùs quàm exaggeranda. Ego verò nihil uspiam exaggeravi, & mollissimis verbis eum confutavi, sicubi errare putabam. At non censeo dissimulanda peccata vel maximorum virorum, qui quò majores habentur eò plures incautos fallere possunt; ideoque sunt in rectam viam, sicubi ab ea deflectant, maximè omnium revocandi. Condonanda sunt illis peccata, ferendæ eorum aberrationes, propter majores multò virtutes, & insigniora erga Rempublicam Litterariam merita; sed non, pravâ dissimulatione, fermè Veritatis loco habendi sunt errores. Quicumque Litteras colunt, & præsertim Sacras, eos summâ ope eniti decet, & certatim adlaborare, ut ubique & per omnia Veritas eluceat; non ut dissimuletur, in gratiam cujusquam, aut error ejus loco colatur. Hoc unum carpi meritò possit in iis, qui viros magnos castigant, si falsò, si acerbè, si malignè eos reprehendant; non ut Veritas notior fiat, sed ut eorum minuatur fama; si ingentia eorum merita obscurare adgrediantur, in exigua verò delicta, quasi in minimè candonanda peccata, inclementer invehantur.

Cùm verò hallucinationes in viris, de Republica Litteraria ceteroqui bene meritis,

modestè notantur, eo dumtaxat animo, ne quis imprudens eos errantes sequatur; tantùm abest ut meritò queri possint ii, qui viros egregios magni faciunt; ut si ipsi illi magni viri reviviscerent, sine animo ingratissimo atque intolerandæ superbiæ nota, non possent non agere gratias iis qui errantibus comiter viam monstrassent. Non ea est humani ingenii conditio, ut sine ullo errore vivamus; & maximis laudibus efferuntur non qui numquam errarunt, sed qui quàm minimè, aut in rebus demum exigui momenti hallucinati sunt. Ne ergo ita laudemus homines, quasi magnitudo ingenii, aut eruditionis eos communi errandi periculo exemisset; nec eos è contrario ex magnorum virorum numero detrahi putemus, quòd erroris cujuspiam arguantur. Ego sanè ita sentio de *Hammondo*, evolutis ejus Scriptis, ut paucos Theologos aut Interpretes Scripturæ pares illi vixisse putem; quamquam ab ejus sententia non raró abivi, & errasse eum aliquando ostendi. *Hug. Grotium* nemo pluris facit, nemo lubentiùs ac frequentiùs laudat, quàm ego; eum tamen & hîc, & alibi interdum confutavi, sine ulla existimationis, aut reverentiæ erga eum meæ imminutione. Non amo eorum indolem, qui nec in laudibus, nec in probris modum ullum servant. Laudanda, sine invidia, quæ laudibus digna sunt; improbanda, sine malignitate, quæ à Vero dissentiunt.

Verùm aliena miscere, inquiunt, *Hammondianis* non debuisti. Quidni? nam tribuenda quidem ei non esse quæ non dixit fateor;

teor; sed in Opere tamdiu post ejus mortem edito, & quidem aliâ Linguâ, non video cur non licuerit addere quæ videbantur ei deesse; quamvis illa fortasse aliquando ipse improbaret, si in vivis esset. In ejus usum hoc opus non edidi, sed eorum qui nunc vivunt, aut posthac erunt Veri meritò amantiores, quàm *Hammondi*. Quibus nostra displicent, ea non emant. Exstat Opus *Hammondi* aliquoties Anglicè recusum, quo solo uti possunt. Annon edita sunt ingentia Opera & in Anglia & in Belgio, in quibus unà leguntur Commentarii virorum eruditorum, & Pontificiorum & eorum qui à Romana Ecclesia secesserunt, gravissimè inter se dissidentium? Quis propterea, vel inter ipsos Pontificios, indignatus est, aut non potiùs consilium summopere laudavit, quo aliorum operâ suppletur quod aliis deest? At quamvis cum *Hammondo* ubique non sentiam, multùm abest ut sint ea inter nos dissidia, quæ sunt passim inter Criticos Interpretes Veteris & Novi Testamenti; qualia si essent, profectò numquam ejus quidquam vertere adgressus essem. Quia verò in summis capitibus & Religionis, & rationis interpretandi ei adsentiebar, ideò ejus Adnotationes verti, quamvis in nonnullis dissentirem. Ut dissentiens ab aliis ferri cupio: ita dissentientes alios & ferre, & amare, & revereri possum. Honori, ut jam ab initio hujus Epistolæ professus sum, duco meas notulas cum ejus vigiliis prodire; verùm, si paullò audaciùs sine invidia loqui licet, non ita tamen abjectè de meis sentio, ut

ut ex *Hammondianarum* ſocietate, pretium earum, ſi quod eis inſit, minui poſſe exiſtimem. Si enim ita ſentirem, numquam eas nec unà, nec ſeorſim edidiſſem. Potui falli, ut omnes in iis, quæ ad nos pertinent, ſæpe cæcutimus; quod an mihi contigerit, æqui demum atque eruditi Lectores judicabunt; ſed non potui non facere id quod conſultum ratus ſum.

Incidit nuper in manus meas libellus Anglicus, cui Auctor titulum fecit, *Liberam ſed modeſtam Cenſuram*, cùm nonnullorum aliorum Librorum Eriſticorum, Anglicè ſcriptorum, tum etiam meæ *Artis Criticæ*, quamvis Latini Operis, & planè alieni à litibus illis. Ei quoque ſubjectum eſt judicium de conſilio meo in vertendo *Hammondo*, de quo judicio pauca hîc ſubtexam. *Modeſtus* ille Scriptor, quicumque ſit, ſed *liber*, non ægrè patietur, certè meritò queri non poterit, me *modeſtè ac liberè* conſilium meum tueri. Ait ille *noxium eſſe conſilium* noſtrum *de edendis Hammondi Adnotationibus in Novum Teſtamentum, admiſtis ſimul* noſtris *Additamentis. Hæc eſt*, inquit, *callida ratio promovendarum partium, præſertim in Anglia; ubi Opera eruditi ac pii Adnotatoris ſunt in tanta exiſtimatione. Criticis ejus Adnotationibus, Interpretationibus admiſtis Socinianis, utræque quam facilè imbibentur? Exiſtimavi neceſſe eſſe monere populares meos de hoc periculo, ne in errorem abriperentur, imò in peſſimum omnium errorum, dum veritatis ſtudio tenentur.*

Partes quas tuendas mihi propoſui, cùm in

in aliis omnibus editis Scriptis, tum etiam in Additamentis ad *Hammondum*, nullæ sunt, nisi partes Christi & Apostolorum; quorum unicam auctoritatem, in Religionis negotio, suspiciendam ac ratam esse habendam existimant omnes, qui secessionem fecere ab Ecclesia Romana; si de eorum sententia ex Confessionibus, quibus subscribunt, judicare possimus; in quorum ego sententia semper fui, ac semper ero. Non pluris facio nudam rationibus auctoritatem *Socini*, aut aliorum, qui minimè adflati à Spiritu Sancto fuerunt, quicumque sint; quàm *Hammondi*, aut, si mavis, *Synodi Tridentinæ.* Quando mihi consentire videntur cum Christo, ejúsque Apostolis, illis adsentior; sin minùs, in diversa abeo. Numquam integra *Socini* opera legi, neque peculiaria hominis dogmata, quæ mihi innotuerunt, magis probo quàm aliorum, quos puto in errore versari. Interdum etiam ea confutavi, &, prout occasio feret, confutabo; non ut invidiam ejus sectatoribus creem, aut gratiam cujusquam mortalium ambiam, verùm ut tuear Veritatem Sed non sum in eorum sententia, qui homines in nonnullis errantes, ceteroquin Evangelii præceptis parentes, exspectantesque adventum è cœlo Domini nostri Jesu Christi ad judicandum de vivis & mortuis, ad vitam revocatis, ex legibus Evangelicis, beandósque bonos, & plectendos malos; nec ullâ ratione salutem æternam se consequi posse putantes, nisi fide quam Christo habent, ut à Deo misso, & quam solam sibi sperant à misericordia

dia divina *justitiæ imputatum iri*; non ſum, inquam, in eorum ſententia, qui ejuſmodi homines æternis flammis addicunt, in eas ſi poſſent miſeros præcipites illico conjecturi; intereáque anathematibus, pœníſque Eccleſiaſticis ac civilibus crudeliter vexandos ſibi cenſent. Non ita *didici Chriſtum*, non ſic Apoſtolos animadverti umquam ſe geſſiſſe: iíſque tacentibus, nec exemplo ullo præeuntibus, malo in nimiæ miſericordiæ periculum me conjicere, quàm immanitatis ac feritatis poſſe vel minimum inſimulari. Deus ſui ex animo amantibus, hoc eſt, præceptorum ſuorum ſtudioſis, & præſertim maximi illius ac toties repetiti de amando proximo, condonabit multò faciliùs benignitatem etiam nimiam; ſi nimia eſſe queat, in homines Dei & Chriſti timentes, quamquam aliqua in re errantes; quàm diram illam inhumanitatem, quâ ſolent infamari, vexari, & omni pœnarum genere mulctari, ea ſola de cauſa, quia profitentur ſe non credere id quod nec à Chriſto, nec ab Apoſtolis revelatum eſſe putant. Malo profectò, malo in miſericordium numero, apud ſummi Judicis tribunal, ſtare; quàm in vexantium grege, quæcumque ſint horum divitiæ ac dignitates, in hiſce terris. Malo me conviciis interea proſcindi, & ſuſpectum haberi errorum, à quibus quàm longiſſimè abſum; quàm ut videar illi feritati, ullâ ratione, patrocinari.

Non ſum etiam in eorum ſententia, qui eos à quibus diſſentiunt quibusvis argumentis impugnant, & pravos cauſidicos imitantur, qui

qui quidquid aiunt adversarii negant, quidquid inficiantur adfirmant. Veritas, meo judicio, numquam bene defenditur, nisi Veritate. Pugnent alii adfectibus, aiant id quod partium suarum interest verum videri, aut negent, non id quod falsum esse compererunt, sed quod falsum videri oportere existimant ut vincant; dicam semper quod verum esse videbitur, nec Religioni Christianæ umquam à Veritate quidquam timebo. Ita olim sensit vir summus, & quem maximi semper fecit *Hammondus* noster, quem sæpe exscripsit, quem defendit contra adversariorum calumnias; cujus laudes ubique prædicavit. Omnes intelligunt à me designari *Hug. Grotium*, qui quoties *Socinus*, aut *Crellius* bene interpretari Scripturam Sacram visi sunt, eos sequutus est; quamvis ideò malè feriatorum hominum conviciis jactari se probè sciret. Quamobrem ei meritò non semel patrocinatus est *Hammondus*, ut norunt omnes, qui secundum Operum ejus Volumen evolverunt.

Nihil detractum volo existimationi *Hammondi*, ut satis jam ostendi; *pium atque eruditum* fuisse non nego; imò verò nisi de eo ita sensissem, numquam ullum versum ejus Scriptorum vertere adgressus essem. At nec ejus eruditione, nec pietate indigent meæ Adnotatiunculæ, ut legantur, si bonæ sunt; si verò malæ, *eruditio* & *pietas Hammondi* Lectorem mihi nequaquam placabunt. E contrario, si qua in re à vero aberrassem, collatio *Hammondianarum* meas aberrationes conspicuas

cuas magis redderet. At *Sociniana* dogmata, ait Cenſor, cum veris imbibentur. Jam negavi me *Socinum*, quaſi ducem, ſequi; ſed non capio cur ſit tantus Cenſori noſtro metus, ut veriſſima *Hammondi* doctrina falſas ac *Socinianas*, ut ait, Adnotationes poſſit ſuperare in animis Lectorum. Si ejus more ratiocinarer, dicerem Cenſorem eſſe occultum *Socinianum*, qui clanculariis artibus *Socini* dogmatibus famam parare conatur. Oportet enim, ex ejus ſententia, magnam eſſe vim doctrinæ, quæ ſi vel minimâ copiâ admiſceatur Scriptis rectè ſentientium Auctorum, omnes eorum rationes ita obſcurat; ut *facilè*, iis invitis, *imbibatur*. Profectò hæc ſunt aptiora ad extollendum atque augendum, quàm ad deprimendum atque exſtinguendum Socinianismum; contra quem ne eruditiſſimæ quidem Adnotationes in Novum Teſtamentum ſunt ſatis efficax Alexipharmacum. Eſt & aliud quod trahi in ſuſpicionem poſſet, & quod à Cenſore noſtro, aliíſque idgenus hominibus fieri ſolet. Nimirum, ſi quis ingenio aliquo polleat, eruditionéque vulgus ſuperet, nec vulgaria ſcribat, illico eſt Socinianus; quaſi ſapere nemo poſſet, niſi in Socini caſtra ſe conferret. Inſigne idémque nuperum ejus rei exemplum eſt optimus atque acutiſſimus vir *Joannes Lockius*, qui quia adcuratiùs de multis philoſophatur, quàm hactenus ab ullo factum eſt, in eximio libro *de Intellectu Humano*, continuò tamquam Socinianus infamatur à Cenſore & aliis. Hoc demum eſt verè favere Socinianis, eximia omnia

nia ingenia eorum numero adſcribere. Paria olim in *Hug. Grotium*, paria in *Ren. Carteſium* ſunt jactata; quæ illis quidem viris decori non fuerunt, ſed honori Socinianis. Similiter antea & *Deſ. Eraſmus* Arianiſmi eſt ab illius ævi Monachis, aliíſque non meliotibus inſimulatus; quaſi nimio fuiſſet ingenio, quàm ut *Orthodoxus* eſſe poſſet. Probè novi quantum abſim ab eruditione atque ingenio tantorum virorum; at ſi Cenſor noſter ex animo me laudavit, oportet ut fateatur dotes, quas mihi tribuit, & quas nimis ſine dubio extollit, me quoque conjeciſſe in dogmata, quæ *peſſimum errorum* vocat. Sin verò fucatas laudes in me congeſſit, ut poſtea acriùs morderet; ſciat ſimulatam illam humanitatem eſſe animi parum candidi, ne quid atrocius dicam.

Si dicat *Socinum* multis in rebus erraſſe, me adſentientem habet; at novi multos alios pejores errores, quorum unum dumtaxat hîc, in gratiam Cenſoris, commemorabo. Is eſt eorum, qui æternis ſuppliciis dignos homines cenſent, quos Chriſtus minimè damnavit; qui omnibus modis eos vexant, qui à ſe diſſentiunt, quamvis fateantur non minùs ſe eſſe errori obnoxios, quàm eos quos malè habent; qui denique putant fas eſſe, ob leves ſuſpiciones, viros Religioni Chriſtianæ addictiſſimos, & caſtigatis moribus, infamare quaſi peſtes quaſdam, à quibus cavendum eſt. Qui Chriſto ea non tribuit, quæ non putat umquam ſibi à Chriſto ipſo adrogata, ſi ceteroqui fidele præſtet obſequium omnibus ejus

ejus præceptis, quæ probè intelligit, ignorantiæ veniam potest ab æquissimo ac clementissimo Judice impetrare; at qui præceptum de amando proximo, meridianâ luce clarius, perstringit conviciis, acerbitate, ac sævitiâ, atque iis vitiis immoritur, is, nisi novum, ejus causâ, confletur Evangelium, Regni Cœlestis particeps nunquam erit.

Hîc possem dimittere Censorem meum; sed quandoquidem *Arti* meæ *Criticæ* similem censoriam notam inurere voluit, paucis ostendendum est hominem vehementer errare, nec satis attentè legisse id quod carpere statuerat. Ait ante omnia, me novâ & callidâ ratione voluisse, in eo Opere, *propagare Socinianismum*. Ego verò, qui animum ac consilium meum haud paullò meliùs novi, id pernego; nec quidquam est, in ipsa re, quo id à me imprudente factum esse constare possit. Consilium meum fuit, ostendere quâ viâ Litterarum Studiosi eruditionem minimè inanem ac jejunam sibi comparare possent. Ideóque multa admiscui exempla, ex rebus majoris momenti desumta, ut Criticam minimè spernendam esse Artem demonstrarem.

At Censor loca profert, ex quibus colligere conatur me *Socini* placitis viam munire voluisse; quæ sunt paucis expendenda, ut omnes, quâ fide, & quâ modestiâ hæc adtigerit, intelligant.

Dixi Part. I. Cap. I. §. 3. in Veterum Scriptis, ad opiniones illorum sæculorum passim respici: quæ propterea sunt tenendæ, ut intelligamus quid sibi velint. *Ita cùm Judæo-*

dæorum præcipua in divino cultu cærimonia in sacrificio esset sita ; ideò in Novo Testamento omnia ferè pietatis officia sacrificii nomine interdum indigitari. Tum subjicio ; *mortem Christi sacrificium quoque vocari, quòd fuerit præcipua ejus pietatis pars, & quædam habeat sacrificiis similia.* Hîc Censor tam festinanter verba mea vertit, ut voces *ejus pietatis*, transtulerit *of that Religion* ; quasi ad Religionem Judaïcam respexissem, cùm manifestò loquar de pietate Christi erga Patrem. Tum hinc colligit me statuere Christi sacrificium fuisse tantùm sacrificium *metaphoricum & improprium*, ut faveam iis qui rejiciunt satisfactionem Christi. Sed quæ hæc est Dialectica? Illa actio Christi, quâ potissimùm homines redemit, dicitur sacrificium, loquutione petitâ ex consuetudine Judæorum, quamvis per omnia non sit similis sacrificio. Ergo nos Christus non redemit. Ex qua revelatione novit noster, ut nos Christus redimeret, oportuisse eum mactari planè instar victimæ, absque ullo prorsus discrimine? Quomodo nobis etiam ostendet, in Christi morte, omnia fuisse quæ in sacrificio cernere erat? Sacerdos certè & victima non erat idem, victima mactabatur in loco sacro, sanguis ejus effundebatur ad basin altaris ; multíque alii ritus adhibebantur, quorum nullus, si propriè loquamur, in crucifixione Christi observatus est. At id minimè obstat quominus mors Christi vim sacrificii obtinuerit. Non est inutile, ut hoc norit Censor, observare in morte Christi non esse quærendas omnes sacri-

crificii circumſtantias; quia, dum hoc fit, revelationi divinæ putida paſſim hominum commenta miſcentur; quale eſt eorum, qui imprudenter crucem aiunt altare fuiſſe; cùm nullum fuerit, aut eſſe potuerit in hoc ſacrificio altare, à quo victimam conſecrari oporteret: quemadmodum fiebat in Leviticis Sacris. Sed hæc ſunt omnibus nota, nec commemorarentur à me, niſi Cenſor noſter ita loqueretur, quaſi ea ignoraret. Quod verò ait id quod dico, de vocabulo *ſacrificii* impoſito morti Chriſti, nihil facere ad rem, de qua eo in loco *Artis Criticæ* agere cœperam, id expendendum Lectori relinquo; non ſatis mihi eſt temporis, quod poſſim perdere, ut elementa Logicæ aut Grammaticæ ſubinde tradam.

Part. II Sect. I. C III. oſtendi, ita ut nullum ſupereſſe poſſit dubium, *licèt ſummum Numen* Elohim *dicatur ab Hebræis*, *attamen eam vocem denotare Deum*, *prout eſt colendus*, σεβάσμιος, *non naturam perfectiſſimam*. Demonſtravi etiam vocem θεὸς à Judæis Græcè loquentibus, à Gentilibus & Chriſtianis ipſis eodem ſenſu uſurpatam; quod non parum facit ad intelligenda innumera loca Veterum Scriptorum, ſacrorum & profanorum, quæ alioquin obſcuriſſima ſunt. Res eſt manifeſtiſſima, & totius Capitis conſilium iis, qui non ſponte cæcutiunt, apertiſſimum. Rem quidem ipſam non oppugnat Anonymus Cenſor, quòd negari non poſſit, ſitque doctiſſimorum virorum conſenſu firmata; ſed di-

divinat à me hæc eo consilio scripta, *ut innuerem, quamvis Servator noster possit esse objectum cultûs divini, attamen eum non esse Deum.* An ex animo loquatur nescio, nec volo de arcanis ejus cogitationibus judicium ferre: sed eum oro ne posthac ita se gerat erga alios. Nam velle arcana animi intelligere, non modò non est *modestum*, sed ne *sanum* quidem; atque in hoc negotio, eum toto cœlo aberrasse moneo. Numquam existimavi Christum posse esse *objectum cultûs divini*, quamvis non esset Deus. Esset hæc mera Idololatria. Imo verò ne ipsi quidem Sociniani volunt Christum coli, quasi Deum summum, dum eum summum Numen non putant; sed tantùm eo cultu, qui debetur legato summi Dei. Legat Censor eorum libros, antequàm eos oppugnare adgrediatur; nec mihi tribuat quæ nec ego, nec quisquam alius cogitavit. Non est viri *modesti* ea carpere, quæ non intelligit; nec candidi, aliorum sententias pravè exponere.

Sequente Cap IV. dixi me non existimare ullam esse Emphasin, in hac loquutione, *morte morieris*, Gen. II. 16. sed eâ significari simpliciter mortem; repudiavísque sententiam & *Augustini*, qui nescio quot genera mortis hîc quærit, & eorum, qui volunt eâ describi mortalitatem; quos dixi hanc loquutionem ita interpretari, *contra usum constantem Linguæ Hebraicæ.* Quid ad hæc noster? An contrarium usum esse ostendit? An probat me erraffe? Nullâ ratione, sed contendit tantùm me partibus favere, nimirum, Socinia-

nianorum; quasi desint doctissimi Interpretes, omnium partium, qui eam interpretationem rejiciant; quæ certè nullo exemplo potest defendi, sed infirmis dumtaxat ratiocinationibus. Præterea, ut hoc sciat Censor, quamvis mortalitatem hîc signari non existimem, non ideò dubito an ante peccatum immortalis fuerit Adamus, ánve reverâ mortalis peccato sit factus; quod ex meo Commentario discere potuisset, ad Gen. III, 19.

In eodem Capite, *scribere in corde leges*, apud Jeremiam, non esse facere *necessariò* ut observentur, sed ut teneantur, sine ullo monitore, certissimis exemplis probavi, non modò Ethnicorum, sed *Pauli* & *Josephi*. Ait Censor Fœdus Novum à Propheta signari, quod nusquam negavi; tum addit hac loquutione significari *virtute Spiritûs Sancti intellectus illustrari, & voluntates sic efficaciter adfici, ut homines idonei fiant observandæ ei legi.* Sed quo exemplo, non dubio, hoc probat? Nullo. Nec certè posset, ut nec ineluctabilis illa efficacia, ullâ ratione Theologicâ, demonstrari queat. Ego verò exemplis *Pauli* Rom. II, 15. & *Josephi*, probavi non esse nimiùm urgendam eam loquutionem. De Pauli quidem verbis tacet Censor, negátque Ethnicorum exemplis quidquam probari; quasi hæc sola protulissem. In *Josephi* verò locis, ait *inscriptionem legis animis*, & *conservationem ejus in hominum memoria*, sibi diversa videri. Legat verò Lector ea loca, & mirabitur *liberi* hujus *Censoris* acumen.

Dixi hac loquutione Lucæ Act. XVI, 14. *Do-*

Dominus aperuit ejus cor, ut adtenderet iis quæ dicebantur à Paulo; aliud nihil significari, nisi *divinâ providentiâ factum esse, quibuscumque tandem machinis usus sit Deus, ut Lydia adtentè aurem præberet Paulo.* Quod superioribus exemplis satis constat. Nostro Censori mira primùm videtur loquutio, *quibuscumque tandem machinis usus sit Deus*; quasi obscurum esset Latinè scientibus loquutionem hanc esse tralatitiam, ac desumtam ex urbibus, quæ *machinis* oppugnantur. Quæ translatio mira non potest esse iis, qui apud Paulum 2. Cor. X, 14. legerunt, *arma militiæ Apostolorum non fuisse carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* Quidni enim pari translatione vocem *machinas* adhibere queamus? Quis etiam paullò humanior ignorat optimos Scriptores Latinos, eâ voce, in eum sensum tralatitium, usos? Audiat Censor vel *Ciceronem* in Ep. XVIII. ad Brutum, ita loquentem: *ad reliquos hic quoque labor mihi accessit, ut omnes adhibeam machinas ad tenendum adolescentem.* At scisne, bone vir, quæ sint illæ *machinæ*, quas Deus adhibuit, *ad aperiendum cor Lydiæ*, quandoquidem mentem meam clariùs non expressi in *Critica*? Fuere *arma* illa *spiritualia* Pauli, quibus *munitiones destruebat*; Evangelium, nempe, quod aperit animos audientium, nisi culpâ suâ occludantur divinæ vocationi. Sic Judæi dicere solebant *Legi sibi aperiri animum*, ut te docebit *Lud. Cappellus* ad Luc. XXIV, 25. Adflatus quo Deus omnes Evangelium audientes adficiat, ut idonei fiant ad id, ut par est

eſt, excipiendum, ſi velint; aut nonnullos tantùm, quos ineluctabili efficaciâ permoveat, Scripturæ ignotus eſt; ut dudum viri longè doctiſſimi oſtenderunt, quos Cenſor legat.

Quæ addit de ambiguitate vocum *redimere*, & *ſpiritus*, quam datâ operâ oſtenderim, ut Socinianis patrocinarer; ea ſunt repetitiones calumniæ, quam ad nauſeam uſque iterat. Non poteſt negare vera eſſe quæ dixi; at, ut famæ meæ detrahat, vult eſſe malo animo ſcripta. Oportuit, nimirum, ut homini placerem, non tantùm me conviciari Socinianis; ſed etiam mentiri aut Veritatem diſſimulare, ut faciliùs expugnarentur, aut potiùs viderentur expugnari. Tum demum laudabile conſilium diſſimulationes omnes ac mendacia laude digna effeciſſet. Hæ ſunt artes hominis ſibi malè conſcii, & acerrimè faventis cauſæ Socinianæ, dum eam oppugnare videtur ſimplicioribus. Qualis ſi non eſt animus Cenſoris, quod adfirmare nolim; ita certè ſe gerit ut facile ſit intellectu tam parum eſſe aptum conficiendo illi bello, quàm aptus eſt detrahendo ac calumniando.

Capite VII. oſtendi ὀ φύσει θεὸς propriè eſſe Deos, qui inſtitutione hominum ſunt Dii, aut potiùs habentur. *Attamen*, ait Cenſor, *ejuſmodi fuit Servator*, *inquiunt Sociniani Magiſtri*, *Deus ex divinâ inſtitutione*. Ergo hinc debuit colligere, ſi ſibi conſtare volebat, nequaquam fuiſſe conſilium meum, gratificari Socinianis; quos tamen malè confert cum Ethnicis. *Ca-*

Capite VIII. significavi *gratiam* illam ineluctabilem, quam tuetur *Augustinus*, mihi non videri consentaneam Scripturæ, nec eo verbo quidquam perspicuum significari. Non probat contrarium noster, sed mihi invidiam facere conatur, quòd dixerim *Augustinum* esse *popularem oratorem, sed Criticæ imperitum.* Quasi res non esset omnibus, qui ejus Opera legerunt, notissima, aut ulli dubia! Facilè credo à nostro numquam esse lecta *Augustini* Opera, qua in re me æquiorem ei præbeo, quàm ille se mihi. Alioqui dicerem aut Censori nullam esse Sacrarum Litterarum tincturam, aut ferream frontem, qui ausit tribuere *Augustino* Criticæ peritiam, & quidem *sacræ*, (nam hîc sermo est de interpretatione Scripturæ) velitque invidiam facere mihi qui negarim. *Pium & eruditum Patrem* vocat, quibus laudibus ornavit *Hammondum*, quem contraria dogmata sequutum non ignorat. At in hoc negotio, neque *piè* sensit *Augustinus* de Deo, neque *eruditè* scripsit. Majorem *pietatem*, aut *eruditionem* non ostendit in Epistolis ad *Bonifacium* & *Vincentium*; ubi vexationem, Religionis causâ, acerrimè tuetur, & quidem absurdissimis argumentis. Primus ille, vel inter primos, effecit ut consecrarentur dogmata duo; quibus Deo & hominibus bonitas omnis & justitia detrahuntur. Altero enim inducitur Deus creans homines plerosque, ut eos damnet, æternísque pœnis addicat, ob alienum, vel ineluctabilia peccata; alterò verò adducuntur Magistratus, & quicumque summæ rerum præsunt ad vexandos

dos aliter de Religione ſentientes. At prius illud dogma ferri poſſit, quia ſi quis temerè beatitudinis ſedes occludat aliis hominibus, Deíque bonitati ac juſtitiæ errore detrahat, modò ne diſſentientes vexet, & cogat profiteri id quod ſentit; plus ſibi nocet, quàm aliis, cùm Deus propterea minùs bonus non ſit, nec minùs æquus. Verùm qui diſſentientes malè habendos cenſet, is & ſibi, & aliis, & Veritati ſummopere officit. Ex homine fit fera, ſalutémque æternam hominibus, non feris, promiſſam amittit; vexat innocentes, innumeríſque calamitatibus objicit; Veritatem denique ſi iis artibus tuetur, infamat; ſi oppugnat, rem omnium ſanctiſſimam violat, & Deo Veritatis auctori bellum infert. Neque hic eſt inanis metus, de re numquam fortaſſe futura; non fruſtra veremur, ne *Auguſtini* auctoritas Chriſtianos ad vexandos diſſentientes adducat. Res ipſa jam contigit, florentiſſimi enim Regni Monarcha, in cujus Regno multæ myriades Reformatorum nuper vivebant, hoc potiſſimùm auctore, permotus eſt ad ea in obſequentiſſimos parentium tentanda ac perpetranda; propter quæ tota Europa miſerorum ac profugorum juſtiſſimis perſonuit querelis. Conſtat Regem, ceteroqui non inclementem, nullis artibus potuiſſe adduci, ut antiquaret præterita omnia edicta, in gratiam Reformatorum condita; útque ſævitiâ militum uteretur, ad extorquendum illis adſenſum, quem pravis rationibus exprimere iis non poterat Regni illius Clerus; niſi poſtquàm illi prælectæ ſunt Epiſtolæ memoratæ

ratæ *Augustini*, quem, falsis laudibus deceptus, auctorem se tutò sequi posse existimavit. Eat nunc Censor, & ægrè ferat de *Augustino* me vera ausum esse proloqui. Ita loquor, qui non soleo, prout multi faciunt, calumniari quidem vivos, mentiri verò in gratiam mortuorum.

Censor contendit me, Cap. IX. ubi dixi à Philosophis & Theologis sæpe adhiberi voces nihil significantes, quarum interpretationem postulantibus nihil sani respondetur, cujus rei exempla adtuli nomina *Transsubstantiationis* & *Consubstantiationis*; intelligere etiam *Trinitatem*, aliáque capita eodem pertinentia. Nimirum, hic est *modestus* ille Censor, idémque καρδιογνώστης, qui quid alii cogitent, quamvis altissimo silentio pressum, divinat. Si ego, ex ejus Scripto, conjecturam facere vellem, dicerem ab hoc homine non caritatem tantùm sed & æquitatem ac veracitatem è numero Christianarum virtutum eliminari; quas singulis versibus conculcat. At malo credere eum adfectu nescio quo peccare, & contra ea, quæ ipse sanctissima Religionis officia habet, eo præpeditum delinquere.

Interpretatio vocum *justitia Dei*, adlata Cap. XII, 17. pro justis Dei præceptis, nihil habet adfine cum peculiaribus Socinianorum dogmatibus, nisi in cerebro hominis qui videt quod nusquam est, & cujus animo tantus est injectus Socinianorum terror, ut si quid alicunde increpuerit, eorum cohortes adesse illico putet. *Crellius* certè & *Schlichtin-*

tingius, illorum primipili, planè aliter hunc locum interpretati ſunt.

Cap. XIV. non dixi Joannem, de *Ratione* æterna, idem ſenſiſſe ac *Platonem*; ſed tantùm, *Platonico more*, vocaſſe Λόγον divinitatem, quæ in Christo habitat; ſubjecíſque ſuperesſe quærendum an Platonico ſenſu eam vocem intellexiſſet Joannes, nec obſcurè ſignificavi me exiſtimare ſub eadem voce diverſas latere ſententias. Dixi etiam, ſi Platonico ſenſu intelligenda ea vox eſſet, apud Joannem, tum verò eſſe transfugiendum ad Arianos; quod fieri oportere, ex ſententia quam mihi adtribuit Cenſor, nemo niſi inſanus dixerit. At noſter rimator hæreſium oblitus eſt hîc, Platoniſmum ſeu Arianiſmum multùm à Socinianiſmo diſtare. Neſcit etiam, aut ſimulat ſe neſcire à me initium Evangelii Joannis, ſenſu à Platoniſmo alieno, peculiari Diatribâ, explicatum fuiſſe. Quod dixi Chriſtianos omnes multùm hodie abire à ſententia Synodi Nicænæ, id non ignorat poſſe ex Anglicis libris ſatis luculentè probari, ne Latinos memorem. Probè ſcit virum doctiſſimum *R. Cudworthum* probaſſe Nicænos Patres aliósque exiſtimaſſe tres hypoſtaſes eſſe, prout hodie loqueremur, tres pares Deos. Legat etiam Vitam *Gregorii* Nazianzeni, à nobis conſcriptam, & Anglicè verſam, ſi Gallicè neſcit; & videbit *Gregorium*, ſine dubio, in illa fuiſſe ſententia. Res eſt adeò clara, ut in dubium revocari ampliùs nequeat ab iis, qui eam expenderint. *Sed hac de re aliàs.

Ca-

* *Vide & Critica P. 2. S. 1. C. XIV. & XV.*

Capite XVI. improbavi mysticas & tumidas interpretationes ac ῥητορείας Veterum, quibus nulla subest ratio; eásque etiamnum, cum præstantissimis quibusque Interpretibus Scripturæ, improbo. Rhetoricas ratiocinationes, ex solo arbitrio dicentis pendentes, neque exigendas ad rectæ Rationis normam, non pluris facio, quàm Censoris calumnias, ex cerebro ejus, talium ferace, natas. Ejusmodi est quod ait, me rejecisse Rhetoricas argutias Patrum; quòd credam omnia esse clara, in Religione Christiana, nullúmque mysterium admittendum. Qua de re, ne verbulum quidem in eo Capite; ubi sermo est de Rhetorica, eáque inani; non de obscuritate, aut perspicuitate Religionis. Numquam credidi omnium, quæ revelata sunt, nobis claras ac plenas notiones obversari, ut satis ostendi in 2. Parte *Artis Criticæ*, ubi egi de Notionibus *Claris* & *Adæquatis*. Censori, qui arcanas animi cogitationes novit, nota esse oportuerat quæ scripsi in Opere, quod castigare adgressus est. Verùm id legit dumtaxat ut morderet, non ut eo in rem suam uteretur.

Quod dictum est à me, de *Concretis* & *Abstractis* notionibus Part. II. C. 5 relegat Censor, sedatiore animo; & videbit, non sine gravissima ratione, me *Synodorum* nomina esse idearum abstractarum vocabula dixisse; cum iis à multis tribuantur, quæ iis inesse debuerant, non quæ reverâ inerant, ut augeatur illarum auctoritas in perniciem Religionis. Vel *Synodus Tridentina* ejus observatio-

tionis necessitatem ostendere queat. Verùm hæc monita sunt, in gratiam veri amantium scripta: non eorum, qui quidvis defendere aut oppugnare parati sunt, si proponantur illis præmia.

Ejusdem Partis Cap. VIII. dixi non omnibus eamdem esse Dei notionem, sed aliis ampliorem & nobiliorem; aliis contractiorem, ac demissiorem; cujus rei exempla manifestissima protuli, & quæ propemodum inutilia esse putabam, quia nemo, cui sit aliqua generis humani vel minima cognitio, ea de re dubitare possit. At noster Censor neque intellexit quod dixi, neque semet ipse; quandoquidem has de Deo *parum reverentes cogitationes* esse vult. Illi demum parum reverenter de Deo sentiunt, non tantùm qui Idola colunt, sed & qui postquàm spretâ Veritate, & conculcatâ omni æquitate ac caritate, homines Dei timentes infamare conati sunt, putant se de Religione ac de Patria bene meritos esse, & sibi propterea census illos deberi; quos in gratiam bonorum & eruditorum virorum, non calumniatorum, condidit olim pietas Christiana.

Postea mihi exprobrat Censor, quòd recensuerim in Parte III. varia loca Novi Testamenti, in quibus sermo est de Christo, in antiquis Codicibus à malis hominibus corrupta; seu illi bene, seu malè de Christo senserint; quod non quæsivi, uti nec ullum consectarium, quod ad doctrinam ullam Theologicam pertineat, indidem de-

deduxi. Noster quidem non ostendit in illis Codicibus nihil esse variatum, neque enim potest; sed in malam partem hæc omnia interpretatur, ut solet. Quid ipse hisce de rebus sentiat ignoro, nec meâ scire interest; sed profectò causam, quam meliorem esse ait, ita hîc & alibi defendit, ut solent desperatissimæ causæ defendi; hoc est, Veritatem occultando, & invidiâ quàm maximâ in eos, qui eam patefaciunt, concitatâ. Quod an honorificum sit partibus viderit ipse, viderint ii quibus ea curatio est adtributa.

Tandem claudit iniquissimas criminationes, observatione, quæ confutandis fermè omnibus quæ dixit aptissima est. Ait, nimirum, me nihil novi in gratiam Socinianorum protulisse circa ea loca, nec conatum esse confutare clarissimos Episcopos *Joan. Pearsonium*, & *Eduard. Stillingfleetum.* Hinc verò eum colligere oportuit, mihi fuisse aliud consilium; & quod non aliter exsequutus fuissem quàm feci, si nulli umquam fuissent in rerum natura Sociniani. Ostendere, nempe, tantùm volui usum Criticæ, in rebus majoris momenti, nec à scopo meo, nisi fallor, aberravi. Cetera quæ habet noster, aut jam sunt confutata, aut minimè digna quibus ampliùs immoremur.

Hæc dicenda habui, Vir Optime, de *Hammondo*, déque *Critica* mea, quæ edi volui ut hæc consiliorum meorum testificatio exstaret, non ut serram contentionis reci-

ciprocarem cum Censore; qui nisi à me dictis ad saniorem mentem revocetur, nullis confutationibus adficeretur. Rationem nunc criminationum suarum, apud se subducat; nec speret Deum sibi propitium fore, nisi indignissimi homine Christiano facinoris pœnitentiam agat; quod sic amico animo à me ei dicitur, ut Deum, precibus minimè fucatis, orem, ne hoc ei velit imputare, sed ut eum potiùs ad bonam mentem reducat. Vale, Vir Amicissime, & nos perge, ut facis, amare.

Dabam Amstelodami, *a. d.* VIII. *Calend.*

Februar. cIↄ Iↄc xcix.

DIS-

DISSERTATIO ETHICA,

in qua solvitur hoc Problema,

AN SEMPER RESPONDENDUM SIT CALUMNIIS THEOLOGORUM?

Ad Rev. & Clarissimum Virum

PHILIPPUM LIMBURGIUM,

S. Theologiæ Professorem.

I. *Quid debeamus Veritati.* II. *An quoticscumque scriptis oppugnatur, sit iisdem armis defendenda. Esse interdum defendendam, interdum tacendum.* III. *Cùm ratio tacendum suadet, Eristica Scripta non prodesse Auctori.* IV. *Non prodesse aliis, ac præsertim posteris.* V. *Deo semper non esse grata, ut nec contentiosum animum.*

CUm diebus hisce lectitarem viri summi *Des. Erasmi* Apologias, ut animum aliis laboribus fessum reficerem; miserebat me, Vir Clarissime, sortis optimi ac doctissimi hominis, qui eâ ætate, quâ exspectare suo jure poterat gratiarum actiones à Theologis, quibus per multos annos prodesse conatus e-

rat, necesse habebat se se contra eorum calumnias, tot editis voluminibus, tueri. Ejus singulare ingenium atque eruditionem minimè vulgarem semper admiratus, ac exosculatus, vix poteram non indignari importunis illis atque ingratis hominibus, qui malè exercitam tanti viri senectam habuerunt. Cùm eorum dotes & merita in Rempublicam Christianam comparabam cum eximiis illis ornamentis, & ingenii, & doctrinæ, quæ in & *Erasmum* largâ manu contulerat Deus, cum acutis juxta ac doctis ejus libris; tantum mihi videbatur esse discrimen inter eorum inania molimina & quæ ille feliciter præstiterat, ut ullo ejus responso prorsus indigni fuisse à me judicarentur. Attamen cùm prava judicia, non modò vulgi, sed etiam eorum, qui in Ecclesiis Christianis summæ erant, illo tempore, dignationis, pensitarem; existimabam homini non defuisse graves rationes, quibus ad tot condendas Apologias adductus fuisset. Tum verò incipiebam etiam irasci Proceribus illis Ecclesiasticis; quorum gratiâ ne excideret, coactus fuit, non gladio quidem, sed calamo veluti armatus ambulare, eoque parato ad confodiendos omnis generis calumniatores. Ut in Civili Societate, Magistratus hanc sibi curam impositam esse intelligit, ne fures & latrones in civium innocentium fortunas ac capita impunè grassentur: censebam eos, qui Ecclesiasticæ Societati præerant, debuisse cavere, ne qui iis parebant stylo sævirent in existimationem bonorum, ac præsertim bene de Theologia Christia-

ſtiana meritorum. Sed contrà tunc temporis accidebat, ut delatoribus, inviſo aliàs hominum generi, ſi non præmium propoſitum, at certè impunitatis eſſet paratum aſylum, & ſæpe etiam fama rectè ſentientium adquireretur. Poterant Mendacii ac Calumniæ diri ſatellites, ſine ullo metu, & cum aliqua etiam ſpe famæ, optimos quoſque & doctiſſimos feroci ſtylo invadere. Sed, quod deterius erat, non licebat viris omni eruditionis genere ornatiſſimis, ſine periculo, vitia Reipublicæ Chriſtianæ vel minimùm adtingere; imò ne contra delatores quidèm ſe ſe ſatis liberè tueri. Quòd ſi tacerent, ſilentium vitio vertebatur; quaſi fuiſſet indicium animi malè ſibi conſcii. Infelicia profectò tempora, quibus nec loqui ſæculo ſuo fidelia conſilia præbentibus, nec ſilere injuriâ laceſſitis uſpiam licebat! Infelices Sacrarum Litterarum ac Veritatis amantes, quibus hæc reponebatur gratia, pro laboribus exantlatis; ut cum ignavis ac invidis tandem componerentur, útque bene ſecum agi putarent, ſi calumniatoribus minimè poſthaberentur! Infelicem denique excogitandi ac ſcribendi facultatem, vigiliis innumeris comparatam, quâ magis ad propulſandas calumnias, quàm ad Veritatis illuſtrationem uti cogebantur!

Cùm hæc aliquamdiu mecum reputaſſem, veluti oblitus noſtræ hujusce ætatis, quâ mutatis perſonis eadem paſſim fabula agitur; tandem animum ſubiit id problema, quod non ita pridem me ſingulari Diſſertatione ſolvere aliquando velle dicebam, *an ſemper reſponden-*

dendum sit calumniis Theologorum. Quam pollicitationem meam differre ampliùs nolui, cùm præsertim Tibi, Vir Reverende, homini ab omnibus rixis naturâ alienissimo, & paci peculiari nomine addicto, ob Theologiam quam profiteris, subeunda fuerit nuper certatio cum Theologo bello gerendo nato atque adsueto; & mihi cum eodem, aliísque manus sit propemodum quotidie conserenda, si velim provocantibus pugnæ copiam facere. Ad ea enim tempora pervenisse me sentio, quibus non tam copiarum quas Adversariis opponam, hoc est, responsionum atque argumentorum, delectus est mihi habendus; quàm adversariorum ipsorum, quibus reponam. Quod contingit gruibus, atque anseribus, ut ave unâ clangere incipiente, multæ aliæ, concentu incondito, clangorem subitum edant: id ego, paucis abhinc annis, expertus sum ab hominibus, quos alia omnia magis decerent, ne quid de se deteriùs dictum à me querantur. Eorum nomina nec infamabo gravioribus criminationibus; nec famæ tradam, frequenti commemoratione. Eos *fama obscura recondat*, per me licet; si modò per eos, vice versâ, mihi fas sit proferre rationes cur singulis ejus indolis hominibus, respondendum semper mihi fuisse non existimarim, quod hac Dissertatione adgredior.

I. Cum agamus hîc de Calumniis Theologicis, quibus impetuntur homines litterati, propter Scripta edita ad propagationem, vel illustrationem Veritatis; ante omnia videndum

dum quid Veritati debeamus, hinc enim intelligere licebit, quâ ratione & nos & illam contra calumniatores quàm optimè defendere poſſimus. Conſentiunt omnes, Veritates ad res ſacras pertinentes eſſe ab iis, qui Sacrarum Litterarum ſtudioſi ſunt, diligenter inveſtigandas; ſeu eæ ſint ejus generis, ut ſine iis Religio conſtare non poſſit; ſeu faciant tantùm ad ejus illuſtrationem, quamvis iis ignotis non minùs ſtaret. Nemo non fatetur eamdem eſſe rationem Veritatis, ad cujus cognitionem homines labore atque induſtriâ pervenire poſſunt, gradu facto ab iis quæ norunt ad ea quæ ignorant; ac talentorum illorum Evangelicorum, quæ à patrono peregrè profecto, libertis committebantur ut ea, ope mercaturæ, novâ pecuniæ acceſſione augerent. Indigni ſunt, nimirum, revelatione Veritatis, qui ejus pretium ignorant; nec proinde eam, avidis mentis oculis, undequaque luſtrant ac circumſpiciunt, ejúſque receſſus omnes, quatenus licet, non conſiderant. Ideóque qui è cœló revelatam Veritatem non colunt, neque animo ſubinde contemplantur, ut in dies ſplendidior atque amplior ei obverſetur, tandem, ut ignavi liberti talentis, iis ipſis, quæ antea norant, paulatim deſtituuntur, Veritatíque neglectæ ſuccedit turpis Ignorantia.

Hæc cùm à nemine in dubium revocentur, pluribus verbis à me non diducentur. Hoc quoque, quaſi compertum, adſumere poſſe mihi videor; Veritatem inventam, ſive ſit neceſſaria, ſive conducat ad neceſſariæ Veri- ta-

tatis illustrationem, esse cum aliis communicandam. Ideò enim nati sumus, ut nobis invicem prosimus; quî autem magis prodesse aliis possimus, quàm si eos doceamus id quod necesse est ab iis sciri, ut beatitudinem æternam consequantur, aut certè id quo ejusmodi cognitio planior atque illustrior fiat? Hæc est *lux*, quam *modio subjici* vetat Christus; jubétque *candelabro imponi*, ut ab omnibus conspiciatur. Eò spectant labores Prophetarum, Apostolorum, Evangelistarum, & omnium, quotquot umquam fuere, Theologorum, qui vitam in aliis docendis trivere.

II. Cum non possint non laudari quicumque Veritatis à se inventæ participes alios faciunt; hoc unum nunc quærimus, si contingat ab hominibus cæcis atque ingratis Veritatem sibi oblatam oppugnari, ejúsque defensores conviciis propterea proscindi; an hi semper necesse habeant & se & Veritatem Scriptis contrariis tueri; adeò ut si tacuerint officio defuisse videri queant, aut ab adversariis meritò reprehendi. Existimamus interdum calamum esse adripiendum, interdum satius esse tacere, pro varietate circumstantiarum; & tria quidem potissimùm esse, quibus adduci queamus ad bellum illud chartaceum gerendum; quæ si absint, nulla causa est cur non potiùs taceamus. Primum est si oppugnata Veritas (quam alicujus momenti esse statuimus) nobis tacentibus oblivioni mandaretur, aut non satis ab ejus alioquin amantibus intelligeretur. Tum verò studium propagandi Veri, atque ad posteros, quatenus licet, trnas-

transmittendi hoc à nobis poſtulat, ut calumnias confutemus, Veritatémque in quàm ſplendidiſſima luce collocatam, veluti ſacram lampadem nobis in eodem munere ſucceſſuris fideliter tradamus. At ſi jam ita ſit illuſtrata Veritas, omnibúsque ſuis ornamentis, quibus à mendacio ſecernitur, ita inſtructa prodierit, & tam latè ſparſa ſit, ut tantùm abſit, ut exſtingui queat, ut ne obſcurari quidem, niſi apud ejus inimicos, poſſit; nihil eſt cur propterea tempus terant Veritatis ſtudioſi, in diſcutienda tenebricoſorum libellorum caligine; niſi aliæ ſint ſcribendi rationes, quas poſtea indicabimus. Errorum illi fumi, quibus homunciones conantur aliis conſpectum Veritatis intercipere, brevi, neglectis, aut retectis mendaciis, evaneſcent; lux verò Veritatis, æternæ atque immutabilis, oculos ſpectantium iterum perſtringet. Qua de re poſtea dicemus.

Altera reponendi calumniis cauſa eſt, ſi iis retuſis, ſpes ſit à pluribus Veritatem agnitum iri. Quæ ſpes non debet eſſe temere concepta, ac potiùs à cupiditate profecta, quàm ex certa cognitione adfectionis præſentis animorum. Nam, ut ille ait, * *quæ volumus & credimus libenter; & quæ ſentimus, reliquos ſentire ſperamus.* Quod eò obſervo, ne homines contendendi cupidiores, adfectui ſuo eam ſpem ſemper prætexant; neque umquam inveniant eas rerum circumſtantias, quæ eis ſilentium perſuadere queant. Non poſſumus au-

* *Cæſar de B. G. Lib. II. c. 27.*

autem ſperare fore ut plures Veritatem amplectantur, ſi eam tueamur contra calumniam, niſi quando nobis certò conſtat, per ſolam illam calumniam, ſtare ne Veritas pluribus probetur; quod tum demum liquet, cum aliis nullis adfectibus homines præpediuntur ne Veritatem videant, viſámque ament, atque amplexentur. At ſi, confutatâ calumniâ, validiores, ac pertinaciores adfectus ſuperſint vincendi; negligenda eſt criminatio, quâ dilutâ, neminis animus Veritati conciliabitur; niſi fortè alia ſubſit ſcribendi cauſa, qualis eſt ea quam primo loco adtulimus, aut ea quam tertio proferemus.

Hæc autem eſt, ſi quis bonus vir, résve, aut exiſtimatio ejus grave detrimentum patiantur, ſi ſileat, aut reſponſum nimis differat; quod detrimentum vitetur aut reſarciatur, confutatione calumniæ. Si vir prudens judicet innocentiam non aliter commodiùs poſſe defendi, nec ſine ſucceſſu defenſum iri, eo modo; non tantùm jus, fáſque eſt ad calumnum confugere, ſéque eo tueri, ut virum bonum decet; ſed etiam legitima ſui & ſuorum defenſio id poſtulat. Verùm hîc quoque non facilè credendum eſt, quasvis calumnias rei, exiſtimationi, aut capiti bonorum eſſe noxias; ſed poſtquàm fuerint adcuratè expenſæ, detrimentúmque ſentiri cœperit. Alioqui nullæ calumniæ non noxiæ judicarentur, omnibúsque eſſet neceſſariò aliquid reponendum. Si quis ergo abſurdis obtrectationibus impetatur, quas res ipſæ, quas ſpectata hominis virtus, quas Scripta ejus dudum nota, ac

ac intellectum facilia retundant; nihil opus est inutilem confutandi laborem ab eo suscipi; nisi superiores causæ eum ad scribendum adducant.

Hisce diligenter apud se pensitatis, loquetur, aut tacebit vir ille bonus, ac eruditus.

Cui caritate temperata libertas
Certat manere dissidentibus concors;
Piæque purus æquitatis adfectus,
Damnatus aliis, ipse neminem damnat;
Modestiæque limitem premens donat
NUNC VERBA VERO, NUNC SILENTIUM PACI.

Agnoscis eximios versus maximi viri *Hug. Grotii*, ex Epicedio Carmine in mortem celeberrimi ac mitissimi ingenii Theologi *Jac. Arminii.*

Discipulus ejus, Magistro major, *Simon Episcopius* vixit iis temporibus, quibus necesse habuit & Latinâ & Belgicâ Linguâ maledica & Veritati contumeliosa Scripta confutare; quia nec verissima dogmata, quæ tuebatur, à se potissimùm in lucem revocata, satis nota erant; nec deerat spes plures eorum cognitione perfundendi, quæ sanè eum minimè fefellit; nec exiguum erat periculum, ne ipsum, aliósque optimos viros similia sentientes, nondum satis notos, calumnia opprimeret. Sic extorta illi necessariò plurima illa Scripta Eristica, quibus, si hodie etiamnum viveret, neque ipse, neque alii indigerent. Itaque sine dubio calumnias omnes sper-

spernerct, & in tranquilla Veritatis investigatione, atque explicatione vitam ageret. Norat virum bonum numquam rixari, nisi invitum, nec ad inutilia certamina sponte suâ umquam descendisse. Postquàm per universam Europam lectitantur cùm summi illius viri, tum etiam optimorum & doctissimorum hominum *Steph. Curcellæi*, *Arnoldi Poelemburgii*, & tua, Vir Clarissime, Scripta; nemo nisi prorsus indoctus potest ignorare quæ sit Remonstrantium doctrina, nec cujusquam existimatio propterea ampliùs periclitatur. Quamobrem securè possimus spernere pleraque adversariorum Scripta, quæ hodie in lucem prodeunt, súntque, si ita loqui fas est, antequàm componerentur, solâ expositione contrariæ Veritatis, pulcherrimè dudum confutata.

Quòd si exempla quæramus, ex quibus liqueat, nisi quæpiam ex memoratis subsit caussis, negligendas esse calumnias; primum omnium se se animi nostri oculis objiciet absolutissimum sanctitatis exemplar Jesus Christus; qui Judæorum criminationes, quamquam moriturus, confutare noluit. Norat, nimirum, ea quæ docuerat numquam esse ex hominum memoria delenda. Sciebat, quæcumque diceret, neminem ex Syncdris ad ei fidem habendam adductum iri. Mala denique quæ à Judæis perpetiebatur, in humani generis salutem statuerat pati; cùm præsertim longè maxima præmia sibi, apud Patrem, reposita esse sciret. Igitur cùm videret Judæos nec Veritati, nec sibi nocere posse; nec apud

apud Synedrium, nec apud Pilatum causam suam operosè agere voluit. Quidni igitur & nos, quatenus licet & longo intervallo, *Ducem salutis nostræ* sequuti, si similes sint circumstantiæ, id exemplum imitemur?

Ne quis verò dicat tantum esse inter se & Christum discrimen, ut mirari quidem eum possit, sequi verò hac in re non possit; intueatur mihi Socratem, Ethnicum Philosophum, suspicantem dumtaxat esse alteram, post hanc, vitam, in qua boni à Numine præmia acciperent. Is cùm existimaret se per totam vitam Veritatem factis & dictis satis animosè docuisse ac defendisse, ita ut è memoria discipulorum & familiarium suorum numquam esset elapsura; cúmque videret oratoriâ defensione non magis commotum iri judices, quàm commoti fuerant integerrimâ vitâ, pulcherrimisque sermonibus, quos audire potuerant quicumque voluerant; ad saniorem mentem eos revocare frustra non tentavit, nec submissâ oratione flectere in cassum conatus est. Si non prorsus conticuit, at *ita in judicio pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus videretur esse judicum*; ut rectè observavit *M. Tullius* Lib. I. de Oratore, c. 54. ubi & alia hanc in rem leguntur.

III. MEMORATIS causis repellendæ Scriptis calumniæ, quæ si absint, satiùs esse tacere contendimus; nunc particulatim recensebimus causas silendi, in quas potissimùm in hac Dissertatione inquirere statuimus. Existimamus igitur, nisi si quæ sint loquendi cau-

causæ, ex iis quas adtigimus, Eristica Scripta nec Auctori apud homines, nec aliis prodesse, nec Deo denique placere, quæ utique nisi sint sat graves tacendi causæ, nunquam erit ulla de ratione silendum. Certè non possunt esse, nisi duo genera occupationum; quibus, sine probro, distineamur. Aliæ pertinent ad officia utilia aut necessaria vitæ, sive ad corpus respiciant, sive ad mentem; quæ singillatim recensere, aut in sua genera pártiri non est hujus loci. Aliæ verò sunt relaxationes animi, aut corporis, quibus reficiantur necesse est, ut solitos diutiùs ferre possint labores. Ut priores ejusmodi sunt, ut non possit non vituperari quisquis aliquam earum partem in sui, aliorúmque utilitatem non suscipit; sic posteriorum is debet esse modus, qui satis sit fini, propter quem instituta sunt; non verò tam frequens usus ut maxima vitæ pars in iis teratur, quod nimis sæpe fieri videmus. Tunc enim non sunt *diverticula*, ut vulgò solent vocari in hodiernis Linguis, sed perpetuæ ac maximæ aberrationes, quibus totâ viarum regione errantes numquam ad finem humanæ vitæ propositum perveniunt.

Ad utrum verò genus occupationum possemus referre laborem inutilem, qualem esse eum statuimus, quo confutantur absurdæ calumniæ, & quæ sponte suâ corruunt? Non est necessarius labor, aut utilis corpori, vel animo. Non est etiam remissio ingenii, quâ ejus vires refocillentur, corpúsve fessum recreetur; nisi quis eâ sit indole, quam alieno-
rum

rum vitiorum inutilis propalatio & insectatio delectent; quæ indoles ut emendetur danda sine dubio opera est, non fovenda & confirmanda perpetuis rixis. Igitur est nobis ab inutilibus concertationibus abstinendum; vel quia sunt inutiles, si aliud nihil in iis posset reprehendi; cùm sint longè plura in eo vitæ instituto carpenda, ut in sequentibus demonstrabo.

IV. Ut incipiam à nobis ipsis, ostendamque parum nobis futilium calumniarum confutationem prodesse; dubium esse nequit, quin beatitudo, quam in hisce terris adsequi possumus, sita sit in ἀταραξίᾳ, hoc est, in tranquillitate animi futuram alterius vitæ beatitatem, ex norma Evangelica, sperantis atque exspectantis, eáque quanta maxima esse potest. Nos quidem Evangelium mutatos non vult in stipites, aut immunes esse ab omnibus adfectibus, uti nec Ratio; at nos in malis hujus vitæ ita solantur, ut ab officio nos recedere nulla de ratione patiantur, útque propter futuræ vitæ spem omnia hujusce mala æquo animo feramus. Turbatur quidem calamitatibus, incommodísque, sed ita ut paullò pòst ad se redeat, alacritérque & animosè Evangelio parêre pergat, nec umquam minoris faciat spem felicitatis ex ejus promissis conceptam. Majus multò est gaudium quod ex ea spe, conscientiáque virtutis nascitur; quàm quod ex aliis ullis rebus oriri queat. Firmius id est constantiúsque, ac totius vitæ tempore, in secundis, in adversis, adfectibus omnibus moderatur. Non patitur nos

nos insolescere vitæ hujus bonis, quæ parvi facit; nec deprimi, si res minùs ex voto fluant; quia non aliter optare nos sinit res secundiores, nisi prout consentire possunt cum beata illa spe, quam dixi. Hæc est ἀταραξία Evangelica; ad quam adspirare nos omnes par est, & cui nihil est, in hisce terris, quod possit æquiparari.

Igitur quæcumque ad finem illum ducere nos possunt, ea sunt nobis adquirenda, ac inventa diligenter excolenda; quæ verò nos ab eo revocant, impediúntque ne eum consequamur vitanda, ac studiosè fugienda sunt. Quis autem dubitet quin frequentior propulsandarum etiam calumniarum consuetudo adfectus incendat, animúmque dolore, irâ, aliísque perturbationibus urat, quibus ab illa ἀταραξία planè excidimus? Quis possit sine ira repellere venenata inimicorum tela? Quis sine dolore, animo verset convicia & calumnias, etiam cùm ab iis nihil sibi timet? Nemo est ita ferreus, ut hisce cogitationibus minimè adficiatur. Itaque tranquillitatis cupidis sunt animo planè ejiciendæ, negligendæque omnes inanes calumniæ; quandoquidem sine tranquillitatis, omnium rerum pretiosissimæ, jactura, nequeunt confutari.

Quare verò convicia propulsamus? Nimirum, ne nobis noceant, impediántque quominùs tranquillam vitam agamus. At si propulsatio ipsa contumeliarum magis obsit tranquillitati animi, quàm earum neglectus; an dubitabimus id demum esse eligendum, quod mi-

minùs animum perturbat? Felicitatem cùm sectemur, an alemus adfectus, qui cùm felicitate consistere nequeunt?

Vixit nuper in Gallia * vir summi ingenii, ac singularis eloquentiæ, qui à prima adolescentia oppugnavit potentissimam Societatem; cui, ut ipse loquebatur, per omnes terras sparsæ plura sunt ora quàm Famæ; ejúsque in se acerrimè concitatæ, & implacabiliter indignantis tela postea, quoad vixit, repellere aut declinare conatus est. Is à se quidem Veritatem defendi putabat, quamobrem sibi gratulabatur. Existimabat etiam sibi necesse esse famam suam adversùs eos, quos irritaverat, tueri, ne eorum maledicta sibi nocerent. Itaque per totam vitam eámque longævam scriptitavit, ut confutaret ea quæ à Societate illa sibi objiciebantur. Statuamus ab illo Veritatem defensam, concedamúsque eorum, quorum ab Adversariis insimulabatur, reum non fuisse. Attamen illo vitæ instituto planè excidit tranquillitate animi, quæ ei multò pluris esse debebat, quàm nonnulla existimationis jactura. Vitam exegit in perpetuis fermè Scriptis, contra eam Societatem, aut in sui defensionem edendis: eodémque animo, quo eam adortus erat, in alios diversissimi generis homines pugnacem calamum strinxit, & tela etiam eorum declinare vice versâ coactus est. Igitur vitam in inferendo aut defendendo bello dum absumit, iræ usque adeò addictus fuit, vix ut ullum Opus

* *Antonius Arnaldus.*

Opus nisi felle tinctum ab eo prodierit. Quis verò invideat ei animi adfectioni, ac non potiùs malit ἀναισθησίᾳ aliquâ laborare, quàm teterrimi adfectûs ludibrium esse; quamvis ceteroqui secunda omnia experirentur qui eo laborarent, quod raró contingit & ei quidem, quem diximus, minimè omnium accidit?

Ne ergo, dum timemus jacturam leviorem, multò majorem, inani quodam timore, aut alio simili adfectu decepti, faciamus. At mihi hîc videor audire aliquem dicentem tranquillitatem quidem animi nonnihil turbari, dum intentus est propulsandæ calumniæ, de qua sine commotione vix possumus cogitare; at ex ejus propulsatione, quamvis non planè necessaria, famam adquiri, aut ab inimicis commaculatam purgari. Contrà si taceamus, multos fore qui malè de nobis sentiant, silentiúmque nostrum quasi tacitam confessionem objectorum criminum interpretentur; quæ si diluere possemus, numquam verba nobis deessent.

Verùm hic est inanis prorsus timor, quis enim, ut à postrema ratione incipiam, nescit homini non prorsus stupido numquam deesse verba, quibus bonam causam tueatur; cùm quotidie videamus desperatas causas, summâ audaciâ, & maximâ verborum copiâ, defendi? Quis ignorat chartam minimè erubescere, & in ejusmodi certaminibus, quæ Scriptis editis fiunt, omitti ac dici quidquid videtur, prout causa postulat? Quæ cùm ita sint, nemo dubitare queat, non dicam bonam causam,

ſam, ſed etiam dubiam perfacilè poſſe defendi. Nihil certè vetat, ſi boni poſſent hoc à ſe impetrare, pro conviciis temerè jactatis, opponi nomina verorum vitiorum, quibus laborant ii qui innocentium famam proſcindunt. Rectè ſanè Æneas * Homericus repo- nit Achilli contumelioſis verbis cum adloquuto; *utrique permulta eſſe convicia quæ ſibi oggererent, & quorum pondus, ſi talibus pondus eſſet, ne centum quidem tranſtrorum navis tolleret; volubilem eſſe linguam mortalibus, multóſque omnis generis ſermones, ac ingentem profuſionem verborum hinc atque illinc; & quale dixerint verbum, tale etiam audituros:*

Ἔστι γὰρ ἀμφοτέροισιν ὀνείδεα μυθήσασθαι
Πολλὰ, μάλ', οὐδ' ἂν νηῦς ἑκατόνζυγος
ἄχθος ἄροιτο·
Στρεπτὴ δὲ γλῶσσ' ἐστὶ βροτῶν, πολέες δ'
ἔνι μῦθοι,
Παντοῖοι· ἐπέων δὲ πολὺς νομὸς ἔνθα καὶ
ἔνθα·
Ὁπποῖον κ' εἴπησθα ἔπος, ποῖον κ' ἐπακούσαις.

Nemo igitur, qui non prorſus deſipiat, exiſtimarit ideò taceri, quòd verba reis deſint; præſertim quando in rixis eſſet conſeneſcendum. Dixi, ab initio hujusce Diſſertationis, neceſſariam defenſionem ſui non eſſe negligen-

* *Iliad.* Υ, 246.

gendam; sed necessaria non est, quotiescumque Adversariis videbitur jam confutatas criminationes denuò objicere. Semel crimine probè diluto, non opus est continuò dicta repeti, cùm malevolus id iterum iterúmque objecit. Imò verò tantùm abest ut qui singulis criminationibus, aut calumniatoribus adcuratè respondet, famam suam augeat; ut contrà, quamvis prior lacessitus, jurgiorum ac rixarum amans vulgò habeatur. Sæpe vidimus celebres Adversarios magnâ hominum exspectatione certamen inire, eorúmque adversaria Scripta, quæ prima prodierant studiosè lectitari; sed cùm rixari diutiùs pergerent, omnium animos à spectaculo tam tetro aversos, librósque

> * *Deferri in vicum vendentem thus & odores,*
> *Et piper, & quidquid chartis amicitur ineptis.*

Sic quod ab ira sua non poterant edoceri pugnaces animi, id à fastidio emtorum & lectorum inviti tandem didicerunt. Quantò satius est Lectores judicare, potuisse permulta dici ab homine rixarum nequaquam amante, quæ datâ operâ ab eo omissa sint, quàm multis actum id quod poterat semel & paucis expediri? Quantò optabilius est famam hominis litterati otii amantis adipisci, quàm hominis jurgiosi atque otio suo ad rixandum abutentis? Sed

* *Hor. Ep. I. Lib. II. Ep. vers.* 269.

Sed possunt omnia Adversariorum tela non silentio tantùm retundi, verum etiam verbis, quamquam aliò spectantibus, cum plausu atque laudibus omnium bonorum. Ii, nimirum, dum ii qui nullâ, aut exiguâ operâ Rempublicam litterariam juvare possunt, eos conviciis lacerant; eam labore quopiam utili demereantur, & ex quo liqueat eos tales nequaquam esse, quales eos cuperent Adversarii haberi. Multò magis famæ suæ contulit quisquis utilibus laboribus incumbit, in quibus nihil est quod quemquam lædat, sed multa quæ plerisque usui esse possint. Multò meliùs meriti sunt de Republica Litteraria, qui ejusmodi Operibus eam instruxerunt; quàm qui sexcentos calumniatores confoderunt, famámque suam acerrimè contrà omnes, multísque voluminibus defenderunt. Ideóque prioribus palma tandem sine dubio defertur.

Norunt omnes, quibus paullò notior est historia, pessimas causas, non raro eloquentissimè & speciosissimè defensas; ita ut ejusmodi defensiones admodum ambiguum sint justitiæ argumentum. Imò quotidie, inter dissidentes Christianos, videmus controversias agitari eo acumine, eâque eloquentiâ & tanto eruditionis exquisitæ adparatu, tam ab iis qui in errore versantur, quàm à Veritatis patronis; ut si ex illis externis subsidiis judicium ferretur, sæpe Mendacium Veritati par, aut superius eâ judicaretur. Fuisset quidem optandum *numquam rebus ipsis apud homines, plus linguam posse, sed si quis fecisset benè, eum demum bene dicere; & ejus qui mala fecisset*

cisset sermones esse malos, nec umquam posse injusta ullam benè tueri. *

— Ἀνθρώποισιν οὐκ ἐχρῆν ποτὲ
Τῶν πραγμάτων τὴν γλῶσσαν ἰσχύειν πλέον,
Ἀλλ' εἴ τε χρηστ' ἔδρασε, χρηστ' ἔδει λέγειν·
Εἴτ' αὖ πονηρὰ, τοὺς λόγους εἶναι σαθροὺς,
Καὶ μὴ δύνασθαι τἄδικ' εὖ λέγειν ποτέ.

Verùm non ita cum humano genere agitur, ut semper verba factis sint consentanea. Quare meliore fama dignus erit, qui & moribus bonum virum se præstabit, & Scriptis operam dabit, ut homines adducat ad parendum sanctissimis Christi præceptis, atque ab eo felicitatem eâ lege exspectandam, quam ipse nobis tulit; nec à pulcherrimo proposito ullis contumeliis poterit umquam deduci. Sibi suísque privatis utilitatibus servit quisquis, pro sola sua existimatione, adversùs maledicos decertat; at Reipublicæ servit, quisquis, posthabitis suis commodis, ea docet quæ omnibus prodesse possint. Nec omnes, mihi crede, experitur ingratos erga suos labores quisquis eo animo Litteris Sacris aut profanis illustrandis insudat; permulti sunt, qui gratias illi habent statim ac ejus opera vident, sed plures & graviores aget posteritas. Posteriore quidem hoc solatio frui vivus, apud homines non potest, quia gratias olim ei

* *Ex Euripidis Hecuba.*

ti habituri nondum ſunt nati, cùm de iis benè meretur; ſed ſummus ille humanæ Societatis auctor & vindex, qui ea ſibi imputari voluit, quæ ob ejus præcepta, hominibus benè fiunt, gratias refert, ſtatim ac eos ad meliorem vitam evocavit. Verùm hîc de hominibus tantùm conſtituimus loqui, quorum optimi quique cenſuerunt breviter & ſemel, ubi neceſſe fuit, confutatâ calumniâ, ſilentium ſibi imponendum, nec aliter reſpondendum conviciis, quàm elaboratis in uſum omnium Scriptis.

Jacobus Sadoletus, vir ſuâ ætate diſertiſſimus, *Deſid. Eraſmo*, ab innumeris ſcurris & rabulis lacerato, olim ut ita ſe gereret * auctor erat. *Te*, inquiebat, *ita crebrò, & à tam multis peti & mirum ſanè mihi & permoleſtum eſt; nec video quæ ſit cauſa, niſi fortè ea, de qua jam pridem ad te ſcripſi; exiſtimatio tua, videlicet, quæ in tam alto ſita eſt loco, ut omnibus flatibus invidiæ propoſita eſſe videatur. Nam qui in hanc Theologiæ palæſtram, nomen ſuum profitentur, quò ſibi de principio commendationis aliquid in vulgus quærant, nomen eligunt clariſſimum, in quod invehantur; auget deinde rixam ipſa contentio. Sed ego ſi iſto loco eſſem, unâ ſemel defenſione in univerſum omnibus reſponderem* &c. Hoc *Opere edito, perenne mihi ſilentium ſuſciperem adverſùs malevolos; quorum inſolentiam iniquáſque calumnias, cùm res ipſa & veritas, tum tua excellens fama virtúſque refutaret.*

Vixit

* *In Ep. qua exſtat Lib. IV. ejus Epiſt.*

Vixit olim in Gallia vir, non dignitate tantùm Senatoriâ, in Parisiensi Senatu conspicuus, sed & meliorum litterarum amore; quibus non leviter tinctus erat, ut ex ejus editis Epistolis intelligere est. Fuit is summus amicus *Claudii Salmasii*, existimationísque ejus patronus acerrimus; ita tamen ut hominis vitia, ac delicta minimè in suis ad eum litteris, pro veri amici officio, dissimularet. Cùm ergo *Salmasius* à multis ejus ætatis Criticis, Jurisconsultis, & Theologis carperetur, nec exiguum tempus tereret in confutandis iis Scriptoribus, quòd ita suæ famæ interesse putaret; Hæc ad eum scripsit *Sarravius*, in Epist Gallica, quæ Latinè vertam: *Non dubito quin te aculeata dicta angant, quietémque tuam perturbent. Hoc verò eorum unicum est consilium, & hoc adsequuti fines suos adsequuntur, prout solemus stylo forensi loqui. Sed semel te oportet claudere aures omnibus illis maledictis, hominésque ulcisci, compositione Operum quæ te digna sint. Cùm enim prodit in lucem quidpiam, quod tuum esse dicitur, omnes ad emendum concurrunt; sed quando nihil in istis tuis Scriptis deprehenditur, præter minutas quæstiunculas, quamvis eruditè atque exquisitè pertractatas, audio tamen vulgò dicentes:* hiscéne occupationibus distinetur magnus ille vir? Hoccine posteritas laudabit? Hoccine nobis promisit, atque ab eo exspectavimus? Omnia ejus Scripta plena sunt promissis magnificis librorum ac commentariorum in Plinium, in Tertullianum, in N. Testamentum, in Dioscoridem; pro

pro quibus edit Scripta in homines nihili, & quos vix sciremus esse in rerum natura, nisi famam illis conciliaret? *Scio quid respondeas, conórque eo uti quàm maximè possum. Sed paucos invenio, quibus placeat.* Deberet, *inquiunt*, contemnere quisquilias illas hominum, & semel iis valedicere. Nihil dicas cani latranti, cogitur tacere; sed si eum irritaris, denuo vehementiùs incipit & suam adlatrationem auget. *Quæso mihi ignoscas, quòd molesta illa judicia tibi scribam, sed tam sæpe verberant aures meas, ut à me non possint non reflecti ad te quædam eorum ἀπηχήματα.*

Hoc fuit judicium virorum eruditorum, qui tunc temporis in Gallia vivebant & *Salmasii* Scripta lectitabant, de contentionibus ejus diuturnioribus, de rebus exigui momenti. Sed & credunt plerique homines litteratos, qui nimiam operam tribuunt confutandis calumniis, quamvis Veritatem unà cum sua fama tueantur, non tam Veritati defendendæ insudare, quàm existimationi suæ; imò verò suspicantur interdum eos pro Veritate ne verbum quidem unum facturos fuisse, nisi cum ejus defensione fama eorum esset conjuncta. Aliquando profectò vident maximam & adcuratissimam partem Operis pertinere ad defensionem Scriptoris; Veritatem verò non pari studio, nec simili diligentiâ defendi; unde minùs eam cordi esse Scriptori colligunt. Non semper quidem rectum est id judicium, sed quid facias? ita sunt homines, mul-

multò procliviores ad malè ſentiendum de aliis, pravéque interpretandum id quod faciunt, quàm ad æqua benignáque judicia. Itaque multò præſtat nos videri negligentiores exiſtimationis noſtræ, dum maledicta minimè confutamus, quæ ad nos tantùm pertinent, ſi amantiores judicemur Veritatis.

IV. Hinc igitur liquet Scripta Eriſtica, minimè neceſſaria, nequaquam prodeſſe Auctori; jam oſtendamus ea utilia non eſſe aliis, ac præſertim quidem poſteris.

Ante omnia, hoc conſtat, pleroſque omnes qui libros emunt & ſtudiis litterarum Sacrarum aut profanarum dediti ſunt, res in libris quærere; non vitia aut delicta Scribentium, quorum cognitionem nihil ad ſe pertinere putant. Malè ratiocinetur Anemolius aliquis, erret, imperitus ſit eorum quæ tractare adgreditur, calumniis delectetur, nullo pudore teneatur, nihil penſi habeat quid ſcribat, dummodò convicietur adverſario, exiſtimationíque ejus detrahat, vitam in pudendis concertationibus abſumat; quid hoc ad me? (inquit Lector, cui eſt homo ignotus, aut qui nihil vidit ejus quod dignum ſit lectu;) Vel aperto ejus volumine, ſi quod fortè in manus meas incidat, ſatis per me intelligam talia legere non mei eſſe otii. Quid mea intereſt ſcire eſſe calumniatores, qui famæ tuæ detrahant, ô qui in uſum publicum ſcribis, quicumque ſis? Non qui ſis adtendo, ſed quid dicas; quod ſi ſit utile, gratias tibi habebo & agam, prout ſe dabit occaſio, quidquid invidi de te dicant. Imò verò ſi quid præ-

præstiteris quod sit operæ pretium, ex eo de te judicium feram, & maledicta Adversariorum pro calumniis habebo. De te, déque tuis Adversariis ex rebus, non ex verbis, judicabo. Vita nimis brevis est, nimísque multæ res magni momenti supersunt mihi discendæ, aut altiùs memoriæ infigendæ; quàm ut tempus, in legendis conviciis, aut eorum confutationibus, teram.

Hæc loquuntur, aut certè cogitant sapientissimi quique, quorum potissimùm Scribentibus ratio habenda est. Si qui sunt, qui calumnias, earúmque confutationes legunt, ii sunt numero multò pauciores, nec pares auctoritate. Sunt qui utrumque contendentium norunt, aut qui alterutri favent vel adversantur, gratiâ aut odio transversi acti. Hi legunt initio quæ ad homines ipsos pertinent, & utrimque dicta expendunt. At hi ipsi, qui primùm adtentis oculis, atque animis hæc lustrant, si contentio paullò diuturnior sit, fessi & nauseantes ab eo spectaculo abeunt. Primos ac secundos ictus, eorúmque déclinationes aut repulsiones spectant; deinde eos piget pœnitétque tetri spectaculi, ad quod tandem nemo concurrit, quantacumque sit contendentium pertinacia, quemadmodum antea jam dixi.

Ac sanè quid discerent Lectores, ex ejusmodi conflictu? An calumniari, vel conviciari; vel calumnias, aut convicia repellere? Atqui prius disci non debet, posterius autem satis discimus, ubi opus est, ab iis qui tradunt Artes ratiocinandi, aut dicendi; præterquàm

quàm quòd res ipsa ac Veritas virum bonum, calumniâ adpetitum, quid sit respondendum satis docent.

At fortè aliquis dixerit, defensionibus esse mistam Veritatem, quæ unà cognosci queat; ideóque Eristica ejusmodi Scripta non esse legentibus inutilia. Verùm si Veritatem docere cupimus, eámve amabiliorem hominibus reddere, solam proponamus, suísque ipsius subnixam viribus & argumentis; non mistam adfectibus nostris, quibus obscuratur ac suspecta sit. Cùm nostram existimationem conamur tueri, alienámque minuere de hisce rebus multò magis anxii sumus, quàm de Veritate. Tela tantùm repellimus, aut declinamus, vel etiam vice versâ in Adversarios conjicimus; nec Veritate sæpe utimur, nisi quasi clypeo, aut telo; clypeo quo existimationem nostram tueamur, telo quo alienam lædamus. Eam proferimus, quia protulisse nobis contra Adversarium prodest, alioquin omissuri, si nobis, apud homines, noceret; aut quia, si probè cognoscatur, Adversariorum nostrorum fama minuetur. Sic videmur amare Veritatem, quia nobis quidem prodest, aliis verò nocet: quo fit multis suspecta, qui sæpe ex circumstantiis de re ipsa judicant; non de circumstantiis, sicut par esset, ex ipsa re. Obscuratur etiam misturâ rerum ab ea prorsus alienarum, dum iis involvitur, quæ ad singulares homines pertinent; quo verò obscurior est, eo minùs animos hominum subit; si præsertim alia accedant, quæ ingressum ei occludant, qualia sunt quæ modò dicebamus. Exem-

Exemplo ut hæc illuſtrem, doctiſſimus Jeſuita *Dionyſius Petavius*, non tantum ſingularia placita Eccleſiæ Romanæ, ſed & multa vera dogmata aliíſque etiam Chriſtianis cum ea communia, in *Dogmatibus Theologicis* defendit, contra varios adverſarios, quos quaſi calumniatores ubique inſectatur; ſed eorum calumniis (ut jam concedamus eſſe calumnias) tantâ acerbitate reſpondet, præſertim ſi qui ei repoſuiſſent, ſicut factum fuerat à *Claudio Salmaſio*, atque *Antonio Arnoldo*, ut ſuſpecta reddat etiam quæ vera habet; quia videtur non tam amaſſe Veritatem, quàm odiſſe homines, eáque uſus non ad eorum animos illuſtrandos, ſed ad famam commaculandam, invidiámque errantibus creandam. Tot ſuis demonſtrationibus miſcet contumelias, ut ſe contra eorum, ut dicit, calumnias tueatur, quæ ad Veritatem nihil faciunt, & obſcuriora reddunt quæ de ipſa Veritate habet. Veritas res non eſt jurgioſa, & pugnax; ſed placida & tranquilla; & quæ adfectibus quaſi nebulis occultatur, nedum ut iis clarior fiat. Victoriâ quidem gaudet, ſed clemente & in qua tetrum illud, *væ victis*, numquam audiatur; ſed tranquilla, & in qua victi victoribus ita poſtmodum miſcentur, ut eos ſecernere ampliùs non liceat; quia æqua ſors eſt omnibus, & par gaudium ob defenſam, vel retectam Veritatem.

Dixi antea æquales atque amicos contendentium, aliquamdiu certamen ſpectare, tum ſpectaculi pertæſos ad alia ſe ſe convertere; at hoc, multò potiore jure, de poſteris dici

queat; qui vix ullum ejusmodi contentiosum Opus legere sustinent. Ante aliquot annos, inter Jesuitas & Jansenistas, internecinum bellum in Gallia gestum est, innumerabiliáque aculeata Scripta utrimque, Gallico præsertim sermone, edita sunt; quæ initio avidè lectitabantur, ab iis qui in partes iverant, eorúmve amicis; sed nunc omnia planè conciderunt, adeò ut vix in Bibliothecis serventur, nec ab ullo ampliùs legantur. Si viri ingeniosi, qui in illam arenam descenderunt, pro innumeris Eristicis Opusculis, pauca edidissent in quibus Veritas sola spectaretur, atque exponeretur; hæc adhuc manibus hominum versarentur, non sine laude auctorum; cùm superiora blattis & tineis dudum sint relicta.

Vir summus *Hug. Grotius*, quem multùm præfero pugnacibus illis omnibus Scriptoribus quicumque sint, reposuit nonnullorum calumniis, iis Opusculis, quæ videmus in IV. Theologicorum ejus Operum Volumine; quas multò meliùs sprevisset. Quis enim hodie ea Scripta dignatur legere, quæ contra eum à nonnullis Theologis edita sunt, aut etiam quæ ipse pro se respondit? Profectò perpauci sibi satis temporis, ad ea evolvenda, esse putant. Quis verò non frequenter legit maximi illius viri Opera, ad interpretationem Scripturæ Sacræ aut Jurisprudentiæ pertinentia? Sæpiùs jam recusa, variis in Europæ locis, fuerunt & porrò recudentur; quia cùm sint quotidiani usûs, ipsis evolventium manibus teruntur, sequentésque ætates iis non minùs indigent ac superiores. Non defuere quidem Theo-

Theologi, quibus non ſatis fuit quæ ab eo humanitus delicta ſunt modeſtè & ſine acerbitate, confutare, ne incautiores ejus auctoritate fallerentur; quod ſemper jus fásque eſſe omnes boni atque eruditi judicarunt; ſed qui optimum virum infamare, atque immeritò paſſim mordere conati ſunt. At perpauci hæc pugnacium ingeniorum Opera legunt, & ſatis conſtat anteſignanum quempiam eorum numquam emtores inventurum fuiſſe mordacibus Scriptis, niſi iis callidè integrum Opus Grotianum, in Scripturam Sacram, inſeruiſſet.

Igitur qui non tantùm ſæculi ſui causâ, ſed etiam propter poſteritatem manum calamo admovent, ab utilibus Scriptis avocari non debent, ad confutandas invidorum calumnias; niſi planè neceſſarium ſit, ut iis ipſis æternæ utilitatis Operibus incumbere ſedatiore poſtea animo poſſint. Nec quiſquam objiciat, calumniarum confutationibus, Adverſarios aliquando adduci non tantùm ad agnoſcendam bonorum virorum innocentiam, verùm etiam ad Veritatem, quam oppugnabant, intelligendam atque amplectendam. Non nego quidem hoc aliquando contigiſſe, ſed contendo rariſſimos eſſe *Tilenos*, qui herbam ei, à quo bene confutati ſunt, porrigant: quam hiſtoriam poſteritati mandavit vir eruditus ac diſertus *Arnoldus Poelemburgius*, * in præfatione ejus *Hypotypoſi Dialogiſticæ* præmiſſa, ad quam Lectorem noſtrum amandamus. Ple-

X 3

* *Edita Hornæ an. 1659. in 8.*

Plerique omnes alii, aut φιλαυτίᾳ, aut metu jacturæ impediuntur, ut Veritatem agnoscant, aut nitámve profiteantur.

Quamvis confodiantur, ut ita dicam, inevitabilibus Innocentiæ ac Veritatis telis, attamen ita superbi sunt, ita suæ inanis existimationis amantes; ut numquam adduci possint ut fateantur se errasse, nedum ut veniam petant, ut deberent, immeritò læsæ bonorum famæ. Novimus ejusmodi hominem, qui cùm non ita pridem turpissimæ calumniæ, omnium judicio, convictus sit & ita convictus ut non ingenio ullo, sed oculis tantùm opus sit, ut res intelligatur; attamen multùm abest ut hoc ipse sentiat, aut, si sentit, sustineat profiteri, ut contrà, instar Caci Virgiliani,

*Faucibus * ingentem fumum (mirabile dictu!)*
Evomat, involvátque dolum caligine cæcâ,
Prospectum eripiens oculis, glomerétque legenti
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.

Exarsit enim, cùm teneretur deprehensus in aperta calumnia, incredibili irâ, omniáque infuscare sophisticis artibus conatus est. An ejusmodi vir dignus est cujus iterum, iterúmque renovatis calumniis quidquam reponatur? Certè, si fiat, non poterit prætexi spes adducendi hominem ad saniorem mentem. Non

* *Parodia ex Æneïdis Lib. VIII, vers. 252. & seqq.*

Non ſunt quidem omnes tam vehementis, contumacíſque ingenii; at pauci ſat Veritatis amantes, conſtantéſque ſunt, ut detrimentum pati queant, quod ſæpè ferendum eſſet, ſi profiterentur ſe aliter ſentire quàm antea ſenſerant, quámque ſentit ea Chriſtianorum Societas, cujus ſtipendiis ſeſe ſuſtentant. Itaque nihil juvat ejuſmodi homines erroris perſpicua demonſtratio, calumniarúmque, quibus uſi fuerant, valida confutatio. Si ſe calumniatores faterentur, deſerendum eſſet ſæpe munus, cujus ſtipendiis æquo animo carere non poſſunt; inopia interdum eſſet ſubeunda, quæ minùs conſtantes terret. Quid ergo ſibi volunt homines, quos dura neceſſitas trabalibus clavis adfixit certis Partibus, cùm alios adgrediuntur? Nolunt certè ab errore revocari, cum jactura ſtipendii. Itaque rixari volunt, ut ingenio ſuo indulgeant. Quærant verò homines ſibi ſimiles, qui verba ventis ferenda profundere ſuſtineant; quique calumnias numquam retractandas, quamvis manifeſtò arguantur, ſummâ moleſtiâ, confutent. Quis velit vel optimam cauſam agere apud Judices, quibus norit impoſitam eſſe gravem mulctam, ſi ſecundùm ſe judicent? Boni ergo & eruditi viri in utiliora Opera tempus ſuum impendant, quibus manſuetam Veritatem manſuetis atque ea uſuris exponant.

Sunt & alia multa, propter quæ non pauci indigni ſunt qui ſeriò confutentur; quorum potiſſima recenſebo. Primùm quidem videas nonnullos, qui uſque adeò negligenter philoſophicis ſtudiis, excolendæque Rationi operam

ram dederunt, ut ne elementa quidem Artis rectè ratiocinandi norint. Cùm homines non possimus ad saniorem mentem revocare, nisi emendatis eorum paralogismis, necesse esset passim ostendere quàm frequenter in Dialecticæ leges peccent, quæ molesta est & inutilis occupatio; quia grandioris ætatis homines propterea non dant operam Dialecticis, quòd in sophismatibus fuerint deprehensi. Studium hoc est, ut putant, puerile; ad quod si eos retrahas, indignantur. Consuetudinem diuturnâ negligentiâ contraxerunt malè ratiocinandi, quâ fit ut æquè audacter paralogismum proferant, ac adcuratissimam ratiocinationem. Iidem vim argumentorum, quibus contra eos uteris, non adæquuntur, & frontem perfricant contra eas ratiocinationes, quæ sunt ad omnes Artis regulas adcuratissimè exactæ. Igitur littus arant, qui adversùs ejusmodi homines disceptant. Amandandi sunt priùs ad Logicos, quorum præcepta si ediscere atque observare nolint, quisquis contra eos ratiocinatur frustra est. Quot possem hîc nominibus adpellare, qui quàm acerbè in alios invehuntur, tam pueriliter ratiocinantur? Quot videmus homines audacter insimulantes alios *Socinianismi*, quia aliqua in re *Socinum* rectè sentire putant; quasi hæc esset recta ratiocinatio: *Adsentitur Socino in re quapiam; Ergo in omnibus*? Alios videas in similem criminationem incidere, quod nec vexare errantes, nec anathema piè viventibus, propter errores theoreticos, dicere velint; quasi quidquid improbatur pœnis aut anathematibus dignum

num neceſſariò habendum eſſet, ab iis à quibus improbatur! Ejuſmodi tamen criminationes ad ravim usque repetuntur à multis; quos Logicam doceri oporteret, priuſquàm Theologiam adtingerent.

Secundo loco, ſunt qui ignorant quæ neceſſaria ſunt cognitu, ut poſſint de rebus quæ in controverſiam vocantur judicium ferre. Agitur, exempli causâ, de ſignificatu vocis aut Phraſeos Linguæ, cujus elementa vix norunt, & in qua intelligenda ex Lexici fide planè pendent. Fruſtra adgrediaris ejuſmodi homines ab errore revocare, niſi ab iis impetres, ut per aliquot annos ei Linguæ operam dent; quod ſi facerent, tua admonitione nequaquam indigerent. Eſt nonnemo, qui nuper ſimulavit ſe velle defendere, quæ delicta cenſuit alius à viro doctiſſimo, in inſigni quodam Opere; ſed tantùm quædam hîc illic, in additamentis ad id Opus, infeliciſſimè carpſit. Homo eſt planè imperitus Linguæ Græcæ & Hebraïcæ, humaniorúmque litterarum rudis; ſine quarum tamen modica cognitione, talia tentari non poſſunt, ſine ludibrio Lectorum. Fruſtra ſanè ſperet eum quem oppugnavit ſecum decertaturum, qui ei auctor eſt, ut aliquot annos in lectione bonorum Scriptorum abſumat; quod ubi fecerit, ſi quid dubitet, non dedignabitur ei reſpondere. Idem, ut alii fruſtra jam eum monuerunt, Logicæ etiam operam det oportet, antequàm ratiocinari ampliùs pergat, conculcatis omnibus regulis. Nimiæ eſt operæ & cordatioribus Lectoribus tædioſæ, paralogismos, & imperitiam ejus in ſin-

ſingulis fermè verſibus oſtendere ; nec res eſt, ut diximus, tanti. Brevi ejus iracunda Scripta involvendis exigui pretii mercibus abſumentur.

Tertiò, eſt in nonnullis usque adeò exſtinctus Veritatis amor, & partium ſtudium tam vehemens, ut nulla ſit ſpes vel minima, confutatis eorum calumniis, poſſe homines ad ſaniora conſilia adduci. Sciunt ſe Veritatem non quærere, ſed partium, à quibus ſtant, victoriam; ſciunt falſum eſſe quod ingerunt Adverſariis, nec eo ſeciùs pergunt conviciari; quid ergo eos docere velis? An eſſe illicita quæ faciunt? Ne hoc quidem ignorant, ſed malunt adfectui indulgere, quàm officii ſui obſervantes eſſe. Itaque nihil ſatius eſt, quàm ut taceas, obſequarísque ſapienti monito Comici:

—— * *Bacchæ bacchanti ſi velis adverſarier,*
Ex inſana inſaniorem facies, feriet ſæpiùs;
Si obſequare, unâ reſolvas plagâ.

De iis rectè dixeris quod Seneca habet Ep. XXIX. *Nulli niſi audituro dicendum eſt.* —— *Quid enim, ſi quis ſurdos objurget, aut naturâ, morbóve mutos?*

Quarto, in aliis non modò exſtinctus eſt omnis Veritatis amor, ejúsque virtutis loco ſucceſſit ſtudium partium; ſed etiam nulla pla-

* *Plaut. Amphit. Act. II. Sc. 2. verſ.* 71.

planè eſt non tantùm caritas Chriſtiana, ſed ne humanitas quidem, quæ nos æquos eſſe jubet omnibus, qui ſunt ejusdem humanæ naturæ nobiſcum participes. Itaque non partes dumtaxat ſuas tueri conantur, pravis quibusque artibus; ſed & homines ipſos oppugnant, ac perdere omnibus viribus nituntur. Dum coguntur intra verba conſiſtere, quòd non utantur *brachio ſæculari*, ut loqui ſolent, prout ipſis videtur; aut quòd ii, quos oppugnandos ſuſceperunt, iis in locis degant ad quæ *brachium* illud non porrigitur; nullum eſt conviciorum aut calumniarum genus, quod avidiſſimè non adhibeant. Eadem alacritate ac lætitiâ venenatis illis telis, quantum quidem in iis eſt, homines ab eodem omnium Progenitore ortos, & à communi Creatore ac Servatore conditos ac ad ſalutem vocatos, perimunt, quâ venatores occidunt feras. Sed ſi contingat bonos viros, ab iis diſſentientes, vivere in iis locis, in quibus Magiſtratuum, aut Principum auctoritate abutuntur; tum verò nulla eſt infamia, nullum ſupplicii genus, quibus non utantur, ut retractationem veritatis extorqueant, quam rationibus confutare non potuerunt. Eſt cur Deo gratias agamus, in florentiſſima hac Republica, rem eò non deveniſſe, imò verò contrariam de humanitate erga diſſentientes ſententiam vulgò obtinere. At reliqua Europa aliter aut apertè, aut clam ſentit; nec fortè deſunt hîc quoque Druïdæ, qui ſimilia optent. Certè conviciandi & invidiæ faciendæ conſuetudo, quâ laborant, iráque quâ ſe incenſos oſtendunt,

dunt, etiam cùm humaniùs volunt loqui, mitiora nobis non pollicentur conſilia, ſi illis umquam crederetur.

Ejuſmodi autem hominibus quid proſunt reſponſiones? Eſſet potiùs quærenda ratio quâ fera eorum indoles molliretur, atque mutaretur; quæ ſi poſſet inveniri, brevi ad ſaniorem mentem redirent. Interea laterem lavat quisquis, dilutis quàm adcuratiſſimè criminationibus, ad æquiorem ſententiam eos revocat. Rixari volunt & inhumanitati ſuæ indulgere; non quærunt an æquitati conſentaneum ſit id quod agunt, ſed an indoli conviciandi more dudum efferatæ.

Cùm video ejuſmodi certamen inter bonum virum, Veritatíſque ac Æquitatis amantem, & hominem contendendi libidine excæcatum, atque obduratum, mihi in memoriam revocatur elegantiſſimus locus, celebris Platonici; *Maximi*, nimirum, Tyrii, Diſſertatione II, in qua quærit εἰ τὸν ἀδικήσαντα ἀνταδικητέον, *an referenda ſit injuria*, oſtendítque pluris multò eſſe faciendos eos, qui minimè eam referunt. Locum hîc, propter ſingularem elegantiam, quamvis prolixiorem ſubjiciam: Ἀθλητῇ μὲν οὖν ἀνδρὸς, ἢ προσφερομένου ἀθλητοῦ ἐκ τῆς ἴσης ἀγωνίας ἢ φιλοτιμίας ἀποδέχομαι· ὁρῶ γὰρ αὐτοῖς ὁμοίαν μὲν τὴν φύσιν, παραπλησίαν δὲ τὴν μελέτην, ἰσότιμον δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νικᾷν· ὅταν δὲ ἀγαθὸς ἀνὴρ πονηρῷ συμπέσῃ, οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς παλαίστρας προσεληλυθὼς ἑκάτερος, οὐδὲ ὑπὸ τῷ

τῷ αὐτῷ παιδοτρίβῃ ἀσκηθεὶς, οὐδὲ τὴν αὐτὴν τέχνην ἐκμαθὼν, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς παλαίσμασιν ἐντεθραμμένος, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ στεφάνου ἐρῶν, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ κηρύγματος, οἰκτείρω τὴν μάχην, ἄνισος ἡ ἀγωνία. *Facilè*, inquit, *patior athletam cum athleta componi, ex pari certamine & studio. Video enim illis similem indolem, parem exercitationem, æqualémque cupiditatem vincendi. Quoties verò vir bonus cum improbo concurrit, cùm uterque non progrediatur ex eadem palæstra, neque exercitatus sit sub eodem Magistro, neque eamdem artem didicerit, neque in iisdem luctationibus educatus sit, neque amans ejusdem coronæ aut ejusdem præconii; miseret me ejus pugnæ, impar est congressus.* Hinc quidem vir bonus atque eruditus descendit in arenam, solâ Veritate fretus, eíque aperte & candidè proferendæ adsuetus. Solius erroris est inimicus, hominum verò omnium, licèt errantium, peramicus. His nolit quidquam facere, quod sibi ipse fieri, si eorum loco esset, non cuperet. Itaque dum insectatur errorem summâ curâ errantibus parcit, omniáque eorum dicta & facta, quoad ejus fieri potest, benignè interpretatur. Illinc verò homo contentiosus, Veritatis curâ abjectâ, procedit armatus calumniis & conviciis omnis generis. Inimicus est multò magis hominis, quàm sententiæ; neque hanc oppugnat malis artibus, nisi ut homini invidiam conflet, apud imperitos, útque Veritate eversâ, ejus ruinâ Adversarium opprimat. Eum potissimùm petit, atque è me-

medio ſublatum cupit. Quod cùm ita ſit, quis auctor fuerit bono viro pugnandi cum ejuſmodi homine? Quis non potiùs fugam tam iniqui certaminis ei ſuadeat?

Quid ſi ad eam diſſimilitudinem armorum accedant etiam pravi judices? *Neceſſe eſt malum virum ſuperiorem eſſe in tali ſtudio pugnantem, cujus mali quidem ſunt ſpectatores, injuſti verò judices. Hìc enim vir bonus eſt rudis, indoctus, deſtitutúſque incredulitate, fraude, fallaciâ, & omnibus luctandi artibus, quibus confirmatur, ac corroboratur improbitas. Itaque ridiculus fiat, dum adgredietur injuſto injuriam referre; cùm ei rei nec naturâ, nec arte, nec conſuetudine ſit aptus.* Ἀνάγκη τὸν πονηρὸν κρατεῖν ἀγωνιζόμενον ἐν τοιούτῳ σταδίῳ, οὗ πονηροὶ μὲν θεαταί, ἄδικοι δὲ οἱ ἀθλοθέται. ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐν τούτοις ἄτεχνος, καὶ ἀμαθὴς καὶ ἄπορος ἀπιστίας καὶ πανουργίας, καὶ ἀπάτης καὶ τῶν ἄλλων παλαισμάτων ὑφ' ὧν καὶ μοχθηρία κρατύνεται καὶ ἰσχυρίζεται· ὥστε καὶ καταγέλαστον ἂν γίγνοιτο ἀντεπιχειρῶν ἀδικεῖν ὁ μὴ πεφυκὼς τὸ ἄδικον καὶ τῇ φύσει, καὶ τῇ τέχνῃ, καὶ τῷ ἔθει.

Magis impar erit certamen, ſi quinto loco ſtatuamus eò nequitiæ proceſſiſſe malum virum, eámque eſſe infelicitatem temporum; ut diris calumniandi artibus ſibi gloriam quærat, ac reverâ famam apud multos egregii ac memorabilis viri conſequatur. Quo melior eſt, quo modeſtior, atque eruditior Adverſarius; eo major fama interdum ſperatur, ex ejus

ejus insectatione, ac re ipsâ apud imperitos ac malos comparatur. Sic olim Judæi, qui hostiliter insectati sunt Christum & Apostolos, famâ atque existimatione apud suos floruerunt. Sic in Pontificio regno, quicumque gravissimè calumniantur eos quos Hæreticos vocant, & maximo adfectu in eos invehuntur, quibuscumque artibus utantur, ad cœlum, quasi eximii defensores Religionis Christianæ, laudibus feruntur. Igitur semel Veritate constitutâ extra periculum, multò præstat, ad hasce & similes contumelias tacere, ac pergere Veritatem ita exponere, quasi aliud nihil homines à nobis postularent; nisi ut eam in quàm maxima luce collocemus, & quasi sola ejus ignoratio impediret quominùs ab omnibus admitteretur.

Hanc in rem, egregium exstat monitum Proverb. XXVI, 4. ubi duæ sententiæ, specie tenus, contrariæ confimant ea quæ à nobis dicta sunt. *Ne respondeas*, inquit Sapiens Hebræus, *stulto, secundùm stultitiam ejus, ne etiam tu ei similis habearis.* *Stultus* hîc dicitur, more sollemni Sacrorum Scriptorum, vir malus; qui non est similibus armis oppugnandus iis quibus utitur, nisi ei pares nequitiâ haberi velimus, à bonis atque eruditis viris. At iis verbis contrarium, primo intuitu, monitum continuò subjicitur: *Responde stulto, secundùm stultitiam ejus, ne sibi sapiens videatur.* Ergóne licet *stultè* respondere *stulto*? Minimè verò, sed hoc vult Salomon ita esse homini respondendum, ut intelligat se esse malum virum, si modò quidquam

quam intelligere poſſit. Si ſtultitia ejus ea ſit, ut ſilentio meliùs arguatur, qualem antea deſcripſimus; ſilentio reſpondendum. Verſus eſt ſenarius Comici Græci, quo veriſſimè *multis ſilentium reſponſionis loco eſſe* ſtatuitur:

Πολλοῖς ἀπόκρισις ἡ σιωπὴ τυγχάνει.

Vel ſi quis malit Chriſtianum præcipientem audire, vacuas aures præbeat *Juſtino* * Martyri, dicenti oportere, *adversùs clamantem, ſilentium tenere, & eum ridere qui putat ſe* (clamore) *quempiam viciſſe; non verò actum ſtulto inanis gloriæ ſtudio, propter præſentes & audientes, mutuis verborum conflictationibus, æquè ac illos, eorum inſultum confirmare. Secum quidem reputet*, inquit, *qui malè loquutus eſt, me injuriâ eum adfeciſſe; nec voluiſſe reponere, vel auſum non eſſe. Adſint verò mihi, propter bonam conſcientiam, lætitia & tranquillitas.* Πρὸς δὲ τὸν κεκραγότα σιωπητέον, καὶ τὸν οἰόμενον περιγεγονέναι τινὸς καταγελαστέον, μὴ ὑπὸ κενοδοξίας ματαίας ἀγόμενον, διὰ τοὺς παρόντας καὶ ἀκούοντας, ταῖς τῶν λόγων ἀνθυποφοραῖς ἐπίσης καὶ αὐτῶν ἐπανάστασιν κρατύνειν. λογιζέσθω ὁ κακῶς ἀποφαινόμενος, ὅτι καὶ ἠδίκησα, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ ἠθέλησα, ἢ οὐκ ἐτόλμησα. παρείη δέ μοι, διὰ τὴν ἀγαπητὴν συνείδησιν, εὐφρασία καὶ ἀνάπαυσις. Hæc

* *In Ep. ad Zenam & Serenum*, p. 504.

Hæc sibi dicat quisquis ex circumstantiis judicat satius esse tacere, quàm diutiùs frustra disceptare.

Sed & aliter *respondere* possumus *stulto secundùm stultitiam*; si, nimirum, omissis omnibus quæ peculiariter pertinent ad hominem, cum quo nobis res est, non secus ac si numquam in rerum natura fuisset, Veritatem, quam oppugnat, ita proponamus atque illustremus, ut bonis omnibus ac eruditis satisfaciamus. Rationem enim habemus ejus *stultitiæ*, dum nihil proferimus, quo in furorem, ut fit, acriore altercatione possit converti. Eo modo respondemus, qui *stultitiæ* convenientissimus est, dum hominem mansuetè docemus quod prorsus ignorat, aut non satis animadvertit. Eâ ratione, revocabitur à *stultitia*, seu nequitia sua, aut nullo modò poterit à nobis curari.

Ex hisce omnibus possum jam, nisi fallor, confidenter colligere minùs necessarias confutationes calumniarum, neque æqualibus, neque posteris prodesse; neque Adversarios, ad meliùs de nobis sentiendum, adducere.

V. Superest ut ostendam inutiles illas sui purgationes, quæ non possunt institui, nisi alii Calumniæ convincantur, Deo parum esse gratas; quamquam hoc ex iis, quæ jam à me dicta sunt, facilè colligi potest. Verùm idem paullò apertiùs & copiosiùs ostendendum.

Nemo quidem, qui Evangelia legerit, dubitare potest quin Deus ultionem vetuerit, animí-

nimisque ultionis cupidi sint ei parum grati; ideóque si calumnias confutare, præter necessitatem, genus sit ultionis, dubium non erit an sit à Deo vetitum. Sed erunt qui putent confutare Adversarium, quotiescumque ab eo calumniis adpetimur, inculpatæ esse tutelæ, ut loquuntur Jurisconsulti: quemadmodum licet, per Leges, toties nos tueri, quoties cum telo quispiam in nos irruit. At magnum est inter hæc discrimen, nam nisi telum illico repellam, aut declinem, aut aliquâ ratione fugiam, corpore excipiendum est, & vulnus exspectandum; cùm malignæ Linguæ calumnias possim persæpe negligere, sine ullo existimationis, aut fortunarum detrimento, quod quotidianâ experientiâ intelligere licet. Tunc temporis, satis habere debeo calumniæ opponere mores ad sanctissimam Evangelii normam exactos, & Scripta in quibus utilem quampiam Veritatem aut invenire, aut illustrare coner, absque ulla Adversariorum insectatione. Semel aut iterum nos ac nostra defendisse satis est, ut extra periculum versemur. Disceptatio omnis diuturnior in rixam tandem convertitur, in qua licèt calumnias inimicorum veris repellamus responsis, ultionis cupiditas, perpetua ferè iræ comes, transversos nos agit.

Virtus non est silere cùm nemo nos lacessit, aut iis non detrahere, qui de nobis nihil dicunt, vel etiam honorificè loquuntur; virtus est Linguæ nostræ moderari, quando aliâ pestilente Linguâ laceramur, eaque uti ad bene precandum, quando diris devovemur. Sic præ-

præcipit Christus : * *Benedicite maledicentibus vobis —— Orate pro calumniantibus vos* ; sic ipse se gessit, cùm pro Judæis, quorum crudelibus maledictis lacessebatur, divinam misericordiam invocabat. † *Cùm conviciis impeteretur, convicia non reddebat.* Hoc præcepto atque exemplo damnantur non tantùm, qui in homines innocuos & rectè sententes mendaciis debacchantur; quod est extremæ nequitiæ; sed illi etiam qui Innocentiam ac Veritatem nimis acriter tuentur, ita ut non tantùm eas defendere, sed etiam Adversarios vice versâ lædere voluisse videantur; sicut ferè contingit, in diuturniore disceptatione.

Quod cùm ita sit, miror sanè Theologos fuisse & esse, qui (ut concedamus illis Veritatem atque Innocentiam ab eorum partibus stare) ceteros omnes homines acerbitate, in defendendis suis partibus, lacessendísque alienis, longè superant ; ita ut non modò dogmata, sed etiam homines ipsos nominatim acerbissimè traducant. Dictitant quidem se rectam sententiam defendere, falsam adgredi, gloriam divinam agi in defensione Veritatis, & confutatione Erroris. Concedamus, inquam, hæc esse vera. An minùs Veritatem defendebat, Errorémque minùs oppugnabat Jesus Christus? An minùs agebatur gloria divina, in disceptationibus, quæ ei erant cum Judæis? Attamen in neminem nominatim invectus est, nec si genera malorum hominum & errantium graviter notavit, singulos uspiam nominibus adpellatos confutavit, quamvis ab iis

* *Matt. V*, 45. † 1, *Pet. II*,

iis lacessitus. Magistri instar, calumniis adpetiti Apostoli exemplum ejus & præcepta sequuti sunt; quos, si velimus seriò Christiani esse, nos imitari necesse est, prout ipsi Christum sunt imitati.

In eodem Sermone, in quo Christus nos vetat ἀντιλοιδορεῖν, jubet, ut diximus, nos pro iis precari; hoc est, ad Deum precibus confugere, non ut de maledicis supplicium sumat, sed ut, remissâ pœnâ, eos cum Veritate ac Virtute, à quibus cæco adfectu diffident, reconciliet, quod si fiat non possunt non redire in gratiam & nobiscum; quis enim Veritatis ac Virtutis amans, ullum mortalium odio habere potest; nedum ut sit infensus similia secum sentienti? Itaque dum pro solis Adversariis Deum orare videmur, tranquilliorem etiam nobis vitam, nec maledictis perpetuis impetitam rogamus. Rem etiam bonis omnibus jucundissimam à Deo petimus; hoc est, ut minuatur quidem malorum numerus, sine cujusquam pernicie, augeatur verò bonorum, quibuscum amicè vivamus, atque in posterum benefactis, non maledictis, decertemus.

Præterea cùm Christus nos ubique jubeat misereri omnium, qui misericordia nostra indigent; quos dicemus esse ἐλεεινοτέρους iis, qui adfectu præpediti in manifestam perniciem ruunt? Quis autem dubitet quin exitium maneat, non modò eos, qui contumaciter factis nocent iis, quos sibi eadem natura, idémque Servator commendarunt; sed etiam eos, qui maledictis Innocentiam ac Veritatem insectantur? Quid potest magis miseri-

ſericordiam noſtram commovere, quàm ſi reputemus conviciatores, dum nobis nocere fruſtra conantur, ſibi longè maximas pœnas à divina juſtitia contrahere, ac re ipsâ ſubire; ſi contingat eos dum adfectibus ita indulgent, ad reddendam rationem factorum ac dictorum à Deo vocari? An poſſumus de tanto eorum periculo cogitare, quin ſimul corpore & animo pro iis contremiſcamus? Exiſtimabant vulgò Judæi facta tantùm, quale eſt homicidium, à Deo punienda; at Chriſtus eos docuit *eum qui indignatur fratri*, nec vult redire in gratiam; *eum qui dixerit levem eſſe* hominem, nec poteſt adduci ad loquendum honorificentiùs, ejus virtute aut reditu ad ſaniorem mentem; eum denique qui *ſtultitiæ*, hoc eſt, nequitiæ, inſimulato numquam ignoſcet, exſpectare oportere ſupplicia, in altera vita, quorum minimum eſt multò gravius pœnâ capitis, quæ de homicidis ab hominibus ſumitur. Igitur pro iis, qui conviciandi conſuetudine ſe in laqueos tantarum pœnarum induunt, orare Deum numquam deſinamus, ſi velimus miſericordium numero haberi; & contra eorum convicia, orationibus dumtaxat, apud Deum, certemus.

Claudam hanc Diſſertationem verbis Auguſtini, è Sermone * CCCLVII. de laude Pacis; quem virum non minùs libenter laudo Chriſtum & Apoſtolos ſequentem, quàm deſero à recta via aberrantem: *Nemo*, inquit, *nemo velit nunc vel ipſam ſuam fidem altercando defendere, ne de lite ſuſcipiat cum aliquo litem, ne de lite*

* *In Editione Benedictinorum Pariſina.* T. V.

te scintilla nascatur, ne quærentibus occasionem occasio præbeatur. Prorsus convicium audis, tolera, dissimula, præteri. Memento curandum. Videte quàm blandi sint Medici eis, quos etiam mordaciter curant. Audiunt convicium, præbent medicamentum, nec reddunt convicium convicio. * *Verbum sit verbo; ut unus sit curandus, alter curet; non duo litigantes. Fertote obsecro, fratres mei. Sed non fero, inquit, quia blasphemat Ecclesiam. Hoc te rogat Ecclesia ut feras, quia blasphematur Ecclesia. Detrahit, inquit, Episcopo meo, crimen dicit in Episcopum meum & taceo? Crimen dicat, & tace, non agnoscendo, sed ferendo. Hoc præstas Episcopo tuo, si pro illo, illo tempore, non miscearis. Intellige tempus, habeto consilium. Deum tuum quanti blasphemant? Tu audis, & ille non audit? Tu nosti & ille non novit?. Et tamen facit oriri solem super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Ostendit patientiam, differt potentiam. Sic & tu agnosce tempus; noli provocare tumentes oculos ad turbandos se ipsos. Amator pacis es? Sic tibi in corde bene cum dilecta tua. Et quid agam? Habes quid agas. Tolle jurgia, convertere ad preces. Noli conviciis repellere conviciantem, sed ora pro eo. Loqui vis illi, contra illum; loquere Deo, pro illo. Non tibi dico quòd taceas; sed elige magis ubi loquaris, apud quem tacitus loqueris, labiis clausis, corde clamante. Ubi non te videt, ibi esto bonus pro illo. Illi autem pacem non amanti & litigare volenti, responde pacificus: quidquid vis dicas, quantum libet oderis, ut placuerit detes-te-*

* Fortè, *Utendum sic verbo.*

ris., frater meus es. Quid agis ut non sis frater meus? Prorsus bonus malus, volens nolens, frater meus es? Et ille: unde sum frater tuus, hostis, inimice? Sic quomodo ista dicis frater meus es. Mirum videtur: odit, detestatur & frater est? Illi enim vis credam nescienti quid loquatur? cujus opto sanitatem, ut lucem videat & fratrem agnoscat Illi ergo vis credam, quia non sum frater ipsius, quia detestatur, quid odit, & non potiùs ipsi luci? Audiamus quid dicat ipsa lux. Prophetam lege: * Audite, qui pavetis, verbum Domini. *Spiritus Sanctus loquitur per Isaiam Prophetam:* Audite, qui pavetis, verbum Domini. Dicite: Fratres nostri estis, eis qui vos oderunt, & qui vos detestantur. *Quid est? radiavit lux, ostendit fraternitatem: & adhuc dicit lippus, claude fenestram.*

Hæc aliáque similia, quæ omnia Scriptis mandare visum non est, meditatus eram, Vir Reverende, non tam ut alios commonefacerem officii; quàm ut altiùs animo ipse meo infigerem saluberrima Evangelii præcepta, & rectæ Rationis placita; quò meliùs ea observem, & si quid antea à me in mansuetudinem, nimiâ importunitate adversariorum commoto, peccatum est, id in posterum emendem. Eadem operâ, intelligere poterunt boni atque æqui Lectores, cur tam sæpe, & tam inhumanè à nonnullis Theologis lacessitus ad arma illico non cucurrerim, nec omnia confutare singillatim adgressus sim; aut cur posthac sim, prout res postulare videbitur, silentio aut Scriptis minimè Eristicis famam meam defensurus.

Non

* *Isai. LXVI, 5. secundùm LXX.*

Non is equidem sum, qui me numquam errasse putem, aut nolim, à quocumque monear, emendari; verùm hoc scio, mihi hunc semper fuisse animum ut Veritatem illustrarem ac tuerer, & præsertim Veritatem Historiæ ac Doctrinæ Jesu-Christi, ejúsque Apostolorum; à qua numquam, nisi imprudens, recessi, aut posthac recedam. Hanc verissimam Historiam, hanc sanctissimam doctrinam, unicum fundamentum fidei nostræ, unicam normam dictorum & factorum nostrorum, ut semper me habere professus sum, ita & in posterum profitebor. Faxit verò Deus, propter cruentum unigeniti sui Filii sacrificium, ut non modò ore hæc profitear, sed & moribus exprimam; præsertim in iis, quæ ad mansuetudinem & patientiam Christianam pertinent! Omnes simul boni viri, Pacísque ac Veritatis amantes, mecum, toto animo,

*Deum * precentur, det gregi suo lucem,*
Hîc quanta sat est; hac det esse contentum;
Det non loquentes sua reperta doctores;
Det consonantes semper omnium linguas,
Aut corda saltem; præpotente vi flammæ,
Caliginosas litium fuget sordes,
Ut spiret unum tota Civitas Christi,
Vitámque terris adprobet, fidem cœlo.

* *Ita claudit* Grotius *Epicedium* Jac. Arminii.

F I N I S.

I N-

INDEX I.

Scriptorum qui in ARTE CRITICA illustrantur, aut emendantur, aut quorum Scripta expenduntur.

Primus numerus Partem Criticæ, secundus Sectionem, tertius Caput, quartus Paragraphum. T. 3. Tomum tertium, Ep. Epistolam, p. paginam significat.

A.

Aristo-

INDEX I.

CÆ

C.

1. *Cor.*

Cùm in priore Editione *Criticæ*, æquè ac in hacce altera, ſignificaſſem qua Editione Operum *Eraſmi* uſus eſſem; exortus tamen eſt neſcio quis Anonymus in Anglia, qui *Animadverſionum de Eruditione*, Cap. XVI. acerbè in me eſt invectus, quaſi malâ fide ſummum virum carpſiſſem. At oportuit ab eo conſuli eam Editionem, quam laudavi; nam eſt intolerandæ audaciæ negare rem, quæ ſub oculos cadit, præſertim cùm agitur exiſtimatio hominis honeſti, & qui malæ fidei jure numquam eſt accuſatus. Paullò poſt, poſtquam me iterum ridiculè conatus eſt ſuſpectum malæ fidei facere, quòd ex memoria aliquid de *Eraſmo* dixiſſem, fatetur tamen eſſe verum; nimirum, eum *Mitylenen* cum *Melita* miſcuiſſe in notis ad *Hieronymi* Epiſt. ad *Oceanum*, quæ mihi memoria exciderat. Hæc inconſtantia, in duabus paginis, an ſit hominis candidi viderit ipſe. Quod mi-

mirabilius est, hic novus *Erasmi* patronus, qui
mihi conviciatur, quòd ausus fuerim peccata ejus
Geographica retegere, postea eum graviter accu-
sat corrupti *Hieronymi*, in cujus MSS. legitur *Me-
lita*, pro quo *Erasmus* non modò imperitè, sed
& malâ fide, substituerit *Mitylenen*. Non poterat
meliùs confirmari quod dixi de imperitia *Erasmi*
in Geographicis, si verum sit. Sed quamvis in
MSS. Anglicanis ita legeretur, non sequeretur
eamdem fuisse lectionem eorum, quos habuit
Erasmus. Triumphat Anonymus, quòd inspexe-
rit MSS. quos non vidi, quasi res sit laude digna
in Bibliotheca oculis suis aliquando esse usum. Ce-
tera quæ habet de *Hieronymo* nihil ad rem faciunt.
Postea, pro solita audacia sua, in dubium revo-
cat an *Cotelerius* vocem κεφαλαιωδῶς *capitulatim*
verterit, quòd locum non indicarim, in Præfatione
ad Patres Apostolicos. At non exstat in primis
illis Epistolis, sed alibi, quod quærat; neque
enim rationem dictorum meorum reddere volo
homini, qui audet negare quod ipse sentit, ut
vidimus in *Erasmo*. Quæ habet in sequentibus,
de Græca Lingua Scriptorum Ecclesiasticorum,
perinde sunt ἀπροσδιόνυσα, prodúntque hominem
qui nihil pensi habet quid dicat. Malim me ad
θηριομαχίαν damnatum, quàm cum ejusmodi ho-
minibus certare. Triumphent, si libeat, de sensu
communi, victo ac debellato; non invidebo.

in

INDEX I.

I.

M.

Mi-

N.

O.

Q.

R.

S.

V.

X.

F I N I S.

INDEX II.

Vocum & Loquutionum Hebraïcarum.

א.

ב.

ד.

ה.

ח.

י.

בלב יב

IND. III.

INDEX III.

Vocum & Loquutionum Græcarum.

A.

B.

INDEX III.

VOCUM GRÆCARUM.

Πάς

Υ.

Φ.

Χ.

Ψ.

Ω.

INDEX IV.

Rerum & Verborum Latinorum.

A.

Apostο-

Cri-

Diph-

Epis-

 H. *Ha-*

INDEX IV.

H.

Hip-

I.

L.

Lo-

M.

Nu-

INDEX IV.

O.

Ori-

Phi-

pur-

Ri-

INDEX IV.

T.

Ti-

V.

Ve-

FINIS.

JOANNIS CLERICI

OPERA

AD ANNUM MDCCXI.

MDCLXXXIV.

Davidis Clerici, in Genevensi Academia olim Linguarum Orientalium Professoris, *Quæstiones Sacræ*, in quibus multa Scripturæ loca, variáque Linguæ Sanctæ Idiomata explicantur. Accesserunt similis argumenti Diatribæ *Stephani Clerici*. Edidit & Adnotationes adjecit *Joannes Clericus St. F.* Amstelodami apud *Henr. Wetstenium*, in 8.

Entretiens sur diverses matieres de Théologie, *Part.* II. *où l'on voit quelle est l'étenduë de nos connoissances Métaphysiques & de leur Usage dans la Religion, avec une explication des Chapitres IX. X. & XI. de l'Epître de S. Paul aux Romains.* Chez le même, in 12.

MDCLXXXV.

Sentimens de quelques Théologiens de Hollande sur l'Histoire Critique du Vieux Testament, composée par Mr. *Richard Simon* Prêtre; où, en remarquant les fautes de cet Auteur, on donne divers principes utiles pour l'intelligence de l'Ecriture Sainte. Chez *Henri Desbordes*, & publiez de nouveau chez *P. Mortier* en 1711. in 8. Cette derniere Edition se vend présentement (en 1712) chez *H. Schelte.*

MDCLXXXVI.

Défense des Sentimens de quelques Théologiens de Hollande sur l'Histoire Critique du Vieux Testament, *contre la Réponse du Prieur de Bolleville*, ou de Mr. Simon. A Amsterdam chez *H. Desbordes*, in 8.

Bibliotheque Universelle & Historique, *dont la plus grande partie depuis l'année 1686. jusqu'à l'année 1690. ou des XIX. premiers Tomes*, est de Mr. *Le Clerc*, in 12.

MDCLXXXVII.

Davidis Clerici Orationes, Computus Ecclesiasticus & Poëmata. Accedunt *Stephani Clerici* Dissertationes Philologicæ Quibus Præfationem præfixit *Joan. Clericus*. Amstelodami, apud *Henr. Wetstenium*, in 8.

Critique du IX Livre de l'Histoire de Mr. *Varillas*, où il parle des révolutions arrivées en Angleterre, en matiere de Religion, par Mr. *Burnet*, Docteur en Théologie, traduite de l'Anglois, avec une Préface de Mr. *Le Clerc*. Chez *Pierre Savouret*, in 8. rimprimé en 1688.

MDCLXXXVIII.

Défense de la Critique du IX. Livre de l'Histoire de Mr. *Burnet*, Docteur en Théologie, traduit de l'Anglois. Chez le même, in 8.

MDCLXXXIX.

Trois *Sermons* de Mr. *Burnet*, Docteur en Théologie, in 12. chez le même.

MDCXC.

Lettre à M. *Jurieu*, sur la maniere, dont il a traité *Episcopius*, dans son Tableau du Socinianisme, in 8.

Thomæ Stanleii Historia Philosophiæ Orientalis. Recensuit, ex Anglica Lingua in Latinam transtulit, notisque in Oracula Chaldaica & Indice Philologico auxit *Joannes Clericus*. Amstelodami apud *Viduam Swart*, in 8. Subjecta est hæc Historia secundo Tomo Philosophiæ, simúlque ter recusa.

Le *Dictionaire Historique* &c. de *Louis Moreri*, revû & corrigé, sixiéme Edition, qui a été suivie d'une huitiéme & neuviéme, qui parut en 1702. en 4. Tomes *in folio.*

MDCXCII.

Logica, sive Ars ratiocinandi, auctore *Joanne Clerico*. Amstelodami, apud *J. Wolters*, in 8.

Ontologia & *Pneumatologia*, auctore eodem, apud eumdem, in 8.

MDCXCIII.

Genesis, seu *Mosis* Prophetæ Liber Primus, ex translatione *Joannis Clerici*, cum ejusdem Paraphrasi perpetua, Commentario Philologico, Dissertationibus Criticis quinque & tabulis Chronologicis, in folio. Iterum recusa est auctior & emendatior, anno 1710, apud *Henr. Schelte*, Amstelodami.

MDCXCV.

Mosis Prophetæ Libri quatuor, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri & Deuteronomium*, ex Translatione *Joannis Clerici*, cum ejusdem Paraphrasi perpetua, Commentario Philologico, Dissertationibus Criticis ac Chronologicis Tabulis, in folio, apud eumdem, *opus recusum anno* 1710.

Physica, sive de rebus corporeis Libri V. in quibus, præmissis potissimis Corporearum Naturarum Phænomenis ac proprietatibus, Veterum & Recentiorum de eorum causis celeberrimæ conjecturæ traduntur, *in* 8. *apud Huguetanos.*

MDCXCVI.

Ars Critica, in qua ad studia Linguarum Latinæ, Græcæ & Hebraïcæ, via munitur, Veterúmque emendandorum, spuriorum Scripto-rum

rum à genuinis dignoſcendorum & judicandi de eorum Libris ratio traditur. Amſtelodami apud *Huguetanos*, 2. voluminibus in 8. apud quos iterum auctiora & emendatiora edita ſunt anno 1699. & rurſus apud *H. Schelte* & *Waesbergios*, anno 1712.

Vie d'*Armand Jean Cardinal de Richelieu*, principal Miniſtre d'Etat ſous Louis XIII. Roi de France & de Navarre. Seconde Edition en deux Tomes in 12. chez les *Huguetans*. *On attribuë ce Livre à Mr. le Clerc.*

Du Bonheur & du Malheur, en matiere de *Loteries*, chez les mêmes, in 8.

De *l'Incredulité*, où l'on examine les motifs & les raiſons générales, qui portent les *Incredules* à rejetter *la Religion Chretienne*; avec deux Lettres, où l'on en prouve directement la verité. A Amſterdam chez *Henri Wetſtein*, in 8.

MDCXCVII.

Compendium Hiſtoriæ Univerſalis ab initio mundi ad tempora Caroli Magni Imp conſcriptum à *Joanne Clerico*. Apud *Huguetan*. Recuſum eſt Lipſiæ anno 1707. & mox tertiùm edetur.

Opera Philoſophica in quatuor volumina digeſta, Editio ſecunda auctior & emendatior, in 12. *apud Huguetanos*. Hanc ſequutæ ſunt tertia & quarta anno 1710. *apud J. Lud. de Lorme.*

MDCXCVIII.

Novum Teſtamentum Domini Noſtri Jeſu-Chriſti, ex Editione Vulgata, cum Paraphraſi & Adnotationibus *Henrici Hammondi*. Ex Anglica Lingua in Latinam tranſtulit, ſuiſque animadverſionibus illuſtravit, caſtigavit, auxit *J. Clericus*. 2. voluminibus in folio, apud *Huguetanos*.

S. S. Pa-

S. S. Patrum, qui temporibus Apostolicis floruerunt, *Barnabæ*, *Clementis*, *Hermæ*, *Ignatii*, *Polycarpi* Opera edita & inedita, vera & suppositio, unà cum *Clementis*, *Ignatii* & *Polycarpi* actis atque martyriis, *J. Bapt. Cotelerius*, Societatis Sorbonicæ Theologus, ex MSS. Codd. eruit ac correxit, versionibúsque & notis illustravit. Accesserunt in hac nova Editione Notæ integræ aliorum virorum doctorum, qui in singulos Patres memoratos scripserunt & quorum nomina in Præfatione habentur; item *Gulielmi Beveregii* Codex Canonum Primitivæ Ecclesiæ vindicatus, *Jacobi Usserii* Dissertationes Ignatianæ & *Joannis Pearsonii* vindiciæ Epistolarum *S. Ignatii*. Recensuit & notulas aliquot adspersit *Joannes Clericus*, apud eosdem 2. vol. in folio.

MDCXCIX.

Parrhasiana, ou Pensées diverses, sur des matieres de Critique, d'Histoire, de Morale & de Politique, avec la défense des Ouvrages de Mr. L. C. par *Theodore Parrhase*. Tom. I in 8. chez *H. Schelte*, avec un second Tome en 1701.

Harmonia Evangelica, cui subjecta est Historia Christi, ex quatuor Evangeliis concinnata. Accesserunt tres Dissertationes, de annis Christi, déque concordia & auctoritate Evangeliorum, auctore *Joanne Clerico*.

Joan. Clerici Epistolæ Criticæ & Ecclesiasticæ, in quibus ostenditur usus *Artis Criticæ*, cujus possunt haberi volumen tertium. Accessere Epistola *de Hammondo & Critica*, ac Dissertatio, in qua quæritur, *an sit semper respondendum calumniis Theologorum*. Amstelodami apud *Huguetan*. in 8. Iterum recusæ sunt anno 1712. apud *Waesbergios* & *H. Schelte*, Amstelod.

MDCC.

MDCC.

Dionysii Petavii Aurelianensis, è Societate Jesu, Opus de *Theologicis Dogmatibus*, auctius in hac nova Editione Libro de Tridentini &c. & notulis *Theophili Alethini* S. J. A. E. quas unà cum ejusdem Præfatione curavit Bibliopolas nancisci *J. Clericus*. Amstelodami, apud *Huguetanos*, 6. voluminibus in folio.

Joannis Clerici Quæstiones Hieronymianæ, in quibus expenditur *Hieronymi* nupera Editio Parisina, multáque ad Criticam Sacram & Profanam pertinentia agitantur. *Amstelodami apud J. Lud. de Lorme* in 12.

MDCCI.

Hesiodi Ascræi quæcumque exstant, Græcè & Latinè, ex recensione *Joan. Clerici*, cum ejusdem animadversionibus. Accessere notæ *Jos. Scaligeri*, *Danielis Heinsii*, *Francisci Guieti* & *Stephani Clerici*, nec non, in altero volumine, *Joan. Georgii Grævii* Lectiones Hesiodeæ nunc auctiores & *Dan. Heinsii* introductio in doctrinam Operum & Dierum. Cum Indice *Georgii Pasoris*. Amstelodami apud *Huguetanos*.

Matthiæ Martinii Lexico Philologico præfixa Dissertatio Etymologica, in Edit. Amstelodamensi apud *J. L. de Lorme* 2 volum. in folio.

MDCCII.

P. Cornelii Severi Ætna & quæ supersunt Fragmenta, cum notis & interpretatione *Jos. Scaligeri*, *Frid. Lindenbruchii* & *Theodori Goralli*. Accessit *P. Bembi* Ætna Amstelodami in 8. apud *Henr. Schelte*.

C. Pedonis Albinovani Elegiæ tres & Fragmenta, cum interpretatione & notis *J. Scalige-*

ri,

ri, *Frid. Lindenbruchii*, *Nic. Heinsii*, *Theod. Coralli* & aliorum. Apud eumdem in 8.

MDCCIII.

Appendici Augustinianæ præfixa Præfatio, & subjectæ Animadversiones *Joannis Phereponi* in *Augustini* Opera, Amst. apud *P. Mortier*, in fol.

Præfatio in *Operis Petaviani* de Doctrina Temporum iteratam Editionem, ubi de ratione totius operis agitur, proferunturque animadversiones *Davidis Blondelli* & aliorum in *Petavium*. Amst. apud *Huguetanos*, 3. vol. in folio.

Le Nouveau Testament de Nôtre Seigneur Jesus-Christ, traduit sur l'Original Grec, avec des remarques, où l'on explique le Texte, & où l'on rend raison de la Version. En 2. Volumes in 4. Chez *J. L. de Lorme*. à Amsterdam.

Bibliotheque Choisie, pour servir de suite à la *Bibliotheque Universelle*, qui continuée jusqu'à présent (Decembre 1711.) contient vingt trois volumes, in 12. chez *H. Schelte*, à Amsterdam.

MDCCIV.

In Indicem Geographicum, Geographiæ Sacræ *Nic. Samsonis* notæ. Amstelodami apud *Francisc. Halmam*, in folio.

Onomasticon Urbium & locorum Sacræ Scripturæ, seu liber de locis Hebraïcis, Græcè primùm ab *Eusebio Cæsariensi*, deinde Latinè scriptus ab *Hieronymo*; in commodiorem verò ordinem redactus, variis additamentis auctus, notisque & Tabulâ Geographicâ Judææ illustratus, operâ *Jacobi Bonfrerii* S. J. Recensuit & animadversionibus suis auxit *Joannes Clericus*. Accessit huic editioni *Brocardi* Monachi, ex ordine Prædicatorum descriptio Terræ Sanctæ. Apud

Apud eumdem, in folio. *Perfectum* à Clerico *eodem anno, & Bibliopolæ traditum, quamvis seriùs editum.*

MDCCV.

Atlas Antiquus, Sacer, Ecclesiasticus & Profanus, in quo Terræ Sanctæ variæ divisiones, Diœcesium Patriarchalium & Episcopalium limites, orbisque universus antiquus excultus & divisus, oculis subjiciuntur; collectus ex Tabulis Geographicis *Nicolai Samsonis*, ejusque filiorum & aliorum celeberrimorum Geographorum. Tabulas ordine collocavit & emendavit *Joan. Clericus*. Amst. apud *P. Mortier*, in folio.

MDCCVII.

Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia, emendatiora & auctiora, ad optimas editiones, præcipuè quas ipse *Erasmus* postremo curavit, summâ fide exacta, studio & operâ *Joannis Clerici*, cum ejusdem & aliorum notis; in decem Tomos distincta. Cum Indicibus totius Operis copiosissimis. Quid porrò huic editioni præ ceteris accesserit, Præfationes singulorum voluminum docebunt. Lugd. Batavorum curâ & impensis *Petri vander Aa*, in folio. *Primum volumen prostitit ab anno* 1703. *sed anno demum* 1706. *vendi cœpere decem volumina.*

MDCCVIII.

Veteris Testamenti Libri Historici, Josua, Judices, Rutha, Samuel, Reges, Paralipomena, Esdras, Nehemias, & Esthera. Ex translatione *Joannis Clerici*, cum ejusdem commentario Philologico, Dissertationibus Criticis, & Tabulis Chronologicis. Amstelodami, apud *Henr. Schelte*, in folio.

MDCCIX

Sulpicii Severi Opera omnia, in duos Tomos distributa,

ta, quorum prior continet antehac edita, cum notis *Joan. Vorstii*, alter Epistolas antea cum reliquis operibus nondum editas, ex recensione & cum notis *Joan. Clerici.* Lipsiæ apud *Thom. Fritsch.* 1709 in 8.

Hugo Grotius de Veritate Religionis Christianæ Editio adcuratior, quam recensuit notulisque adjectis illustravit *Joan. Clericus*; cujus accessit de eligenda inter dissentientes Christianos sententia Liber Unicus. Amstelodami, apud *Franciscum vander Plaats*, in 8.

Præfatio in Opera *Francisci Vavassoris*, in folio, apud *Petrum Humbert*, Amstelodami.

Menandri & Philemonis Reliquiæ quotquot reperiri potuerunt, Græcè & Latinè, cum notis *Hug. Grotii & Joannis Clerici*, qui etiam novam versionem omnium adornavit, indicésque adjecit. Amstelodami apud *Thom. Lombrail*, in 8.

Titi Livii Historiarum quod exstat, cum integris *Joan. Freinshemii* Supplementis emendatioribus & suis locis collocatis. Tabulis Geographicis & copioso indice. Recensuit & notulis auxit *Joan. Clericus*, 10. vol. in 8. Amstelod. apud *H. Wetstenium* & Trajecti apud *Gulielm. van de Water*.

MDCCXI.

C. Sallustii Crispi Vita præfixa Editioni Cantabrigiensi *Jos. Wassei*, in 4.

Æschinis Socratici Dialogi tres, Græcè & Latinè, ad quos accessit quarti Latinum fragmentum. Vertit & notis illustravit *Joan. Clericus*, cujus & ad calcem additæ sunt Silvæ Philologicæ, cum omnium Indicibus necessariis. Amstelodami apud *Pet. de Coup.* in 8.

Præfatio Emendationum in fragmenta *Menandri & Philemonis* à *Philargyrio Cantabr.* Apud *H. Schelte* in 8.

A *Clerico* exspectantur nunc duo volumina in folio, *Hagiographa & Prophetæ*, cum Paraphrasi perpetua, Commentario Philologico, Dissertationibus quibusdam Criticis & Tab. Chronolog. quibus scribendis incumbit.

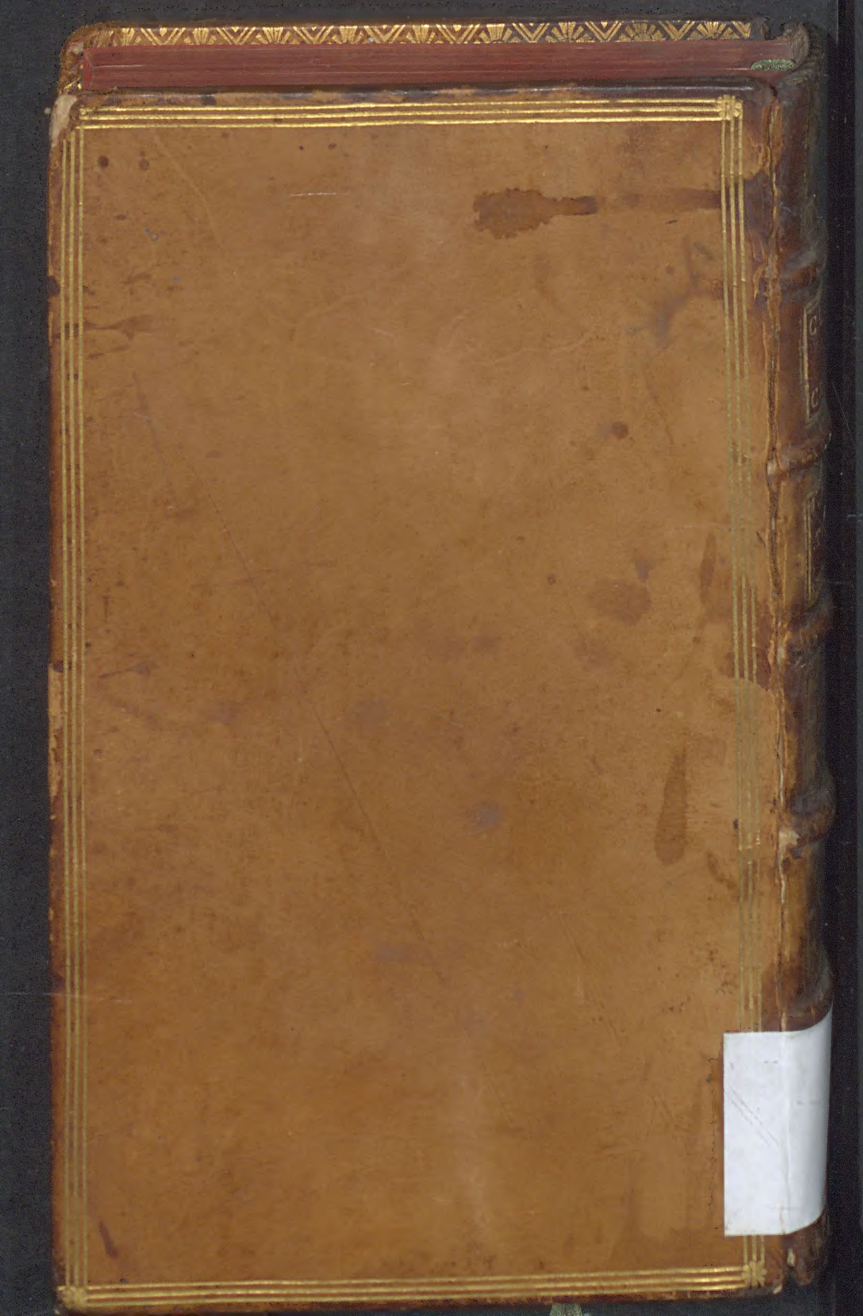
FINIS.

CLERICI
ARS
CRITICA
TOM III
316
362

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm